

ZPRÁVY STÁTNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU V BRNĚ
6/2002

© Národní památkový ústav
územní odborné pracoviště v Brně, 2003
ISSN 1213–2802
ISBN 80–86752–09–7

ZPRÁVY
STÁTNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU
V BRNĚ

6 / 2002

Editorial

Die weitere Fortsetzung der Sammelbände der Brünner Arbeitsstätte für Denkmalpflege ist vor allem den Ergebnissen des Kennenlernens des Denkmalfonds von Südmähren gewidmet. Sie stellt eine Auswahl und teilweise ebenfalls einen Querschnitt durch die Forscheraktivitäten dar, die ein untrennbarer Bestandteil der Arbeiten im Terrain der Mitarbeiter der Denkmalpflege sind. Das kontinuierliche Kennenlernen des Gegenstandes des Interesses kann ohne Übertreibung als eine der Hauptbedingungen sine qua non der Aufgabe der Fachsendung der institutionellen Denkmalpflege bezeichnet werden, was die qualifizierte Sicherstellung der Denkmalpflege im von der Struktur des Fachbereichs und der Legislative gegebenen Rahmen ist. Die Denkmalinstitutionen sind Fach- und keine wissenschaftlichen Arbeitsstätten und der Raum für „Wissenschaft und Forschung“ ist darum logischerweise limitiert. Für die Zukunft des Fachbereiches wird darum u.a. auch entscheidend sein, ob er nicht völlig dem ständig größeren Druck hin zu reiner Verwaltungsarbeit als seine Tätigkeit unterliegt.

In der Vergangenheit, vor allem in der Zeit des II. Weltkrieges war die Verzahnung der Wissenschaft in ihrer akademischen Form und des Umfelds des Hochschulwesens mit der Denkmalpflegepraxis wesentlich enger. Es ist bestimmt kein Zufall, dass in dem nicht großen Mitarbeiterkreis der Denkmalpflege vordere Kunsthistoriker, Kenner oder Fachtheoretiker waren, die häufig ein breiteres, die Grenzen dieses Berufes überschreitendes Fachwissen hatten. Dem entsprachen auch die Forschungsergebnisse und im Endeffekt auch deren Präsentation.

Die Ausgangsthese ist einfach: das Wesen der Denkmale – deren Einzigartigkeit und Unwiederholbarkeit – führt gezwungenermaßen bei kontinuierlicherem Kontakt mit diesen zur Erweiterung neuer Erkenntnisse; das Mosaik von Informationen setzt sich so allmählich zu einer ganzheitlichen Form zusammen. Praktisch ist jede wesentliche (im Rahmen der zugänglichen Möglichkeiten überprüfte) und bisher nicht weitergegebene Erkenntnis auf ihre Art nicht ersetzbar und mitteilenswert. Man kann mit völliger Sicherheit sagen, dass gerade die Erkenntnisse auf dem Gebiet der Denkmale, im Rahmen der mit ihrer Pflege verbundenen Tätigkeiten gewonnen, ein wertvoller Beitrag für weitere Disziplinen wie Kunstgeschichte und Architektur, Ethnologie, Technikgeschichte oder normale Geschichte der materiellen Kultur, Soziologie und viele andere sein können. Das systematische Kennenlernen des Fonds – die Forschung – hatte nicht und hat weiterhin nicht den Charakter irgendeines „Nebenproduktes“, sondern muss eine der Grundeigenschaften der Tätigkeit der Mitarbeiter der Denkmalpflege bleiben.

Die Entscheidung für die thematische Orientierung des vorgelegten Sammelbandes ging u.a. ebenfalls aus der Tatsache hervor, dass es in den letzten Jahren im Zusammenhang mit der festeren Plattform der Forschungsaktivitäten im Rahmen des Kapitels Wissenschaft und Forschung, des für thematisierte Projekte auf dem Boden der Denkmalämter bestimmten Kapitels gelang, eine Reihe von für die Publikation geeigneten Teilerkenntnissen zu konzentrieren. Man kann auf keinen Fall behaupten, dass diese Erkenntnisse ohne den erwähnten Impuls nicht erworben worden wären. Die Möglichkeit der Summierung der Erkenntnisse mit Nutzung der Finanzmittel von ermunterte aber auch zur tieferen Ausarbeitung der Themen und zu deren Zusammenfassung in Form eines konsistenten Outputs, dabei brachte diese die Ergebnisse in publizierbarer Form näher. Etwa ein Drittel der in diesem Sammelband publizierten Beiträge – Studien, Forschungs- und Erkenntnisberichte – ist grade das Ergebnis der Projekte. Ähnlich wie in der vorhergehenden Nummer ist ein deutsches Resümee angeschlossen.

Wir legen breitere wie auch kurze Studien vor, in denen (mit Ausnahme einer „externen“) die Brünner Denkmalpfleger neue im Verlaufe der letzten Jahre direkt durch Arbeit im Terrain erworbene Erkenntnisse zusammengefasst haben.

Zdeněk Vácha

Editorial

Další pokračování řady sborníků brněnského památkového pracoviště je věnováno především výsledkům poznávání památkového fondu jižní Moravy. Představuje výběr a dílem též průřez badatelskými aktivitami, které jsou nedílnou součástí terénní práce památkových pracovníků. Soustavné poznávání předmětu zájmu je možné bez nadsázky označit jako jednu z hlavních podmínek sine qua non naplňování poslání odborné složky institucionální památkové péče, jímž je kvalifikované zajišťování péče o památky v rámci daném strukturou oboru a legislativou. Památkové ústavy jsou odbornými, ne však vědeckými pracovišti, a prostor pro „vědu a výzkum“ je proto logicky limitován. Pro budoucnost oboru bude proto též mj. rozhodující, zda zcela nepodlehne stále většímu tlaku na čistě administrativní pojetí své činnosti.

V minulosti, především v období do II. světové války, bylo sepětí vědy v její akademické podobě a prostředí vysokého školství s památkářskou praxí daleko užší. Není jistě náhodou, že v nepočteném okruhu pracovníků památkové péče byli přední historici umění, znalci či teoretici oboru, kteří měli často širší, hranice této profese přesahující odborný záběr. Tomu odpovídaly i výsledky bádání a v konečném důsledku i jejich prezentace.

Vychází teze je jednoduchá: povaha památek – jejich jedinečnost a neopakovatelnost – nutně vede při soustavnějším kontaktu s nimi k rozšiřování nových poznatků; mozaika informací se tak postupně skládá do celistvější podoby. Prakticky každý podstatný (v rámci dostupných možností prověřený) a doposud dále nepředaný poznatek je svým způsobem nezastupitelný a hodný sdělení. Zcela s jistotou lze říci, že právě poznatky z oblasti památek získané v rámci činností spojených s péčí o ně mohou být cenným přínosem pro další disciplíny jako dějiny umění a architektury, etnologii, dějiny techniky či obecněji dějiny hmotné kultury, sociologii a mnohé další. Systematické poznávání fondu – bádání – nemělo a nadále nemá charakter nějakého „vedlejšího produktu“, ale musí zůstat jednou se základních složek činnosti památkových pracovníků.

Rozhodnutí pro tematické zaměření předkládaného sborníku vplynulo mj. též ze skutečnosti, že v posledních letech se v souvislosti s pevnější platformou badatelských aktivit v rámci kapitoly věda a výzkum, kapitoly určené pro tematizované projekty na půdě památkových ústavů, podařilo soustředit řadu dílčích poznatků vhodných pro publikaci. V žádném případě nelze tvrdit, že tyto poznatky by bez zmíněného impulsu nebyly získány. Možnost sumarizace poznatků s využitím finančních prostředků vědy a výzkumu však pobízela k hlubšímu rozpracování témat a jejich shrnutí formou konzistentního výstupu přitom přiblížila výsledky publikovatelné formě. Asi třetina v tomto sborníku publikovaných příspěvků – studií, výzkumných a nálezo- vých zpráv – je právě výsledkem projektů vědy a výzkumu. Podobně jako v předchozím čísle je připojeno německé resumé.

Předkládáme rozsáhlejší i stručné studie, v nichž (s výjimkou jedné „externí“) brněnští památkáři shrnuli nové poznatky získané v průběhu posledních let přímo terénní prací.

Zdeněk Vácha

Editorial	5
INSTITUCIONÁLNÍ VÝZKUMNÝ ZÁMĚR MK ČR INSTITUTIONELLES FORSCHUNGSPROJEKT DES KULTURMINISTERIUMS DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK	
Vědecké zhodnocení památkového fondu na jižní Moravě 1996–2002 <i>Wissenschaftliche Auswertung des Denkmalbestands in Südmähren 1996–2002 (Resümee)</i>	8
STUDIE / STUDIEN	
PhDr. Ludmila Dufková Hmotné doklady tělesné kultury a hygieny v mobiliárních fondech <i>Gegenständliche Belege für die Körperkultur und Hygiene in den Mobiliarbeständen (Resümee)</i>	11
Mgr. Dalibor Hodeček Dějiny zámku v Lysicích po roce 1945 / <i>Geschichte des Schlosses in Liseice nach dem Jahr 1945 (Resümee)</i>	15
Ing. arch. Petra Peterková Brněnské kašny / <i>Brünner Brunnen (Resümee)</i>	34
Mgr. Marta Sedláková Sběratelská činnost Jana II. z Liechtensteina / <i>Sammleraktivitäten von Johann II. von Liechtenstein (Resümee)</i>	38
Mgr. Vlastimil Sochor Výzkum městského hřbitova v Kroměříži / <i>Erkundung des städtischen Friedhofs in Kroměříž (Resümee)</i>	46
VÝZKUMY A NÁLEZY / ERKUNDUNGEN UND FUNDE	
Mgr. Martin Čihalík Živý kříž v Bohuslavicích / <i>Lebendiges Kreuz in Bohuslavice (Resümee)</i>	50
Mgr. Zoja Matulíková Příspěvek k otázce stratigrafických průzkumů barevných a omítkových vrstev a jejich významu při rekonstrukci historických fasád <i>Beitrag zur Frage der stratigraphischen Untersuchungen der Farb- und Putzschichten, ihre Bedeutung bei der Restaurierung historischer Fassaden (Resümee)</i>	55
Ing. arch. Petra Peterková O věžních hodinových strojích / <i>Über Turmuhrwerke (Resümee)</i>	66
Jaroslav Sadílek Historický vývoj zámeckého parku v Dolní Rožince <i>Historische Entwicklung des Schlossparks in Dolní Rožínka (Resümee)</i>	71

Mgr. Eva Staňková, Mgr. Barbora Zdražilová Fragmentsy pozdně gotických náhrobníků skryté v průčelí kostela sv. Michala v Brně <i>Fragmente der spätgotischen Grabsteine, die in der Fassade der Michaeliskirche in Brno verborgen sind (Resümee)</i>	77
PhDr. Zdeněk Vácha Příspěvek k poznání manýrismu a baroku na Moravě <i>Beitrag zur Erkennung des Manierismus und Barocks in Mähren (Resümee)</i>	82
PhDr. Pavel Borský, CSc., PhDr. Radmila Stránská, PhDr. Petr Vitula Záchranný a zjišťovací archeologický výzkum zaniklého románskogotického kostela v areálu Bučovického zámku <i>Archäologische Forschung zur Rettung und Bestimmung der verschwundenen romanisch-gotischen Kirche im Areal des Schlosses in Bučovice (Resümee)</i>	95
ZPRÁVY K VÝZKUMŮM A NÁLEZŮM / ERKUNDUNGS- UND FUNDBERICHTE	
Ing. Dagmar Fetterová Průzkum zámeckých oranžerií, skleníků a fíkoven <i>Untersuchung der Orangerien, Gewächshäuser und Feigenbaumhäuser in Schlössern (Resümee)</i>	103
Ing. Libuše Sedláčková Zajímavé stavby v lese u Nových Syrovic / <i>Interessante Bauwerke im Wald bei Nové Syrovice (Resümee)</i>	106
RESUMÉ / RESÜMEE	108
ROZMANITOSTI / VIELGESTALTIGKEIT	
VĚDECKÁ SPOLUPRÁCE / WISSENSCHAFTLICHE ZUSAMMENARBEIT Výzkum historických krovů Padesáté výročí slovenských památkářů Reprezentační dny památek	126
SEMINÁŘE / SEMINARE Památková obnova zámeckého skleníku v Lednici Památkářské dny Vysočiny Dějiny staveb Konference stavebně historického průzkumu Tvář naší země – krajina domova Architekt Josef Hoffmann Aranžování květin v historickém prostředí Dřevěné stavby Materiály, techniky a technologie při obnově památek	130
PUBLIKACE / PUBLIKATIONEN	139
VÝSTAVY A PREZENTACE / AUSSTELLUNGEN	142

Vědecké zhodnocení památkového fondu na jižní Moravě 1996 – 2002

1996

KERŠNER, Stanislav: Heraldické památky na architektuře exteriérů a interiérů SZ Valtice, Lednice, Milotice, Boskovice, Bučovice, Rájec nad Svitavou a SH Bítov.

1997

ŘEHOLKA, Ivan: Databáze odborné literatury k nemovitým kulturním památkám na jižní Moravě.

JEŘÁBEK, Tomáš: Paleografický a technický průzkum středověkých a renesančních nápisů a omítek na hradě Pernštejně.

KUNDERA, Lubomír: Pravěké a středověké osídlení jižní Moravy.

KOVÁŘŮ, Věra: Regenerace památkové rezervace.

FIC, Vladimír: Terénní průzkum lehkého opevnění na jižní Moravě.

1998

CZAJKOWSKI, Petr: SHP kostela sv. Kunhuty v Kostelci.

SEDLÁČKOVÁ, Libuše: Identifikace současných hranic a parcelních čísel historických zahrad v okrese Znojmo.

STRÁNSKÁ, Radmila: Seznam archeologických nalezišť a lokalit na okrese Hodonín.

STRÁNSKÁ, Radmila: VÚC Hostýnské vrchy.

VÁCHA, Zdeněk: Příručka pro správce a personál památkových objektů.

FETTEROVÁ, Dagmar: Inventář dřevin barokní zahrady zámku v Uherčicích.

1999

ČÍHALÍK, Martin: Smírčí kameny na okrese Žďar nad Sázavou a Blansko.

FETTEROVÁ, Dagmar: Průzkum a dokumentace zeleného areálu SH Pernštejn.

FETTEROVÁ, Dagmar: Průzkum a dokumentace navržené památkové zóny Vranovsko – Bítovsko.

JEŘÁBEK, Tomáš – VÁCHA, Zdeněk: K historickému vývoji podoby architektury zámku v Uherčicích od renesance po současnost.

KROUPA, Petr: Průzkum deseti gotických kostelů na jižní Moravě I.

SEDLÁČKOVÁ, Libuše: Identifikace současných hranic a parcelních čísel historických zahrad a parků pro okresy Třebíč, Uherské Hradiště a Zlín.

VÁCHA, Zdeněk: Pasport nálezů výtvarné a umělecko-řemeslné výzdoby SZ Uherčice.

FETTEROVÁ, Dagmar: Průzkum a dokumentace areálu SH Pernštejn (krajinařský potenciál a jeho obnova).

KOVÁŘŮ, Věra: Průzkum a dokumentace vinohradnických lokalit na území v působnosti SPÚ v Brně.

SEDLÁKOVÁ, Marta: Scénář rozšíření prohlídkové trasy na SH Pernštejn.

2000

CZAJKOWSKI, Petr – KROUPA, Petr: Digitální katalog vedut moravských měst, zámků a klášterů F. B. Wernera.

ČÍHALÍK, Martin: Výzkum a revize smírčích křížů na okrese Třebíč, příprava návrhů na prohlášení za kulturní památku.

DUNAJOVÁ, Alena: Tradiční usedlosti německého etnika na jižní Moravě.

- FETTEROVÁ, Dagmar: Výzkum zámeckých oranžerií, skleníků a fíkoven na jižní Moravě I.
- HIMMELOVÁ, Zdenka: Aktualizace mapy archeologických lokalit Brno–město.
- KROUPA, Petr – ŠTĚRBOVÁ, Romana – SZABÓ, Katalin: Pasport deseti středověkých kostelů z jižní Moravy II.
- KOVÁŘŮ, Věra: Vinohradnické stavby II. – studie.
- NOVOTNÁ, Dana: Reidentifikace městské památkové zóny Jaroměřice nad Rokytnou, Náměšť nad Oslavou a Moravské Budějovice, aktualizace mapových podkladů.
- PETERKOVÁ, Petra: Rosicko-oslavanský kamenouhelný revír, reidentifikace průmyslového dědictví.
- SEDLÁČKOVÁ, Libuše: Výzkum památkově chráněných areálů zahrad a parků v okrese Brno-venkov, Břeclav a Hodonín. Identifikace a vytyčení hranic historických areálů, parcelních čísel, charakteristika památky a uvedení výčtu movitých a nemovitých součástí.
- SEDLÁKOVÁ, Marta: Šlechtický interiér 18., 19. a počátku 20. století. Průzkum ikonografie v moravských sbírkách.
- SOCHOR, Vlastimil: Hřbitov v Kroměříži, výzkum, 1. etapa (I. a II. část).
- STEHLÍK, Miloš: Studie k činnosti sochaře J. A. Heinze I.
- VÁCHA, Zdeněk: Středověká drobná architektura na jižní Moravě I. Terénní průzkum a katalog.
- 2001**
- BĚLSKÁ, Jana: Ikonografie náměstí T. G. Masaryka v Prostějově (CD-Rom).
- BLÁHA, Jiří – PROCHÁZKOVÁ, Marta: Průzkum a dokumentace krovů hradního paláce na hradě Pernštejně.
- ČÍHALÍK, Martin: Živý kříž v Bohuslavicích.
- DUFKOVÁ, Ludmila: Hmotné doklady tělesné kultury a hygieny od středověku do 1. poloviny 20. století ze zámeckých mobiliářů I.
- DUNAJOVÁ, Alena: Usedlosti německého etnika na jižní Moravě II. – Hnanice.
- FEDOR, Petr: Jan Šembera Černoohorský z Boskovic.
- FETTEROVÁ, Dagmar: Průzkum zámeckých oranžerií, skleníků a fíkoven v zahradách a parcích II.
- HODEČEK, Dalibor: Dějiny zámku v Lysicích.
- KOMÁRKOVÁ, Dana: Historické dveře a jejich kování na Třebíčsku I.
- KOZDAS, Jan: Znojmo, údolí řeky Dyje pod městem a navazující areály Gránického údolí a Louky.
- KROUPA, Petr: Klášterní kostel v Sedlci v kontextu cistercké architektury.
- KOVÁŘŮ, Věra: Scénář technologie lidového stavitelství I.
- NOVOTNÁ, Dana: Zámek Brtnice I. Pasport objektu.
- ŘEHOLKA, Ivan: Památková péče na jižní Moravě v 90. letech 20. století.
- SEDLÁČKOVÁ, Libuše: Výzkum památkově chráněných areálů zahrad a parků v okresech Blansko, Prostějov a Vyškov.
- SEDLÁKOVÁ, Marta: Průzkum a identifikace lednického zámeckého mobiliáře a obrazového fondu v dobových inventářích.
- SOCHOR, Vlastimil – MERCOVÁ, Markéta: Kroměřížský hřbitov (stručný průvodce).
- NOVOTNÁ, Dana: Reidentifikace MPZ Brtnice a Jemnice, aktualizace mapových podkladů.
- STEHLÍK, Miloš: Jiří Antonín Heinz II.
- ŠABATOVÁ, Lenka – HODEČEK, Dalibor – SZABÓ, Katalin: Zřícenina Nový Hrádek I.
- VÁCHA, Zdeněk: Středověká drobná architektura na jižní Moravě II.
- VITULA, Petr: Výsledky záchraného a zjišťovacího archeologického výzkumu v areálu bučovického zámku.
- ZDRAŽILOVÁ, Barbora: Terénní výzkum movitého fondu na Třebíčsku.

2002

- BLÁHA, Jirí – PROCHÁZKOVÁ, Marta: Hrad Pernštejn – prezentace průzkumu krovů hradního paláce a jejich oprav na internetových stránkách SPÚ v Brně.
- ČÍHALÍK, Martin: Slohové a ikonografické zhodnocení nově objevených nástěnných maleb v interiérech a exteriérech sakrálních staveb na jižní Moravě včetně vypracování katalogu.
- DUFKOVÁ, Ludmila: Hmotné doklady tělesné kultury a hygieny od středověku do 1. poloviny 20. století ze zámeckých mobiliářů III.
- FETTEROVÁ, Dagmar: Průzkum oranžerií, skleníků a fíkoven v zámeckých zahradách a parcích III.
- HODEČEK, Dalibor: Dějiny zámku v Lysicích II.
- KALÁBOVÁ, Lenka – JEŘÁBEK, Tomáš: Telč – „kunstkomo-
ra“ Liechtensteinů-Castelkornů
- KOMÁRKOVÁ, Dana: Historické dveře a jejich kování u církevních objektů na okrese Třebíč II.
- KOVÁŘŮ, Věra: Hliněné stavby na jižní Moravě – dokumentace, ochrana, formy a možnosti údržby a obnovy.
- KOZDAS, Jan – RUDOLFOVÁ, Blanka: Historická romantická vyhlídka na konci ulice Přemyslovců II.
- KROUPA, Petr: Teorie památek I. – čas a autenticita
- LYSKOVÁ, Eliška: Liturgický textil na SHZ ve správě SPÚ v Brně.
- MATUSZKOVÁ, Jitka: Odborný seminář Staré stezky, 7. ročník – sborník referátů.
- NOVOTNÁ, Celestina: Komíny a jiné historické části střech.
- NOVOTNÁ, Dana: Pasport zámku v Brtnici II.
- NOVOTNÁ, Dana: Jihlava – dokumentace vývoje veduty města.
- PETERKOVÁ, Petra: Historie památky – Slévárna a strojírna Vaňkovka v Brně. Archivní průzkum a prezentace.
- SEDLÁČKOVÁ, Libuše: Výzkum hranic památkově chráněných areálů historických zahrad a parků pro okresy Žďár nad Sázavou, Jihlava, Kroměříž, Brno-město.
- SEDLÁČEK, Tomáš: Šlechtické hroby a hrobky na jižní Moravě v období po josefínských reformách.
- SOCHOR, Vlastimil: Průzkum a uspořádání materiálů archivní a dokumentační povahy SZ Lednice.
- ŠABATOVÁ, Lenka: Nový Hrádek u Lukova, zřícenina hradu (SHP).
- VÁCHA, Zdeněk: Monsornova sbírka kreseb na SZ Konopiště jako ikonografický pramen k památkám jižní Moravy.
- VITULA, Petr: Zhodnocení archeologických výzkumů SH Veveří z hlediska stavebně historického vývoje.
- ZDRAŽILOVÁ, Barbora: Terénní výzkum movitého fondu na Třebíčsku II., příprava návrhů na prohlášení jednotlivých předmětů za movité kulturní památky.

Hmotné doklady tělesné kultury a hygieny v mobiliárních fondech

Ludmila Dufková

V roce 2001 byl prováděn průzkum mobiliárního fondu hradů a zámků Bitov, Bučovice, Buchlov, Buchlovice, Jaro- měřice nad Rokytnou, Kroměříž, Lednice, Lešná, Lysice, Milotice, Náměšř nad Oslavou, Pernštejn, Rájec nad Svítavou, Slavkov, Telč, Valtice, Vizovice, Vranov nad Dyjí zaměřený na předměty ze skla, porcelánu a keramiky určené k osobní hygieně.

Patří mezi ně například různé druhy van, lavab – umyvadel s konvicí nebo džbánem na vodu, či umyvadla se závěsnou nádrží na vodu upevněnou na stěně. Dále různé druhy džbánů, konvic, misek s konvičkami na mytí rukou, od 18. století se objevují misky na mýdlo či houbu, vaničky na umývání nohou, misky na vyplachování úst – číšky s hlubokou spodní miskou, které byly převzaty z čínského porcelánu, karafy na vodu, vědra na vylévání vody, stojánky na kartáčky, nádoby na párátko, misky na zubní prášek, nočníky, bidety, plivátka, pudřenky nebo schránky na vůně, flakony, flakonky, kosmetické dózy, lahvičky na voňavky, pudřenky atd.

V jednotlivých sbírkách je kolekce toaletních předmětů ze skla podstatně menší než kolekce z porcelánu a keramiky. V mobiliárním fondu hradů a zámků se nachází různé flakony, flakonky, lahvičky na voňavky, schránky na vůně, žardiniéry, kosmetické dózy či pudřenky. Ojedinele se vyskytují předměty z konce osmnáctého století, převažují ovšem předměty ze století devatenáctého, a to zejména z jeho druhé třetiny.

Mezi nejrozšířenější typy toaletního skla patří flakony. Větší se využívaly na kolínské a toaletní vody, menší na parfémů či éterické oleje a ty nejmenší na vonné soli. Toaletní souprava byla zpravidla třídílná – větší a menší flakon a dóza na pudr či krém.¹⁾

Od konce 18. století, kdy nastal výrazný posun ve vývoji voňavkářství, dochází ke zvýšené výrobě různých flakonů. Jejich použití bylo určeno tvarem, materiálem a velikostí. Menší byly určeny k osobnímu nošení, větší měly své místo na toaletních stolcích. Toaletní vody, parfémů, kolínské, krémy a další kosmetické výrobky byly odedávna spojeny se skleněným obalem. Ke škále druhů přispěly svým výrazným podílem od 17. století zejména severočeské a jihočeské sklárny, od 19. století také sklárny moravské. Původní jednoduché lékárnické lahvičky se v průběhu let vyvíjely a měnily v nejrůznější tvary flakonů a flakonků. Tyto předměty byly zhotovovány ve sklárnách a rafineriích přímo pro zákazníka, přičemž reprezentativní a dekorativní funkce převažovala nad funkcí užitnou – uchováváním vůně.²⁾ Jejich produkce výrazně vzrostla ve druhé polovině 18. století, a to zejména v krkonošských, novoborských, kamenicko-šenovských a šumavských sklárnách, v Jizerských a Novohradských horách. Také na Moravě se již v 18. století vyráběly skleničky pro lékárny v Horním Údolí či ve Starých Hutích u Buchlova, později v 19. století firma S. Reich & Co., firma Schreiber & Neffen.

Dalšími variantami toaletních souprav byly misky na hřebeny, na drobnosti jako byly ozdobné jehly a sponky, kazety na šperky, nádoby na líčidla. Umývací soupravy ze skla se ve sbírkách prakticky nezachovaly.

¹⁾ LNĚNIČKOVÁ, Jitka: Schránky vůní. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. Jablonec nad Nisou 1999.

²⁾ DRAHOTOVÁ, Olga: Severočeské barokní sklo ve světle historicky lokalizovaných památek. *Ars vitraria*, 1973, s. 20–30.

Miska na zubní kartáčky z konce 19. st., porcelán, Náměšť nad Oslavou.

Porcelánové vědro na vodu z 2. pol. 19. st., Telč.

Kolekce toaletních předmětů z keramiky a porcelánu v zámeckých sbírkách je podstatně rozsáhlejší. Podobně jako u skleněných předmětů tvoří nejpočetnější skupinu předměty z druhé třetiny 19. století. Poměrně nejvíc jich pochází z Vranova nad Dyjí – první továrny na výrobu kameniny a tzv. wedgwoodů na území Moravy, která vznikla v roce 1799.³⁾ I sériově vyráběným výrobkům byla věnována velká péče. Uplatňovala se u nich decentní pastelová barevnost světlé keramické hmoty. Výzdoba byla tvořena střídou pozdně empírovou ornamentikou sestávající z jemných rozvilin, rozet nebo listů. Další předměty pocházejí z pozdní vranovské produkce, ve které se odráží zejména ohlasy druhého rokoka v poměrně zjednodušené formě. Projevují se buď jednoduchými pastelově zbarvenými pásy a zlacením na okraji nádob nebo využívají motivy pestře malovaných kytic komponovaných do středu nádob. Pozdní produkce se vyznačuje zelenou, žlutou, okrovou kameninou, zdobenou tištěnými listy, rokaji či volutami. Vyskytují se i nádoby, které byly na přání objednavatelů zdobeny malovanými iniciálami nebo erby. Výrobky z porcelánky v Horním Slavkově (Schlaggenwald) jsou zdobeny efektním květinovým dekorem, nesymetricky včleňovaným do pseudorokokových kartuší.⁴⁾ Předměty z porcelánky Březová (Pirkenhammer) jsou zdobeny malbou květin, arabesk a reliéfním zlaceným ornamentem. Předměty pocházející z Weberovy továrny na říšskohraběcím Thunovském panství v Klášterci nad Ohří se vyznačují modrým či pestře malovaným dekorem, později převládají zejména vídeňské

3) NOVOTNÁ, J. – ŠTURC, L. – JANIČKOVÁ, M.: Vranovská kamenina. Památkový ústav v Brně 1999.

4) POCHE, Emanuel: Český porcelán. Praha 1955.

předlohy s převahou květinového zdobení, mnohdy bohatě doplněné zlatem.⁵⁾ Dále jsou zastoupeny výrobky porcelánky Loket s jemně kresleným či zlaceným dekorem nebo nádoby s dekorem v čínském slohu s modrým tiskem. Poměrně početná je kolekce toaletních předmětů firem Villeroy & Boch, Thurn, Wheat & Cornflowe, atd.

V zámeckých inventářích, na velkostatkách, v rodinných archivech se objevují soupisy toaletních potřeb, které je zapotřebí v dalším období podrobit srovnávacímu studiu. V dostupných inventářích se položky skla a hygienických potřeb vyskytují značně kolísavě, ale například ve velkostatku Jaroměřice nad Rokytnou je uložen samostatný soupis předmětů ze skla z let 1779–1780.⁶⁾

Důležité bude srovnání stávajícího stavu mobiliárního fondu s dostupnými pozůstalostními inventáři a v inventáři zámků, které byly součástí soupisů velkostatků, dále s dochovanými vzorníky a archivními zprávami českých skláren (například vzorník dutého skla novosvětské sklárny z 80. let 18. století – nejstarší z roku 1784, nejmladší z roku 1788, který je uložen v Muzeu skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv.č. A 1). Vzorník obsahuje nákresy předmětů z čirého skla, řezaného či broušeného. Taktéž bude nutné srovnání ve Státním archivu Zámorsk, kde se nachází archivní fond harrachovské sklárny.

Je otázkou, jakým způsobem se dostaly skleněné předměty na území Moravy. Některé z nich nesou znaky svých majitelů a byly pravděpodobně vyrobeny v hutích na objednávku a dodány k potřebě majitele panství. Nelze ovšem vyloučit eventualitu, že některé byly získány darem nebo jako upomínkový předmět. Další cestou, po které se tyto

⁵⁾ MEYER, Hans: Das böhmische Porzellan und Steingut. Leipzig, 1927.

⁶⁾ MZA, Velkostatek Jaroměřice nad Rokytnou F 436, inv.č. 4010, sklo seznamy, 4 fol. 1779–1780.

Pánský necesér z počátku 20. st., Jaroměřice nad Rokytnou.

Flakon s víkem, 2. pol. 19. st., Vizovice.

Koupelna v přízemí státního zámku Lednice.

- 7) Archiv města Brna, Stará spisovna Politico-publica se značkou P 1790–1832, A 1/13, inv.č. 2853, st. sign. 2794 – Vincenc Teltzer, obchodník z Volfartic na polickém panství v Litoměřickém kraji, žádá povolení provozování obchodu zrcadly, sklem a porcelánem na místo Anny Pemsslové, zaslání propouštěcího listu z direktoriátského úřadu polického panství a udělení měšťanského práva; František Teltzer si stěžuje, že je po smrti Vincence Teltzera dále nesprávně provozována jeho obchodní činnost (r. 1805, 1821).
- 8) Archiv města Brna, Stará spisovna Politico-publica se značkou P 1790–1832, A 1/13, st. sign. 6779 – Vincenc Teltzer žádá o udělení oprávnění k obchodu skleněným zbožím, porcelánem a kameninovým zbožím.
- 9) Archiv města Brna, Stará spisovna Politico-publica se značkou P 1790–1832, A 1/14 18331851 inv.č. 275, st. sign. 274 Augustin Zahn žádá udělení oprávnění k obchodu se sklem a udělení měšťanského práva.

výrobky v 18. a začátkem 19. století dostaly na území Moravy je ta, kterou vytýčili obchodníci Jan František Pemssl či později rodina Telzerů, dlouholetí obchodní partneři jedné z nejvýznamnějších sklárů v 18. století – sklárny v Novém Světě-Harrachově. V brněnském archivu se nachází řada materiálů dokumentujících činnost těchto obchodníků se sklem, zrcadly a porcelánem v Brně. 13. 3. 1769 bylo měšťanskému obchodníku Janu Františkovi Pemsslovi uděleno výhradní právo provozovat obchod s jemným řezaným sklem a také s lustry, zrcadly a porcelánem. Po smrti J. F. Pemssla vykonávala oprávnění jeho manželka Anna Pemsslová. Z roku 1805 pochází žádost paní Anny Pemsslové, která se obrací na brněnský magistrát o pomoc při hledání osoby, která by převzala její rozsáhlý obchod a sklad se sklem, zrcadly a porcelánem. V témže roce vznikl i dokument obsahující zprávu falckobavorského kurfiřtského panství Police v litoměřickém kraji, který dokládá bezúhonnost volfartického obchodníka Vincence Telzera a doporučuje ho brněnskému magistrátu jako vhodného nástupce k převzetí oprávnění provozovat obchod se sklem po paní Anně Pemsslové.⁷⁾ Z roku 1805 pochází i povolení pro Vincence Telzera st. umožňující provozovat obchod a uděluje mu měšťanské právo.⁸⁾ Dalším z brněnských obchodníků, který obdržel v roce 1836 povolení provozovat obchod se sklem a porcelánem byl Augustin Zahn obchodující zejména se severočeskými sklárnami, například s Kamenickým Šenovem.⁹⁾

V další fázi bude důležitá komparace všech dostupných písemných podkladů se stávajícím stavem inventáře, hledání souvislostí mezi soudobým způsobem života v šlechtických rezidencích a produkcí té doby, jak odpovídaly „modernímu vkusu“ 18. a 19. století.

Dějiny zámku v Lysicích po roce 1945

Dalibor Hodeček

Lysice byly městečkem vývojového typu na hromadném půdorysu při Lysickém potoce, ležící pod svahy klesajícími východním směrem do mírně zvlněné krajiny jižního cípu Malé Hané.¹⁾

Zámecký komplex je situován při severozápadním okraji Lysic. Vlastní budova zámku je nejvýraznější a dominantní součástí celého zámeckého areálu, jehož jižní strana je od městečka oddělena potokem. Dvoupatrové zámecké budově, jejíž severní křídlo je na úrovni prvního patra prodlouženo sálou terénou, je na jižní vstupní straně straně nádvoří předložen čestný dvůr, uzavřený jednopatrovými objekty předzámčí (nyní byty a dílny uměleckých řemesel a restaurátorů). Mezi nádvořím a vlastním objektem zámku je vodní příkop přemostěný před hlavním vstupem do zámku. Západně od zámku jsou situovány objekty někdejší správy panství (nyní byty a ubytovna). Východně od objektu zámku a předzámčí je situována rozlehlá terasovitá zahrada, jejíž parter (někdejší hřiště) je ohraničen sloupovým ochozem – kolonádou s krytou dřevěnou pergolou. K východní straně zahrady přiléhala štěpnice, k severní straně pak ve svahu rozlehlá obora, na severozápad od zámku koroptvárna a západně skleníky – někdejší oranžerijní zahrada.²⁾

V roce 1908 se po smrti otce Quida, který zemřel dne 22. února 1907 ve Vídni, stal posledním soukromým majitelem zámku v Lysicích Albrecht Dubský (narozen 12. 7. 1882 v Lysicích jako třetí z pěti dětí Quida a Alžběty Leopoldiny Dubských, zemřel v roce 1962).³⁾ Dalšími dětmi Quida a Alžběty byly dcery – Hedvika Bohumila (narozená dne 31. října 1878 v Lysicích, zemřela dne 17. května 1879 v Chebu), Felicita Bohumila (narozena 21. března 1880 v Chebu), Markéta Bohumila (narozena 5. května 1885 v Lysicích) a Kristina Bohumila (narozena 2. října 1894

v Lysicích).⁴⁾ Majetek byl Albrechtovi vložen do zemských desk dne 4. prosince 1908 na základě odevzdací listiny ze dne 14. listopadu 1908.⁵⁾ Nelze mít za to, že doba, kdy Albrecht vlastnil Lysice, se vyznačovala pouze společenským a kulturním sestupem, jak tvrdí J. Paukert. Konala se zde i nadále důležitá setkání, na návštěvy byly zváni významní hosté. Dne 6. dubna 1910 se na lysickém zámku například konala svatba sestry majitele Margarety Dubské (5. 5. 1885 – 12. 4. 1968) a Friedricha Adolfa Kinského (5. 10. 1885 – 5. 2. 1956). Narodily se zde také dvě z šesti dětí tohoto manželského páru – dne 27. května 1915 Fridrich Adolf (27. 5. 1915 – 27. 3. 1984), pozdější velkopřevor Maltézského řádu v Rakousku, a dne 31. října 1921

1) SAMEK, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska 2 [J/N], Praha 1999, s. 444.

2) ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar (spolupráce Pavel BORSKÝ, Karel MARÁZ): Zámek Lysice. Stavebněhistorický průzkum, Brno 1995, s. 26–27. Za poskytnutí této práce děkuji odpovědné garantce okresu Blansko Mgr. Heleně Müllerové.

3) ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar: tamtéž, příloha Kopie pamětních zápisů z věžního knoflíku, objevené při opravě věže v roce 1993 (pro memoria – přeložil Radim Štěpán).

4) ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar: Zámek Lysice. Stavebněhistorický průzkum, Brno 1995, příloha Pro paměť.

5) Katastrální úřad Brno-město, Zemské desky, knihovni vložka č. 88 Lysice (B), s. 13.

Petr Albrecht (31. 10. 1921 – 26. 1. 1945).⁶⁾ Sám Albrecht Dubský (1882–1962) žil v bezdětném manželství s Julií rozenou Mittrowskou (1898–1986).⁷⁾

Na sklonku druhé světové války přesídlil Albrecht Dubský s manželkou do Vídně.⁸⁾ Jeho majetek nacházející se v boskovickém politickém okrese byl zkonfiskován dle dekretu prezidenta republiky č. 12/45 Sb. vyhláškou Okresního národního výboru v Boskovicích ze dne 27. července 1945.⁹⁾ Na základě výnosu Ministerstva národní obrany ze dne 13. září 1945 byl zámek zabrán pro vojenské účely a byly zde umístěny vojenští invalidé zahraničních vojsk. Veliteli invalidovny uložilo ministerstvo, aby mobilář s památkovou hodnotou soustředil ve zvláštních místnostech, uzavřel je a pořídil inventurní soupis.¹⁰⁾ Dne 26. února 1946 byla na velkostatku zavedena řádná národní správa.¹¹⁾ Poznámka o jejím zavedení byla do zemských desk zanesena dne 12. března 1946.¹²⁾ Dne 8. března 1946 převzala Správa státních lesů v Lomnici u Tišnova zámeckou oboru.¹³⁾ Některé cennosti z majetku bývalého vlastníka odvezl pověřenec Zemského finančního ředitelství v Brně do pokladny tohoto ředitelství.¹⁴⁾

Rozhodnutím ze dne 30. ledna 1947 povolilo Ministerstvo školství a osvěty stavbu školních budov na pozemcích bývalého velkostatku. Jednou z podmínek však bylo zachování alejí starých lip, skupin starých stromů i jiných vzrostlých stromů.¹⁵⁾ Zámek s parkem a zahradnictvím byl dle výnosu ministerstva zemědělství ze dne 18. června 1947 převeden ze správy Národního pozemkového fondu do správy Národní kulturní komise s účinností od 1. května 1947. Současně byl zařazen mezi objekty 1. kategorie dle příslušného ustanovení zákona č. 137/46 Sb.¹⁶⁾ Vlastní převzetí se formálně uskutečnilo až dne 4. května 1949.¹⁷⁾

⁶⁾ <http://pages.prodigy.net/ptheroff/gotha/kinsky.html>. Těž Almannach českých šlechtických rodů, s. 164. K problematice obecně srov. např. KÁRNÍK, Zdeněk: *Sociální a národní vazby postojů a jednání české aristokracie. Úvaha nad osudy české aristokracie na počátku 20. století* In: Sborník k moderním sociálním dějinám (ed. J. Matějček). Oprava 1996. S. 7–46.

Těž BEZECNÝ, Z.: *Šlechtici v občanské době*, Studie k sociálním dějinám 19. století 7, 1997, s. 92–97.

- ⁷⁾ ČOUPKOVÁ, Anna: *Rodinné archivy Dubských z Třebomyslic*, Sborník archivních prací 46, 1994, s. 9. PAUKERT, Jiří: *Státní zámek Lysice*, Brno 1981, uvádí chybně životní data Albrechta Dubského. Tvrdí, že žil v letech 1883–1971.
- ⁸⁾ ČOUPKOVÁ, Anna: *Rodinné archivy Dubských z Třebomyslic*, Sborník archivních prací 46, 1994, s. 9.
- ⁹⁾ Moravský zemský archiv v Brně, fond B 38 Pobočka Národního pozemkového fondu v Brně 1945–1960, inv. č. 1045, karton 129, zápis sepsaný dne 29. ledna 1949 o výsledku provedené revize hospodaření národní správy Lysice.
- ¹⁰⁾ ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar: tamtéž, s. 24 a pozn. 61.
- ¹¹⁾ MZAB, tamtéž, Zpráva Národního pozemkového fondu č. j. 43 785/49–III/44 ze dne 5. dubna 1949.
- ¹²⁾ Katastrální úřad Brno-město, Zemské desky, knihovni vložka č. 88 Lysice (B), s. 13.
- ¹³⁾ Státní památkový ústav v Brně, Archiv bývalého Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko, sign. P 124/33 Lysice, dopis důchodu velkostatku v Lysicích na Moravě Státnímu památkovému úřadu v Brně ze dne 23. února 1947.
- ¹⁴⁾ MZAB, tamtéž, dopis Místního národního výboru v Lysicích pobočce Národního pozemkového fondu v Brně č. j. 395/46 ze dne 18. března 1946.
- ¹⁵⁾ Státní památkový ústav v Brně, tamtéž, sign. P 124/33 Lysice, dopisy Ministerstva školství a osvěty Místnímu národnímu výboru v Lysicích č.j. B–209 751/46–III/1 ze dne 10. ledna 1947 a č.j. B–13 390/47–III/1 ze dne 30. ledna 1947.
- ¹⁶⁾ MZAB, tamtéž, zápis sepsaný dne 29. ledna 1949 o výsledku provedené revize hospodaření národní správy Lysice. Obora nebyla na NKK převedena ještě v roce 1951 (srov. Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně do r. 1990, dopis Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku v Praze Ministerstvu zemědělství č.j. 3 642/51 ze dne 19. března 1951). Národní správa byla na velkostatku zrušena rozhodnutím Krajského národního výboru v Brně ze dne 2. března 1949. Byl to však pouze formální akt, neboť prakticky veškerý zkonfiskovaný majetek byl již přidělen zájemcům (srov. Katastrální úřad Brno-město, Zemské desky, knihovni vložka č. 88 Lysice (B), s. 13). Srov. též Státní ústřední archiv v Praze, fond Státní památková správa – dodatky, inv. č. 143, karton 86, zápis sepsaný dne 4. května 1949 na zámku Lysice o odevzdání zámecké budovy s příslušnými nemovitostmi Národní kulturní komisi.

V roce 1947 nevyhovělo ministerstvo výživy vzhledem ke špatné zásobovací situaci způsobené katastrofálním suchem žádosti Národní kulturní komise o přidělení krmiva pro okrasné ptactvo chované v zámeckém areálu.¹⁸⁾ Dle protokolu ze dne 4. prosince 1947 byl stavební stav vlastního zámeckého objektu dobrý. Pouze omítky vykazovaly malé závady. Větší nedostatky byly patrné na omítkách sloupů pergoly, které vyžadovaly opravu. Dobrý byl i stav myslivny (č.p. 2) a budov předzámčí u prvního dvora. Naopak stavební stav zcela zpustlé tzv. koroptvárný vyžadoval rekonstrukci tohoto objektu. Částečně rozmontované ústřední topení velkého i nízkého skleníku nefungovalo. Za velmi špatný byl označen stav tzv. fíkovny. Zámecká obora byla již dříve převzata podnikem státních lesů a statků, komise však s tímto řešením nesouhlasila a žádala vyloučení z přidělu a majetkoprávní sjednocení obory se zbývající částí zámeckého areálu. Komise mj. konstatovala, že určitou část mobiliáře zřejmě vzal s sebou do emigrace bývalý majitel. Ruské vojsko ubytované na zámku v roce 1945 údajně nechalo odvézt 51 (!) vozů nábytku. Zbývající část vnitřního vybavení zámku byla zinventarizována. Některé stříbrné věci a koberce se nacházely v úschově Finančního ředitelství v Brně. Zemské museum v Brně převzalo numismatickou sbírku. Dr. Albert Kutal pro galerii Zemského musea získal 17 obrazů. Vzácný kříž ze zámecké kaple, původně též deponovaný u Finančního ředitelství v Brně, se na konci roku 1947 nacházel v budově farního úřadu v Lysicích.¹⁹⁾ Zámecký archiv byl někdy ve 2. polovině 40. let převezen do nově vznikajícího Zemědělsko-lesnického archivu v Bučovicích a do jeho pobočky v Kroměříži.²⁰⁾ V knihovně lysického zámku zůstala po další redukci vykonané v roce 1958 asi jedna pětina původního lysického archivu.²¹⁾

Čtyři pokoje a kuchyň v 1. poschodí zámku obýval referent Národního pozemkového fondu lesmistr ing. František Forejt. Komise požadovala, aby se z těchto prostor vystěhoval. Přízemí zámku obýval zámecký klíčník Viktor

Svoboda (dva pokoje a kuchyň), dělník a bývalý zámecký sluha Antonín Vitoul (jedna místnost), penzistka a bývalá zámecká kuchyňská Ludmila Láníková (jedna místnost). Ve dvou místnostech mezipatra ve starém traktu bydlel zámecký zřízenec Josef Fajmon. O zámeckou zahradu se staral Josef Koutný, pozdější správce zámku.²²⁾

¹⁷⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně do r. 1990, zápis sepsaný dne 10. května 1956 odborem pro vodní hospodářství rady KNV v Brně v kanceláři MNV Lysice, s. 2.

¹⁸⁾ Státní památkový ústav v Brně, Archiv bývalého Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko, sign. P 124/33 Lysice, dopis Národní kulturní komise generálnímu konservátorovi Rudolfu Maximovičovi, odbor. přednostovi min. školství a osvěty, členu NKK, č.j. 3 414/47 ze dne 23. prosince 1947.

¹⁹⁾ Státní ústřední archiv v Praze, fond Státní památková správa – dodatky, inv. č. 143, karton 86, zápis sepsaný dne 4. prosince 1947 na zámku v Lysicích při příležitosti zahájení přípravných prací pro převzetí zámeckého objektu Národní kulturní komisí v Praze.

²⁰⁾ ČOUPKOVÁ, Anna : *Rodinné archivy Dubských z Třebomyslic*, Sborník archivních prací 46, 1994, s. 4 n. Po včlenění Zemědělsko – lesnického archivu Bučovice do Státního archivu v Brně byl tento rodinný archiv v roce 1957 převezen na brněnské pracoviště a v roce 1958 doplněn dalšími písemnostmi převzatými od správy zámku v Lysicích.

²¹⁾ Tamtéž, s. 5. Srov. HAMERNÍKOVÁ, Anna: *Soupis archiválií v zámeckých knihovnách Jihomoravského kraje*, Brno 1991, č. 265–348. Kromě archiválií evidovaných v tomto soupisu byly někdy před rokem 1994 v lysickém zámku nalezeny další rodinné písemnosti, které měly být postupně předány do Moravského zemského archivu v Brně.

²²⁾ Státní ústřední archiv v Praze, fond Státní památková správa – dodatky, inv. č. 143, karton 86, zápis sepsaný dne 4. prosince 1947 na zámku v Lysicích při příležitosti zahájení přípravných prací pro převzetí zámeckého objektu Národní kulturní komisí v Praze.

Dne 14. ledna 1948 byl do Lysic přivezen mobiliář z Bauerovy rampy, o den později ze zámku v Hajanech. Dne 12. října 1948 zde byla uskladněna část inventáře zámku v Letovicích. Někdy před 10. únorem 1950 pak došlo ke svozům ze zámků Moravec, Lomnice, Čechy pod Kosířem, Rokytnice, Milovice, Černá Hora a Křižanov. Někdy mezi léty 1950 a 1953 byly ještě přivezeny předměty ze zámků Líšeň, Boskovice a Litenčice, jež se do majetku státu dostaly až v rámci provádění revize první pozemkové reformy. Část těchto svozů byla zinventarizována dodatečně až po několika letech po jejich deponování v Lysicích (Hajany, Letovice).²³⁾

Pro rok 1949 byla zástupcem Národní kulturní komise doporučena pouze drobná údržba (oprava střechy nad bytem zahradníka, mansardové střechy domu lesmistra, betonového žlabu v sale terreně, přístřešku za skleníkem, zpevnění klenby „Havírny“, vykácení a vykopání přestárých jasanů tvořících kdysi loubí pergoly, oprava pilířů pergoly, oprava zhlaví opěrných a ohradních zdí francouzské části parku, oprava zhroceného zdiva zámeckého suterénu v haltýři, oprava omítky v průchodu z prvního nádvoří k zahradnictví, oprava opadané omítky na pravé straně druhého nádvoří, oprava brány do obory na konci kaštanové aleje, úprava koroptvárny na altán, písek na cesty v parku). Na řádný výkon stavebních prací měl dohlížet Okresní národní výbor v Boskovicích. Do operativního plánu na rok 1950 byla zařazena generální oprava zámeckého průčelí.²⁴⁾ Původní plán pro rok 1949 zřejmě nebyl realizován v plném rozsahu. Nicméně ještě na podzim se přistoupilo k vypracování rozpočtu základních malířských (rozpočet 9 920 Kčs) a natěračských prací (rozpočet 102 000 Kčs). Zda byly tyto práce do konce roku provedeny, není známo.²⁵⁾ Faktem však je, že pro drobnou údržbu zámku na IV. čtvrtletí 1949 poskytlo Ministerstvo školství, věd a umění mimořádně z prostředků UNRRA 40 000 Kčs.²⁶⁾ Na podzim provedl drobné pokrývačské práce na obytném domu č. 7 a na mansardové střeše domu č. 2 pokrývačsky

a asfaltérský mistr Josef Janků z Drnovic. Hodnota jeho práce byla vyčíslena na 22 527 Kčs.²⁷⁾ Celkem bylo v roce 1949 proinvestováno 380 000 Kčs.²⁸⁾

V lednu a únoru 1950 vypracoval Okresní stavební kombinát, komunální podnik v Boskovicích, okrsek Lysice, podrobné rozpočty nákladů na adaptační práce. Plány oprav byly relativně velkorysé. Zařazena byla též již zmiňovaná generální oprava zámeckého průčelí.²⁹⁾ Celkový plánovaný rozpočet pro rok 1950 činil 1 700 000 Kč.³⁰⁾ Protože opravné práce v tomto finančním objemu nebyly zařazeny do hlavního plánu stavebních investic na rok 1950, ministerstvo školství, věd a umění dne 8. května 1950 rozpočet

²³⁾ Státní ústřední archiv v Praze, fond Státní památková správa – dodatky, inv. č. 143, karton 86, revisní zpráva o průběhu soupisu mobiliáře ze dne 24. června 1953.

²⁴⁾ MZAB, fond B 124 Krajský národní výbor Brno, I. a II. manipulance, karton 2537, pokyny pro provádění drobné údržby na zámku v Lysicích, vydané dne 3. května 1949 zástupcem NKK v Praze.

²⁵⁾ Tamtéž, dopis Malířství a natěračství města Brna, komunálního podniku, Krajskému národnímu výboru v Brně, zn. Zed./t. ze dne 19. září 1949.

²⁶⁾ Tamtéž, dopis Ministerstva školství, věd a umění Krajskému národnímu výboru v Brně č.j. 119 926/49 – IV/3 ze dne 21. září 1949.

²⁷⁾ Tamtéž, účet Josefa Jakubů ze dne 10. listopadu 1949 předložený správě Národní kulturní komise na zámku v Lysicích.

²⁸⁾ Tamtéž, investiční list pro stavby na r. 1950 (vládní nařízení č. 17/1950 Sb.) ze dne 19. dubna 1950.

²⁹⁾ Tamtéž, rozpočty nákladů jako příloha dopisu Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku v Praze Krajskému národnímu výboru v Brně č.j. 25/1 ze dne 24. května 1950.

³⁰⁾ Tamtéž, investiční list pro stavby na r. 1950 (vládní nařízení č. 17/1950 Sb.) ze dne 19. dubna 1950.

zamítlo a investiční listy vrátilo.³¹⁾ Především byla na další rok odložena generální oprava průčelí.³²⁾ Nicméně ještě v zimě a na jaře se přistoupilo k běžným udržovacím pracím. Od 19. prosince 1949 do 10. března 1950 byla provedena oprava plotu v oboře, oprava topeniště ve skleníku, oprava dveří u salla tereny a drobná oprava hlavní pergoly v parku – vše v hodnotě 47 375, 80 Kčs.³³⁾ Od 13. března do 22. dubna byla opravena střecha nad skleníkem, fíkovnou, chlívem a dřevníkem. Tyto práce provedl Josef Jakubů. Opraven byl plot v oboře u daňčí kůlny a urovnána cesta v oboře (celkem 44 281 Kčs).³⁴⁾ V době mezi 16. květnem a 9. červnem byla postavena zeď skleníku na dvoře zahradníka v hodnotě 7 039, 90 Kčs.³⁵⁾ Na podzim došlo k příznivému obratu ve věci generální opravy zámeckého průčelí. Ministerstvo školství, věd a umění uvolnilo na tuto investici z prostředků UNRRA 500 000 Kčs, o čemž dne 23. září 1950 uvědomilo Krajský národní výbor v Brně.³⁶⁾ Dle protokolu sepsaného dne 17. října 1950 probíhaly práce velmi liknavě. Natěračské práce Komunální podnik města Brna uskutečnil pouze na venkovních plochách oken a dveří, a to pouze v základním nátěru hnědé barvy. Ukončeno již naopak bylo zasklení skleníku 4 mm sklem. Práce na fasádě nebyly ještě ani započaty. Památkáři předpokládali, že započato musí být se západní hladkou fasádou a s obnovou omítek sloupů velké pergoly. Restaurování fasády předního průčelí mělo být uskutečněno až v další fázi, přičemž štukatéra a malíře restaurátora měl doporučit Státní památkový úřad v Brně.³⁷⁾ Za zasklení skleníku, tmelení oken a vyspravení kopulí zámku bylo dne 11. listopadu 1950 Bytovým podnikem města Brna účtováno 19 537 Kčs.³⁸⁾

V roce 1951 se mělo po výše zmiňovaných průtazích přistoupit k obnově fasád východní a západní strany zámku a průčelí. Rozpočet na tyto práce byl vyčíslen na 354 356 Kčs.³⁹⁾ Došlo ovšem k průtahům, které se až na výjimky staly neodmyslitelným průvodním jevem tzv. dodavatelsko-odběratelských vztahů a pracovní výkonnosti vůbec v celém období

komunistického režimu (1948–1989). Osud prostředků poskytnutých z fondu UNRRA prozatím zůstává nezjištěn. Plán na restaurování fasád byl přesunut do roku 1952. Na jaře roku 1951 požádal Krajský národní výbor v Brně o postoupení zámku pro účel zřízení krajské politické školy lidové správy. Národní kulturní komise žádost s poukazem na zcela mimořádnou památkovou hodnotu objektu odmítla.⁴⁰⁾

³¹⁾ Tamtéž, dopis Ministerstva školství, věd a umění Krajskému národnímu výboru v Brně č.j. 30 817/50–S/1 ze dne 8. května 1950.

³²⁾ Tamtéž, dopis Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku v Praze Krajskému národnímu výboru v Brně č. 25/1–1950 ze dne 24. května 1950.

³³⁾ Tamtéž, V. splátkový výkaz ze dne 25. března 1950.

³⁴⁾ Tamtéž, faktura Okresního stavebního podniku, komunálního podniku v Boskovicích ze dne 22. dubna 1950.

³⁵⁾ Tamtéž, výpis úkolové práce provedené ve státním zámku v Lysicích v době od 16. 5. do 9. 6. 1950 a pokrývačské práce v roce 1950.

³⁶⁾ Tamtéž, dopis Ministerstva školství, věd a umění Krajskému národnímu výboru v Brně č.j. 153 371/50–IV/3 ze dne 23. září 1950.

³⁷⁾ Tamtéž, protokol sepsaný dne 17. října 1950 na státním zámku v Lysicích.

³⁸⁾ Tamtéž, Bytové podniky města Brna, komunální podnik, závod sklenářský, brusírna skla a zrcadel, faktura č. 1839/7223 z 11. listopadu 1950.

³⁹⁾ Tamtéž, rozpočet nákladů na adaptaci státního zámku v Lysicích pro rok 1951 sestavený Okresním stavebním kombinátem, komunálním podnikem v Boskovicích dne 12. května 1951.

⁴⁰⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně do r. 1990, dopis Národní kulturní komise pro správu národního kulturního majetku v Praze Krajskému národnímu výboru v Brně č.j. 7341/1951 ze dne 19. června 1951.

K 1. lednu 1952 převzalo péči o udržování zámku v rámci reorganizace státní památkové péče od administrativních a technických orgánů Národní kulturní komise Ministerstva školství, věd a umění.⁴¹⁾ Dne 6. června 1952 zadal Krajský národní výbor v Brně Stavebnímu komunálnímu podniku okresu Boskovice opravu fasády zámku a věže včetně odborných sochařských prací v hodnotě 365 000 Kčs. Stavební práce měly být zahájeny neprodleně.⁴²⁾ Restauračním štukových ornamentů a soch v hlavním průčelí fasády, kamenného portálu a bočních stran zámku byl pověřen Antonín Zeithammer z Brna-Husovic, který se zavázal postupovat dle odborného zadání Státního památkového úřadu v Brně. Jeho práce byla rozpočtena na 70 500 Kčs.⁴³⁾ Smlouva o provedení opravy fasády a věže byla uzavřena dne 12. července 1952 mezi technickým referátem Krajského národního výboru v Brně (investor) a Stavebním komunálním podnikem okresu Boskovice (dodavatel). Celkový investiční náklad činil 365 000 Kčs.⁴⁴⁾ S opravou průčelní fasády bylo započato v srpnu. Sochař Zeithammer zjistil, že „výzdoba je v úplném rozkladu, protože je dělána z písku a sádry a je porušena do té míry, že při deštivém počasí a přechodu do mrazu hrozí nebezpečí odpadnutí.“ Záruční dobu konzervace odhadl restaurátor na pouhých 5–15 let, přičemž doporučil vyhotovení kopií.⁴⁵⁾ S tímto stanoviskem se ztotožnilo Ministerstvo školství, věd a umění.⁴⁶⁾ Plánované práce byly s výjimkou fasády východní strany v listopadu zhruba ukončeny.⁴⁷⁾ Ve studii otištěné v roce 1952 ve zprávách památkové péče charakterizoval Břetislav Štorm význam a stav zámku takto: „... Význam objektu nelze hledat v síle architektonického výrazu, ale v přirozené intimitě prostředí, již lze udržeti jen drobnými úpravami a opravami. Skupina hospodářských budov byla asanována, obnovena malá pergola s přilehlou částí průčelí, zabezpečeny terasy a opraveny sloupy velké pergoly. Připravuje se obnova hlavního průčelí.“⁴⁸⁾

V roce 1953 výkon památkové péče v celé republice od ministerstva převzala nově zřízená Státní památková

správa, která fungovala až do roku 1958.⁴⁹⁾ V roce 1953 se přistoupilo k opravě opravy sloupů pergoly. Jižní a východní část byla do 21. července hotova. Oprava galerie měla být dokončena koncem roku.⁵⁰⁾

V roce 1955 byla provedena generální oprava střech zámku v celkové hodnotě 11 624 Kčs.⁵¹⁾ Ve zprávě ze dne 17. ledna 1956 se mj. konstatovalo, že polovina pokojů je

41) ŠTORM, Břetislav: *Stavební památky první kategorie*, Zprávy památkové péče 11–12, 1951–1952, seš. 5–6, s. 114–115.

42) MZAB, tamtéž, dopis Krajského národního výboru v Brně Stavebnímu komunálnímu podniku okresu Boskovice zn. IV/2–715.7–5.5.1952–Dr.H.

43) Tamtéž, nabídka Antonína Zeithammera ze dne 8. dubna 1952.

44) Tamtéž, přímá smlouva o provedení stavby (podle vyhlášky SPÚ 682/50) ze dne 12. července 1952.

45) Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně do r. 1990, dopis Státního památkového ústavu pob. v Brně Ministerstvu školství, věd a umění, správě státního kulturního majetku č.j. 1710/52 ze dne 21. srpna 1952.

46) Tamtéž, dopis Ministerstva školství, věd a umění Krajskému národnímu výboru v Brně č.j. 78901/52 ze dne 6. září 1952.

47) Tamtéž, hlášení správce státního zámku Lysice Josefa Koutného o postupu opravných prací za měsíc listopad 1952 ze dne 23. listopadu 1952.

48) ŠTORM, Břetislav: *Stavební památky první kategorie*, Zprávy památkové péče 11–12, 1951–1952, seš. 5–6, s. 144–145.

49) BLAŽIČEK, Oldřich J.: *Státní hrady a zámky a prezentace jejich vnitřků*, In: Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, Brno 1989, s. 210.

50) Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně do r. 1990, hlášení správce státního zámku Lysice Josefa Koutného o postupu opravných prací za měsíc červenec 1953 č.j. 125/53 ze dne 21. července 1953.

využita jako sklad mobiliáře svezeneho z 15 zámků v počtu 7 000 mobiliárních jednotek a 40 000 svazků knih. Kmenový inventář měl 300 jednotek a 20 000 svazků knih. Trvalým zaměstnancem byl kastelán, na částečný úvazek (3 hodiny denně) pracovala další osoba. Zahradnictví, park a obora se nacházely v uspokojivém stavu.⁵²⁾

Havarijní stav břehů potoka tekoucího před areálem zámku si v roce 1956 vynutil jednání, jehož cílem bylo zjištění povinnosti údržby a zajištění pobřežní zdi. Komise zjistila, že u potoka protékajícího na 5 km katastrem Lysic byly v minulosti nákladem velkostatku zpevněny břehy asi na 900 m délky. V dezolátním stavu se nacházela část u zámecké zdi v délce asi 80 m. Pobřežní zdi byly buď zcela zřícené nebo hrozily zřícením. Možnou havárii levostranné pobřežní zdi byla ohrožena i budova bývalé stáje v areálu státního zámku.⁵³⁾ Ve velmi špatném stavu se tehdy nacházel též asi 100 metrový úsek ohradní zdi v oboře, jehož oprava byla odhadnuta na asi 5 000 Kčs. V průběhu léta 1956 oprava zdi v hodnotě 16 000 Kčs zajistil Okresní stavební podnik v Boskovicích.⁵⁴⁾ Celková povolená částka 10 000 Kčs určená pro generální opravy byla v roce 1956 překročena. Správce zámku Josef Koutný si však Krajskému národnímu výboru v Brně stěžoval, že Okresní stavební podnik v Boskovicích i přes neustálé urgencye provádí objednané a dohodnuté práce velmi liknavě. Jako důvod udal skutečnost, že plánované generální opravy jsou podniku hlášeny pozdě, takže ten je nestačí zpracovat do svého plánu. Přesto pro rok 1957 navrhnul vcelku rozsáhlé restaurační práce. Návštěvnost v roce 1956 činila 5 600 osob, což oproti předchozí sezóně znamenalo zvýšení o 55 %.⁵⁵⁾

Na počátku roku 1957 konstatoval správce zámku, že opěrná zeď v parku u galerie se nachází v havarijním stavu, přičemž hrozilo nebezpečí sesutí pilířů galerie a její prolomení. Nová zeď měla být šikmá, což doporučili též památkáři.⁵⁶⁾ V témže roce schválila Státní památková správa sylabus výkladu pro Lysice, který napsal promováný historik I. Šperling.⁵⁷⁾

Na základě zákona č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, převzaly pravomoc a odpovědnost za výkon památkové péče krajské národní výbory. V případě Lysic to znamenalo převod správy z rušené Státní památkové správy na nově zřízené Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, řízené přímo Krajským národním výborem v Brně. Tento stav pak trval pouze dva roky, neboť již v roce 1960 byla památková péče dále decentralizována.⁵⁸⁾ V roce 1958 vypracoval Státní projektový ústav

51) Tamtéž, rozpočet na opravu střech na státním zámku v Lysicích ze dne 16. června 1955, přímá stavební smlouva ze dne 13. a 16. července 1955.

52) Tamtéž, zpráva správce zámku Josefa Koutného o stavu provozu a činnosti za rok 1955 č.j. 9/56 ze dne 17. ledna 1956.

53) Tamtéž, zápis sepsaný dne 10. května 1956 odborem pro vodní hospodářství rady KNV v Brně v kanceláři MNV Lysice. K regulaci potoka v Lysicích v 19. století srov. např. plán z roku 1887 (MZAB, fond F 69 Velkostatek Lysice, dodatky III., inv. č. 1627).

54) Tamtéž, dopis správce státního zámku Lysice Josefa Koutného odboru kultury Krajského národního výboru v Brně č.j. 65/56 ze dne 7. března 1956, oznámení Okresního stavebního podniku v Boskovicích odboru kultury Krajského národního výboru v Brně zn. 4/56–Mat/Sch. ze dne 18. května 1956, dopis Josefa Koutného KNV v Brně č.j. 118/56 ze dne 29. května 1956 a č.j. 187/56 ze dne 13. srpna 1956.

55) Tamtéž, dopis správce státního zámku Lysice Josefa Koutného KNV v Brně č.j. 285/56 ze dne 11. prosince 1956 a č.j. 15/57 ze dne 26. ledna 1957.

56) Tamtéž, dopis správce státního zámku Lysice Josefa Koutného odboru školství a kultury Krajského národního výboru v Brně č.j. 17/57 ze dne 28. ledna 1957.

57) Tamtéž, dopis Státní památkové správy odboru školství a kultury rady KNV v Brně č. sine/57 ze dne 1. srpna 1957.

58) LEFNEROVÁ, Libuše: *Vznik a rozvoj Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně*, In: Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, Brno 1989, s. 365.

pro výstavbu měst a vesnic v Brně zaměřením stávajícího stavu a fotodokumentace předzámeckého traktu. Současně byl podán návrh na využití těchto prostor.⁵⁹⁾ Zpráva z podzimu téhož roku přináší údaj o knihovních fondech uložených na zámku. Kromě kmenového knižního fondu se zde nacházely též knihy svezené ze zámků Lomnice, Letovice, Černé Hory, Moravce a Boskovic. Soupis rukopisů ze zámecké knihovny Dubských připravoval v této době profesor dr. František Čáda.⁶⁰⁾ Vzhledem k faktu, že Okresní stavební podnik v Boskovicích odmítl opravit fasádu domu č.p. 7, ujala se této práce provozovna Místního národního výboru Lysice.⁶¹⁾

V roce 1959 byla restaurována dvorní fasáda s arkádami. Při provádění těchto prací byly v 1. patře východního křídla objeveny figurální malby. Provedením sond na těchto místech, odstraněním dodatečných vrstev omítky a líček, konzervováním maleb a úpravou okolí byl pověřen akademický malíř Oldřich Miša ze Znojma.⁶²⁾ V první polovině listopadu 1959 zemřel dlouholetý správce objektu Josef Koutný. Jeho zásluhy na pohřbu ocenil mj. ředitel Krajského památkového střediska v Brně Jaroslav Červinka. V této souvislosti je nutno konstatovat, že vzhledem k poměrům panujícím v 50. letech byla bezesporu příkladná jeho snaha udržet zámek, přílehlou zahradu a park v dobrém stavu.⁶³⁾ Na konci roku bylo vybráno 32 obrazů, jež měl restaurovat R. Růžička z Brna-Jundrova. Většina obrazů byla na mnoha místech protržena. Proti restaurování obrazů R. Růžičkou se postavila umělecká restaurátorská komise Českého fondu výtvarných umění. Po jednání s brněnskými památkáři však svůj nesouhlas odvolala.⁶⁴⁾

- 59) Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně do r. 1990, objednávka dokumentace památkové údržby, oprav a úprav čís. 2 ze dne 3. října 1958, hospodářská projektová smlouva č. 537–1958 ze dne 3. října 1958, soupis změn k hospodářské projektové smlouvě ze dne 21. října 1958, dopis Krajského památkového střediska v Brně Krajskému ústavu pro projektování měst a obcí č.j. KPS 844–1958 ze dne 25. listopadu 1958, dopis Státního projektového ústavu pro výstavbu měst a vesnic v Brně KNV v Brně zn. VII/ing.Ma/Tr– ze dne 28. listopadu 1958.
- 60) Tamtéž, dopis přednosta knihovny Náprstkova musea dr. Bohumíra Lifky řediteli Krajského střediska památkové péče v Brně č.j. 374/58 – kn. – dr. L. ze dne 2. října 1958. K rukopisům ze zámeckých knihoven v Lysicích srov. TOŠNEROVÁ, Marie (editor) – kolektiv autorů: *Průvodce po rukopisných fondech v České republice I. Rukopisné fondy zámeckých, hradních a palácových knihoven*, Praha 1995, s. 86–87, kde je též uvedena další literatura. K osobnosti profesora Čády srov. MAREČKOVÁ, Marie: *Život a dílo profesora JUDr. Františka Čády*, Brno 1993.
- 61) Tamtéž, dopis správce státního zámku Lysice Josefa Koutného Krajskému památkovému středisku Brno č.j. 215/58 ze dne 8. září 1958.
- 62) Tamtéž, dopis Krajského památkového střediska v Brně akademickému malíři Oldřichu Mišovi č.j. KPS – 909/59 ze dne 2. února 1959, dopis Krajského památkového střediska v Brně MNV v Lysicích a správě státního zámku v Lysicích ve věci památkové údržby 1959 – přidělení kvoty finančních prostředků č.j. KPS Hu – 374/59 ze dne 23. února 1959, dopis Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze Krajskému památkovému středisku v Brně č.j. 2284/1959 ze dne 7. května 1959.
- 63) Tamtéž, dopis Věry Koutné Krajskému památkovému středisku v Brně ze dne 15. listopadu 1959.
- 64) Tamtéž, dopis ředitele Krajského památkového střediska v Brně správě státního zámku Lysice zn. KPS 2880/1959 – St ze dne 10. prosince 1959 a seznam závěsných obrazů na plátně, olej, vybraných ze zámecké sbírky (při prohlídce dne 9.12.1959) k restaurování, dopis Českého fondu výtvarných umění Krajskému památkovému středisku v Brně č.j. VS–III–606/60 ze dne 20. ledna 1960.

V roce 1960 byl zámek převeden do správy Okresního národního výboru v Blansku (odbor školství a kultury).⁶⁵⁾ V první polovině roku 1960 vedla dočasně správu zámku vdova po zemřelém Josefu Koutném Věra (narozena 20. srpna 1916).⁶⁶⁾ Již na počátku roku se přistoupilo k obnově východní poloviny budov předzámčí, které vyklidil Krajský výkupní podnik, provozovna Skalice nad Svitavou, Energotrust, n.p. Boskovice, a další uživatel – Místní národní výbor v Lysicích. Při přestavbě měla být ponechána venkovní hlavní zeď. Nosné zdi i zděné příčky měly být nově zřízeny.⁶⁷⁾ Památková úprava předzámčí si v roce 1960 vyžádala náklad 370 000 Kčs.⁶⁸⁾ Ze svozů Litenčice a Bauerova rampa bylo v dílnách Uměleckých řemesel v Brně-Komíně opraveno třináct kusů mobiliáře.⁶⁹⁾ Se souhlasem památkářů byl v zámecké oboře Svazem protifašistických bojovníků při příležitosti 15. výročí osvobození osazena pamětní deska p. Slezákovi, kterého zde v době okupace zastřelili nacisté.⁷⁰⁾

V roce 1961 se přistoupilo k opravě západní poloviny budov předzámčí (část A), přičemž pokračovaly práce na východní části (část B). V tomto roce mělo být investováno 340 000 Kčs.⁷¹⁾ Ústředí uměleckých řemesel, závod Brno, zajistilo provedení truhlářských restauračních prací na mobiliáři svezeném ze zámků Líšeň (stolek, stolní hodiny), Letovice (dva zlacené stolky) a Černá Hora (pohovka, komoda) a na kmenovém lysickém mobiliáři (truhlice).⁷²⁾ Správou zámku byla pověřena Alena Svobodová, dříve správkyně státního zámku Kunštát.⁷³⁾ Stav saly tereny byl v tomto roce hodnocen takto: „*Salla terrena je kryta dřevěnou střešou s papírovou lepenkovou krytinou, která je zchátralá a teče. Na stropě jsou viditelná tři hlavní ložiska závad. Je to vadné úžlabí na odvrácené straně, pak díra ve střeše asi ve třech místech a zatékání terasou. Chodba pro zahradníka má úplně promoklou klenbu.*“ Okresní stavební podnik v Blansku navrhnul způsob nápravy tohoto nepříznivého stavu a vypracoval stavební dokumentaci.⁷⁴⁾ Při hodnocení zvěře v oboře bylo mj. konstatováno, že přibližně polovina ze čtyřicetikusového dančího stáda unikla mimo oboru.⁷⁵⁾

65) LEFNEROVÁ, Libuše: *Vznik a rozvoj Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně*, In: Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Brně, Brno 1989, s. 376, pozn. 13.

66) Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně do r. 1990, zpráva Josefa Kopečka Krajskému památkovému středisku ze dne 7. srpna 1960.

67) Tamtéž, dopis Krajského památkového střediska v Brně Energotrustu, n.p. Boskovice č.j. KPS – 3102/59–Hu ze dne 31. prosince 1959, zápis sepsaný dne 6. ledna 1960 v Lysicích v kanceláři Výkupního skladu v Lysicích – zámek ve věci vyklizení skladovacích prostor tohoto skladu ve státním zámku v Lysicích, zápis sepsaný dne 31. března 1960 odborem výstavby a vodního hospodářství v kanceláři MNV v Lysicích.

68) Tamtéž, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně Okresnímu stavebnímu podniku Boskovice ze dne 25. června 1960.

69) Tamtéž, seznam předmětů, převzatých ze Státního zámku v Lysicích do opravy v dílnách Uměleckých řemesel, Brno–Komín, Hlavní č. 121. Předměty převzaty dne 16. února 1960.

70) Tamtéž, dopis jednoty Svazu protifašistických bojovníků Krajskému památkovému středisku v Brně č.j. 43/1960 ze dne 21. dubna 1960, vyjádření památkářů ze dne 6. června 1960.

71) Tamtéž, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně Okresnímu stavebnímu podniku v Blansku č.j. KPS 915/61/Ing. La ze dne 23. března 1961, č.j. KPS 3099/61 Ing. La ze dne 9. září 1961 a č.j. 3599/61–Ing La. ze dne 20. října 1961, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně Státní bance československé pobočce v Brně č.j. KPS–1139/61–Ing.La. ze dne 5. dubna 1961,

72) Tamtéž, dopis Ústředí uměleckých řemesel, závod Brno, Krajskému památkovému středisku v Brně č.j. 414/Bm/Ž ze dne 27. ledna 1961.

73) Tamtéž, dopis Krajského památkového střediska v Brně radě Místního národního výboru v Lysicích č.j. KPS–Hu–688/61 ze dne 25. února 1961.

74) Tamtéž, dopis Okresního stavebního podniku v Brně Krajskému památkovému středisku v Brně ze dne 15. března 1961.

75) Tamtéž, dopis ing. dr. V. Horáčka Krajskému památkovému středisku v Brně ze dne 23. ledna 1961.

V roce 1962 byl prohlédnut park a zahradnictví. Bylo konstatováno zlepšení stavu oproti předchozímu období (úprava cest, likvidace náletových rostlin). Památkáři a ochránci přírody navrhli program dalších úprav.⁷⁶⁾ Adaptace křídla B byla ukončena již roce 1961, kolaudace proběhla až v dubnu 1962. Správa zámku zde uložila mobiliář ze zámku Kunštát. Adaptace části A byla v roce 1961 již z větší části též ukončena.⁷⁷⁾ Pro rok bylo plánováno zahájení prací na úpravách předzámeckých objektů C, D a E. Stavební rozpočet měl v roce 1962 činit 250 000 Kč. Úpravy těchto objektů měly být dle předběžných úvah hotovy na konci třetí pětiletky.⁷⁸⁾

V roce 1963 se předběžně jednalo o převodu zámku do správy Interhotelu Brno. Objekt měl být přebudován na speciální ubytovací a stravovací středisko pro movité cizince. V dané záležitosti bylo vydáno usnesení předsednictva vlády a ÚV KSČ. Plán však nakonec nebyl realizován.⁷⁹⁾ Definitivně se od tohoto projektu odstoupilo dne 4. září 1964.

Dokončení generální opravy zámku bylo v roce 1964 naplánováno na rok 1969, kdy měl být objekt slavnostně otevřen. Zámecký areál byl v této době zařazen do tzv. hlavní skupiny zámků.⁸⁰⁾ Dílčí restaurátorské zásahy měly být zahájeny ještě před generální opravou. Na konci roku 1964 byla památkáři plánována výmalba arkád na nádvoří a nátěry oken a dveří v interiérech i exteriérech (do poloviny listopadu byla vymalována pouze východní strana arkád v 1. patře nádvoří).⁸¹⁾

V roce 1965 byl posouzen stav zámeckého parku. Odborníci konstatovali, že stav parku a zásobního zahradnictví je uspokojivý. Naopak ve velmi špatném stavu se nacházel velký bazén v parku, jehož dno i boky byly popraskané a cementová omítka odprýskaná. V nádrži nebyla voda, takže funkce bazénu ztrácela svou estetickou funkci.⁸²⁾

Nová instalace byla v interiérech zavedena až v rámci celkové generální opravy v letech 1966–1972. V roce 1966 byla za 91 414 Kčs provedena oprava kmenového mobiliáře určeného pro instalaci do 1. patra. Zahájeny byly tesař-

ské práce na obnově pergoly (výběr řeziva – 8 670 Kčs). Přípravné práce pro adaptace dílen v předzámčí byly vyčísleny na 8 761 Kč. Celkový objem prací za rok 1966 tedy činil 108 845 Kčs.

K 1. lednu 1967 byl zámek převeden na základě rozhodnutí rady Jihomoravského krajského národního výboru ze správy Okresního národního výboru v Blansku do správy Krajského střediska státní památkové správy a ochrany přírody v Brně. Faktické převzetí se však uskutečnilo až v roce 1969.⁸³⁾ V roce 1967 proběhla 2. etapa obnovy pergoly (kompletní provedení tesařských prací včetně vlastního zajištění řeziva) v hodnotě 406 134 Kčs. Kompletně byly ukončeny stolařské, štafírské a zednické práce ve zbrojnici a knihovně v 1. patře (302 610 Kčs). Zahájeny byly opravy

⁷⁶⁾ Tamtéž, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně odboru školství a kultury Okresního národního výboru v Blansku zn. 2778/1962–PP ze dne 12. listopadu 1962.

⁷⁷⁾ Tamtéž, protokol sepsaný dne 26. ledna 1962 na odboru školství a kultury ONV Blansko při předání decentralizované akce týkající se památkových a stavebních úprav předzámčí státního zámku v Lysicích, dopis Okresního stavebního podniku v Blansku Okresnímu investorskému útvaru v Blansku ze dne 17. dubna 1962.

⁷⁸⁾ Tamtéž, zápis o stavebním jednání na státním zámku v Lysicích dne 7. května 1962.

⁷⁹⁾ Tamtéž, Lysice, zápis z porady o předběžném projednání převzetí objektu zámku Lysice u Brna do správy Interhotelu Brno ze dne 22. listopadu 1963.

⁸⁰⁾ Tamtéž, Lysice, zápis o komisionálním jednání o dalším využití a údržbě Stát. zámku v Lysicích konaném dne 4. září 1964 na MNV v Lysicích.

⁸¹⁾ Tamtéž, Lysice, zápis sepsaný dne 16. listopadu 1964 v kanceláři správy státního zámku Lysice ve věci nátěrů oken a dveří státního zámku + výmalba arkád.

⁸²⁾ Tamtéž, Lysice, zápis sepsaný dne 3. února 1965 na státním zámku v Lysicích.

parkovních zdí a schodišť (227 486 Kčs). Rekonstruována byla elektroinstalace v přízemí (33 168 Kčs). Pokračování oprav mobiliáře pro 1. patro stálo 460 762 Kčs. Klempířské a stolařské práce byly vyčísleny na 24 717 Kčs. Proběhla též 2. etapa úprav provozoven v předzámčí (99 358 Kčs). Přípravována byla výmalba stropů a nové tapety pro 1. patro. Celkem bylo v roce 1967 proinvestováno 1 554 235 Kčs.

V roce 1968 se uskutečnila 2. etapa oprav elektroinstalace v 1. patře (60 331 Kčs). Kamenické práce na rekonstrukci 12 alegorických soch měsíců v zahradě stály 28 486 Kčs. 3. etapou pokračovaly práce na obnově pergoly. Zahájeny zde byly klempířské práce a oprava sloupů (56 972 Kčs). Štukátérské, malířské a dekorátérské práce v 1. patře byly vyčísleny na 294 889 Kčs. Za 105 852 Kč byly provedeny práce na 2. etapě oprav zahradních zdí a oprav bazénů. 3. etapou pokračovaly opravy mobiliáře v 1. patře (67 891 Kčs). Částka proinvestovaná v tomto roce nedosahovala ani poloviny částky vynaložené v roce 1967 (614 422 Kčs).⁸⁴⁾ V roce 1968 byla blíže specifikována posloupnost jednotlivých fází úprav a vyjasněny detaily. Z hlediska návštěvnického provozu bylo důležité rozhodnutí o rozšíření instalace v 1. patře (bílé nátěry, nahrazení kliky u tapetových dveří tzv. zobáčkovou klikou, tapety a obnova nástrojných malby v první místnosti, tapety bambusového vzoru v druhé místnosti, provedení fabionové římsy).⁸⁵⁾

V roce 1969 byla dokončena rekonstrukce elektroinstalace v přízemí a provedena hrubá instalace ve 2. patře, přičemž z tohoto prostoru musel být vystěhován nábytek (cca 38 400 Kčs). V 1. čtvrtletí bylo dokončeno restaurování soch 12 měsíců. Sochy byly osazeny na svá místa do nik zahradních zdí. Restaurování dvou soch stojících na mostě (Zeus a Mars) bylo dokončeno koncem září (cca 16 970 Kčs). V prvním pololetí byla provedena úprava omítek stropů a stěn dvou místností Aglai. Tapety vyhotovené pro tyto místnosti byly vylepeny do konce září. Výmalbu stropů měla do konce roku 1969 provést Umělecká řemesla. Byly provedeny též některé další práce, z nichž

snad nejdůležitější byla výmalba hlavního schodiště a šneku. V roce 1969 bylo proinvestováno 451 180 Kčs.⁸⁶⁾

V roce 1969 měla být dle původního plánu dokončena obnova zámecké zahrady, jež proběhla dle doporučení Zdeňka Horskáka z roku 1965. Z tzv. objektivních důvodů byl termín kolaudace předběžně stanoven na 15. červen 1970.⁸⁷⁾ Pro rok původně plánovaná částka 1 032 000 Kčs byla snížena na 650 000 Kčs a nakonec bylo proinvestováno pouhých 451 180 Kčs.⁸⁸⁾

Pro rok 1970 byly plánovány tyto práce: dokončení elektroinstalace v celém objektu (cca 35 000 Kčs), insta-

⁸³⁾ LEFNEROVÁ, Libuše: *Vznik a rozvoj Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně*, In: *Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně*, Brno 1989, s. 368. Též SEITL, Ladislav – PAUKERT, Jiří: *Péče o památkový fond*, tamtéž, s. 269.

⁸⁴⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně do r. 1990, zpráva o vykonaných restitučních a renovačních pracích vykonaných Krajským střediskem a Krajskými konzervačními dílnami od zahájení prací, tj. od r. 1966 do konce roku 1969 s připojeným výhledem na příští rok 1970.

⁸⁵⁾ Tamtéž, Lysice, – konzervační dílny.

⁸⁶⁾ Tamtéž, zpráva o vykonaných restitučních a renovačních pracích vykonaných Krajským památkovým střediskem a krajskými konzervačními dílnami od zahájení prací, tj. od r. 1966 do konce r. 1969 s připojeným výhledem na příští rok 1970.

⁸⁷⁾ Tamtéž, zpráva ing. Z. Horskáka ze dne 2. prosince 1969. Srov. kol. autorů, *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1999, s. 226.

⁸⁸⁾ Tamtéž, zápis o konání kontrolního dne postupu oprav státního zámku v Lysicích konaném dne 3. prosince 1969. Též zpráva o vykonaných restitučních a renovačních pracích vykonaných Krajským památkovým střediskem a krajskými konzervačními dílnami od zahájení prací, tj. od r. 1966 do konce r. 1969 s připojeným výhledem pro příští rok 1970.

lační interiérové práce (cca 330 000 Kčs), 1. etapa restaurátorských prací na sale terene (cca 80 000 Kčs), rekonstrukce včelínu (40 000 Kčs), poslední etapa oprav bazénů (30 000 Kčs), 2. etapa natěračských prací na pergole, dokončení rekonstrukce opěrné zdi (80 000 Kčs) a nové fasády podzámčí (180 000 Kčs).⁸⁹⁾

Poslední etapa prací generální opravy provedená v roce 1971 se týkala předzámčí, velkého nádvoří (mj. též havarijní kanalizace) a zámeckých valů (havarijní stav). Oprava fasád vlastního zámku a některé nutné práce na průjezdu a vnitřním nádvoří byly z důvodu nezajištěné kapacity ještě na počátku roku 1971 odloženy.⁹⁰⁾ První patro bylo zpřístupněno dne 27. června 1971.⁹¹⁾

V roce 1972 získala veřejnost možnost prohlédnout si též obnovené patro druhé. Kompletní památková instalace byla v celém rozsahu zpřístupněna dne 1. července 1972. Autorem instalace byl promován historik Jiří Paukert, technickým garantem stavby Jaroslav Ježek. Projekt byl koncipován tak, aby se návštěvníci seznámili zejména s bytovou kulturou šlechty v 19. století, zejména v jeho 2. třetině.⁹²⁾ Ve 3. čtvrtletí byly ještě Státním statkem n.p. v Brně, sadovnickým střediskem Královo Pole–Kociánka, provedeny terénní a sadové úpravy nádvoří zámku dle projektové dokumentace připravené v roce 1971 ing. arch Z. Zábrodskou a A. Švábenskou ze Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, pobočky Brno.⁹³⁾ Na počátku 70. let existovaly v budovách předzámčí dílny uměleckého řemesla, které spadaly pod krajské konzervační dílny.⁹⁴⁾

Přes velké úsilí památkářů nebyly všechny plánované úkoly při generální opravě zámku splněny, což ovšem v 60. a 70. letech vzhledem k tehdejší poměří ve stavebnictví nebylo možno vůbec očekávat. Hlavním nedostatkem bylo nekvalitní provedení některých restaurátorských prací, což přispělo k jejich relativně rychlému znehodnocení. Jednoznačně kladné vyznění však měla nová instalace, která byla připravena s nevšední pečlivostí.

V roce 1973 památkáři vydali jednoznačně negativní stanovisko k záměru MNV Lysice a ONV Blansko vystavět nové parkoviště, které mělo vzniknout zaklenutím potoka tekoucího podél areálu zámku.⁹⁵⁾

⁸⁹⁾ Tamtéž, zpráva o vykonaných restitučních a renovačních pracích vykonaných Krajským památkovým střediskem a Krajskými konzervačními dílnami od zahájení prací, tj. od r. 1966 do konce r. 1969 s připojeným výhledem na příští rok 1970.

⁹⁰⁾ Tamtéž, přehled prací poslední etapy úprav SZ Lysice ke dni 10. února 1971.

⁹¹⁾ Tamtéž, zápis z kontrolního dne, konaného na SZ Lysice, v kanceláři zámku a na objektu ve věci příprav a zajištění včasného otevření expozice k 27. 6. 1971 – 1. patro ze dne 8. dubna 1971 a zápis z kontrolního dne o otevření SZ Lysice, konaného dne 10. května 1971 v kanceláři HS na KPS Brno.

⁹²⁾ Tamtéž, nová kompletní instalace státního zámku Lysice (2497/72 – PP). Obecně k problematice restaurování zámeckého mobiliáře v letech 1966–1978 srov. např. NOVÁKOVÁ–SKALICKÁ, Miroslava: *K problematice uchování zámeckého mobiliáře*, Památky a příroda 3, 1978, s. 523–528. Srov. též BLAŽIČEK, Oldřich J.: *K problematice instalací a expozic na státních hradech a zámcích*, Muzeologické sešity 3, Brno 1971, s. 45 n. Je samozřejmé, že studie jsou částečně poplatné době, ve které vznikly.

⁹³⁾ Tamtéž, hospodářská smlouva č. 222/1972 uzavřená dle zákona č. 109/64 Sb. ze dne 1. února 1972. Též potvrzení objednávky na vypracování projektové dokumentace Architektonickou službou Praha č.j. 591/Dr.Skř ze dne 15. prosince 1970.

⁹⁴⁾ LEFNEROVÁ, Libuše: *Vznik a rozvoj Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně*, In: Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, Brno 1989, s. 367.

⁹⁵⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, návrh na územní rozhodnutí odboru výstavby a územního plánování Okresního národního výboru Blansko č.j. Výst. 2848/73/Se ze dne 6. září 1973. Též dopis vedoucí odboru památkové péče ing. arch. D. Antošové, prom. hist. um. Okresnímu národnímu výboru Blansko č.j. 6493/73 PP–2978 ze dne 20. září 1973.

V roce 1974 bylo provedeno geodetické zaměření celého zámeckého areálu, přičemž zástupce Oblastního ústavu Geodesie, n.p. Brno, využil a doplnil někdejší zaměření provedené pro potřeby Interhotelu.⁹⁶⁾ Padajícím zdivem stržena a poškozena socha měsíce Ledna. Došlo přeražení v nohou u kotníků a byla roztržena pravá část obličeje a hlavy. Celková škoda činila 4 300 Kčs.⁹⁷⁾

V roce 1975 činil rozpočet stavebních prací a běžné údržby 370 725 Kčs. Oprava valů stála 282 457 Kčs, oprava kominů a okapů 14 909 Kčs.⁹⁸⁾ Ke dni 15. dubna byla ukončena oprava zdi směrem k nádvoří, u vodního zdroje zv. Pepina byla provedena instalace vodovodu a odtok vody do kašny. Byla zpevněna koruna opěrné zdi u zámku, připraveny základy pro uzavření valů na východní straně a položen podkladový beton v průjezdu zámku. Ještě probíhaly práce na zpevnění dna velké bazény.⁹⁹⁾ V tomto roce bylo zkolaudováno restaurování oltářního obrazu ze zámecké kaple akademickým malířem Richardem Polákem.¹⁰⁰⁾ Památkáři souhlasili „*po zvážení všech společenských, politických i ekonomických zřetelů*“ s výstavbou nové tělocvičny Základní devítileté školy v Lysicích (projekt ing. V. Kotyčný z roku 1973), která sousedila s trojúhelníkem historických alejí.¹⁰¹⁾

V roce 1976 bylo proinvestováno celkem 134 657 Kčs, z toho na opravu valů připadlo 68 120 Kčs.¹⁰²⁾

Na základě posudků Geotestu Brno a SURPMO Brno ze dne 18. května 1977 muselo být uzavřeno 2. patro ze důvodu vážné poruchy stropů 1. patra.¹⁰³⁾ V roce 1977 bylo vynaloženo celkem 17 518 Kč., z toho oprava střech stála 4 029 Kč a oprava sally tereny 8 632 Kč.¹⁰⁴⁾

V roce 1978 se přistoupilo k opravě břidlicových střech západní části zámku v hodnotě 115 997 Kčs, běžná údržba v tomto roce stála 36 889 Kčs.¹⁰⁵⁾ Levobřežní opěrná cihelná zeď „Na hrázi“ u potoka před parkem zámku, opěrné zdivo pod mostkem u stavidel a opěrná zeď kolem lipové aleje u areálu obory se nacházely v havarijním stavu. Z iniciativy místního národního výboru v Lysicích proběhlo komisionelní jednání, které se stavem těchto zdí zabývalo.

⁹⁶⁾ Tamtéž, dopis vedoucího odboru evidence a dokumentace dr. Jaroslava Petřů správě státního zámku Lysice č.j. 2325–754/74/ED ze dne 29. března 1974.

⁹⁷⁾ Tamtéž, zpráva o rozsahu poškození sochy měsíce Ledna na státním zámku Lysice ze dne 19. prosince 1974.

⁹⁸⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

⁹⁹⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče v Brně do r. 1990, zápis z kontrolního dne na akci GO valů a nádvoří na státním zámku v Lysicích dne 15. dubna 1975.

¹⁰⁰⁾ Tamtéž, zpráva o prohlídce restaurátorského díla ze dne 7. října 1975. Restaurování obrazu bylo dokončeno již v roce 1972 při příležitosti otevření nové instalace, hospodářská smlouva byla uzavřena až dne 23. května 1973, restaurátorská zpráva a dokumentace byly odeslány dne 30. června 1973 Umělecké komisi restaurátorské (srov. tamtéž, dopis vedoucího odboru památkové péče Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně ing. arch. D. Antošové, prom. hist. Dílu, podniku ČFVU – výtvarné službě v Praze č.j. 1679/73 PP–823 ze dne 6. března 1973, dopis Richarda Poláka Umělecké komisi restaurátorské ze dne 10. prosince 1974, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně Richardu Polákovi č.j. 9489/74 PP–3860 ze dne 7. ledna 1975). Tři roky uběhly od faktického ukončení práce do zkolaudování díla nebyly v této době výjimečným jevem. V tomto případě však zdržení způsobil malíř sám.

¹⁰¹⁾ Tamtéž, zápis sepsaný dne 27. ledna 1975 v kanceláři MNV v Lysicích.

¹⁰²⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

¹⁰³⁾ Tamtéž, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

¹⁰⁴⁾ Tamtéž, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

¹⁰⁵⁾ Tamtéž, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991. Srov. SEITL, Ladislav – PAUKERT, Jiří: *Péče o památkový fond*, In: Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, Brno 1989, s. 269.

Po dohodě s památkáři byla naplánována jejich oprava.¹⁰⁶⁾ V listopadu byli památkáři seznámeni s posudkem statika hodnotícím stav objektu lesovny č.p. 2. Na základě posudku bylo mj. rozhodnuto, že dvorní přístavky (objekt B a C) jsou staticky velmi narušeny a protože nemají památkovou hodnotu, měly být zbourány. Z objektu B měla být zachována pouze část s podsklepením. V objektu A měla být vybudována bytová jednotka v podkroví.¹⁰⁷⁾

V roce 1979 stála běžná údržba 5 627 Kčs, provedení statického průzkumu 6 513 Kčs.¹⁰⁸⁾

V letech 1980–1981 byla provedena převážně pouze běžná údržba objektu (v roce 1980 – 13 836 Kčs, v roce 1981 – 65 297 Kčs).¹⁰⁹⁾ Ve 2. polovině 70. let a na počátku let 80. se nepodařilo výrobně zajistit opravu včelínu a zámeckého zahradnictví. Vzhledem ke špatnému technickému stavu provozu musela být zahradnická výroba značně omezena.¹¹⁰⁾ V roce 1980 byly projektově připraveny stavební úpravy přízemí (nové podlahy, sprchový kout v koupelně, nový nábytek, omítky, akumulární kamna aj.), které byly na podzim zahájeny a pokračovaly i v roce následujícím.¹¹¹⁾ Dne 11. dubna 1980 zamítlo Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně žádost Okresního kulturního střediska v Blansku o uskutečnění Okresních pěveckých slavností na nádvoří zámku dne 8. června 1980.¹¹²⁾

V roce 1982 připadla na opravu zámku celková částka 410 097 Kčs. Oprava havárie stropů ve 2. patře vyžádala investici 166 635 Kčs, generální oprava objektu č. 2 (objekt lesovny) stála 180 315 Kčs. Ústřední topení v předzámčí stálo 18 857 Kčs.¹¹³⁾ Provedeno bylo mj. též obložení na sociálním zařízení pro zaměstnance v přízemí zámku.¹¹⁴⁾ Na základě upozornění občanů a Místního národního výboru v Lysicích se sešla komise ve věci posouzení stavebního stavu objektu zvaného koroptvárna (altánek nad zahradnictvím). Bylo mj. konstatováno, že budova je v havarijním stavu a na její opravu nejsou peníze. Část střechy se propadla, cihly padaly ze zdi. Hrozilo sesutí celé stavby. Komise doporučila zvážit možnost upuštění od památkové ochrany.¹¹⁵⁾

¹⁰⁶⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně do r. 1990, dopis Místního národního výboru Lysice Krajskému středisku státní památkové péče a ochrany v Brně č.j. 2/78 – rada ze dne 4. května 1978, zápis z komisionálního jednání konaného dne 18. května 1978 na MNV Lysice, zápis z jednání svolaného na základě dopisu MNV Lysice ze dne 13. června 1978 a konaného dne 27. června 1978 na MNV v Lysicích.

¹⁰⁷⁾ Tamtéž, zápis z jednání konaného dne 16. 11. 1978 na SZ Lysice ohledně stavebních úprav objektu č. 2.

¹⁰⁸⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

¹⁰⁹⁾ Tamtéž, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

¹¹⁰⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, zpráva ing. Zdeňka Horsáka ze dne 25. února 1985.

¹¹¹⁾ Tamtéž, zápis z kontrolního dne konaného dne 3. září 1980 na SZ Lysice, okr. Blansko. Též zápis z jednání konaném na státním zámku v Lysicích dne 14. července 1980.

¹¹²⁾ Tamtéž, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně Okresnímu kulturnímu středisku v Blansku č.j. 1135/80 – ÚOPa/948/80 ze dne 11. dubna 1980, žádost Okresního kulturního střediska v Blansku Krajskému středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Brně ze dne 21. února 1980.

¹¹³⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

¹¹⁴⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, zápis z kontrolního dne konaného dne 31. května 1982 na akci: SZ Lysice – účelové využití přízemí.

¹¹⁵⁾ Tamtéž, zápis z jednání ohledně možnosti zabezpečení budovy zvané koroptvárna, které se konalo dne 31. května 1982. Též dopis Místního národního výboru v Lysicích Krajskému středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Brně ze dne 2. března 1982.

V tomto roce byla též dokončena bytová jednotka určená pro zahradníka, která se nacházela v 1. patře nad dílenskými prostory předzámčí.¹¹⁶⁾

V roce 1983 se proinvestovalo 119 254 Kčs, z toho oprava stropů stála 102 752 Kčs.¹¹⁷⁾ Již na jaře byly upraveny skladové prostory, dokončeno bylo sociální zařízení, šatna, kancelář správce a místnost pro průvodkyně. V místnosti pro řemeslníky měla být vybourána stávající příčka, postavena nová a ve vzniklé nise mělo být osazeno umyvadlo včetně obkladů.¹¹⁸⁾

V roce 1984 bylo na údržbu areálu čerpáno 932 267 Kčs.¹¹⁹⁾ Z toho na generální opravu stropů (objekt č. 2) bylo vynaloženo 903 371 Kčs.¹²⁰⁾ V letech 1984–1985 bylo zámecké zahradnictví opět z části uvedeno do provozu.¹²¹⁾ V sondách statického a geologického průzkumu byl nalezen kvalitní archeologický materiál, který byl deponován v prostorách zámku. Šlo o středověkou keramiku ze sklonku 15. století s charakteristickým vtačovaným kolkovým ornamentem.¹²²⁾ Restaurována byla také část mobiliáře – sedací souprava a sloupkové empírové hodiny.¹²³⁾

V roce 1985 získali památkáři pro lysický zámek 238 000 Kčs.¹²⁴⁾ Generální oprava objektu č. 2 byla vyčíslena na 97 304 Kčs, generální oprava stropů zámku stála 96 634 Kčs.¹²⁵⁾ Připraveno bylo rozšíření prohlídkové trasy o část pergoly, přičemž odborní pracovníci konstatovali, že bude nutné v 1. patře a ve zpřístupněné části pergoly položit koberce.¹²⁶⁾ Při kontrolním dni konaném dne 13. prosince 1985 bylo mj. konstatováno, že stav skleníků se od roku 1979, kdy byla vypracována projektová dokumentace, výrazně zhoršil.¹²⁷⁾ Restaurovány byly grafické listy.¹²⁸⁾

¹¹⁶⁾ Tamtéž, zápis z kontrolního dne na dokončení bytové jednotky v předzámčí státního zámku Lysice konaného dne 22. března 1982.

- ¹¹⁷⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.
- ¹¹⁸⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče do r. 1990, zápis z kontrolního dne na státním zámku Lysice konaného dne 25. března 1983.
- ¹¹⁹⁾ Tamtéž, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody odboru kultury Okresního národního výboru Blansko č.j. 2037/89 – ÚPP 1533/89 ze dne 31. března 1989.
- ¹²⁰⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.
- ¹²¹⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, zpráva ing. Zdeňka Horská ze dne 25. února 1985.
- ¹²²⁾ Tamtéž, dopis PhDr. Ing. arch. Dagmar Antošové, vedoucí útvaru ochrany památek, správě státního zámku Lysice č.j. ÚOPa 565/85 ze dne 27. února 1985.
- ¹²³⁾ SEITL, Ladislav – PAUKERT, Jiří: *Péče o památkový fond*, In: Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, Brno 1989, s. 269.
- ¹²⁴⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody odboru kultury Okresního národního výboru Blansko č.j. 2037/89 – ÚPP 1533/89 ze dne 31. března 1989.
- ¹²⁵⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.
- ¹²⁶⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, zápis z jednání na státním zámku Lysice 10. ledna 1985.
- ¹²⁷⁾ Tamtéž, zápis z kontrolního dne na akci: Lysice – státní zámek – generální oprava skleníků a sociálního zařízení v zahradnictví konaného dne 13. prosince 1985.
- ¹²⁸⁾ SEITL, Ladislav – PAUKERT, Jiří: tamtéž, s. 269.

V roce 1986 bylo na údržbu zámku vynaloženo 209 333 Kčs. Z toho na opravu stropů připadlo 110 627 Kčs a na vodoinstalaci 60 949 Kčs.¹²⁹⁾ Vyrobeny byly regály do depozitáře a okna skleníků. Přistoupilo se též k restaurování čtyř soch na mostě.¹³⁰⁾

V roce 1987 Ústřední komise pro posuzování průvodcovské činnosti při SÚPPOP Praha odsouhlasila závazný průvodcovský text zámku Lysice.¹³¹⁾ V tomto roce byly prováděny pouze drobné stavební práce – výroba zárubní a dveří do zahradnictví, úpravy šatny a sociálního zařízení. Restaurovány byly sochy alegorií dvanácti měsíců. V tomto roce se též přistoupilo k úpravě knihovny Erwina Dubského, zbrojnice a depozitáře.¹³²⁾ Běžná údržba stála 11 638 Kčs.¹³³⁾

V roce 1988 se na zámku proinvestovalo 336 226 Kčs.¹³⁴⁾ Na pergolu bylo věnováno 168 353 Kčs, na opěrnou zeď 72 930 Kčs. Zbytek peněz pohltila běžná údržba.¹³⁵⁾ Nicméně v tomto roce bylo uzavřeno 1. poschodí zámku z důvodu vážných statických poruch, zejména přetíženého vstupního hlavního prostoru.¹³⁶⁾

Plánovaný rozpočet na rok 1989 činil 340 000 Kčs.¹³⁷⁾ Dne 2. července bylo opět zpřístupněno 1. patro.¹³⁸⁾ Krov ve skleníku měl být opraven dle projektu vyhotoveného v roce 1979 s tím, že zdivo bývalého schodiště mělo být chráněno pultovou stříškou krytou mědí, což byla oproti původnímu projektu změna.¹³⁹⁾ Proinvestováno bylo v tomto roce nakonec 664 475 Kčs, z toho připadlo 253 650 Kčs na opravu opěrné zdi v parku, 106 112 Kčs na opravu havárie vstupního schodiště, na opravu stropů skleníku 82 147 Kčs, na pergolu 54 196 Kčs, na průzkumné práce 50 000 Kčs a na běžnou údržbu 97 542 Kčs.¹⁴⁰⁾

¹²⁹⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody odboru kultury Okresního národního výboru Blansko č.j. 2037/89 – ÚPP 1533/89 ze dne 31. března 1989.

¹³⁰⁾ SEITL, Ladislav – PAUKERT, Jiří: tamtéž, s. 270.

¹³¹⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody před r. 1990, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně odboru kultury Okresního národního výboru v Blansku č.j. 1822/87 – ÚPP 1249/87 ze dne 20. března 1987.

¹³²⁾ SEITL, Ladislav – PAUKERT, Jiří: tamtéž, s. 270.

¹³³⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

¹³⁴⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody před r. 1990, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně odboru kultury Okresního národního výboru v Blansku č.j. 2037/89 – ÚPP 1533/89 ze dne 31. března 1989.

¹³⁵⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

¹³⁶⁾ Tamtéž, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

¹³⁷⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody před r. 1989, dopis Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně odboru kultury Okresního národního výboru v Blansku č.j. 2037/89 – ÚPP 1533 ze dne 31. března 1989.

¹³⁸⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

¹³⁹⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně do r. 1990, zápis z jednání na státním zámku v Lysicích dne 25. července 1989 ve věci: úprava projektu krovu ve skleníku, opravy v zahradě, záp. strana.

¹⁴⁰⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

V roce 1990 bylo na opravu havarijního stavu opěrné zdi vynaloženo 717 767 Kčs, na opravu depozitářů 379 025 Kčs, na opravu střechy a krovu skleníku 61 886 Kčs atd. Celkem se na zámeckém objektu v roce 1990 proinvestovalo 1 236 663 Kčs.¹⁴¹⁾

Dne 23. července 1991 byla zámecká knihovna čítající 13 385 svazků prohlášena Ministerstvem kultury České republiky za kulturní památku.¹⁴²⁾

V roce 1992 byla instalace na podnět lysického občana Milana Kutra doplněna movitými kulturními památkami, které měly návštěvníkům připomínat poslední soukromé majitele zámku. Vybrány byly dva akvarelové portréty hraběte Albrechta Dubského a jeho manželky Juliany rozené Mittrowské. Zavešeny měly být v ložnici hraběnky Dubské v prvním poschodí.¹⁴³⁾

V roce 1993 byl restaurován obraz lichváře (rejstříkové č. 789/863, autor Erwin Dubský, rok 1882), obraz Zátíší s vázou a zbraněmi (rejstříkové č. L 788/862, autor Erwin Dubský, rok 1887), tři kusy romantické malby na skle inspirované renesancí z 2. poloviny 19. století a čtyřdílná zástěna dálnévýchodního původu.¹⁴⁴⁾

V roce 1994 byly restaurovány rámy obrazů Přepadení kočáru (evid.č. 2197/2186) a Krajina s řekou a městem (evid.č. 14/521).¹⁴⁵⁾ V červnu připravila kastelánka novou pracovní verzi průvodcovského textu.¹⁴⁶⁾ Dne 16. září v časných ranních hodinách došlo k vloupání neznámých pachatelů do prostoru depozitáře knih. Na mobiliáři nebyla zjištěna žádná škoda, neboť pachatelé po alarmu bezpečnostního zařízení unikli. Celková předběžná škoda (zejména vybourání části zdi) byla odhadnuta na 5 000 Kč.¹⁴⁷⁾

Na rok 1995 byly plánovány opravy střech a světlíků na hlavní budově v hodnotě 142 000 Kč. Oprava kanalizace, která se nacházela v havarijním stavu, měla stát 500 000 Kč. Na stavebně-historický průzkum prováděný PhDr. Dagmar Černouškovou Památkový ústav v Brně vyčlenil 111 000 Kč.¹⁴⁸⁾ Dne 20. června byly zkolaudovány restaurační práce na erbovní desce Hrona z Náchoda.

Deska měla být osazena až po ukončení stavebních úprav fasády.¹⁴⁹⁾ Štuková výzdoba průčelní fasády, zejména soubor štuků s postavami štítonošů nad portálem, se na konci roku 1995 nacházela v havarijním stavu. Bylo proto doporučeno její naléhavé restaurování.¹⁵⁰⁾

V roce 1996 se přistoupilo k opravě fasád jižního a východního křídla zámku.¹⁵¹⁾ Při místním šetření konaném

¹⁴¹⁾ Tamtéž, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi v Brně č.j. 1838/91 – ÚPP 1931/91 ze dne 2. května 1991.

¹⁴²⁾ Tamtéž, prohlášení Ministerstva kultury ČR zn. 11022/91–PP ze dne 23. července 1991.

¹⁴³⁾ Tamtéž, dopis Památkového ústavu v Brně Milanu Kutrovi z Lysic č.j. 4886/92 – ÚPP 5099/92 ze dne 15. června 1992. Zde nesprávně uvedeno, že Juliana byla rozená Kinská.

¹⁴⁴⁾ Tamtéž, návrh na restaurování ze dne 17. června 1993.

¹⁴⁵⁾ Tamtéž, rozhodnutí referátu regionálního rozvoje Okresního úřadu Blansko č. 36/94 (závazné stanovisko), značka RRR 1105/94–Ša ze dne 20. června 1994, dopis Památkového ústavu v Brně referátu regionálního rozvoje Okresního úřadu Blansko č.j. 9151 – OPP 9279/94 ze dne 21. července 1994.

¹⁴⁶⁾ Tamtéž, pracovní verze průvodcovského textu (upravila Martina Rudolfová, kastelánka SZ Lysice, červen 1994)

¹⁴⁷⁾ Tamtéž, dopis kastelánky Martiny Rudolfové řediteli Památkového ústavu v Brně ze dne 16. září 1994.

¹⁴⁸⁾ Tamtéž, návrh hlavních úkolů odborů pro rok 1994 státního zámku v Lysicích ze dne 16. ledna 1995.

¹⁴⁹⁾ Tamtéž, zápis z kolaudačního řízení restaurátorských prací na erbovní desce Hrona z Náchoda ze SZ Lysice, okr. Blansko, dne 20. června 1995.

¹⁵⁰⁾ Tamtéž, vyjádření k otázce restaurování štukových prvků a kamenných článků průčelní fasády SZ Lysice ze dne 13. prosince 1995.

¹⁵¹⁾ Tamtéž, složka zámecký ústav v Brně (0535) 1996–1998, rozhodnutí referátu regionálního rozvoje Okresního úřadu Blansko č. 23/96 (závazné stanovisko) ze dne 4. dubna 1996, značka RRR/748/96–Ži. Zápis z předání akce SZ Lysice konaného dne 4. prosince 1996, Památkový ústav v Brně, č.j. OPP 13694/96.

dne 16. května 1996 bylo zjištěno, že výmalba stěn podél hlavního schodiště je degradována vlivem návštěvnického provozu a předchozích stavebních zásahů při zajišťování statiky.¹⁵²⁾

V roce 1997 byly restaurovány erby na nádvoří a malby hlavního a vstupního schodiště v přízemí.¹⁵³⁾ Svítidla na hlavním schodišti byla též restaurována a částečně vyměněna.¹⁵⁴⁾ Očištěna a fixována byla sgrafita.¹⁵⁵⁾ Obnovena byla fasáda vnitřního nádvoří.¹⁵⁶⁾ Památkáři věnovali pozornost též movitým památkám. Restaurován byl dýhovaný odpadkový koš s vyšívkou (kulturní památka inv. č. 159/–), klasicistní sekretář z počátku 19. století (kulturní památka inv. č. 78/507, původní uložení – zámek Křížanov), obraz Zátíší se psem a liškou (kulturní památka inv. č. 217/916 LS 4877, původní uložení zámek Letovice, restauroval akademický malíř Miroslav Křížek) a obraz Zátíší se psem, zajícem, loveckými trofejemi, zbraněmi a krajinným pozadím (kulturní památka inv. č. 216/915 LS 6086, původní uložení zámek Letovice). Investorem byla Správa Pražského hradu, Kancelář prezidenta republiky.¹⁵⁷⁾ Na žádost zástupce Památkového ústavu v Brně byla v říjnu 1997 provedena prohlídka dvou podstavců soch na začátku vstupního mostku do zámku a zábradlí v jejich okolí. Bylo mj. zjištěno, že základové zdivo je silně narušeno vlivem vlhkosti a mrazu. Ve statickém posudku se doporučovalo přezdění základových patek kamenným zdivem. Po dobu oprav měly být kamenné sochy přechodně sneseny.¹⁵⁸⁾ Pro rok 1997 Památkový ústav v Brně dále naplánoval dokončení obnovy západního křídla (tzv. tvrze) včetně úpravy terénu, rozšíření pokladny a konečnou přípravu pro stavební úpravy nového využití přízemí jihovýchodního křídla zámku. Měla být též dokončena úprava oranžerie (vybavení interiéru, topení, zavlažování) a nové vypískování ploch čestného dvora a cest v zahradě. V srpnu se měl uskutečnit Celostátní odborný seminář o uplatnění květin v historickém prostředí.¹⁵⁹⁾

V roce 1998 měl být mj. revidován sylabus SZ Lysice a nově upravena instalace.¹⁶⁰⁾ Restaurován byl příborník

(inv. č. Lysice, svoz Prštice 3 – T 10), kulečník (inv.č. svoz Letovice 1/– SZ Lysice LS 4646) a souprava sedacích nábytku.¹⁶¹⁾

¹⁵²⁾ Tamtéž, zápis z místního šetření ve věci umělecko-řemeslné opravy výmalby hlavního schodiště SZ v Lysicích ze dne 16. května 1996, Památkový ústav v Brně č.j. 6589 ze dne 17. května 1996 OPP 5593/96.

¹⁵³⁾ Tamtéž, rozhodnutí referátu regionálního rozvoje Okresního úřadu Blansko (závazné stanovisko) č. 1/97 zn. RRR/47/97–Ša ze dne 10. února 1997.

¹⁵⁴⁾ Tamtéž, zápis z prohlídky nástěnných svítidel na hlavním schodišti státního zámku Lysice dne 16. září 1997. Památkový ústav v Brně č.j. 13138 – OPP 11057/97.

¹⁵⁵⁾ Tamtéž, rozhodnutí referátu regionálního rozvoje Okresního úřadu Blansko (závazné stanovisko) č. 17/97 zn. RRR/469/97–Ša ze dne 25. března 1997

¹⁵⁶⁾ Tamtéž, zápis z jednání na státním zámku Lysice dne 4. dubna 1997.

¹⁵⁷⁾ Tamtéž, vyjádření Památkového ústavu v Brně č.j. 12556/97–OPP 10719/97 ze dne 11. září 1997, č.j. 12557/97–OPP 10721/97 ze dne 11. září 1997, č.j. 12558/97–OPP 10720/97 ze dne 11. září 1997, č.j. 12570/97–OPP 10722/97 ze dne 11. září 1997. Též návrh na restaurování. Sov. Přehled restaurátorských prací realizovaných v České republice v roce 1997. Akce sledované regionálními památkovými ústavu. In: Příloha časopisu Zprávy památkové péče 59, 1999, č. 7, příloha XI.

¹⁵⁸⁾ Tamtéž, statické posouzení SZ Lysice, deformace podstavců soch při vstupu do zámku.

¹⁵⁹⁾ Tamtéž, Návrh PHÚ pro rok 1997 a odbor SZ Lysice ze dne 26.12.1996.

¹⁶⁰⁾ Tamtéž, zápis z prohlídky instalace a revize sylabu SZ Lysice konané dne 4. března 1998.

¹⁶¹⁾ Tamtéž, vyjádření Památkového ústavu v Brně č.j. 6167/98 – OS 1041/98 ze dne 18. května 1998, č.j. 7009 – OS 1272/98 ze dne 3. června 1998, č.j. 7010 – OS 1273/98 ze dne 3. června 1998.

V roce 1999 byly restaurovány terakotové sochy dívek, ořechový novorenesanční příborník (t.č. svoz Prštice a uložený na státním zámku v Bučovicích), stolec (t.č. svoz Šebetov), hrací stolec (t.č. svoz Lomnice), rohová vitrína (t.č. svoz Křížanov), soubor čtyř židlí, zrcadlo (svoz Černá Hora), barokní sekretář (t.č. svoz Bauerova rampa). Zahájeno bylo restaurování barokního obrazu sv. Jana Nepomuckého.¹⁶²⁾

Opravy oranžerie a tzv. staré tvrže provedla v roce 2000 firma Molat.¹⁶³⁾ Připravena byla též nová trasa prohlídky z parku přes salu terrenu do oranžerie.¹⁶⁴⁾ Ve druhém patře byla od 15. května zpřístupněna nová trasa představující část bytu posledních soukromých majitelů zámku. Původní trasa byla doplněna o nově zpřístupněné hostinské pokoje. V případech, kdy nebylo možné instalovat kmenový mobiliární fond nebo respektovat funkční vybavení místností, bylo přihlíženo k dobovému standardu zařízení zámeckých pokojů.¹⁶⁵⁾ Památkáři schválili v tomto roce úpravu rohové renesanční místnosti č. 135. Přístavek u místnosti byl propojen schodištěm do zahrady.¹⁶⁶⁾ Při bouři dne 6. července 2000 zasáhl budovu státního zámku blesk, který poškodil elektronické zabezpečovací zařízení (Aplex 100 na zámku instalován v roce 1992). Jeho oprava pak trvala až do listopadu.¹⁶⁷⁾ Stav parku a obory v roce 2000 popsal ve své publikaci František Mlateček.¹⁶⁸⁾

¹⁶²⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, složka zámek Lysice (0535) 1999–, vyjádření Památkového ústavu v Brně adresované referátu regionálního rozvoje Okresního úřadu Blansko č.j. 5359 – OS 1474/99 ze dne 4. května 1999, č.j. 7260 – OS 1973/99 ze dne 8.

června 1999, č.j. 13060 – oS 7090/99 ze dne 12. října 1999, č.j. 13071 – OS 7091/99 ze dne 12. října 1999, č.j. 13072 – OS 7092/99 ze dne 12. října 1999, č.j. 13073 – OS 7093/99 ze dne 12. října 1999, č.j. 13074 – OS 7094/99 ze dne 12. října 1999, č.j. 13075 – OS 7095/99 ze dne 12. října 1999, dopis Památkového ústavu v Brně Ministerstvu kultury ČR č.j. 7649/99 OI 537/99 o potvrzení vlastnictví obrazu sv. Jana Nepomuckého ze dne 11. června 1999, č.j. 8470/99 – OI 584/99 o potvrzení práva hospodaření (příborník) ze dne 25. června 1999.

¹⁶³⁾ Tamtéž, zápis z kontrolního dne – SZ Lysice 19. dubna 2000.

¹⁶⁴⁾ Tamtéž, zápis z kontrolního dne na SZ v Lysicích dne 23. června 2000.

¹⁶⁵⁾ SEDLÁKOVÁ, Marta: *Instalace a expozice SHZ*, In: Výroční zpráva 2000. Památkový ústav v Brně (red. Jaromír Mička), Brno 2001, s. 57–58.

¹⁶⁶⁾ Státní památkový ústav v Brně, spisovna Památkového ústavu v Brně po r. 1990, vyjádření Památkového ústavu v Brně adresované odboru kultury Okresního úřadu Blansko č.j. 11762 OPP 6871/2000 ze dne 4. října 2000, též oznámení o zahájení správního řízení referátu regionálního rozvoje Okresního úřadu Blansko Památkovému ústavu v Brně č.j. RRR/1049/00–Ma ze dne 18. září 2000, též zápis z místního šetření ze dne 4. října 2000 ve věci rohové místnosti v přízemí, dopis Památkového ústavu v Brně odd. kultury Okresního úřadu Blansko č.j. 14152 OPP 8267/2000 ze dne 15. listopadu 2000, oznámení o zahájení správního řízení referátu regionálního rozvoje Okresního úřadu Blansko adresované Památkovému ústavu v Brně č.j. RRR/1263/00–Ma ze dne 10. listopadu 2000. Srov. Miloslav HOUSOVSKÝ, *Činnost odboru památkové péče (okres Blansko, odpovědný garant Mgr. Helena Müllerová)*, In: Výroční zpráva 2000. Památkový ústav v Brně (red. Jaromír MIČKA), Brno 2001, s. 36.

¹⁶⁷⁾ Tamtéž, dopis SKS s.r.o. Památkovému ústavu v Brně zn. 304/00/LS ze dne 6. listopadu 2000, též dopis Památkového ústavu v Brně Odboru muzeí a galerií Ministerstva kultury ČR č.j. 14054/2000 – OPP 8189/2000 ze dne 10. listopadu 2000.

¹⁶⁸⁾ MLATEČEK, František: *Parky a parkové areály Boskovicka a Blanenska*, Boskovice 2000, s. 77–83, zejména s. 80 n., kde je popsána současná situace. Historická část není na některých místech přesná. Například na s. 78 chybně uvedeno, že dům pro správce nechal vystavět až Jan Jiří z Drnovic.

Brněnské kašny

Petra Peterková

Úvodem předesílám několik obecných pojmů, dále se dozvíte zajímavé skutečnosti z historie zásobování města Brna vodou.

Označení

Pojem „kašna“ označuje obecně nádrž na vodu. Český výraz pochází z německého slova „Kasten“ – skříň. Synonymum „fontána“ pochází z itaštiny, v základu obsahuje latinské „fons“ pramen, obvykle označuje kašnu s vodotryskem, původně se rozumí kašna stojící nad pramenem.

Vývoj

Kašny byly budovány jako nádrže u výtoků gravitačních vodovodů. Sloužily k zásobování domácností vodou a tvořily rezervu vody pro hašení požárů. Znalost gravitačních vodovodů se na našem území rozšířila ve středověku prostřednictvím klášterů, které takto přiváděly vodu do kašny vprostřed klášterního rajského dvora (např. na Strahově, v Tišnově, ve Vyšším Brodě). Pravidla jednotlivých řádů totiž předepisovala řeholníkům užívání lázně i povinnost poskytnout koupel pucestným a žebrákům. Klášterní vodovody byly vzorem vodovodům městským s kašnamy, které byly jako veřejná zařízení zřizovány na obecních pozemcích dobře dostupných, často na náměstí. Soukromé kašny sloužily vrchnosti, zdobily nádvoří, průčelí a zahrady zámků.

V raném období (na území České republiky od roku 1297 asi do 14.–15. století) plnily tyto stavby ryze užitkovou funkci. Stavěly se ze dřeva, voda byla přiváděna zpravidla z obecního rybníka jednoduchým gravitačním vodovodem. Například město Jihlava prokazatelně mělo dvě dřevěné kašny na tehdejší Horním náměstí před rokem 1389. Podobu dřevěné horní kašny – předchůdkyně dnešní

kamenné Neptunovy kašny – můžeme vidět na dodnes dochované nástěnné malbě z roku 1402 v kněžišti minoritského kostela Nanebevzetí Panny Marie (vyobrazení dokumentuje přepadení Jihlavy skupinou loupežných rytířů). Dřevěné kádě měly životnost pouze 10 až 12 let, proto byly později nahrazeny kamennými nádržemi. Výměna dřevěných kádí za kamenné nádrže probíhala v podstatě až do 19. století (např. na Staroměstském náměstí v Praze přetrvala dřevěná kád' až do prvního desetiletí 19. století), často byly v jednom prostoru kašny dřevěné i kamenné spolu.

Význam kamenných kašen stoupal úměrně s rozvojem sídla, často tvořila nákladná stavba kašny dominantu náměstí, reprezentovala velikost, význam a bohatství města. Zpravidla po rozsáhlém požáru přistoupila radnice k řešení dlouho odkládaného problému zásobování vodou a v místě byla poté zřízena celá síť kašen. Tento případ je doložen např. v Polné na jihlavsku, kdy bylo po velkém požáru v roce 1863 vystavěno 7 kašen během 8 let.

Nádrže kašen se mnohde staly základnou pro umístění sochařských děl, která byla odrazem panujícího uměleckého slohu. Například náměty plastické výzdoby kašen z období protireformace častěji čerpají z církevní tematiky. Barokní kašny, na rozdíl od renesančních, nešetřily vodou, uplatňují se jako rovinné bazény zrcadlicí zámecká průčelí nebo vertikály vodotrysků, členité fontány či kaskády. V období baroka se kašny staly výrazným kompozičním prvkem, s optickými vazbami na dominanty místa, jejich působení často umocňovaly sadové úpravy a průhledy zelení. Příkladem může být Podzámecká zahrada v Kroměříži, památka UNESCO.

Význam kašen klesl po rozšíření městských vodovodů. Po zavedení domovních přípojek byly kašny zřizovány vý-

hradně jako estetický prvek nebo pro zlepšení kvality prostředí – zvlhčení vzduchu a podobně. Pozoruhodnou výjimkou své doby a příkladem uplatnění světla a vody jako dominanty je Křížkova světelná fontána. Vznikla pro Jubilejní výstavu v Praze roku 1891, tedy v době, kdy byly městské kašny zanedbávány a rušeny.

Osud brněnských kašen

Záměrem tohoto článku je objasnění souvislostí vzniku, transferu, úprav a zániku některých kašen v Brně. Podrobné popisy těchto staveb neuvádím, najdete je v níže uvedené literatuře.

Kašna Parnas na Zelném trhu představuje monumentální sochařskou barokní práci. Dominanta náměstí byla zhotovena v letech 1691–1695 podle návrhu Jana Bernarda Fischera z Erlachu z roku 1690. Dílo započal sochař Antonín Riga s kameníky B. Hoegerem a Wolfgangem Steinböckem, dokončil sochař Tobiáš Kracker. Dílo bylo inspirováno Berniniho fontánou na Piazza Navona v Římě. V roce 1769 byla nádrž kašny zmenšena po obvodě o 1 sáh a 3 stopy (cca 2,85 m), úpravu provedl kamenický mistr Peška. Zpráva z 30. 4. 1808 uvádí krádež mnoha sochařských detailů a trub (olověných a 1 měděné odtokové) z kašny, konstatuje nutnost opravy a doporučuje, aby kašnu hlídala stráž, „jako tomu bylo kdysi“. Jen o rok později byla zahájena stavba dnes zaniklé kašny tzv. **Malý Parnas na Rybném trhu** (dnešní Dominikánské náměstí). Jako jedna z nejstarších brněnských kašen vznikla v letech 1692–98 a stávala proti průčelí Dominikánského kostela. Kamennou nádrž zdobila socha dívky sedící na palmovém kmenu s vínkem v ruce. V dalším roce započala práce na díle známém jako **Merkurova kašna**. Významné barokní sochařské dílo z let 1693–1699, jehož autorem je Ignác Jan Bendl, bylo z původního stanoviště na Dolním náměstí (náměstí Svobody – před sídlem Státního památkového ústavu) přemístěno v roce 1876 na nádvoří Biskupského dvora, v tom čase Františkova muzea, dnes areál Moravského zemského muzea.

Rudolf Alt, Pohled na Velké náměstí s Merkurovou kašnou, 1854, MGB.

Merkurova kašna, nedatovaná barevná litografie, AMB.

Poškozená kamenná nádrž byla 12. 2. 1869 prodána městu Tišnov. K 8. 4. 1892 je datována úvaha reinstalovat Merkurovu kašnu pod Špilberkem, záměr nebyl realizován. Kamenná kruhová nádrž kolem sousoší není zřejmě původní, stěna je zapuštěna do terénu, zakončená oblou obrubou, prostor nádrže je osázen květinami. Monumentální kamenné sousoší – (Na skalisku sedící alegorické mužské postavy představují moravské řeky protékající Brnem Svitavu a Svatku. Ženská postava v téměř tanečním postoji, nymfa s rohem hojnosti, symbolizuje úrodný kraj. Ve vrcholu kompozice se na oblačné základně tyčí postava Merkura pohledem sledujícího orla, který dosedá na skalisko mezi figury Svatky a Svitavy) – ztratilo pozici dominanty.

Můžeme předpokládat, že zaniklá **kašna v Dominikánské ulici** mezi domem U Modré hvězdy a pivovarem pocházela také ze 17. století.

Z první poloviny 19. století je doložena **kašna u domu U Tří kohoutů** (zřízena roku 1826–27) a **kašna na rohu ulic Minoritská a Orlí**. Masivní kamenná **kašna z ulice Pohořelec** vybudovaná v letech 1837–1838 stála zhruba v místě dnešního obchodního domu Centrum. V Brně byly po roce 1867 mnohé kašny rozebrány. Nepotřebné kašny a vodovodní roury město rozprodávalo v inzerci. Mnohá blízká městečka uvítala tuto možnost, materiál z rozebráných kašen zakoupila a často s potřebnými úpravami sestavila kašnu na svém náměstí. Přes všechnu snahu tehdejších stavitelů je mnohde tato dominanta vzhledem k náměstí poněkud předimenzovaná, vnímavému pozorovateli „chybí“ odstraněné přístupové schodiště atp.

Roku 1867 byly navrženy ke zrušení prakticky všechny brněnské kašny kromě kašny Parnas. Byla to přístěnná kašna v ústí dnešní Masarykovy ulice, u domu U tří kohoutů, nárožní kašna u minoritského kláštera (roh Minoritské a Orlí), v ulici Pohořelec (tato kašna byla roku 1854 neštěsná, v roce 1868 zrušena, prodána v inzerci a přemístěna na náves do Rajhradu, kde je po úpravách dosud v provozu). Zrušena byla i kašna v ulici Kopečné, dále,

jak již bylo řečeno, Merkurova kašna. Kašna na Lažanského náměstí (dnešním Moravským náměstí) v ústí ulice Velká Nová (dnešní Lidická ul.) zřízená po roce 1835 byla roku 1868 prodána a odvezena do Rosic. Z předměstí to byly kašny z ulice Křenové, Čechyňské a z Ratvitova náměstí (dnešní Žerotínovo náměstí). Roku 1872 byly zrušeny kašny v Josefově (dnes Bratislavská ulice) a na třídě Františka Josefa (dnes Francouzská/Třída Milady Horákové). Roku 1873 byly nabízeny k prodeji zrušená kašna z Lužánek a toho roku zrušená kašna u domu U Tří beránek na Starém Brně. Dne 10. 5. roku 1875 byl schválen prodej kašny z ulice Olomoucké židovské obci Boskovice. Město Boskovice koupilo 14. 6. 1875 kašnu z Brna-Josefova. Dnes jsou tyto kašny v ulici U Koupadel v boskovickém židovském městě a na náměstí.

Ještě v roce 1879 mělo Brno na skladě 5 demontovaných kašen, tyto byly prodány roku 1887 kameníkovi Langovi jako materiál. Poslední údaj o zrušených kašnách je z 31. 10. 1893, kdy si město Velká Bíteš kupuje od Langa „malou kašnu“; kde stála původně, není známo.

Konec 19. století už tedy kašnám moc nepřál, nahradily je litinové výtokové stojany a hydranty, nenáročné na prostor a údržbu. Výjimkou je romantická **kašna v parku Lužánky**, kamenická a sochařská práce z 2. poloviny 19. století. Park Lužánky byl založen po roce 1786 jako první park města Brna na místě dřívějšího jezuitského dvora a zahrady. Nazván byl Augarten (Lužánky) po vzoru vídeňského parku Augarten otevřeného pro veřejnost v roce 1785. Kašna před bývalým hostincem s tančírnou (později novorenesanční Kasino, dnes Dům dětí) byla napájena ze zatrubněné říčky Ponávky, do roku 1882 protékající parkem. Stojanové fontány z produkce nedalekých Salmových železáren a sléváren v Blansku byly v Brně hojné. Zachovala se **litinová fontána od domu č.p.1 na Václavské ulici**. Litinová práce s reliéfní výzdobou, z třetí čtvrtiny 19. století má sloupový stojan válcového tvaru zdobený kanelurami, který nese nádrž tvaru mísy, nad ní z dříku stojanu vychází vývod

vody opatřený kohoutkovým uzávěrem. Stojan je ukončen kruhovou profilovanou hlavicí se čtyřmi koňskými hlavami, ve vrcholu s jednoduchou dekorativní vázou. Výrobek z šedé litiny je dnes po rekonstrukci v provozu na pěší zóně v České ulici. Podobné dílo stávalo **u domu č.p. 1 na Uhelné ulici**. Dnes je tato fontánka mimo provoz v areálu Vodárenské a.s. (ul. Soběšická 156). Poslední z dochovaných litinových výrobků stojí **na náměstí Republiky v Husovicích**. Litinová práce s reliéfní výzdobou pochází z třetí čtvrtiny 19. století. Sloupový stojan válcového tvaru zdobený kanelurami nese nádrž tvaru mísy, nad ní z dřívku stojanu vychází 4 vývody vody v podobě rybích hlav. Stojan je ukončen kruhovou profilovanou hlavicí se čtyřmi koňskými hlavami, ve vrcholu s jednoduchou dekorativní vázou. Vše šedá litina. V provozu.

Provedením i dobou a místem vzniku je ojedinělá **kašna na nádvoří Nové radnice** na Dominikánském náměstí. Byla zhotovena pro Výstavu soudobé kultury v Brně 1928, podle návrhu J. Stejskala a J. Peška. Na dnešní stanoviště byla osazena v roce 1935.

Tolik o kašnách. Více se o nich, a také o brněnských vodovodech, dočtete například v prvním díle (A–L) publikace Karla Kuči *Města a městečka*, kterou vydalo v Praze roku 2001 nakladatelství Libri, nebo v prvním díle encyklopedie *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* z roku 2002 vydané stejným nakladatelstvím.

Podoba Zelňého trhu s kašnou Parnas na vyobrazení z roku 1768.

Prameny a literatura

Archivní prameny: AMB, signatura I 26/19, inv.č.1148, krabice 418 a fond Stará spisovna OECONOMICA fascikl 2/146, inv.č. 378, inv.č. 3429, fascikl 2/67, inv.č. 299).

HASÍK, Otakar: Vodohospodářská výstavba a životní prostředí člověka, ACADEMIA Praha 1974.

HOSPODÁŘ, Jaroslav: Z mračen i z hloubi země, SPN Praha 1963.

JÁSEK, Jaroslav: Klenot města – historický vývoj pražského vodárenství, Praha 1997.

Ottův slovník naučný, 14. díl, str. 45, Praha 1899

PETRÁŇ, Josef a kol.: Dějiny hmotné kultury I, díl 1 a 2, SPN Praha 1985.

SUKOVITÝ, Augustin a kol.: Městské průmyslové sítě, Praha 1966.

SUKOVITÝ, Augustin a kol.: K problematice zásobování města Brna vodou, Praha 1965.

TESAŘÍK, Igor a kol.: Vodárenství – technický průvodce, SNTL Praha 1985.

Sběratelská činnost Jana II. z Liechtensteina

(příspěvek k původní podobě obrazové sbírky na zámku v Lednici na Moravě)

Marta Sedláková

Příspěvek je částí vědeckovýzkumného úkolu Průzkum a identifikace lednického zámeckého mobiliáře a obrazového fondu v dobových inventářích řešeného v roce 2001, jehož praktickým výstupem byla realizace nové instalace druhého zámeckého prohlídkového okruhu, o němž autorka podrobněji píše v kapitole Rozmanitosti.

Barokní liechtensteinské obrazové sbírky, jejichž tradice lze nalézt již v rudolfínské době,¹⁾ obohatil zejména kníže Karel Eusebius (1611–1684) a jeho nástupce Jan Adam Ondřej (1656–1712). Značný rozsah sbírky rozšiřovaný častými akvizicemi za Josefa Václava (1696–1772) a zabezpečený nadále fideikomisem² z roku 1606, ekonomickým vzestupem a následnou finanční stabilitou rodu, byl v průběhu celého 19. století cílevědomě doplňován jeho předními členy. Alois I. Josef (1759–1805) zpřístupnil knížecí sbírku ve vídeňském majorátním paláci veřejnosti, Jan I. Josef (1760–1836) inicioval instalaci nové obrazové galerie v zahradním paláci v Rossau. Kolekci výtvarného umění rozšířil i Alois II. Josef (1796–1858), působící v diplomatických službách v Londýně. Nebývalou pozornost sbírkám věnoval rovněž kníže Jan II. (1840–1929). Především jeho zásluhou byla sbírka doplněna o četné nákupy děl rakouských malířů.

Kvalitní obrazový fond, prezentovaný dnes na bývalých liechtensteinských moravských sídlech (Bučovice, Šternberk a Valtice) blíže představila veřejnosti výstava *Malířství 15.–18. století z moravských zámeckých sbírek*, instalovaná Moravskou galerií v Místodržitelském paláci v Brně. Pozitivním přínosem a impulsem k dalšímu bádání bylo její odborné zpracování formou katalogu.³ Některé z prezentovaných exponátů získal nákupem do své sbírky právě Jan II. z Liechtensteina.

Janův otec kníže Alois II. povolal do Vídně krátce před svou smrtí Jacoba von Falckeho a ustanovil ho vychovatelem svých dětí.⁴ Mladý kníže Jan II. pokračoval ve svých studiích na univerzitách v Bonnu a Karlsruhe. První léta po smrti otce trávil na poznávacích cestách Evropou. Již tehdy u něj začaly převládat dvě oblasti zájmu – láska k umění a k přírodním vědám, především k botanice. Po návratu z cest v roce 1873, okouzlen a nadšen bohatstvím i kvalitou evropského výtvarného umění, nechal Falckeho a tehdejšího ředitele liechtensteinské galerie Dallingera nově sepsat a uspořádat rodinnou obrazovou sbírku. Ke spolupráci byl přizván i malíř Friedrich von Amerling (1803–1887).⁵ Původní galerijní katalog obsahoval 1451 výtvarných děl. Při té příležitosti byla méně hodnotná část děl vytríděna, početná část převezena na liechtensteinské

1) O založení rodové sbírky obrazů se zasloužil tehdejší nejvyšší hofmistr císaře Rudolfa II. Karel I. z Liechtensteina (1569–1627).

2) Fideikomis z roku 1606 je uložen ve SÚA Praha.

3) JIRKA, Antonín: *Malířství 15.–18. století z moravských zámeckých sbírek*, katalog k výstavě, MG v Brně, Brno 1996.

4) Jakob von Falke byl rovněž pověřen funkcí knihovníka. Vedle Falckeho byl jmenován pěstounem a vychovatelem mladého knížete Jana II. také J. Hopner.

5) Byl rovněž autorem portrétu pětiletého knížete Jana II. jedoucího na koni (1845) viz SCOPFER, Gerald: *Klar und fest. Geschichte des Hauses Liechtenstein, Riegersburg 1996.*

rakouské i moravské zámky a část vydražena v Paříži na aukcích uměleckých předmětů. Kníže si vyžádal i odborné posouzení stavu pláten a desek. Na základě posudků nařídil část nejohroženějších děl restaurovat.⁶ Jacob von Falcke v roce 1885 sestavil tzv. nový katalog⁷ a liechtensteinská obrazová galerie dle aktualizovaného soupisu obsahovala jen 839 obrazů. Zájem knížete o kvalitní prezentaci obrazové galerie, podněcený zcela jistě poznáním z cest a návštěv aristokratických sbírek, se soustředil na vybavení sálů galerie hodnotným nábytkem a uměleckými předměty. Při nákupu výtvarných děl, ale i předmětů užitého umění byl osobním poradcem knížete berlínský historik umění Wilhelm von Bode, jenž se stal posléze autorem monografie o galerii. Kníže v tehdejší době nakoupil mnohá díla holandských a italských mistrů. Hluboký zájem knížete o umění je deklarován i vybavením zámeckých knihoven v Lednici i ve Valticích. Lednická zámecká knihovna je na zámku dochována do dnešních dnů, valtická byla z velké části odvezena.⁸

Jana II. z Liechtensteina lze považovat za mimořádně velkorysého mecenáše umění, jehož štědrost a početné dary významným dílem podpořily vznik mnoha muzejních sbírek. Císařská sbírka ve Vídni obdržela od knížete darem gotické deskové obrazy z území Rakouska, stejně jako plastiky a obrazy z 19. století. Akademická galerie ve Vídni získala více než 40 děl. Kníže významným způsobem sponzoroval výstavbu Rakouského muzea pro umění a pokrok ve Vídni. Do sbírký města Vídne věnoval více než půl sta obrazů převážně od vídeňských malířů. Dá se bez nadsázky konstatovat, že tím položil základ státní obrazové sbírky. Na našem území věnoval kníže tehdejšímu Provinciálnímu muzeu v Praze (dnešnímu Rudolfinu) díla Franse Halse a obrazy holandských mistrů ze 17. století. Velkou měrou podpořil i vznik Slezského zemského muzea v Opavě, kterému bezplatně daroval četné obrazy, tapiserie, italskou renesanční keramiku, grafiky a umělecká díla.

V souvislosti se současnou přípravou nového prohlídkového okruhu v prvním patře lednickém zámku, který je

ve správě brněnského územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu, byla věnována i větší pozornost dochovanému torzu z původní obrazového a mobiliárního fondu. Zdrojem cenných informací o původní podobě interiérů se staly především staré zámecké inventáře, a to z let 1885 a 1928.⁹ Přestože popisy nábytkového zařízení a ostatního vybavení se omezují pouze na strohý mnohdy nic nenapovídající údaj, u obrazového fondu nacházíme i uvedeného autora a také rozměry. Identifikaci umožňují i původní inventární čísla, popřípadě stará čísla z vídeňské galerie, a v mnoha případech i datace vzniku obrazu. Nedávno byl nalezen na lednickém zámku další inventář¹⁰, zaměřený pouze na soupis obrazových děl v jednotlivých zámeckých pokojích. Z výše uvedených pramenů vyplývá, že v obrazové výzdobě zámku byla zastoupena i rakouská malba 19. století. Kníže se velmi dobře orientoval na soudobém trhu s výtvarným uměním a početné drobné kolekce děl jednotlivých rakouských umělců o tom zcela jednoznačně vypovídají.

⁶) Na obrazech ve Valticích i v Lednici jsou na zadní straně pláten nebo na rámech nalepeny štítky psané tuší nebo i na psacím stroji s údaji o provedeném restaurování, doposud však nebyly předmětem hlubšího badatelského zájmu.

⁷) První tištěný katalog obrazárny byl vydán v roce 1767.

⁸) Jak vyplývá ze zápisů, uložených v SÚA Praha, Fond Státní památková správa, bylo 18. 12. 1953 ze zámku Valtice převedeno na Slovenskou univerzitu v Bratislavě 686 svazků knih, převážně umělecko-historické literatury a to na základě výnosu SPS Praha ze dne 12. 12. 1953 pod č.j. 13064.

⁹) Za přepis inventáře z roku 1928 psaný kurentem děkuji kolegyni Mgr. Evě Staňkové.

¹⁰) Inventář psaný tuší není datovaný, vzhledem k tomu, že nejmladší časový údaj k dataci obrazu je z roku 1917, předpokládám, že vznikl ve dvacátých letech 20. století, výčet děl zahrnuje přes čtyři sta olejomalb, 260 akvarelů, desítky tisků a rytin, ojediněle pastely a kresby uhlem.

Zámek Lednice, Rodinný sál, na pohlednici R. Pilíře z počátku 20. století.

Rodinný sál, 2002.

Zámek Lednice na Moravě sloužil knížecí rodině Liechtensteinů jako reprezentativní letní sídlo. Instalování části rodinné obrazové sbírky, kde byla zastoupena především díla 19. století, plně odpovídalo dobovému životnímu standardu. Kvalitní starší umělecká díla však byla instalována v obou vídeňských liechtensteinských palácích a v tehdejší sídelní knížecí rezidenci na zámku ve Valticích. Jak již bylo výše řečeno, část obrazů instalovaných na Lednici jsou díla vyřazená roku 1873 z kmenové knížecí galerie. Srovnáním jednotlivých inventářů dle popisů, rozměrů i původních inventárních čísel z vídeňské obrazové galerie lze získat informativní přehled o konkrétním umístění obrazových děl v jednotlivých pokojích. Základní koncepce rozvržení děl se od druhé poloviny 19. století téměř neměnila.¹¹⁾ Ve dvacátých letech 20. století, kdy již předmětem zájmu knížete nabyla Lednice, ale Vaduz, nechal na moravské venkovské sídlo převést další část rodové galerie. Výtvarná díla byla rozvěšena v moderně pojaté nové panelové galerii v zámeckých pokojích přiléhajících k Velkému rodinnému sálu (bývalá pracovna prince Franze a salon hraběnky Aloisie z Fünfkirchenu).

Pro připravovanou realizaci prohlídkové trasy v prvním poschodí lednického zámku, kde byla instalována expozice životního prostředí Národního zemědělského muzea v Praze, i pro naši představu o vybavení zámeckých pokojů obrazy, jsou nedocenitelným pramenem údaje ze staršího inventáře a to z roku 1885. Na základě těchto informací bude snad možné uskutečnit rehabilitaci interiérů ve formě prohlídkové trasy a rozšířit hranice poznání o dobové kultuře bydlení aristokracie v druhé polovině 19. století.

¹¹⁾ Ve dvacátých letech, kdy byl zámek využíván pouze příležitostně, byly obrazy převážně tehdejších soudobých umělců rozvěšovány bez ohledu na funkci pokoje, např. stěny bývalého toaletního pokoje kněžny dekorovala kolekce vyobrazení lidových krojů.

Dnešní vzhled zámku v Lednici vtiskla rozsáhlá přestavba v letech 1846–1858 realizovaná v novogotickém duchu podle plánů vídeňského architekta Georga Wingelmüllera (1810–1848). Po jeho časně smrti dokončil přestavbu letního sídla Jan Heindrich. Přízemí lednického zámku v tzv. společenském křídle zahrnuje především reprezentativní sály. Dle návrhů výše zmíněných architektů je vytvořila vídeňská firma Karla Leistlera. Důraz byl kladen na dokonale provedenou řezbářskou práci a na vizuálně působivé souznění s dalšími prvky interiérové „embaláže“ (dřevěné táfování, okna, dveře, kování atd.) včetně řešení mnoha detailů. Obrazy zavěšené převážně na tapetách architektonicky jednotně komponovaný interiér přízemí vyváženě doplňovaly. V duchu romantického chápání doby zdůrazňovaly zastoupením rozměrnějších portrétů předků především rodinné tradice.

V prvním patře zámku byly umístěny soukromé pokoje – knížecí apartmány Aloise II. a jeho ženy Františky, rozené hraběnky Kinské (1813–1881), a rodičů Jana II. Apartmá knížete bylo situováno u tzv. Pálfyovské chodby a zahrnovalo předpokoj, panský pokoj, loveckou komoru a ložnici. Apartmá kněžny v oranžerijním (společenském) křídle sestávalo z velkého čínského salonu, pracovny, toaletního pokoje, ložnice s alkovnou a předpokoje. V těsné blízkosti apartmá kněžny se nacházela jídelna a malá obrazárna. Reprezentativní prostorou i důležitým komunikačním uzlem prvního patra byl Velký rodinný sál. Vlevo od sálu se nacházel salon, ložnice a pracovna sestry Aloise II. hraběnky Sofie, provdané Esterházyové (1798–1869). Tytéž pokoje s nezměněnou funkcí byly později obývány její neteří Aloisii z Fünfkirchenu (1838–1920), sestrou Jana II. Napravo od rodinného sálu byly pokoje mladšího bratra knížete prince Franze I. (1853–1938).

V druhém poschodí byly situovány pokoje mladších princů a princezen, jejich vychovatelů, guvernantek a dalších hostů. Interiérová architektura byla provedena náznakově v novogotickém stylu, ale bez větších nároků na reprezentaci.

Hlavní dřevěné schodiště lednického zámku, 2002.

Tomu samozřejmě odpovídala i méně nákladná obrazová výzdoba. V inventáři jsou vyjmenovány olejomalby a akvarely začínajících rakouských umělců, ale také rytiny a tisky.

Reprezentativnímu křídlu, prezentovanému veřejnosti od 50. let 20. století prohlídkovou trasou v přízemí, se v hojně míře věnuje literatura.¹²⁾ První a druhé patro zámku bylo doposud opomíjeno. Hlavní dřevěné schodiště spojující přízemí s knížecími apartmány doplňovalo jedenáct portrétů nejvýznamnějších mužských představitelů rodu. Portréty Emanuela, Gundakara a Filipa vytvořil vídeňský portrétista Hans Temple (1857–1931), a to pravděpodobně podle starších předloh. Po stranách byly umístěny dva žánry – *Malíř portrétující svou rodinu a Krajina s figurální scénou*, jejichž autorem byl Consaler Coye. Centrální a zároveň největší prostorou prvního patra byl již zmiňovaný Velký rodinný sál zachycený na dobové fotografii. Dominantou sálu byl portrét knížete Aloise II. z Liechtensteina, vyobrazeného v plášti jako rytíř Řádu zlatého rouna, visící nad krbem v bohatě řezbovaném zlaceném rámu.¹³⁾ Jeho autorem je přední rakouský malíř Friedrich Amerling.¹⁴⁾ Ostatní obrazy v sále jsou staršího data a pocházejí z poslední třetiny 18. století. Vytvořil je vyhledávaný vídeňský portrétista August Friedrich Oelenhainz. Malíř okolo roku

Portrét jedné z dcer Aloise II. z Liechtensteina, dnes umístěn v pracovně jeho sestry, hraběnky Sofie.

¹²⁾ RŮŽENECKÁ, Ludmila: Alois II. Liechtenstein, objednatel nábytku pro novogotický interiér zámku v Lednici in: MĚYKOVÁ, Marie: Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu, Sychrov 1997, s. 203–209. STEHLÍK, Miloš: Zámek Lednice, Brno 1994.

¹³⁾ Obraz se nachází ve Vaduzu, rám bude v letošním roce restaurován a umístěn (pravděpodobně pouze jako zrcadlo) na svém původním místě. V lednickém depozitáři se nachází značný počet obrazových rámců. Štítky na některých z nich rovněž prokazatelně vypovídají o původním rozsahu lednické sbírky obrazů.

¹⁴⁾ Další pět Amerlingových olejomaleb bylo umístěno v předpokoji u dřevěného schodiště. Jednalo se o zvířecí studie *Spící pes, Odpočívající pes, Hlava koně*.

1775 brilantně ztvárnil v nadživotní velikosti (145 x 262 cm) objednatel portrétů Franze Josefa I. z Liechtensteina a jeho manželku Marii Leopoldinu, rozenou hraběnku ze Šternberka. V šesti supraportách (106 x 148 cm) jsou vyobrazeny jejich děti. Mladí princové Johann Josef (1760–1836), Alois Josef (1759–1805) a Filip Josef (1762–1802) jsou ztvárněni sedící u studijních stolů. Před Johannem je položena na stole busta, před Aloisem globus. Sedící princezna Leopoldina (1754–1823) hraje na lyru, Marie Josefa (1768–1845) drží v rukou růže, jejich sestra Antonie (†1756) v klášterním oděvu hraje na spinet. Pozadí všech obrazů tvoří fantaskní architektura. Ve zbývajících supraportách byly umístěny doposud neurčené portréty. Zdá se pravděpodobné, že malíř byl před přijetím rozsáhlé zakázky obeznán s prostorem sálu a kompozice jednotlivých pláten volil tak, aby harmonicky korespondovaly s celkovou architekturou i štukem zdobeným stropem. Motivy architektury v pozadí pláten snad záměrně doplňují stěny sálu, jež je rozčleněn pilastry sloupů s korintskými hlavicemi. Výzdoba byla dohotovena pravděpodobně kolem roku 1775 a zůstala respektována i v první třetině 20. století. Druhoroková sedací souprava, čalouněná bílým atlasem s dekorativním středovým pruhem květů, byla doplněna v druhé polovině 19. století. O dřívějším vybavení sálu nábytkovým zařízením nemáme žádné písemné zprávy. Část portrétů z rodinného sálu byla v roce 1914 představena na liechtensteinské vzpomínkové výstavě v Muzeu císaře Franze Josefa v Opavě. Výstavu podrobně připomíná dobová literatura.¹⁵⁾ Na fotografii sálu je zachycena i část sousední místnosti, označované v inventářích jako čínský pokoj. V podstatě se jednalo o salon patřící k ložnici hraběnky Aloisie. Dle inventáře i fotografie soudíme, že nad komodou byla v oblíbeném biedermaierovském seskupení uspořádána kolekce žánrových obrázků od Jacoba Toorenvlieta. Napravo od rodinného sálu, v tzv. bytě prince Franze, dotvářelo interiéru pracovního salonu více než třicet menších obrazů. Mezi díly převážně z 19. století se nacházela i díla starších umělců –

Zámek Lednice, Čínský salon, na pohlednici R. Piliře z počátku 20. století.

¹⁵⁾ Edmund Wilhelm Braun: Die Liechtenstein – Erinnerung – Ausstellung im Kaiser Franz Joseph – Museum zu Troppau, In: Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens, 9, 1914, s. 122–127.

Pohled do interiéru vídeňského zámku Hütteldorf na anonymním akvarelu z období kolem roku 1860, dnes je obraz umístěn v pracovně Sofie Esterházy v instalaci Státního zámku v Lednici na Moravě.

Akvarel byl objeven v depozitáři SZ Lednice při přípravě druhého prohlídkového okruhu. S největší pravděpodobností patřil hraběnce Sofii Esterházy. Pro instalaci byl nově zarámován do volného dobového rámu pocházejícího z vyrámovaných obrazů původní knižecí sbírky, odvezených v roce 1944 do Vaduzu a Vídně.

Hraběnka Sofie z Esterházy (1798–1869), rozená princezna z Liechtensteina, byla sestrou knížete Aloise II. V roce 1817 se provdala za hraběte Vincenta z Esterházy (zemřel na Lednici v roce 1835). Manželství zůstalo bezdětné. Sofie byla důvěrnou přítelkyní císařovny Žofie Habsburské, matky císaře Františka Josefa I. Po jeho sňatku byla v roce 1854 jmenována hofmistryní mladé císařovny. Tuto funkci u dvora zastávala do roku 1862, ve Vídni žila na zámku Hütteldorf (rodinným sídlem Esterházyů byla Galanta). Po smrti svého bratra v roce 1858 pobývala hraběnka Sofie často na Lednici ve svém apartmá a pomáhala ovdovělé švagrové kněžně Františce z Liechtensteina s výchovou dětí.

Davida Ternierse a Pietra van Laara. Stěny vedlejší pánské ložnici s unikátní čínskou postelí s nebesy, ve výplních zdobenou reliéfy ze dřeva a slonoviny a osazenou chinoiserní malbou, stylově doplňoval konvolut čtrnácti „čínských,, obrazů v úzkých dubových rámech.

Malou jídelnu zdobila kolekce osmi děl Friedricha Gauermanna (1807–1868) – *Zahánění stáda před bouří, Odpočinek před hospodářským stavením, Horská krajina s pastýři dobytka na břehu jezera, Děvče ve stáji, Sedlák s potahem u napajedla*. Otec Friedricha Gauermanna Jacob byl na Lednici zastoupen pouze prostřednictvím kolorovaných tisků, umístěných v hostinských pokojích. Vedle jídelny v malé obrazárně visely především krajinky – díla tří desítek autorů 19. století (M. Latze, H. Bürkl, Karl Rottmann, Krauss). S rakouských krajinářů zmíním dvě díla Antona Hansche (1813–1876) *Lesní krajinu a Vchod do pevnosti*.

Za zmínku stojí i díla německého krajináře Antona Achenbacha *Lesní krajina s tekoucí bystřinou a Jezerní krajina s plachetnicemi*. Olejomalby rakouských krajinářů dekorovaly většinu hostinských pokojů ve všech křídlech zámku i ve Friebertově traktu. Svým dílem byl zastoupen i zeť Jacoba Gauermanna Joseph Höger, který absolvoval studijní cestu nejen s C. a F. Gauermannovými, ale také s dalším na Lednici zastoupeným vídeňským malířem Thomasem Enderem (1793–1875). S tímto vášnivým cestovatelem se Höger zúčastnil cesty do Orientu. Z dalších vídeňských malířů nelze opomenout díla Johanna Michaela Nedera (1807–1882) a o dvě generace mladšího Erwina Pendla (1875–1945).

Z rakouské malířské rodiny Altů byli svými akvarely zastoupeni otec Jacob Alt (1789–1872) i synové Franz a Rudolf. Akvarely Franze Alta (1824–1914) dokumentovaly vývoj jeho uměleckého zrání. Na obraze z roku 1860 je zachycen Salzburg, z roku 1870 Svatopetrské náměstí v Salzburgu, 1881 Norimberk, 1885 zámek Sebenstein, nedatován je pohled na hrad Liechtenstein před jeho obno-

vou a další práce. Díky akvarelovému vyobrazení interiérů od jeho bratra Rudolfa Alta (1812–1905)¹⁶⁾ máme doloženu autentickou podobu interiérů liechtensteinských sídel. Malíř s faktografickou přesností zachycoval aristokratická obydlí. V roce 1845 namaloval Rudolf Alt lednickou zámeckou knihovnu,¹⁷⁾ ve stejném roce i mramorový salon a vedlejší pokoj – původní ložnici. Všechny akvarely jsou cenným vizuálním dokladem původní podoby interiérového vybavení. Např. na akvarelu zachycujícím mramorový salonek je vyobrazena Elizabeta Sidonie z Liechtensteina, rozená hraběnka Salmová, manželka Hartmanna z Liechtensteina. Místo této olejomalby ve valtickém salonu je osazeno v původním bohatém zlaceném rámu pouze zrcadlo. Portrét je dnes umístěn v tyrkysovém společenském sále v přízemí zámku Lednice.

Největší soubor akvarelů krajin pocházel od vídeňských malířů – Franze Ferdinanda Runka, Winzenze Hawlitzka, Friedricha Lacha, Ladislava Eugena Petrovitze.

Malířky byly v obrazové výzdobě zámku zastoupeny ojediněle. Nalezneme např. tři kresby uhlím od Gabriely Murad Michalowské,¹⁸⁾ představující kostelní interiéry. Snad nejpočetnější doposud dochovanou kolekci v lednickém zámku jsou díla Karla Maria Thumy,¹⁹⁾ umístěná převážně v hostinských pokojích a v pokojích služebního charakteru.

Z původního obrazového vybavení zůstal dnes na Lednici dochován pouze zlomek. Z rakouských malířů jsou soliterně zachována díla Franze Xavera Birkingera, Antona Hansche, Eugena Jettela, Karla Josefa Litschaueru, Eduarda Zetscheho, Carla Antona Heinricha Hesseho a Hanse Templeho.

Převážná část obrazové sbírky byla ze zámků Lednice a Valtice v třicátých letech a v průběhu druhé světové války majiteli odvezena do Vídně a do Vaduzu. Přestože zůstaly zachovány v depozitářích pouze malé kolekce, zamýšlí odborní pracovníci brněnského pracoviště NPÚ obrazy odborně zpracovat a především prezentovat.

Také na zámku ve Valticích se již léta připravuje expozice věnovaná baroknímu umění, na ni bude patrně koncepčně navazovat expozice umění 19. století v druhém patře

zámku v Lednici (plánovaný třetí samostatný prohlídkový okruh). Podstatnou část obou expozic umění budou tvořit kmenová malířská díla z liechtensteinské sbírky. Doplní je umělecká díla převážně pocházející z tzv. svozů²⁰⁾ (např. Luka nad Jihlavou, Plandry). Obě expozice budou příležitostí rozšířit hranice poznání o bývalých šlechtických obrazových sbírkách.

Při zkoumání sběratelské činnosti Jana II. z Liechtensteina byla zjištěna řada zajímavých faktů a nových skutečností. Nepochybně budou předmětem dalšího bádání. Přestože z důvodu značné absence původního mobiliáře již není možné zcela navrátit lednickým zámeckým interiéřům původní podobu, je záměr instalovat torza obrazové sbírky a nábytku do pokojů, kterých byly kdysi součástí, pozitivním krokem k zachování jisté autenticity památky s respektováním daných faktů a vazeb na jednotlivé historické osobnosti.

¹⁶⁾ Blíže KRÍŽOVÁ, Květa: Šlechtický interiér 19. století v dobových zobrazeních ze zámeckých sbírek, Praha 1993; HEVESI, L.: Rudolf von Alt, Siena 1914; ROSSLER, A.: Briefe Rudolfs von Alt, Wien 1922.

¹⁷⁾ V roce 1866 ztvárnil podobu knihovny J. Lemcke, kdy byla zařízena jako ložnice pro pruského korunního prince Friedricha Wilhelma.

¹⁸⁾ V prohlídkové trase zámku Lysice jsou od G. M. Michalowské (nar. 1877) prezentovány dva kvaše z roku 1914 a 1915, přibližující podobu porcelánového salonu v paláci Dubských v Brně. Palác byl zbořen v roce 1915, salon je dnes instalován ve Vídni – Museum für Angewandte Kunst.

¹⁹⁾ *Deutschmährische Heimat*, 11, 1925, s. 201–202 (+ 9 nečíslovaných vyobrazení včetně vlastního portrétu umělce).

²⁰⁾ Tzn. mobiliář ze zámků, které nebyly určeny tehdejší Národní kulturní komisí ke zpřístupnění a byly svezeny do „sběren“; na Moravě byly sběrnami i zámky Jaroměřice nad Rokytnou nebo Kunštát.

Výzkum městského hřbitova v Kroměříži

Vlastimil Sochor

Jedním z cílů výzkumu kroměřížského městského hřbitova prováděného v roce 2000 a 2001 Památkovým ústavem v Brně (od r. 2001 Státní památkový ústav v Brně) ve spolupráci s Muzeem Kroměřížska v Kroměříži byla identifikace kvalitních náhrobků či jejich částí umělecké či uměleckořemeslné povahy a hrobů osobností veřejného života významných jak z hlediska regionálního, tak i celonárodního, přičemž se u hrobů významných osobností někdy obě hodnoty vzájemně prolínaly. Potřebu výzkumu vyvolala především skutečnost, že ze hřbitovů v České republice každoročně mizí hodnotné, především litinové kříže z hrobů, které buď již nemají majitele nebo je jejich vlastníci nahrazují náhrobky z běžné současné produkce, a kříže tak většinou zanikají. Často ani sbírkotvorné instituce nemají o ně zájem, a tak se tyto artefakty postupně vytrácejí z mobiliáře hřbitovů, aniž by zůstaly zachovány či byly alespoň dokumentovány. Dalším důvodem, proč byl výzkum prováděn, jsou časté krádeže a vandalská poškození, kdy je odborný popis a fotodokumentace často jediným vodítkem při pátrání po ukradených, především sochařských prvcích náhrobků, nebo při restaurování či výrazové rehabilitaci poškozených částí. Jen v době výzkumu došlo ke dvěma rozsáhlým krádežím figurálních i reliéfních sochařských děl. Odcizená díla nebyla do doby odevzdání tohoto článku nalezena. Rovněž v době průzkumu došlo k poškození jednoho figurálního náhrobku pádem větve v blízkosti stojícího stromu. Kroměřížskému hřbitovu z hlediska výše uvedených požadavků dosud nebyla věnována soustavná badatelská pozornost. Historií se obšírněji zabýval pouze text Antonína Lukáše ¹⁾, několik pomníků bylo uvedeno v Uměleckých památkách Moravy a Slezska – 2. svazek Bohumila Samka ²⁾.

Výzkum byl prováděn v jednotlivých polích, na které je hřbitov rozdělen. Výstup průzkumu byl rozdělen na část písemnou, kdy byly údaje o jednotlivých náhrobcích zpracovávány ve struktuře evidenčního listu nemovité kulturní památky, a to zejména při popisu, zjištění stavu a u základních identifikačních údajů, jako je číslo pole a číslo hrobu a část fotodokumentační. Evidenční listy společně s fotografiemi vytvořily katalog.

Poněvadž při výzkumu samotném a studiu dostupných soudobých podkladů i archivních pramenů bylo shromážděno množství informací nejen o stávajícím hřbitově, ale i jeho předchůdcích na území nynější Kroměříže a přilehlých obcí, přikročili jeho zpracovatelé k jejich utřídění. Výsledkem jejich práce byl text průvodce po městském hřbitově ³⁾, který byl vydán v roce 2001.

Úvodní část průvodce je věnována historii hřbitovů nacházejících se na území dnešního města. První hřbitovy byly umístěny v návaznosti na sakrální stavby, především v blízkosti farního kostela Blahoslavené Panny Marie ⁴⁾. Po morové epidemii, která postihla Kroměříž v roce 1562, byl z kapacitních a hygienických důvodů zřízen hřbitov i za městem. Dekret Josefa II. z roku 1784 pak zakázal nejen pohřbívání v kostelních hrobkách, ale i pohřbívání

- 1) LUKÁŠ, Antonín: Zahrada mrtvých. Hanácké Athény, 1995, č. 22, str. 14.
- 2) SAMEK, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska. Sv. 2. Praha 1999.
- 3) MERCOVÁ, Markéta – SOCHOR, Vlastimil: Kroměřížský hřbitov. Kroměříž 2001.
- 4) Hřbitov je doložen již v 16. století.

okolo kostelů zejména ve městech. Nákaza obyvatel chole-rou v roce 1805 vedla k rozšíření stávající plochy hřbitova, nová vlna epidemie v roce 1831 vedla k vybudování samo-
statného, tzv. cholerového hřbitova. Od počátku 20. stol. se datují snahy o zřízení nového hřbitova, který by vyhovoval soudobým požadavkům na pohřbívání. Nynější městský hřbitov byl založen z rozhodnutí obecního výboru města Kroměříže 18. března 1911, přičemž na něm byly uloženy ostatky významných představitelů veřejného i kulturního života a byly sem převezeny některé starší náhrobky. Po druhé světové válce, kdy byla zničena část židovského hřbitova sousedícího s katolickým, byly obě části spojeny. Po roce 1960 byla též bývalá obřadní síň židovského hřbitova přebudována na obřadní síň sloužící pro celý areál. Touto částí historie hřbitova se zabývá kapitola Smuteční síň a památník židovským občanům.

Další kapitoly historického oddílu se zabývají zejména pohřebními ústavy, spolky a alternativními způsoby pohřbívání. Důležitou složkou inventáře je též zeleň. Prvními stromy a keři zde vysazenými byly např. javor jasanolistý, bříza bělokorá, hloh načervenalý, líska purpurová, kdoulovec japonský, čilimník obecný, višěň mahalebka, rybíz černý, vrba jíva převislá (babylonská zlatá), šefík obecný, lípa americká a další. Urnový háj byl osázen zejména křovinami a jehličnany, méně pak listnatými stromy a trvalkami. Snahou zahradníků bylo vytvořit iluzi volné přírody. Tomu mělo napomoci i užívání pískovce, vápence a barevné žuly. Neměl být užíván bílý mramor či leštěná žula.

Samostatná pozornost je věnována čestným, vojenským a válečným a také kněžským hrobům. Pochované osobnosti jsou čtenáři přiblíženy medailony. Za všechny je možno zmínit národního buditele Františka Mirovítu Lorence, literárního vědce Ludvíka Páleníčka, historika Františka Václava Peřínku či hudebního skladatele Emila Axmana.

Mimo běžné, většinou kamenné náhrobky, se v areálu hřbitova dochovalo přibližně třicet litinových křížů kotvených do podstavce z jemnozrnného pískovce. Jsou to kříže

Pomník rytíře Václava Frierenbergera z roku 1823, 2000.

nesoucí ve většině případů korpus. Jejich břevna jsou zdobena reliéfním, namnoze vegetabilním motivem a jsou například zakončena okřídlenými hlavičkami andlíků, liliovitě či jsou celá ve tvaru čtyřcípé hvězdy. Jejich podnož bývá často zdobena reliéfní postavou Bolestné Panny Marie, Zmrtvýchvstalého Krista či klečícího andílka. Pocházejí z doby okolo poloviny 19. století, častěji z jeho konce či počátku století dvacátého. Jsou to sériové výrobky vzniklé mnohdy kombinací jednotlivých prvků dle přání zákazníka, které si jejich objednatelé vybírali z nabídkových katalogů výrobců, z nichž nejbližšími velkými producenty byly salmovské železárny v Blansku či železárny v Sobotíně. Poněvadž se často tyto kříže vyráběly po mnoho let, je přesné časové určení jejich vzniku poněkud problematické a je třeba se opírat o jiné datační pomůcky, jako je datum nejstaršího pohřbu uvedeného na nápisové tabulce na kříži atp.

Již při vstupu do areálu hřbitova se u hlavní brány setkáváme s pískovcovou postavou truchlícího anděla opírajícího se o podstavec s vázou přemístěného sem na druhotný podstavec. Socha je ukázkou skulptury s funerální tematikou pocházející ze třicátých let 19. stol.

V roce 1936 byl ze starého hřbitova v místech dnešního Bezručova sadu přenesen na loučku při vstupu pomník rytíře Václava Frierenbergera, c. k. generálmajora dělostřelectva, účastníka bitev u Slavkova (1805) a u Drážďan (1813). Pomník nechala zbudovat po jeho smrti v roce 1823 jeho manželka. Pomník má podobu truchlící ženy opírající se o podstavec nesoucí zlomený kanelovaný sloup. Na podstavci je na čelní straně umístěn rytířův erb a pod ním nápis: *Hier ruht Wenzl Ritter v. Frierenberger/ K: K: Artillerie General Major./ Ritter des K: K: Hohenmilitaer/ Marien Theresien Ordens/ dan des K: K: Russischen St. Annen Ordens/ 1. Klasse./ der seine irdische Laufbahn den 11. Februar 823/ im Alter vom 64. Jahre vollendete//*. Na pohledově pravé straně je umístěna deska s nápisem: *Der Theresien Orden Schmuckte/ diesen edlen Krieger Brust/ durch seine Auszeichnungen der Schlacht/ bei Aus-*

terlitz im Jahre 1805 als Major/ jener des Russischen St. Annen Ordens/ 1. Klasse/ aber im Jahre 1813 bei der Schlacht von Dresden/ als General Major//. Na pohledově levé straně je umístěna deska s nápisem: *Frömmigkeit und wahre Herzensgüte,/ schmückte diesen tugendbefeissen Sterblichen/ er war ein sehr wakererer Krieger:/ treu ergeben dem durchlauchtigsten Erzhause/ dem er durch 47 Jahre mit immer ausgezeichneten/ regen Eifer diente/ ein guter Sohn, aufrichtiger Freund/ und zärtlicher Gatte//*. Na zadní straně je umístěna deska s nápisem: *Dem unvergesslichen widmet diesen einfache/ Denkmal die tief trauernd treue Gattin/ O: Christlicher Wanderer stehe still/ du trittst auf den Staub eines braven Krieger/ gedenke seiner im Gebethe.//*

Starší sochařské či kamenosochařské památky jsou reprezentovány hlavním křížem (1735) nesoucím kartuši se symboly mlynářského řemesla a iniciály jeho donátora Martina Libosvárského, mlynáře v Kroměříži, a křížovou cestou (1762).

Křížová cesta v Kroměříži byla postavena v roce 1762 nákladem měšťanky Judyty Heinischové na kopci zvaném podle kaple sv. Barbory Barbořina. Tvoří ji čtrnáct pylonů z hrubozrného pískovce umístěných na čtyřbokém podstavci. Pylony jsou zakončeny kovovým křížkem a na přední straně mají připevněnu kartuši z jemnozrného pískovce s reliéfním zobrazením příslušného zastavení. Pylony nejsou stejně vysoké, jejich výška kolísá mezi 420 až 470 cm. Úvodní částí křížové cesty je poklona s reliéfní kartuší znázorňující modlícího se Krista s andělem s kalichem hořkosti.

Poněvadž se stav jednotlivých zastavení začal zhoršovat v důsledku poškození událostmi II. světové války, nekulturním přístupem v souvislosti s nástupem nového státního zřízení a postupující zástavbou kopce Barbořina, docházelo postupně k jejich odstraňování, až byly pylony i kartuše prozatímně uloženy v holandské části Květné zahrady. Z řady alternativ nového umístění od instalace v holandské zahradě přes umístění v zahradě Podzámecké či v zahradě

kláštera sester sv. Kříže na Koperníkově ulici až po západní část městského hřbitova byla realizována v letech 1998–1999 poslední varianta.

Stav pylonů i kartuší byl navíc léty nevhodného uložení a postupující degradací umocněnou absencí odborné údržby havarijní. Některé části zcela chyběly, další byly mechanicky poškozeny a rozlomeny, u jiných byla profilace či reliéfní výzdoba setřena, kámen byl pokryt vrstvami nečistot, krust, porosty mechů a lišejníků. Negativní vliv měly také dřívější opravy pomocí cementových tmelů nebo lepení prvků na bázi epoxidu, kdy při zásahu nebyla zcela zvládnuta předepsaná technologie. Vrcholové kovové kříže většínou chyběly nebo byly zcela zkorodované.

Před započítím restaurátorských prací došlo k inventarizaci prvků, z níž vyplynulo rozdělení na ty části, které budou restaurovány na místě, a ty, které budou ošetřeny v ateliéru. Na místě nového osazení byly zbudovány betonové základy a na ně byly osazeny restaurované podnože, podstavce a vlastní pylony. Chybějící díly podnoží byly zhotoveny z přírodního kamene – božanovského pískovce. Drobnější poškození byla odstraněna pomocí doplňků z umělého kamene. Poněvadž tři kartuše s reliéfní výzdobou zcela chyběly, bylo rozhodnuto, že nedojde k rekonstrukci jejich reliéfní výzdoby a že na pylony budou osazeny pouze prázdné kartuše z umělého kamene. Latinské nápisy uvozující příslušné zastavení byly ponechány ve fragmentu; jejich plné znění nesou mosazné tabulky umístěné na podstavci. Kovové kříže byly vyrobeny jako kopie. Restaurování přineslo mimo hmotové a výrazové rehabilitace také řadu závažných zjištění o historii křížové cesty, neboť se mj. prokázalo, že stávající kartuše pocházejí z různých časových období, jak o tom svědčí letopočty 1806 a 1870, což také potvrzuje jejich odlišné výtvarné zpracování.

Čestné místo bylo vyhrazeno pomníku padlým se soušším představujícím utrpení vězně a bolest matky vytvořeného v r. 1946 akademickým sochařem Juliem Pelikánem. Součástí pomníku je šest schránek s prstí míst bojišť, kon-

centračních táborů a káznic, jejichž jména jsou umístěna na krycí desce schránek. Pomník byl po rekonstrukci a úpravách provedených podle návrhu architekta Šebestiána Zeliny slavnostně odhalen v roce 1973.

Julius Pelikán je rovněž autorem figurální výzdoby náhrobků rodiny Hannerovy, Nesvadbovy a Proškovy – asi po r. 1949, na nichž spolupracoval s profesorem Juliem Mergentalem. Další ukázkou sochařské produkce 30. let 20. stol. je vysoký reliéf matky s dětmi na náhrobku rodiny Mazurovy.

Figurální sochařství konce 19. a počátku 20. stol. zastupují především náhrobky rodiny Vlkovy a Hupšilovy skulpturami andělů a socha Nejsvětějšího srdce Ježíšova z náhrobku rodiny Štrambachovy. Karel Korschann je autorem kovové plastiky klečícího Krista či prosebníka (1926) na náhrobku rodiny Hudečkovy.

Reliéfní tvorbu reprezentují zejména plakety na náhrobcích ředitele Pedagogia v Kroměříži Jana Přecechtěla od Bohumila Dobeše (1941), MUDr. Jana Kováře (1941) od Josefa Axmana, rodiny Smítalovy od Josefa Kubička a prezidenta Ludvíka Svobody od Jiřího Prádlera (okolo r. 1980).

Busta se v areálu hřbitova vyskytuje pouze v jediném případě, a to na náhrobku Emila Axmana. Vytvořil ji v roce 1947 Karel Otáhal.

Těmto a dalším výtvarným umělcům podílejícím se umělecké výzdobě náhrobků určena kapitola Medailony autorů umělecké výzdoby náhrobků.

Závěr průvodce obsahuje seznam litinových křížů, prameny a literaturu a také jmenný rejstřík.

Výsledkem dvouletého průzkumu městského hřbitova v Kroměříži je nejen katalog kvalitních náhrobků obsahující jejich identifikační údaje, dataci, popis, zjištění stavu a fotodokumentaci, ale i soupis významných představitelů veřejného života, kteří zde našli místo posledního odpočinku. Průvodce pak seznamuje nejen s historií, ale též upozorňuje na důležité hroby, které by neměl návštěvník při prohlídce hřbitova přejít bez povšimnutí.

Živý kříž v Bohuslavicích

Martin Číhalík

Nálezová situace

Při osekávání omítkových vrstev z důvodu sanace vlhkosti zdíva byl na epištolní straně presbytáře v kostele Svatých Filipa a Jakuba v Bohuslavicích u Kyjova objeven zazděný výklenek, rámovaný kamenným ostěním se skosenými svislými hranami – původní sanktuárium. Zazdívka byla provedena od spodu cihlami a zhruba v horní třetině lomovým i opracovaným kamenem. Mezi spárou zazdívky a ostěním zůstaly zachovány mnohovrstvé zbytky vápených líček. Samotný výklenek je vsazen do stěny z lomových kamene. Po odstranění části zazdívky byla zjištěna souvislá vrstva omítky i na zadní straně. Postupný odkryv omítkových vrstev a jednotlivých líček vedl až k objevu nejstarší vrstvy se zachovalou gotickou malbou Ukřížování Krista. Detailním průzkumem bylo zjištěno, že výklenek sloužil patrně jako odkládací prostor i ve zmenšeném rozsahu. Jedna vrstva omítky včetně líček přecházela plynule na cihelnou zazdívku. Plošný odkryv prokázal téměř intaktně dochovanou gotickou nástěnnou malbu s motivem takzvané Malé Kalvárie, tedy ukřížování Krista s Pannou Marií po pravé a postavou svatého Jana Evangelisty po levé straně Kříže.

Popis, slohové a časové zařazení

Malba je provedena výraznou černou grafitovou linkou. Oproti bílému pozadí jsou postavy scény odlišeny jemně šedým inkarnátem. Barevně odlišena je též červená bederní rouška Krista a zelená kniha, kterou drží svatý Jan Evangelista. Laboratorní analýzou byly tyto pigmenty identifikovány jako červený okr a chryzokol se zrny malachitu. Barevnou škálu lze posoudit pouze orientačně, neboť dlouhodobé působení vlhkosti patrně zapříčinilo vyblednutí odstínů.

Uprostřed obdélného pole se tyčí kříž, jehož ramena tvoří dvě vypjaté půlkruhové větve. Na svislém břevnu je tabulka s plně čitelným nápisem I.N.R.I. Po stranách obrazy Slunce a Měsíce. Na vidlici je mohutnými hřeby zavěšen vyzáblý Kristův korpus esovitě zkroucen (obrácené S), s hlavou položenou k pravému rameni. Hrudník je akcentován mohutnou hrudní kostí a prsními bradavkami. Tenké paže s atrofovanými, až šlachovitými svaly drží veškerou váhu mrtvého těla. Mohutnější kostěný hrudník přechází v propadlé břicho s výrazným pupkem. Draperiový systém bederní roušky vystupující v prudké zvlňené diagonální záhyba tvoří miskovitý, místy téměř rourkovitý sklad. Kolem boků Krista jsou zřetelné volné, bohatě řasené cípy roušky. Protáhlejší obličej Spasitele má lehce naznačeno obočí, nos a jemně modelovaná ústa. Díky výraznějšímu poškození tváře je z dalších detailů čitelná pouze špičatá brada s plnovousem. Vlnité vlasy splývají volně až na ramena, na hlavě je patrná stylizovaná trnová koruna ve tvaru provazové točenice – typická na zobrazení tzv. mystických křížů.¹⁾ Kristův nimbus tvoří dvojitý tlapatý kříž s vypouklými konci. Nohy jsou prudce skrčeny v kolenou na pravou stranu a chodidly dosedají k patě kříže.

Klečící postava P. Marie se svatozáří má ruce prosebně sepaté směrem ke kříži a hlavu otočenou k divákovi. Je zahalena do splývavého pláště s maforionem přes hlavu. Mimika tváře, vyzařující bolest a tichý žal, je pouze naznačena podobným způsobem jako u obličejů Krista. Svatý Jan Evangelista

¹⁾ Charakteristické znaky mystických křížů podává MÜHLBERG, F.: Crucifixus dolorosus: Über Bedeutung und Herkunft des gotischen Gabelcrucifixes. Walraf-Richartz-Jahrbuch 23 (1960), s. 69–86.

stojí otočen tělem ke kříži se stejným gestem hlavy jako P. Marie. Pod levou rukou s významně vytrčeným ukazovákem drží knihu. Bezvoušá jinošská tvář rovněž se svatozáří je lemována vlnitými vlasy. Obličej nese stopy tragického výrazu.

Detailnější popisy rouch postav zatím nejsou možné, neboť restaurátorský zásah neodkryl ještě všechny detaily. Lze však konstatovat, že malba, na některých místech ještě uvězněná pod poslední vápennou líčkou, je zachována až z devadesáti procent.

Uspořádání kompozice bylo výrazně ovlivněno jejím umístěním v relativně stísněném prostoru sanktuária, navíc hlavní důraz je kladen na tělo Ukřižovaného a malba figur účastných scény Kristovy smrti přechází plynule na vnitřní stěnu kamenného ostění. Tak jsou jakoby v prostoru naznačeny Mariiny nohy a část postavy sv. Jana Evangelisty.

Lineární grafitová malba zvýrazněná jemně lavirovanými barevnými akcenty bederní roušky a knihy v ruce světce je typickým představitelem kresebného stylu, jenž se v umění uplatňuje od počátku 14. století. Sklad a posazení bederní roušky včetně volně spadných cípů, jakož i podobná gesta a mimika postranních figur, korespondují, byť ve zjednodušených formách zejména u draperií, s obrazem kánonového listu (fol. 90v) v Misálu Ondřeje ve Wilheringu.²⁾ Místy se ještě objevující ostřejší tradičnější záhyby umožňují datovat bohuslavickou malbu ke konci 20. let 14. století. Typickým detailem umění počátku 14. století je právě znázornění bederní roušky Krista, sahající těsně pod pupek, s dvěma postranními volně vlajícími cípy, případně s jedním přehozeným přes pravé koleno. Bohatě členěný motiv, výrazně se uplatňující ve scéně Ukřižování (fol. 8a) v Pasionálu abatyše Kunhuty³⁾ (1320–1321), je vývojově dovršen na Kaufmannově desce v Berlíně-Dahlemu (po roce 1350).

Nálezem tohoto výjevu v původním sanktuáriu se posouvá datace vzniku kostela do prvních desetiletí 14. století a první dochovaná písemná zmínka o funkčním liturgickém prostoru z roku 1356⁴⁾ pouze pramenně dokládá stav, trvající již několik desetiletí.

Ikonografický rozbor

Nejnápadnějším prvkem scény Ukřižování je kříž ve tvaru vidlice – symbolizující mystický živý kříž. Tento ikonograficky zajímavý moment se vyskytuje relativně pravidelně ve středověkém malířském i sochařském umění, zejména v oblasti Porýní (kolínský krucifix). Myšlenka, že Vykupitelův kříž je pravým stromem, byla rozpracována v několika křížových legendách. Svislé břevno bylo totiž středověkou teologií ztotožněno s kmenem stromu života a přičná s jeho větvemi. Biblický životodárný strom, z něhož prýští voda, byl spojen s představou kříže jako stromu, jehož plodem je Spasitel.⁵⁾ Tuto původem ještě předkřesťanskou myšlenku, vycházející z oblasti východních provincií římské říše, které udržovaly kontakt s Persií, ve scholastickém duchu důkladněji rozvinul svatý Bonaventura (1221–1274) v „*Tractatus qui lignum vitae dicitur*“.⁶⁾

²⁾ ROLAND, M.: Buchmalerei. in: Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich. II. Gotik. München – London – New York 1999. kat. č. 245, s. 509–510, obr. s. 146.

³⁾ URBÁNKOVÁ, E. – STEJSKAL, K.: Pasionál abatyše Kunhuty. Praha 1975.

⁴⁾ K tomuto roku (přesně 7. května) je datována listina vydaná ve Vídni, ve které je řešen konflikt mezi kosteleckým farářem Velislavem a presbyteriem Filipem. Mezi soudci jsou zmiňováni kněží z Boshuslavic, Ježova a Vlkoše (RBM č. 339, s. 180). I když v listině není uvedeno konkrétní jméno faráře a ani patrocinium kostela, u kterého sloužil, je zřejmé, že tento zápis je nejstarším pramenem dokládajícím existenci sakrální stavby v Bohuslavicích. Další zmínka o kostele je doložena při zástavě panství v roce 1408 (ZDO I., VII, č. 682–683).

⁵⁾ DVOŘÁKOVÁ, V.: Živý kříž v Žehře. Monumentorum tutela, 1962, s. 221–293. ROYT, J.: Příspěvek k ikonografii Alegorie sv. Kříže v Roudnici nad Labem. Umění 33 (1985), s. 492–507.

⁶⁾ SCHMITT, O.: Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte. Stuttgart 1948.

Nástěnná malba Ukřižování ve středověkém sanktuáriu kostela sv. Filipa a Jakuba v Bohuslavicích, detail, 2001.

Středověká legendistika dovedla paralelu Adam – Kristus přímo ke genetické kontinuitě. Kristus byl ukřižován na hoře zvané Golgota, tedy lebka. Ta občas bývá zobrazována pod křížem. Podle středověkých autorů byl první člověk Adam pohřben na místě budoucího jeruzalémského popraviště a legendární Seth zasadil po otcově smrti semínka z rajského stromu. Z jeho odnože byl potom vyřezán Kristův kříž. Ten byl postaven na místě, kde již po dlouhá staletí odpočívala lebka spolustrůjce dědičného hříchu Adama. Nástroj římského trestu se tak stal stromem života a vykoupení. Paralela vztahu Adam – Kristus se zde uplatňuje ještě jednou a přechází přímo v antitezi. Tak jako Adam vztáhl šestého dne po svém stvoření ruku po zakázaném ovoci ze stromu poznání, tak zase Kristus dobrovolně rozepjal paže k vykupitelské oběti na kříži z téhož stromu.⁷⁾

Živý kříž v Bohuslavicích představuje díky svému umístění na zadní straně sanktuaria i další eucharistický symbol, kdy krev z Kristových ran je zadržována v kalichu, v reálném kalichu, který byl používán při bohoslužbách. Mystická krev Krista z nástěnné malby se tak přímo stávala vínem a vínem krví.

Na Moravě jsou obdobné příklady ikonografie „pravého“ kříže, Kříže Krista doloženy v iluminacích rukopisů královny Elišky Rejčky, zejména vyobrazení Stvořitele dávajícího prarodičům ráj na fol. 89r v Antifonáři a Žaltářů rajhradské knihovny (R 355, kolem 1323), kdy je na akantovém stvolu, vyrůstajícím z rajského stromu poznání, zavěšeno zmučené Kristovo tělo.⁸⁾ Zde jde patrně o nejnázornější zobrazení přímé kontinuity mezi Starým a Novým zákonem, mezi vztahem Adam – Kristus. Strom poznání je fyzicky spojen s nástrojem Spasitelovy smrti ve tvaru akantových listů, zároveň symbolizujících utrpení a potupu korunováním trnovou korunou. Do třicátých let 14. století se řadí kresba Ukřižovaného vlepená do berní knihy města Znojma založené roku 1363.⁹⁾

Dále budiž připomenuto Ukřižování IV v Jihlavském klášterním kostele minoritů z třetího desetiletí 14. století či sochařské práce z Moravského Krumlova a Jihlavy

(tzv. Přemyslovský kříž 1330–1340?).¹⁰⁾ Z Čech lze jmenovat časově nejbližší písecké Snímání z kříže (kolem 1310) z farního kostela Panny Marie,¹¹⁾ o tři desetiletí mladší roudnickou malbu z kláštera augustiniánů kanovníků¹²⁾ nebo Krucifix ze Strakonice. K nejstarším vyobrazením mystického kříže na našem území patří výjev v iluminaci T (abanas animal) na fol 169r encyklopedického díla svatohavelského opata Šalamouna Mater Verborum, datovaného Josefem Krásou k roku 1240.¹³⁾

Z rakouských zemí je nutné připomenout zpodobnění Ukřižovaného v tympanonu portálu minoritského kostela ve Vídni (kolem 1350), dřevěné Krucifixy z dominikánského kostela ve Friesachu (druhá čtvrtina 14. stol.) a vídeňského svatoštěpánského dómu (1340–1350).¹⁴⁾ Vídeňský dóm je též vyzdoben původní vitráží z vidlicového kříže (druhá čtvrtina 14. stol.).¹⁵⁾

7) VORAGINE, J. de: Nalezení Svatého kříže. in.: *Legenda Aurea*. Praha 1984, s. 175–181.

8) KVĚT, J.: *Iluminované rukopisy královny Rejčky*. Praha 1931.

9) HLOBIL, I.: Opomíjená kresba ukřižovaného Krista z 30. let 14. století ve znojmské berní knize. *Umění* 39 (1991), s. 223–231.

10) KUTAL, A.: *Moravská dřevěná plastika první poloviny 14. století*. Brno 1939. Otisk z *Časopisu Matice moravské*, ročník 62.

11) ADÁMEK, J. – SOMMER, J. – VŠETEČKOVÁ, Z.: *Středověký kostel Panny Marie v Pisku*, Písek 2001, s. 109–113. STEJSKAL, K.: *Nástěnné malby v kostele Narození Panny Marie v Pisku*. *Umění* 5 (1957), s. 117–131.

12) ROYT, J.: *Příspěvek k ikonografii...*, viz pozn. č. 5.

13) KRÁSA, J.: *Mater Verborum* in.: *Umění doby posledních Přemyslovců*. *Roztoky* 1982. KRÁSA, J.: *Mater verborum* in: *České iluminované rukopisy 13.–16. století*. Praha 1990, s. 24–35.

14) *Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich...*, viz pozn. č. 2.

15) OBERHAIDACHEROVÁ-HERZIGOVÁ, E.: *Malovaná okna chrámu sv. Štěpána* in: *Vídeňská gotika*. *Sochy, sklomalba a architektonická plastika z dómu Sv. Štěpána ve Vídni*. Praha 1992 s. 97–100.

Restaurátorský průzkum, koncepce restaurátorského zásahu a prezentace

Po provedení plošného odkryvu malby byl následně zahájen záchranný konzervační zásah, jehož cílem bylo zajištění barevné vrstvy a uvolnění podkladové omítky včetně injektaže dutých či vypouklých míst tak, aby nedocházelo k dalším ztrátám originálu. Během této fáze byly odebrány vzorky barevných pigmentů k laboratorním analýzám, které prováděla Doc. RNDr. Miroslava Gregerová, CSc. z Katedry mineralogie, petrologie a geochemie na PřF MU v Brně a Ing. Tatjana Bayerová z Litomyšle. Výsledkem jejich práce byla identifikace a určení chemického složení pigmentů. Černá barva tvořící obrysový základ malby je čistý grafit, červená bederní rouška Krista byla vyhodnocena jako červený okr s příměsí uhlíkatého pigmentu s pojivem na bázi bílkovin, zelená na knize sv. Jana Evangelisty je pigment chryzokol se zrny malachitu, pojivem je uhličitán vápenatý s přídavkem bílkoviny.¹⁶

Po tomto předběžném zajištění bude provedeno dočištění malby, doplnění odpadlých míst omítkové vrstvy a plně reverzibilní barevná retuš, a to pouze v místech poškozené lineární kresby. Barevná vrstva zůstane ponechána bez retuší. Vzhledem k umístění malby v otevřeném prostoru na frekventovaném místě kostela bude celé sanktuárium po provedení restaurátorských prací přeskleno čirým sklem s mírným odsazením od kamenného ostění tak, aby bylo zajištěno plynulé odvětrávání výklenku.

Nález nástěnné malby s motivem Malé Kalvárie s vyobrazením mystického kříže – stromu života v gotickém sanktuáriu je unikátním dokladem výzdoby středověkých sakrálních staveb na Moravě. Svým rozsahem zachování, relativně raným časovým zařazením, myšlenkovou a symbolistickou hloubkou významně překračuje hranice regionu jižní Moravy.

Detail Panny Marie se sepjatýma rukama, 2001.

¹⁶⁾ Grafit (tuha), krystalická modifikace uhlíku, těžil se v Anglii, Německu a Čechách. Jako psací a kreslicí materiál se používal běžně od nejstarších dob, jako pigment zřídka. Červený okr, hydratované a nehydratované oxidy železa. Běžně používané barvivo. Chryzokol, kryptokrystalický hydratovaný křemičitan měďnatý, jako pigment používán pouze příležitostně. Doposud byl identifikován na egyptských, peruánských a asijských malbách. Viz Šimůnková, E. – Bayerová, T.: Pigmenty. STOP Praha 1999.

Příspěvek k otázce stratigrafických průzkumů barevných a omítkových vrstev a jejich významu při rekonstrukci historických fasád

Zoja Matulíková

Estetický vzhled obnovených fasád bývá zpravidla jediným a určujícím kritériem “zdařilosti” obnovy památkového objektu, který široká veřejnost zaznamená. Jedním z hlavních vstupních požadavků na stanovení koncepce obnovy fasád včetně barevnosti památkově hodnotných objektů by měl být stratigrafický průzkum barevných a omítkových vrstev. Bývá však často neblahou skutečností, že právě při přípravě obnovy fasád bývá z hlediska investora tato skutečnost velmi nedocenená, ne-li považována za zcela zbytečnou. Mnohdy bývá požadavek orgánu památkové péče na zpracování stratigrafického průzkumu, obsažený v závazném stanovisku k obnově fasády, splněn formou velmi vágního zhodnocení, se dvěma až třemi fotografiemi dokumentujícími tzv. sondy, které obnáší pouze sloupnutí poslední vrstvy nátěru, čímž má být provedení průzkumu učiněno zadost. Takovýto elaborát, neobsahující jakékoliv vyhodnocení vzájemných vztahů barevných a omítkových vrstev, nemá pochopitelně žádnou vypovídací hodnotu. Bod závazného stanoviska je sice formálně splněn, avšak výsledkem povrchnosti takto prováděných rádob průzkumů a hodnocení je podcenění této etapy přípravy obnovy. Dochází pak k improvizacím co se týče řešení barevnosti objektu, ale v mnohém případě, což je daleko závažnější, i ke ztrátě autentického materiálu. Každou rekonstrukci historické budovy bývá redukován, či dokonce zcela mizí doklad její někdejší barevnosti, historicky cenných omítkových vrstev atd. Podcenění průzkumu omítkových vrstev, absence analýzy použitých materiálů a technologií z předchozích stavebních úprav může vést k mylným závěrům, týkajících se technologie stavební obnovy, o volbě nátěrového systému ani nemluvě.

Průzkum a dokumentace spolu úzce souvisí a musí vyčerpávajícím způsobem zajišťovat maximum údajů, které

se týkají objektu. Získané informace jsou pak podkladem nejen pro architekta, technologa, restaurátora a především pro samotného památkáře, na němž leží zásadní rozhodnutí o charakteru a koncepci památkové obnovy objektu.

Součástí průzkumů, které by měly sloužit jako zevrubný podklad pro projekt obnovy by v první řadě mělo být alespoň historické zhodnocení, ve kterém by byly shrnuty dostupné údaje o objektu, např. kdy a kým byl postaven, jeho typová příbuznost s jinými objekty té doby, jaká byla jeho původní funkce atd. V optimálním případě dojde k vypracování průzkumu stavebně historického, (dle metodiky vydané Státním ústavem památkové péče v Praze).¹⁾

Součástí podkladů pro projektovou dokumentaci obnovy by mělo být (po zajištění přístupu k fasádě, tedy po postavení lešení v celé ploše), provedení průzkumu stratigrafického, zaměřeného na specifikaci nátěrových a omítkových vrstev. Jeho součástí by měly být z důvodů jasné objektivizace vztahů mezi jednotlivými vrstvami doplňující metody zkoumání, jako např. vyhodnocení mikronábrusů pomocí optické mikroskopie.

Dle nutnosti je možno rozšířit průzkum o chemicko-technologický rozbor použitých materiálů s doplňujícími metodami zkoumání (např. granulometrií, analýzou použitých pigmentů, pojiv atd.)

Dalším podkladem pro zpracování projektové dokumentace by mělo být provedení průzkumu stavebně technického stavu objektu, zaměřeného na problémy stavební

¹⁾ MACEK, Petr: Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum, Příloha časopisu Zprávy památkové péče, ročník 57, Praha 1977.

obnovy, k nimž patří zejména statické posouzení objektu, stanovení příčin degradace omítkových vrstev a zdiva, stanovení příčin zavlhání objektu, stupně a charakteru zasoření zdiva, statického a mykologického průzkumu krovu atd.

Teprve na základě poznatků a závěrů těchto dílčích průzkumů by se mělo přistoupit ke zpracování projektu obnovy a ke stanovení památkového záměru.

I při veškeré snaze o důslednost je však nutno přiznat, že výsledky stratigrafického průzkumu barevnosti nebývají vždy jednoznačné. Takže i odtud vyplývá potřeba nového celkového řešení, které může vzít výsledky průzkumu v úvahu jen do jisté míry. Při stanovení finálního vzhledu, barevnosti či charakteru povrchových úprav fasády objektu musí památkář či architekt vycházet z několika hledisek. Především jsou to výsledky průzkumů a možnost jejich přímého využití, rovněž však nutné zohlednit i charakter stávající okolní zástavby. Kromě efektu barevného průčelí z bezprostřední blízkosti je nutno zvážit i jeho optický účín z dálkového pohledu. V nemalé míře by mělo rovněž být respektováno i „oko současného diváka“, neboť, jak již jsem předeslala v úvodu, právě pro širokou veřejnost je barevné pojetí obnovené fasády tím jediným kritériem „kvality obnovy“ a často i důvodem polemiky či předmětem kritiky. Právě v případě polemiky by měl památkář podpořit své rozhodnutí věcnými argumenty na základě zjištěných skutečností, ke kterým jen sotva patří věty typu: „Tak se to dělávalo“, nebo v horším případě, „Tak je to pěkné.“, či dokonce „Já to tak cítím!“

TŘI REALIZACE PAMÁTKOVÉ OBNOVY A TŘI PŘÍSTUPY KE STANOVENÍ BAREVNÉHO ŘEŠENÍ

V roce 2001 proběhla památková obnova fasád tří významných objektů nacházejících se na území městské památkové rezervace Brno. Stanovení finálního vzhledu a barevného pojetí fasád vycházelo z průzkumů, jejichž výsledky mohly s maximální pravděpodobností vypovídat o barevném řeše-

ní objektů v době jejich vzniku. Pro určení barevnosti po obnově bylo však nutno zohlednit další kritéria související se stavebně historickým vývojem objektů i s vlastní technologií obnovy.

Palác šlechtičen, fasáda průčelí ulic Koblížná a Běhounská

K historii stavby

„Palác byl postaven z odkazu Johanny Františky Prisky Magnisové dle projektu Jana Křtitele Erny v letech 1674–1679, jako nárožní dvoukřídlová dvopodlažní budova na středověké parcele s polygonálním arkýřem na nároží. Z původního architektonického členění se částečně dochovaly pouze dvorní fasády a pilastrový portál se jmény a znaky zakladatelky a vykonavatele odkazu Ferdinanda Ditrichštejna. Kartuše vstupního portálu vytesal asi r. 1678 Ferdinand Pfaundler.“²⁾ V 90. letech 18. století dochází ke stavebním úpravám v souvislosti se spojením sousedního objektu do ul. Koblížné. „K vyřešení výškového nesouladu mezi hmotami obou domů bylo na původním domě nadace nadstavěno nové druhé patro a interiéry obou domů propojeny.“ „Dům na rohu Koblížné a Běhounské ulice zvýšený o druhé patro byl reprezentačním způsobem přefasádován, až na maličkosti se v podstatě dochoval do dnešní podoby. Přefasádování se odehrálo ještě v takřka ryze barokních formách, s uplatněním vysokého pilastrového řádu s kompozitními hlavicemi doplněnými pitoreskními figurkami v pozici atlantů. Pokud nebyly osy ve druhém patře nárožní arkýřové věžičky liché od začátku, pak byly

²⁾ SAMEK, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska, I svazek A/I, str. 141, Praha 1994).

zřejmě ze statických důvodů zaslepeny nejpozději v této době, současně s nástavbou patra byla provedena i generální výměna okenních výplní v nižších podlažích.³⁾

Popis památky

Jedná se o třípodlažní nárožní palác. Do ulice Koblížné je průčelí prolomeno jedenácti okenními osami a do ulice Běhounské třinácti okenními osami. Nároží je akcentováno dvoupodlažním polygonálním arkýřem na válcové noze. Plocha obou uličních průčelí je rytmizována pilastry s kompozitními hlavicemi se zoomorfními a vegetabilními motivy a patkami. Okenní šambrány jsou profilované, s ušima. Okna II. NP jsou akcentována suprafenestrami, jež jsou střídavě dekorovány maskarony a geometrickým dekorem s klenákem výplně se stylizovaným klenákem. Parapetní výplně oken II. NP dosedají na průběžnou kordonovou římsu. Parterová část je zvýrazněna pásovou rustikou, která je nad okenními otvory, zalomená do podoby klenáků. Průčelí ulice Běhounské je prolomeno mohutným segmentovým portálem osazeným přibližně na osu. Portál tvoří edikula završená segmentovým rozeklaným frontonem. Okna nad portálem v II. NP jsou sdružená. Suprafenestry oken II. NP jsou vyplněny vegetabilním dekorem. Objekt je zastřešen sedlovou střechou dosedající na mohutnou profilovanou korunní římsu.

Průzkum

Stratigrafický průzkum probíhal ve dvou etapách:

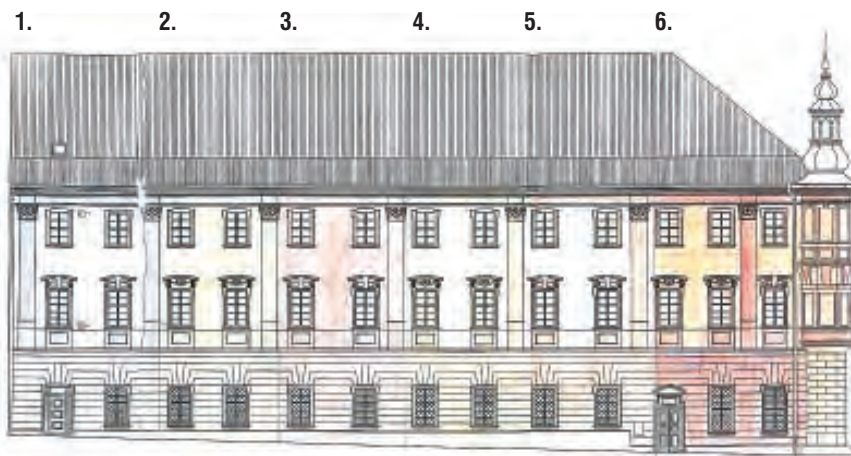
1. etapa byla prováděna v lednu 2001. Měla charakter pouze vstupní, informační. Rozsah sondáží byl z důvodu omezené dostupnosti soustředěn pouze na jednu okenní osu průčelí ulice Běhounské.

2. etapa proběhla od září do října 2001, kdy byl dle požadavku investora a na základě podmínek stanovených závazným stanoviskem Odboru památkové péče Magistrátu města Brna, proveden orientační stratigrafický průzkum dochovaných omítkových a barevných vrstev fasád.

Xerokopie pohlednice. Pohled na náměstí Svobody. Ústí ulice Běhounská a Koblížná. 1908. Sbirka pohlednic AMB – sig. III b 8.

³⁾ ELIÁŠ, J. O.: SHP Palác šlechticů, Brno 1999, Archiv SPÚ v Brně.

Schematické rozlišení jednotlivých etap barevné úpravy fasády do ulice Běhounské

1. *Pravděpodobná barevnost úpravy fasády v roce 1791
Tektonické články – světlý, šedý odstín
Pasivní plochy – bílá vápenná líčka mírně zatónovaná pigmenty okrů.*
2. *Druhá barevná úprava – vrstva světle zelené vápenné líčky a to jak na tektonických člancích tak i v pasivní ploše. (19 století ?)*
3. *Přelom 19. a 20. století - první celková obnova obvodového pláště objektu.
Fasáda byla plošně potažena omítkou na bázi hydraulického vápna a ponechána v její přirozené terakotové barevnosti bez nátěru.*
4. *1. polovina 20. stol. – úprava v kombinaci: okrové plastické články a bílá pasivní plocha*
- 5.–6. *Úpravy v 2. plo. 20. století*

1.

2.

Rozsah dochovaných barokních omítek

1. *průčelí ul. Běhounské*
2. *průčelí ul. Koblížné*

V rámci destruktivního průzkumu bylo provedeno přibližně 20 sond. Sondy byly provedeny jak v hladké ploše fasády, tak na plastických prvcích. Sondy prokázaly výskyt několika dílčích stavebních oprav. V rámci objektivizace povrchových úprav bylo odebráno šest vzorků na zhotovení mikronábrusů a jejich vyhodnocení pomocí optické mikroskopie.

Vyhodnocení průzkumu

Průzkum prokázal, že pod stávajícím barevným nátěrem a několika vrstvami nátěrů sekundárních se objevuje v primární barevné vrstvě na fragmentech barokních omítek světlý, šedohnědý odstín na tektonických člancích a v plochách pasivních světlá bílá vápenná líčka mírně zatónovaná okrem.

Jako druhá se objevuje vrstva světle zelené vápenné líčky, a to jak na tektonických člancích, tak i v pasivní ploše.

Na přelomu 19. a 20. století došlo zřejmě k první celkové obnově obvodového pláště objektu, při které byla použita pro dílčí vysprávky štuková omítka a materiál na bázi hydraulického vápna, kterým bylo provedeno jemné „přepěnování“ – zpevnění štukové a sochařské výzdoby včetně celého pláště. Je pravděpodobné, že po tomto zároku byla fasáda ponechána v terakotové barevnosti tohoto materiálu, jelikož na této vrstvě se objevuje vrstva sedimentů a nečistot.

Další etapa oprav, kterou bychom mohli přibližně datačně zařadit do období po 2. světové válce, je v analýze mikronábrusů prezentována silnou vrstvou cementové omítky, kterou byla narušená fasáda plošně „zpevněna“.

Na této omítce se posléze vyskytují barevné nátěry v odstínech okrových, pomerančové oranžových a konečně stávajícího červeno-okrového, s dodržáním dvoubarevné úpravy, kdy tektonické články byly tmavší a pasivní plochy světlejší.

Závěr

Na základě výsledků sondážního a laboratorního průzkumu, včetně komparace základní dostupné archívni obrazové dokumentace dospíváme k názoru, že pravděpodobná barevnost objektu v době ukončení jeho stavebního vývoje byla následující: Pasivní plocha fasády byla opatřena vrstvou krycího bílého vápenného nátěru mírně ztónovaného okry. Tektonické články byly zvýrazněny šedým nátěrem rovněž mírně pigmentovaným okry.

Při rozhodování o barevném řešení fasády po obnově sehrála nemalou roli možnost přiblížit se co nejvíce původní barevnosti objektu, tak jak bylo možno ji interpretovat na základě provedeného průzkumu. Památkový garant se přiklonil k obnově barevnosti fasády v její pravděpodobné historické podobě. Tedy pasivní plochy v lomené bílé, tektonické články v tlumeném šedém odstínu. Tato koncepce však dodavatelem prací realizována nebyla.

Mahenovo divadlo, hlavní průčelí

K historii stavby

Stavba divadla patřila ve všech regulačních plánech Brna poloviny 19. stol. k ústředním námětům. Novostavba začala však být intenzivně připravována již s počátkem vlastních regulačních příprav od r. 1859. O rok později byla k dispozici řada návrhů a variantních řešení od L. Förstera, F. Fröhli-cha, M. Kellnera i R. Onderky, které vesměs hodlaly kombinovat vlastní divadlo s redutou.

Záměr výstavby nového divadla ožil znovu v r. 1863, kdy byla z členů městské reprezentace ustanovena komise pro přípravu novostavby.

Projekční aktivity v létě 1870 byly podníceny důsledkem velkého požáru, jemuž v červnu podlehla jak reduta, tak staré divadlo na Zelném trhu. Okamžitým řešením byla, mimo jiné aktivity, stavba tzv. prozatímního divadla, které za poměrně krátkou dobu bylo v r. 1871 dokončeno na současném Žero-

tínově náměstí. Tím byl však nadlouho odsunut cíl vybudovat na okružní třídě definitivní divadelní novostavbu.

Myšlenka znovu ožila až na jaře 1881. Za poslední pokusy místních autorů o získání této prestižní zakázky bylo možné považovat aktivity Augusta Prokopa a Germana Wanderleye z přelomu jara a léta. Mezitím však již město rozhodlo, že řešení projektu svěří renomované vídeňské firmě Fellner – Helmer. Stavba byla pod jejich vedením zahájena 18. července, ve výroční den Goethových narozenin. Dne 28. srpna byl položen základní kámen a realizace byla ukončena 31. října 1882.⁴⁾ Dle projektu vídeňských architektů Ferdinanda Fellnera a Hermana Helmera provedli vlastní realizaci stavby stavitelé Josef Arnold a Josef Nebehosteny. Autory sochařské výzdoby jsou vídeňský sochař Theodor Friedl a místní sochaři J. Schönthaler a F. Dressler.

Popis památky

Hlavní průčelí monumentální stavby divadla je dvoupodlažní, prolomeno pěti okenními osami. Na střední osu je situován mohutný předstupující dvoupodlažní portikus završený trojúhelníkovým tympanonem se sochařskou výzdobou. Za předstupujícím tympanonem se v úrovni fasády vypíná segmentový štít se sochařskou výzdobou ve vrcholu i v ploše. Trojúhelníkový tympanon je nesen šesti sloupy s kanelovanými dříky a kompositními hlavicemi, na něž je uloženo kladí korunní římsy s konzolami a zubořezem. Spodní část portiku tvoří pochozí terasa nesená rovněž šesti sloupy a pilíři. Terasa je opatřena prolamovanou štukovou balustrádou. Okna 2., 3. a 4. osy jsou sdužená, vsazená do profilovaných šambrán přecházejících v archivolty. Cvikly archivolt jakož i horizontální vlys nad nimi, je zdoben bohatým štukem s motivy festonů a kartuší. Dveře vstupů obou krajních okenních os, osazené do profilovaných šambrán s archivoltou a středovým klenákem, jsou flankovány dvojicí polosloupů s hlavicemi a vysokými sokly, mezi něž jsou umístěny ploché, po krajích zaoblené stupně schodů. Obloukové balkonové dveře II. NP jsou

Xerokopie kolorované pohlednice divadla z r. 1910
Sbírka pohlednic AMB – sig. 1089

Xerokopie kolorované pohlednice divadla po 1919
Sbírka pohlednic AMB – sig. 1126

⁴⁾ ZATLOUKAL, Pavel: Brněnská okružní třída, Brno 1997, str. 104.

Xerokopie fotografie. Městské divadlo v Brně – po r. 1940. Sbírká fotografií AMB sig. IX b 62.

Xerokopie pohlednice, 1919. Sbírká pohlednic AMB – sig. 1090.

osazeny do profilovaných šambrán s archivoltou a středovým klenákem. Předsazený balkónek je tvořen prolamovanou balustrádou mezi hranolovými sloupky. Vstup je rovněž flankován polosloupky s dórskými hlavicemi, na něž dosedá segmentový fronton se skulpturální výzdobou. Nároží hlavního průčelí jsou akcentována dvojicí sdružených pilastrů s kompozitními hlavicemi. Plocha vlysu mezi hlavicemi je vyplněna bohatou štukovou výzdobou s motivy festonů, kartuší, vejcovce, zubořezu, perlovce atd. Plocha parteru je mezi tektonickými články vyplněna plastickou bosáží.

Průzkum

Vzhledem k rozsahu postaveného lešení byl průzkum proveden pouze v ploše hlavního průčelí objektu.

V rámci průzkumu byly provedeny sondy v pasivních plochách i v plochách aktivních článků. Sondy prokázaly výskyt několika oprav. Vzhledem k tomu, že akrylátový nátěr byl v mnoha případech kompaktně spojen s předchozími barevnými i technologickými vrstvami, bylo velmi složité provést sondáž po vrstvách.

Z tohoto důvodu bylo rozhodnuto o odebrání většího počtu vzorků určených ke zhotovení mikronábrusů, aby mohl být objektivně stanoven vztah mezi jednotlivými vrstvami. V rámci průzkumu bylo zjištěno, že na plochách fasády balkónu v II. NP se vyskytují původní omítky (hrubozrná omítka bosáží). Lze konstatovat, že větší část fasády byla plošně přeštukována pravděpodobně při rozsáhlé opravě ve 40. let 20. stol.

Po vyhodnocení laboratorního průzkumu bylo zjištěno, že hmota štuků a kamene nebyla původně povrchově barevně upravována a barevného účinku bylo docíleno pouze použitím různých materiálů. Tento barevný rozvrh respektovala pravděpodobně i velká obnova fasády v r. 1940, jelikož v mikronábrusech se objevují sekundární úpravy, jež svou barevností odpovídají původnímu odstínu štuků a kamene.

O poznání radikálnější přístup, co se barevnosti týče, měla oprava fasády ze 70. let 20. století, kdy byl zvolen monochromní světle okrový nátěr. Tento stávající akrylátový

neprodyšný nátěr měl však ve svém důsledku velmi neblahý degradační vliv na omítkové vrstvy pod ním.

V rámci úprav došlo i ke zdobenějšímu pojetí atributů sochařské výzdoby a k úpravě původně natíraných částí přezlacením plátkovým zlatem.

K barevnému posunu došlo i v barevnosti truhlářských prvků, kde průzkum prokázal jako primární nátěr v hnědě-fialovém odstínu.

Na základě výsledků laboratorního průzkumu a komparací s dostupnou archivní obrazovou dokumentací jsme dospěli k názoru, že pravděpodobná barevnost objektu v době jeho dokončení byla následující:

- Plastická bosáž plochy fasády byla ponechána v červeno-terakotové barevnosti omítky.
- V okrově bílé barvě režného štku a přírodního kamene byly následující prvky: kamenné sloupy, dřívky pilastrů, sochařská výzdoba tympanonu a štítu, archivolty oken, štuková sochařská výzdoba nad segmentovým frontonem, balustráda, profilace říms, drobná štuková výzdoba pod korunní římsou a v segmentovém štítu nad trojúhelníkovým tympanonem.
- Truhlářské prvky byly v hnědě-fialovém odstínu.
- Atributy soch tympanonu byly původně natřeny v odstínu šedivě fialkové barvy.
- Kovové labutě na nárožích štítu byly natřeny v šedém odstínu.
- Kovové sloupky lamp na nárožích balkónu byly černé, grafitové.

Tomuto barevnému rozvrhu nejvíce odpovídá kolorovaná pohlednice z r. 1910, i když je samozřejmé, že vypovídací schopnost kolorovaných pohlednic je právě z hlediska barevnosti poněkud zavádějící a diskutabilní.

Závěr

Skutečnost, že v původním barevném řešení objektu hrála hlavní roli rozdílná přirozená barevnost použitých materiálů kamene, štku a probarvených omítek, měla v celkovém

optickém účinu dojem až trojbarevného řešení fasády. Rekonstrukce původní barevnosti by byla náročná nejen z důvodů generální obnovy fasády v r. 1940, při níž byla větší část probarvených omítek nahrazena omítkami štukovými s krycím vápenným nátěrem, ale především proto, že čištění kamene a štku od depozitů a sekundárních nátěrů až do původní barevnosti materiálu nebylo žádoucí. Takto by došlo k nutnému odstranění zvětralé a depozity narušené povrchové vrstvy a tím i úbytku autentického materiálu. Snaha o obnovu „vícebarevnosti“ fasády formou krycích nátěrů by pochopitelně nebyla schopna nahradit barevný dojem původní materiálůvé skladby fasády. Z tohoto důvodu byl zvolen monochromní krycí nátěr celé stavby.

Nájemní dům Veselá 2 – Zámečnická 8 v Brně

Popis objektu

Pětipatrový dům orientovaný na nároží ulic Veselé a Zámečnické se zkoseným samostatně komponovaným nárožím. Toto je prolomeno jednou okenní osou a od II. NP je zvýrazněno zvládnutými balkony s kuželkovou balustrádou. Nároží je akcentováno mohutnou oplechovanou věžicí, prolomenou arkádovými oblouky.

Průčelí do ulice Veselé je členěno dvanácti okenními osami, přičemž na první, šestou a jedenáctou osu je situován rizalit s předsazeným arkýřem. Arkýř je průběžný přes 3. a 4. NP. Ve 4. NP je arkýř ukončen balkonem s kovanou parapetní výplní a dekorativními sloupky na krajích. Nad korunní římsou jsou arkýře akcentovány dekorativní atikou se sloupky a kuželkovou balustrádou. Štukový dekor se uplatňuje zejména ve formě vegetabilních motivů, volutových konzol, přímých nadokenních a parapetních říms, kuželkové balustrády ve výplních a členění plochy pásovou bosáží. Parterová část objektu, která prošla sekundární úpravou, má pásovou rustiku. Průčelí do ulice Zámečnické je prolomeno sedmi okenními osami. Dekorem i detailním rozvržením je shodné s průčelím do ulice Veselé.

Nároží domu Veselá 2 – Zámečnická 8 na počátku 20. století, foto AMB.

Nároží domu Veselá 2 – Zámečnická 8, stav po opravě r. 2001.

Průzkum

Průzkum byl realizován za účelem zjištění stratigrafie a eventuálního možného stanovení původní barevnosti dotčeného objektu. Bylo zjištěno, že původní omítkové vrstvy jsou zachovány v ploše asi z 80 % v rozdílném stavu soudržnosti. Bylo zjištěno, že štuková výzdoba objektu je tvořena z větší části z výdusků zhotovených z materiálu na bázi hydraulického vápna, vyznačujícího se výraznou pevností a typickým narůžovělým zbarvením. Tyto výdusky jsou osazeny na fasádu pomocí kovových trnů a čepů. Materiálově odlišné jsou volutové konzoly pod korunní římsou. Tyto jsou provedeny ze sádry.

V rámci destruktivního průzkumu bylo provedeno přibližně dvacet sond, jejichž smyslem bylo stanovení stratigrafie barevných vrstev a určení starších fází barevnosti objektu. Sondy byly provedeny v hladké ploše fasády i na štukovém dekoru a profilacích architektonických článků.

Za účelem upřesnění výstavby barevných vrstev bylo odebráno šest vzorků dle typu materiálů, a to i z dřevěných a kovových prvků. Následně byl proveden laboratorní průzkum pomocí optické mikroskopie a materiálové analýzy.

Vyhodnocení průzkumu

Sondážní průzkum prokázal, že pod stávajícím světle okrovým nátěrem a nahnědlým nátěrem sekundárním, byl v primární barevné vrstvě vápenný jemně zelený nátěr, a to jak na plastických člancích fasády, tak v hladké ploše. Jelikož byl výskyt nátěru byl potvrzen na celé ploše fasády, považovali jsme ho, po předběžném sondážním průzkumu, za původní monochromní úpravu fasády. Na základě výsledků laboratorních expertiz jsme však museli tento názor přehodnotit.

Laboratorní průzkum prokázal výskyt depozit na povrchu štukového dekoru, což svědčí o skutečnosti, že štukové prvky byly přiznány v původní světle hnědé barevnosti štukové hmoty zbarvené vlivem pojiva hmoty – hydraulického vápna. Bez povrchové úpravy byly ponechány i sádro-

vé konzoly korunní římsy. Nález barevné úpravy byl však potvrzen v hladké ploše fasády a na geometrických dekorativních prvcích. Toto poměrně čitelné rozvržení jednotlivých barevných odstínů je zřetelně patrné i na archívni fotografií z r. 1908.

Fasáda byla posléze opatřena monochromním nátěrem nejdříve v odstínu zelené, poté nahnědlé a nakonec v barevnosti světle okrové.

V rámci průzkumu byly odebrány vzorky rovněž z truhlářských výrobků. Laboratorní průzkum potvrdil původní světlehnědý nátěr. Vzorky odebrané z kovového zábradlí prokázaly fragmenty pravděpodobně černého grafitového nátěru na suříkovém podkladu. Na zdobných štukových a kovových prvcích nebylo nalezeno zlacení.

Závěr

Původní vzhled fasády objektu byl tedy z největší pravděpodobnosti dvoubarevný. Hladké plochy a dekorativní geometrické prvky byly prezentovány ve světle okrovém až smetanově bílém odstínu vápenného nátěru. Dekorativní prvky fasády s vegetabilními a zoomorfními motivy byly ponechány v nahnědlé barevnosti štukového materiálu. Velmi jemným akcentem zdobnosti fasády byly světlé sádrové konzoly pod korunní římsou, jež byly rovněž bez nátěru a svou barevností hmoty korespondovaly se světlou pasivní plochou fasády.

Záměrem při stanovení barevné koncepce při obnově bylo akceptovat rozhodnutí architekta vrátit průčelí opticky účinný kontrastního barevného odlišení jednotlivých ploch tak, jak bylo v době vzniku. Původní vícebarevný účinný byl vyvolán kombinací barev nátěru ploch a přirozené barevnosti použitého materiálu. Při obnově bylo toto schéma použito. Zvolená barevnost vycházela z poznatků a výsledků sondážního průzkumu a s ohledem na barevnost stávající okolní zástavby. V tomto novém barevném rozčlenění fasády byly tedy zohledněny výsledky provedených průzkumů a zároveň zde byla uplatněna invence architekta.

O věžních hodinových strojích

(působení hodináře Jana Antla na jižní Moravě)

Petra Peterková

Zvu Vás tak trošku do zákulisí. Stroje, o kterých se dozvíte dál, zůstávají tajemně skryty v přítmí věží. O jejich existenci se ale přesvědčíte snadno. Pokud jsou v činnosti, uslyšíte odbíjení hodin. Když jsou odstaveny, stačí jeden pohled na ciferník zdobící fasádu.

Mnohé historické věžní hodinové stroje (dále VHS) vzaly za své, část je v muzejních či soukromých sbírkách. Často se však právě v současnosti farnosti snaží odstranit třeba i několik set let starý poruchový stroj a nahradit jej novým. Mizí tak doklady technického důmyslu a řemeslné zručnosti hodinářů minulých staletí. Na jižní Moravě například není ani jeden VHS evidován jako movitá kulturní památka... O prvním připravovaném návrhu se dočtete níže.

Vývoj VHS

Prvními výrobci věžních hodinových strojů byli středověcí kováři. Jednoduchá a těžkopádná konstrukce mechanických hodin se poměrně rychle zdokalovala, takže už od poloviny 14. století vznikala v Evropě velmi složitá soustrojí orlojů.

Jediným a tradičním prostředkem pohonu velkých hodin byla závaží. Zhruba do roku 1650 se závaží vyráběla výhradně z kamene. Mnohdy byly sekundárně použity části ostění či jiných stavebních článků. Kamenná závaží o hmotnosti až několik metrických centů později nahradila železná kbelíková (do nádoby se vkládaly menší kameny) a nakonec ocelová. Starší nepotřebná závaží často leží dodnes nepovšimnuta ve věžích.

Konstrukce hodinového stroje se vyvíjela v Evropě od začátku odlišně, než v izolované Anglii – v některých částech této země vyráběli např. v raných dobách rámy hodin dřevěné. Trend odlišnosti přetval až do 19. století,

kdy experimentování s elektrickými jevy proniklo i do hodinářství. Právě v Anglii byl zkonstruován elektrický věžní hodinový stroj. Konstrukci upravil brněnský Němec Jan Antl, roku 1901 dal vynález patentovat a o tři roky později jej použil v Brně. Bylo to v době, kdy většina VHS pracovala na mechanickém principu (využití gravitace). Mechanické hodiny vyžadovaly častou obsluhu (seřizování, natahování), proto se převážně od poloviny 20. století konstrukce hodinových strojů upravovaly pro pohon přídavným elektromotorem. V této době také začala produkce sériových elektrických výrobků nahrazovat staré unikáty.

Jan Antl – jeho podíl na zdokonalení VHS

Tvorbě brněnského hodináře Jana Antla se začalo SPÚ v Brně ve spolupráci s Technickým muzeem v Brně, oddělením dokumentace vědy a techniky, obor jemná mechanika, panem Petrem Nekužou, věnovat z podnětu londýnské společnosti starožitníků – hodinářů (Electrical Horology Group, Antiquarian Horological Society, London), zastoupené panem Jamesem Nye. Ten kontaktoval PÚ na jaře roku 2000. Archivním a terénním průzkumem bylo zjištěno následující:

Život

Jan Antl se narodil 12. 5. 1866 ve Lhotě u Konice v německé rodině čtvrtlánika Vavřince a Anny rozené Schuster. Obecnou školu vychodil v Brodce, kam byla Lhota přiškolena. Kde se vyučil hodinářskému řemeslu není známo, pravděpodobně však mimo Brno. Podle zatím neověřené zprávy se učil mimo jiné v Anglii, kde poznal konstrukci elektrických věžních hodinových strojů, kterou později zdokonalil.

První zprávu o působení Antla v Brně máme z 18. 7. 1889, kdy nastoupil jako pomocník v hodinářské firmě Štěpána Moravuse. Doloženo i k 1. 4. 1890. V té době bydlel v chudinské čtvrti, nejstarší dělnické kolonii v Brně, na ulici Červená č. 5 (dnes Mezírka). Počátek samostatné činnosti doložen k 4. 2. 1892 povolením Magistrátu města Brna. K tomuto datu bydlel Antl na ulici Veselé č. 23, dílnu a obchod měl na Zámečnické č. 6. V roce 1895 žil na Starém Brně, na ul. Jircháře č. 4, kde měl i dílnu. O 3 roky později bydlel tento hodinář na ulici Augustýnské č.11, (dnešní Jaselská), firmu měl na Zámečnické č. 6. Tento stav trval i v r. 1899. V letech 1900 až 1902 byla firma i byt na Zámečnické č. 6. Finanční situace hodináře se zřejmě vylepšovala, protože roku 1903 měl byt na Velkém náměstí (náměstí Svobody) č. 22, firma zůstala na Zámečnické. V roce 1904 se Antl opět stěhuje, a to na Kobližnou č. 21. Od roku 1905 bylo sídlo firmy v domě zvaném Bienenhaus (byt Kobližná č. 37, firma č. 39). Byl to rohový nájemní dům v nedávno (1896–97 podle projektu Ludwiga Baumanna) vystavěném bloku u nové Okružní třídy, ve kterém sídlila Penzijní pokladna Spolku průmyslových úředníků Včela – odtud název (dnes roh ulic Kobližná a Divadelní). Plastika včely na střeše nárožní věžice této novobarokně secesní budovy se dochovala dodnes. V místě bývalé Antlovovy firmy je dnes prodejna Klenoty.

4. 2. 1906 se Jan Antl oženil s Ludmilou (narozena 4. 2. 1879 v Brně), dcerou Vincence Filípka a Marie roz. Horákové (bytem Brno, Černopolní 8), v kostele v Zábrdovicích. Dcera Edita se narodila 28.12. toho roku, byla pokřtěna v kostele sv. Jakuba. V roce 1907 se rodina přestěhovala do bytu na Kobližné č. 11, sídlo firmy zůstalo beze změny. 13. 3. 1909 narozena druhá dcera Anna, pokřtěna také u Jakuba.

Od roku 1909 doloženo členství J. Antla ve Společenstvu hodinářů pro obvod obchodní a živnostenské komory v Brně (pravděpodobně byl členem už dřív, od získání koncese). V období 1910–18 členem výboru Společenstva.

Od roku 1918 prováděl Antl zkoušky učňů. Vyučila se u něj jeho dcera Anna – od 12. 5. roku 1924 do roku 1928.

Edita Antlová se také vyučila hodinářskému řemeslu, ale až po smrti otce – od 1. 7. 1933 do roku 1936 – u své matky. Jan Antl zemřel 14. 7. 1930 v Brně. Pochován na Ústředním hřbitově, hrob už neexistuje. Rodina se hlásila k Němcům.

Po Antlově smrti vedla firmu vdova Ludmila. Dcera Anna Antlová provdaná Janauschek se po roce 1934 odstěhovala z Brna do Prahy, odtud později do Liberce. Tam se k ní poté přistěhovala i její matka. Firma provozovaná Annou a Ludmilou Antlovými v Liberci dosud není doložena. Věc vyžaduje další archivní průzkum. Činnost pravděpodobně ukončena po odsunu Němců. Dcera Edita Antlová doložena v Praze v letech 1948 a 1949, zřejmě pokračovala v řemesle.

Růst firmy – dílo

Opravy hodin, samostatná živnost, obchod. Do roku 1892 Jan Antl hodiny a hodinky pouze opravoval. Od 4. 2. 1892 měl koncesi k provozování hodinářské živnosti (konstrukce, opravy, seřizování hodinových strojů), ke které přibylo 7. 1. 1898 přihlášení obchodu zlatým a stříbrným zbožím. Firma prosperovala. Výrobky byly na svou dobu výjimečné – jako první na Moravě začal Jan Antl konstruovat věžní hodinové stroje s elektrickým pohonem.

Elektrické věžní hodinové stroje. O úspěchu této poměrně malé hodinářské firmy svědčí to, že v letech 1904 a 1905 (v tomto období měla 6 až 10 zaměstnanců) vybavila elektrickými věžními hodinovými stroji 3 významné brněnské stavby. Byla to v roce 1904 výpravní budova brněnského železničního nádraží při výstavbě centrálního vestibulu podle projektu Josefa Nebehostenyho (torzo hodinového stroje ze zaniklé věže je ve sbírkách Technického muzea v Brně, na dochované věži funguje novodobý stroj), v roce 1905 radniční věž, (stroj se nedochoval, nahrazen novodobým), konečně v roce 1905 kostel sv. Jakuba v Brně. Patent konstrukce tohoto VHS datován k roku 1901, zapsán

*Kostel sv. Jakuba Většího, velká lucerna.
Po impulsu bicího mechanismu věžního hodinového stroje udeří toto kladivo na plášť cimbálu z roku 1730 (malý cimbál – odbíjí čtvrtě). Nad ním zavěšený velký cimbál z roku 1593 odbíjí celé hodiny.*

na Patentovém úřadě ve Vídni, na rámu stroje je signatura „J. Antel, Uhrmacher, Brünn“ a štítek s nápisem Patent No., číslo chybí. Toto unikátní dílo se dochovalo v provozuschopném stavu. Sestává z vlastního hodinového stroje osazeného v kostelní věži (chod a odbíjení věžních hodin obstarává novodobý stroj, historický Antlův VHS byl odstaven) a z řídicí jednotky umístěné na faře. Přenos elektrického impulsu se děje kabelem vedeným ve zdivu farní budovy, dále uloženým pod vozovkou Rašínovy ulice a vyvedeným v interiéru věže na povrchu zdi do patra. Návrh na prohlášení památkové ochrany VHS a řídicí jednotky je před dokončením.

Výroba hromosvodů, elektrických rozvodů. Koncese ohlášena 28. 5. 1909.

Úpadek firmy nastal koncem 30. let. Z této doby pochází další dochovaný elektrický věžní hodinový stroj instalovaný v kapli sv. Václava v obci Tasov. Tento stroj se však radikálně liší od raných Antlových výrobků unikátní konstrukce, jedná se pravděpodobně o výrobek L. Antlové, po úpravách je dosud v provozu.

22. 9. 1931 ohlášena živnost Ludmily Antlové, vdovy po hodináři – obchod stříbrným, klenotnickým a alpakovým zbožím. Koncese pro obchod zlatým a stříbrným zbožím J. Antla zrušena 23. 3. 1932. V roce 1933 dočasně zastavena koncese k provozování hodinářství, za války činnost firmy zastavena. Výroba hromosvodů a elektrických rozvodů firmy Ludmila Antlová doložena k roku 1937. Z Kobližné – Bienenhausu byla firma přestěhována na ul. Francouzská č. 7 a Ponávka č.10, provoz řídil náměstek. Další doklad o elektrovýrobě je až z 14. 2. 1942, kdy byla právně zastavena činnost firmy – to už byla Ludmila Antlová v Liberci. Poslední údaj máme z roku 1947, kdy byla právně zrušena živnost L. Antlové pro obchod stříbrným, klenotnickým a alpakovým zbožím.

Popis VHS v kostele sv. Jakuba v Brně

(Petr Nekuža, Technické muzeum v Brně)

Výrobce: Jan Antel, Brno

Signování: reliéfní nápis v odlitku rámu – *Johann Antel, Uhrmacher, Brünn*

Rozměry:

cca 1200 x 600 x 700 mm jící mechanismus

cca 1200 x 600 x 700 mm bicí mechanismus

Krok:

vlastní konstrukce – Patent č. 14408 z 10. 12. 1903

Datování: 1903–1905 (instalace)

Konstrukce: Princip celého zařízení je v řídicí jednotce umístěné na farním úřadě a převodovém soustavě na věži farního kostela. Řídicí jednotka je umístěna na děkanském farním úřadě v prosklené stojaté skříni a skládá se ze dvou hlavních částí, které spolu souvisí. Horní krokový mechanismus se sekundovým kyvadlem zajišťuje funkci kontrolního ciferníku, na kterém bylo možné nastavit z místa obsluhy okamžitý reálný čas. Spodní spínací část propouštěla řídicí impulsy pro převodové mechanismy na věži. Spojení mezi oběma jednotkami bylo pancéřovaným kabelem pod komunikací, jenž však byl v 80. letech 20. století přerušen. Převodové mechanismy na věži jsou umístěny na úrovni plášťových ciferníků v prosklených jednoduchých skříních. Zvlášť je mechanismus jícího a bicích zařízení.

Kyvadlo: V řídicí jednotce sekundové, uloženo v prismě. U převodové soustavy nepoužito.

Skříň: Řídicí jednotka na farním úřadě je umístěna do vysoké prosklené skříně zdobené lištami s otevíratelnou přední stranou a je v dobrém stavu. Skříně na věži kostela jsou jednoduché také s otevíratelnými dveřmi s rozvodem montážního osvětlení.

Materiály: Ocel, litina, mosaz, dřevo, sklo.

Barevnost: Hrany odlitků těles mechanismů a reliéfní nápisy výrobce natřené zlatou barvou; podklad těles rámu, loukotě rozvodných kol a dalších částí černé.

Věž kostela sv. Jakuba Většího, Brno.

Věžní hodinový stroj atypické konstrukce, poháněný elektromotorem, s hodinovým a čtvrtovým bitím, osazený v dřevěné vitríně. Horizontální rám stroje litinový, ozubená kola a pastorky bronzové. Rozvody k ciferníkům hodin ponechány po převodné zařízení, táhla demontována. Patent Jan Antl, Brno.

Pozůstatky odstraněného věžního hodinového stroje s mechanickým natahováním – kamenná závaží ve věži.

L. D. vozíky princes bicy-
klové . . . od 13 zl.
vozíky sportovní a se-
daci . . . od 5 zl.
39478

Kobližná
ulice +
39.
Dárky k
břimování

Hodin

ky všech druhů, Omega,
Schaffhausenské atd., zlaté
a stříbrné zboží za nej-
lepší ceny. Rostopky
od 5 K více. 39906

JAN ANTEL, Brno,
hodinář, blíže německého
divadla.

Magistra farm.
Mat.

Inzerát firmy Antl uveřejněný v novinách Moravská orlice
4. 6. 1905 (AMB).

Ciferníky: Kontrolní v řídicí jednotce bílý smaltovaný s černými římskými číslicemi; pláštové na věži – římské číslice přímo na omítce, na všechny světové strany.

Bití a cimbály: Přenos táhly od tohoto v.h.s. přerušen. Cimbály ve velké lucerně jehly věže. Velký hodinový se spodním průměrem cca 1700 mm s reliéfem Malé Kalvárie, brněnskými znaky a nápisovým vlysem ulil Hans Dinckelmaier v roce 1593. Menší čtvrtový se spodním průměrem cca 1500 mm s reliéfy sv. Jakuba Většího a sv. Floriána s ornamentálním a nápisovým vlysem ulil Johann Zykmund Kercker v roce 1730.

Stav: Řídicí jednotka i převodové zařízení v dobrém stavu.

Doporučení: Zakonzervovat převodové zařízení na věži proti možným degradačním vlivům, expertně posoudit povrchový stav obou cimbálů.

Literatura a prameny

FLODROVÁ, Milena a kol.: Seznam ulic města Brna s vývojem jejich pojmenování, Brno, 1984.

KUČA, Karel: Brno, vývoj města, předměstí a připojených vesnic, Praha, 2000.

Ottův slovník naučný nové doby – dodatky, svazek II/2, Praha, 1933.

MICHAL, Stanislav: Hodiny (od gnómonu k atomovým hodinám), Praha, 1987.

ZEITHAMMER, Karel: Vývoj techniky, Praha, 1997.

AMB, domovský list č. 42369.

AMB, fond F21, knihy č. 1, 2 a 3 schůzí Společenstva hodinářů.

AMB, fond F21, kniha členů 1878–1948 (č.7), kniha (č.8) pomocníků 1885–1927, učňů 1880–1922.

AMB, fond U5, fotografie č. IX b103 a č. IX b 10.

Historický vývoj zámeckého parku v Dolní Rožince

Jaroslav Sadílek

Areál renesančně barokního zámku v Dolní Rožince, sestávající kromě vlastního sídla z objektů hospodářského dvora a monstrózní dvoukřídlé sýpky, doplňuje rovněž rozlehlý zámecký park. Jeho areál představuje výraznou památku, jejímž historickému vývoji však nebyla dosud věnována patřičná pozornost. Probíhající stavebně historický průzkum zámku, doplněný vyčerpávající archivní rešerší, tedy přináší nové cenné informace.

Podobu zámeckých zahrad a parků v Dolní Rožince je možno uspokojivě vystopovat již od pozdně renesančního období, kdy je ke stávající tvrzi středověké přistavována budova tvrze renesanční a celek upraven. Na novou renesanční budovu, tvořící značnou část nynějšího západního křídla zámku, navazovala menší ohrazená plocha zahrady, sloužící spíše kuchyňským potřebám. Zahradní parter byl dělen křížem cest na čtveřici záhonů, příčně vedená komunikace navazovala právě na prostor zámecké kuchyně, situované do malé místnosti za schodištěm. Do ohradní zdi zahrady bylo na západě vestavěno zahradní obydlí.¹⁾

Ještě v průběhu 17. století, zřejmě v jeho druhé polovině, během úpravy zámku bylo zahradní průčelí obohaceno o polygonální věžici přiléhající k jihovýchodnímu nároží. Spolu s přeložením dosavadního vjezdu do osy průčelí jsou tyto zásahy vedeny snahou o symetrii. Současně byla rozšířena zahradní plocha, a to o dvojici čtvercových záhonů, přiléhajících ke zmíněnému průčelí a lemujících příjezdovou komunikaci. Jejich význam nebyl již pouze užitkový, ale spíše okrasný – západní záhon byl osázen květinami v symetrických obrazcích. Účel obdélné plochy před záhony vymezené zdí či spíše roubeným plotem je dosud nejasný. K západnímu ohrazení zahrady byla přistavěna budova obdélného půdorysu, sloužící zřejmě jako zámecký skleník.

Tento stav přetrvával až do 30. let 18. století, kdy zámek spolu s celým panstvím kupují Mitrovští z Nemyšle. S členy tohoto rodu jsou spjaty i další parkové úpravy zámeckého areálu.²⁾

Roku 1736 dochází k výrazným úpravám v Dolní Rožince. Stávající skleník je rozšířen o novou část, vyspraveno je rovněž ohrazení. Dosavadní plocha zahrady byla rozšířena směrem k východu o francouzský parter vyplněný záhony kolmo i diagonálně dělenými cestičkami. Mezi záhony se nacházely dva okrouhlé bazény s vodotrysky. Tato část byla již vymezena ohradní zdí, v jižní části s vloženou barokně pojatou pilířovou bránou.³⁾

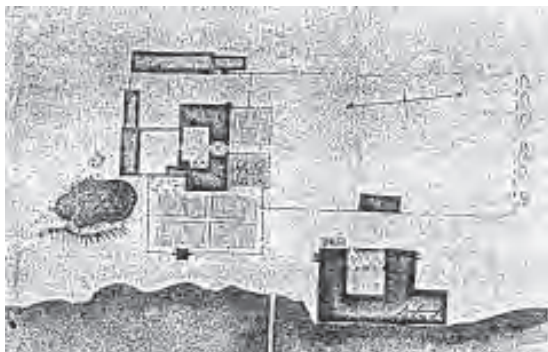
Tradičně je úprava zahradního areálu rožineckého zámku spjata především s osobou hraběte Jana Nepomuka Mitrovského, vlastnického statek v letech 1782–1799. Jeho silně osvícenecky zaměřenou osobnost již podrobně zhodnotil Jiří Kroupa,⁴⁾ jeho náhled na zahradní a parkové úpravy v Dolní Rožince se však od skutečnosti poněkud liší, jak dokládají nově nalezené stavební účty a plány.

¹⁾ Plán zámeckého areálu v Dolní Rožince, datovaný do let 1705 až 1720, uložený in Würtembergische Landesbibliothek Stuttgart, Sammlung Nicolai, sv. 143, f. 4.

²⁾ Tamtéž.

³⁾ MZA Brno, F 47, kart. 1114a. D 9, kart. 109, inv. č. 465. Veduťa zámeckého areálu a vsi Dolní Rožinky z roku 1820, jejíž fotokopie byla nově nalezena ve fotoarchivu obce.

⁴⁾ KROUPA, J.: Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost, Kroměříž – Brno 1987, s. 120–148 aj.

Plán okolí zámku v Dolní Rožince z počátku 18. století.

Veduta zámku a vsi Dolní Rožínka z roku 1820 v pohledu od jihu.

Od počátku 90. let 18. století začíná Jan Nepomuk Mitrovský aplikovat na svém panství typ zámeckého parku, který poznal na svých cestách Evropou – přírodněji laděnou volnou krajinu, doplněnou romanticky pojatými stavbičkami mnohdy bez výraznějšího významu. Anglický park umístil na plochu starší zahrady před jižní průčelí zámku; ponechán byl pouze francouzský parter zčásti obklopený novou zahradou. Volný luční terén před zámekem doplnil v roce 1792 o malý kruhový bazének s fontánkou pro labuť. Hlavní činnost Jana Nepomuka však spočívá ve vytvoření lesoparku, jakéhosi „*pohádkového lesa*“, jak byl také ve své době nazýván, komponovaného podle moderních vzorů aplikovaných současnými aristokratickými osvícenci.⁵⁾

Lesopark byl rozdělen do čtyřech izolovaných celků, lemujících stávající katastrální území Rožínky. Jeho nejvýznamnější částí je zřejmě park, zvaný podle své nejznámější stavbičky *Templ*. Je součástí úzkého lesního pásu, v historických pramenech nazývaného *Jalovčí*, zřejmě podle typického porostu. Téměř vymizelé jalovce zde však je možno najít i dnes. Templ se táhl od dnešní silnice na Bystřici nad Pernštejnem v užším nepravidelném pruhu a zakončen byl malým rybníčkem východně od zámku. Od dnešního stavu se poněkud lišil, zejména svým menším rozsahem. Stav parku zachycuje nedatovaný a neurčený plán, svým charakterem ukazující na závěr 18. století. Na něm, stejně jako na mapě statku Rožínka, časově zařazené do doby držby panství Janem Nepomukem Mitrovským, sestává park z neuspořádaných lesních úseků, propojených přímou komunikací a vyplněných parkovými stavbičkami. Park *Jalovčí* spojovala se zámekem dvojice přímých alejí, z nichž ten severní dnes zčásti kopíruje silnice k Bystřici. Na její trase zde vznikla budova hostince s kuželnou. Plocha *Jalovčí* obsahovala drobné stavby poměrně zřídka, zalesněný terén byl nahodile doplněn volně rozmístěnými sochami v okrouhlých paloučcích, lemovaných stromovím. Tyto stavby zde nejsou dosud přesněji určeny, dochované prameny neposkytují o nich informace,

⁵⁾ KROUPA, J.: Alchymie štěstí, s. 137, 170–172.

snad s výjimkou kuželny, dokumentované kresbou F. Richtera z roku 1824.⁶⁾

Na parkové stavbičky bohatší byla jižní část parku, zvaná dnes *Templ*, propojená se zámekem jižnější alejí. Poblíž jejího křížení se střední parkovou komunikací se dochoval nasypáný kuželovitý pahorek, nesoucí snad dříve dnes neznámou stavbu. Podobný pahorek se dochoval rovněž v cípu parku, vybíhajícím do přilehlého pole, dnes rovněž beze stop po stavbách ještě náznakově dochovaných v polovině 20. století. Před pahorkem se nacházelo pravidelně koncipované plató, podle plánu z konce 18. století řešené v šestiúhelné dispozici a obsahující ve svém středu okrouhlý bazének s fontánkou. Zda jeho zachycení na plánu představuje již realizovaný stav, či šlo pouze o přání Jana Nepomuka, není známo; indikační skica stabilního katastru obce z roku 1835 zde zobrazuje spirálovitě vedený labyrint, směřující k drobné stavbičce ve svém středu. Z pravouhelného rybníčku pod tímto plató vytékal malý potůček, překonávající ve svém horním úseku řadu kaskád. Posléze vtékal do zaklenutého kanálu, z něž ústil až v zahloubené budově tzv. tureckých lázní, vsazených do jeho koryta. Poblíž kaskád stojí dosud subtilní vysoký obelisk, řazený obecně do doby Jana Nepomuka Mitrovského, avšak na zmíněných plánech nezachycený. V jeho sousedství, poblíž přístupové aleje, se dochovaly zbytky pravouhlé obdélné stavby s vnějším, hrubě zděným lícem, jejíž interiér byl vykládán mozaikou. Význam budovy, stojící zde již od konce 18. století, není dosud uspokojivě vyřešen. Jiří Kroupa sem klade turecké lázně, nověji však lokalizované do koryta potoka, jejichž novou pozici dokládá také s nimi sousedící busta anglického lékaře Johna Howarda, na plánu zachycená nad vyústěním potoka z umělého kanálu.⁷⁾

Nad lázněmi výše ve svahu je v současnosti situována bývalá pohřební kaple Jana Nepomuka Mitrovského a jeho manželky Antonie ze Žerotína. Stavba je komponována na půdorys rovnoramenného kříže, doplněného předsunutou dvojicí sloupů před každým z ramen. Sloupy, zakončené

Výřez z mapy stabilního katastru Dolní Rožinky, zachycující zahradní úpravu v okolí zámku v roce 1835.

⁶⁾ K práci byly použity neurčené a nedatované kolorované plány parkových úprav z doby Jana Nepomuka Mitrovského, uložené v depozitáři státního hradu Pernštejna. Za umožnění studia těchto plánů autor srdečně děkuje správě státního hradu Pernštejna. KUSÁKOVÁ, H.: Dílo Františka Richtera, *Časopis Moravského musea v Brně, vědy společenské*, 39, 1954, s. 208.

⁷⁾ Popis parku vychází jak ze základního přehledu podle KROUPA, J.: *Alchymie štěstí*, s. 170, dále z terénní obhlídky místa a z dochovaných plánů.

Výřez z indikační skicy stabilního katastru z roku 1835 s vyobrazením pozůstatků parkové úpravy v lesoparku Jalovčí.

korintskými hlavicemi nesou hladké kladí završené nízkým trojúhelným štítem. Stavba, založená v mírně svažitém terénu, je nesena kamennou podezdívkou, obsahující ve svém nitru okrouhlou grottu, přístupnou krátkou, parabolicky zaklenutou chodbičkou. Podezdívka je po stranách skryta v balvanitém násypu, imitujícím skalnatý terén. Původní litinový kříž před kaplí je dnes nahrazen novotvarem. Budova pohřební kaple představovala podle dosud publikovaného podání onen „chrámek osvícenství“, zachycený archivními prameny z doby Jana Nepomuka, jinak řečený Templ.

Nově nalezené archivní prameny však přinášejí zcela nové informace o podobě a vzniku současné stavby. Ve fondu velkostatku Dolní Rožínka v Moravském zemském archivu v Brně byl nalezen rozpočet na výstavbu nové pohřební kaple v lese Jalovčí u Rožínky a doprovodné účty z let 1852–1854.⁸⁾ Stavební práce zde začaly snesením starší stavby (střechy, krovu a dřevěného bednění kopule spolu s dřevěnou římsou) a částečným snížením zděných sloupů. Podle výkazů došlo následovně k úpravě stávající grotty a k imitace skalního podkladu, na jehož povrchu byly nově vyhloubeny základy pro novostavbu. Rozsah nového zdíva nápadně koresponduje s dnešní kaplí, přestože jinak není výstavba detailněji popsána. Autorem korintských hlavic, které Jiří Kroupa připisuje osvěcenské době Jana Nepomuka Mitrovského, byl sochař Franz Schänig z Kremže, jiné části sloupů zpracovával v roce 1853 kameník Karel Havlena z blízké Bobrové. Výmalbu kopule v interiéru kaple provedl akademický malíř Antonín Bohdanský z Poličky. Veškeré práce na stavbě nové pohřební kaple řídil hlavní architekt panství rodu Mitrovských Franz Schleps.

Jaký byl stav a vzhled původní stavby, není zatím spolehlivěji známo. Vzhledem k faktu, že dochované pracovní výkazy neuvádějí žádné bourací práce, přestože jinak se v detailech zmiňují o veškeré činnosti spojené s výstavbou nové kaple, je možno starší budovu považovat za nevelkou a hmotově značně jednoduchou stavbu. Zmínka o zděných sloupech, nesoucích podle všeho pouze dřevěnou římsu

⁸⁾ MZA Brno, F 47, kart. 1114a.

s rovněž dřevěnou kopulí a šindelovou střechou, umožňuje rekonstruovat starší kapli v podobě gloriety. Vlastní pohřební prostor byl tak umístěn v dochované podezdívce a po vystavění zděné hmotnější konstrukce byla jeho klenba zpevněna vloženým válcovým pilířem. S původním gloriem je také možno spojit historické názvy „chrámek osvěcenství“ a „templ“, užívané pro tento typ staveb ve své době poměrně běžně. V regionu je možno poukázat například na již neexistující dřevěný gloriem v blízkosti zámku v Radešíně, pojmenovaný v době svého vzniku ve 20. letech 19. století jako Tereziin templ podle manželky majitele panství.⁹⁾

Dochovaný plánový materiál, zachycující území parku *Templ* vnáší do historie kaple drobné nejasnosti, zejména pokud se týká polohy dnešní stavby vůči tě předchozí. Po srovnání plánu parku z konce 18. století s katastrální mapou z období po polovině 19. století,¹⁰⁾ zachycující změny v parkové úpravě, lze zjistit, že obě stavby, podle výkazu využívající stejnou polohu a rovněž ve hmotě zdíva navazující, jsou v plánových materiálech zachyceny v různých polohách. Rovněž současná katastrální mapa obce zobrazuje stavbu v jiné pozici. Lze se domnívat, že již v průběhu 19. století došlo k mylnému zakreslení stavby, které nebylo dosud opraveno.

Dolní část parku *Jalovčí* ukončuje malá zavodněná loučka s rybníčkem, z jehož hráze vychází přímá alej, propojující lesopark s dalším parkovým úsekem u Rožínky, zvaným v minulosti i dnes *Dvorek*. Malý trojúhelníkový lesnatý svah nad mlýnem obsahoval v době svého vzniku na konci 18. století pouze malou čtvercovou stavbu „letohrádku“ s bazénkem, dnes využitou k obytným účelům.¹¹⁾

Již méně známou plochou, spojenou s parkovými úpravami Jana Nepomuka Mitrovského v posledních letech 18. století, je les *Jiviny*, vyplňující nejnižší cíp územního katastru Dolní Rožínky. Před úpravami v polovině 19. století představoval zalesněnou plochu, ve svém středu vyplněnou nepravidelně pojatou travnatou plochou s rybníkem.

Kolorované foto pohřební kaple v Templu z počátku 20. století.

⁹⁾ SCHNEIDER, F.: Ein Lebensbild, Radešín 1911, s. 24. Zde publikována kresba dřevěného „templu“.

¹⁰⁾ MZA Brno, F 47, kart. 1255.

¹¹⁾ Existenci letohrádku v těchto místech dokládá soupis budov podle popisných čísel z roku 1820, který pod čp. 36 uvádí „Lusthaus in Hof“ – MZA Brno, D 7, sign. M 264/Y.

Nákres zříceniny v lesoparku Jiviny, kresba P. Svoboda (současný stav).

V jednom z cípů palouku vystavěl Jan Nepomuk stavbu, dnes pokládanou za umělou zříceninu kaple. Její vzhled a dříve bohatěji zachované fragmenty freskové výmalby ukazují na zcela jiný účel. Je komponována na půdorysu kruhové výseče, ukončené krátkými rovnými křídly a zaklenuté konchou. Celá stavba tak připomíná niku, typický prvek osvěcenských zahrad a parků, často vyplňující zdánlivě nevýrazné zákoutí parku. Otázkou zůstává, zda vysoké, lomeně ukončené okenní otvory, cihlově špaletované, jsou se stavbou současné, či byly prolomeny později. Dochovaný plán parku se závěru 18. století zachycuje stavbu pouze v půdorysné podobě bez bližších údajů, indikační skica z roku 1835 pak pouze jako nevýznamnou zříceninu. Půdorysně, pod parcelním číslem 52, ji opětovně zakresluje katastrální mapa z doby po polovině 19. století, dokumentující parkové úpravy, uskutečněné v tomto období. Zřejmě současně s obnovou parku *Jalovčí* dochází také ke sjednocení dosud nesouvislého zalesnění *Jivin*, spolu s rozšířením

rybníka je také ve velkém rozsahu zalesněn i palouk, pouze s ponecháním volného průhledu na zříceninu „niky“. Zřejmě až romantismus tedy upravil zpustlou a rozpadávající se parkovou stavbičku do podoby umělé zříceniny, dnes po úplném zalesnění prostoru ztrácející své kouzlo.

Posledním úsekem anglického lesoparku u Dolní Rožínky je pravidelně obdélně koncipovaný lesík *Chrásťky*, nacházející se již na územním katastru sousední vsi Blažkova, přesto však v těsné blízkosti rožineckých pozemků. Rovněž jeho půdorys zachycuje dochovaný plán. Plochu lesíka vyplňovala hvězdice průseků, v jejichž středu stával malý letohrádek, spíše altánek. Díky nynějšímu komplexnímu přeřešení zalesnění spolu s vytvořením nové pravouhlé sítě průseků zaniká tak představa o původní podobě parku, rovněž po budově letohrádku, zmíněné pouze stavebními účty z roku 1814,¹²⁾ se nezachovaly stopy.

Osud četných parkových staveb z doby Jana Nepomuka Mitrovského je zřejmý. Již krátce po jeho smrti přestávají sloužit svému účelu a, jak je v tomto období typické, anglický lesopark zaniká. Pouze nemnohé stavby jsou ještě nahodile opravovány, ve větší míře se však mění ve zříceniny. Pouze v nesčetných příkladech jsou pak v rámci obnovy parku po polovině 19. století a jeho přeměny na přírodně krajinnářský na jejich substrukcích stavěny stavbičky nové, jiné jsou jako romanticky vyhlížející zříceniny pojaty do nové krajiny. Lesopark *Templ* je zároveň obohacen zřejmě až tehdy vystavěným úzkým obeliskem, do té doby archivně nedoloženým. Ani tento park však nepřežil začátek 20. století. Po přenesení pozůstatků Jana Nepomuka Mitrovského a jeho manželky v roce 1907 do rodinné hrobky v Doubravníku ztrácí park poslední pouto s rodem Mitrovských a je doveden do degradovaného stavu, v kterém se nachází i dnes.

¹²⁾ MZA Brno, F 47, kart. 1114a.

Fragmenty pozdně gotických náhrobníků skryté v průčelí kostela sv. Michala v Brně

Eva Staňková, Barbora Zdražilová

V roce 2001 bylo na kostele sv. Michala v Brně započato s obnovou fasád (v první etapě průčelní – východní a boční – severní fasády), zahrnující především obnovu omítek a restaurování kamenných prvků včetně sochařské výzdoby. V rámci těchto prací byly po očištění kamenných článků zjištěny dva dosud neznámé náhrobníky, respektive jejich fragmenty, druhotně použité jako stavební materiál v průčelí kostela.

První (obr. 1, 2) je součástí portálové architektury hlavního vstupu. Tvoří základnu prolomeného trojúhelníkového frontonu, konkrétně horní desku této základny, přičemž lícová strana náhrobníku je otočena nahoru. Fragment druhého náhrobního kamene (obr. 3) se nachází nad pravou přízemní nikou (se sochou sv. Vincence Ferrerského) v průčelí kostela. Tvoří horní desku pravého ramena trojúhelníkového frontonu nad touto nikou, přičemž deska je rovněž obrácena lícem nahoru.

Dá se předpokládat, že části starých gotických náhrobníků byly použity jako kvalitní stavební materiál (oba jsou z krinoidového vápence) pravděpodobně při barokní přestavbě kostela, která byla prováděna v letech 1658–1667 podle plánů architekta Jana Křtitele Erny, na náklad pánů z Kounic. (Před touto přestavbou zde existoval středověký klášterní kostel dominikánů, jenž však byl na počátku 40. let 17. století již velmi zchátralý.)¹⁾ Část náhrobníku v architektuře portálu hlavního vstupu mohla být osazena i později, patrně na konci 17. století, kdy byl (kolem roku 1693?) údajně vyměněn poškozený portál v rámci opravných prací, jež měly zajistit zpevnění kostela.²⁾

V obou případech se nejedná o kompletně zachované náhrobní kameny, ale jen o jejich části, jež byly díky dobrému stavu horniny druhotně použity a začleněny do výzdob-

ných architektonických prvků nového barokního průčelí. Sekundární uplatnění starších kamenných článků v architektuře nebylo v barokním stavitelství nijak neobvyklým jevem. Náhrobníky mohly být již dříve poškozeny, a proto takto využity, nebo došlo k jejich „rozřezání na míru“ čistě pro účel nového použití, jelikož z tehdejšího pohledu ztratily svůj původní význam a funkci.

Náhrobník, osazený ve frontonu vstupního portálu, byl rozpůlen v podélné, přibližně středové ose a byla použita jeho levá část. Středový řez tvoří okapní hranu, která je druhotně kamenicky opracována v souvislosti s osazením do portálu. Na viditelné ploše náhrobního kamene, jejíž rozměry jsou 237 x 30 cm, je v poměrně velmi dobrém stavu zachována odpovídající část ryté a sekané výzdoby náhrobníku

¹⁾ Kostel sv. Michala je zmiňován roku 1228 jako filiální k chrámu sv. Petra, roku 1247 ho získali dominikáni ke svému nově založenému klášteru. Kostel, jehož vznik je kladen do první poloviny 13. století, byl dále přestavěn asi ve 30. letech 14. století. Podoba středověkého kostela, jenž byl oproti barokní přestavbě opačně orientován, je zachycena ještě na vyobrazení L. Masury z roku 1640 (viz JEŘÁBEK, F.: Dějiny chrámu sv. Michala archanděla v Brně. Brno 1929, s. 17). Roku 1641 však došlo ke zřícení části klenby a v roce 1642 se sesuly obvodové zdi. Zkázou kostela pak dokonala dělostřelba roku 1645.

²⁾ KRSEK, I. – KUDĚLKA, Z. – STEHLÍK, M. – VÁLKA, J.: Umění baroka na Moravě a ve Slezsku. Praha 1996, s. 209. Dále ke stavebním dějinám kostela sv. Michala srovnej např.: DŘÍMAL, J. (red.): Dějiny města Brna I. Brno 1969; JEŘÁBEK, F.: Dějiny chrámu sv. Michala archanděla v Brně. Brno 1929; SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska I. Brno 1994.

Obr. 1

Obr. 2

(viz obr. 1, 2). Z dochovaných fragmentů lze rozpoznat, že se jednalo o rytou kresbu figury, umístěné v dekorativním architektonickém rámování, kolem níž obíhal po obvodu náhrobního kamene sekaný nápis, lemovaný tenkou linkou.

Ze zobrazené postavy se zachovala levá strana spodní poloviny figury ztvárněné lehkou, lineární, geometricky stylizovanou kresbou. Postava byla oděna v dlouhém řasnatém šatu – je vidět několik tenkých vertikálních, při dolním okraji ostře zalomených záhybů a odhalená špička pravé boty – a v plášti, z něhož jsou patrné dva široké sklady se zvlněným lemem pláště ztvárněným silnou geometrickou stylizací (diagonální klikatkou). Ze zdobného architektonického rámce je dochována levá část hrotité kružbové stříšky, opatřené kraby. Jde o rytou obrysovou kresbu s vysekanými vpadlými plochami v kružbě. Pod stříškou je ještě viditelný nepatrný zbytek pravděpodobně ramene figury.

Z původního jednořádkového obvodového nápisu, lemovaného tenkými rýhami, se zachovaly pouze dva malé zlomky – jeden při horní hraně náhrobníku nad stříškou (viz obr. 2) a druhý při spodní hraně pod figurou. Písmena jsou vysoká 11 až 12 cm, široká cca 6 cm, z větší části zachována v poměrně dobrém a čitelném stavu.

Grafémy v krátké části nápisu, dochované nad stříškou, jsou sekané v gotické minuskule – textuře (textus quadratus), která se dá zařadit zhruba od poloviny 14. století do poloviny 15. století. Jsou vidět písmena „no“, zcela jasné je však jen „o“, mohlo být provedeno i „mo“. Není vyloučeno, že přední dílek písmene „m“ předcházel dnes čitelnému „n“. V nápisové části pod figurou jsou viditelná písmena „VZ“ a náběh snad k písmenu „u“. Routové kaligrafické zakončení dírků u těchto dochovaných zlomků písma je dokladem starší nápisové podoby textury. Písmeno „VZ“ byla vysekána v gotické majuskule. Ta se na náhrobních kamenech uplatnila znatelně déle než u jiných hmotných památek, nesoucích psaný text,³⁾ což je dáno tím, že kamenické řemeslo reagovalo na vývoj a změnu forem používaného písma s citelným časovým odstupem.

³⁾ Například u pečeti se v brněnském prostředí používala gotická majuskula pouze do konce 14. století, ojedinelé na přelomu 14. a 15. století. Srov. KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: Úvod do české sfragistiky. Ostrava 1989, s. 30–58 a přílohy.

Jak již bylo výše řečeno, typ písma na tomto náhrobníku se vyskytoval zhruba v období let 1350–1450. Toto časové zařazení, provedené na základě paleografického rozboru, podporuje i uměleckohistorické posouzení výtvarné výzdoby. Podle ztvárnění oděvu postavy i kružbové stříšky s kraby (respektive zachovaných částí) se domníváme, že dílo lze úžeji datovat přibližně do doby od sklonku 14. století až do první třetiny 15. století. Jako srovnávací materiál nám sloužila nejen díla sepulkrálního umění, jichž je bohužel z dané doby a prostředí zachován velmi malý počet, ale též množství prací malířských, zejména iluminací. Nacházíme zde obdobný způsob pojednání draperie, především styl řasení dolní části šatu se dvěma pásy zvlněného lemu pláště po straně. Vzhledem k odlišné technice však v malířství nedochází k tak výrazné geometrické schematizaci jako při sekání do kamene.⁴⁾

V samotném sepulkrálním umění je komparační materiál podstatně chudší; zachovaných náhrobníků s rytou figurální výzdobou je zatím bohužel známo jen poskrovnu. Přesto však nacházíme některé doklady z moravského i přímo brněnského prostředí, s nimiž můžeme nalezený náhrobní kámen srovnat. Obdobné rysy lze vidět opět především ve výtvarném ztvárnění postavy. Nejvýraznější podobu, uplatňující se ve stylu traktace oděvu s boční vlnovkou lemu pláště, vykazuje náhrobník rektora Alberta z Krosna, zemřelého roku 1399, jenž pochází z bývalého kostela sv. Mikuláše v Brně. Linie kresby zde však nejsou tak ostré, ale jsou plynulejší, bez výrazné geometrické stylizace.⁵⁾ Výrazně shodný charakter ostrých záhybů spodní části šatu se špičkami bot však můžeme spatřit i na mladších náhrobnících, například na náhrobním kameni Bernarda biskupa Symbalského z kostela sv. Jana Křtitele v Opavě, datovaném k roku 1453⁶⁾, či na náhrobníku převora Ondřeje, datovaném rokem 1463 a pocházejícím dokonce přímo z kapitulní síně bývalého dominikánského konventu při kostele sv. Michala v Brně.⁷⁾

Obr. 3

⁴⁾ Z mnoha lze uvést například srovnání s malbou z brněnského prostředí, s iluminacemi v misálech knihovny od sv. Jakuba v Brně. (DOSTÁL, E.: Iluminované rukopisy svatojakubské knihovny v Brně. Brno 1926.)

⁵⁾ POJSL, M.: Sepulkrální památky. In: CHAMONIKOLA, K. (red.): Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brno. Brno 1999, s. 237.

⁶⁾ MÜLLER, K.: Katalogové heslo 074: Náhrobní kámen Bernarda biskupa Symbalského. Oba In: CHAMONIKOLA, K. (red.): Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. IV. Opava 1999, s. 172.

⁷⁾ Dnes umístěn v lapidáriu Muzea města Brna.

Způsob pojednání náhrobníku – tedy plochá náhrobní deska zdobená kromě tradičního obvodového nápisu i stylizovanou kresbou postavy zemřelého, umístěnou v dekorativním architektonickém rámování, je jedním z typů, s nímž se nezdávka setkáváme ve středověkém sepulkrálním umění, a to především ve vyšších vrstvách tehdejší společnosti.⁸⁾ Posuzujeme-li pojetí i výtvarnou a řemeslnou kvalitu nalezeného náhrobníku, můžeme usuzovat, že byl zhotoven pro osobu na nemalé společenské úrovni a jistě zámožnou. Avšak rozluštit pro nás velmi zajímavé a lákavé tajemství, kým konkrétně tato osoba byla, se nám dnes již bohužel stěží podaří vzhledem k torzálnímu zachování především nápisové části. Dle typu oděvu zemřelého (na zem sahající šat s dlouhým pláštěm) lze alespoň předpokládat, že šlo spíše o církevní hodnostáře či o ženu než například o měšťana.

Z druhého náhrobního kamene, osazeného ve frontonu nad nikou se sochou sv. Vincence Ferrerského, byl použit fragment (přibližně třetina z původní velikosti) o rozměrech viditelné části 114 x 35,5 cm. Je na něm zachována část obvodového textu – pravá část horního řádku a necelý řádek při pravé hraně náhrobku (viz obr. 3). Vnitřní středové pole zřejmě nebylo prázdné, jak naznačují dvě svislé, souběžně sekané rýhy, dochované ve spodní části viditelné plochy náhrobní desky. Obraz lze však vzhledem k minimálnímu rozsahu zachování stěží, byť i jen hypoteticky, rekonstruovat.

Dochovaná písmena mají rozměry cca 10 x 2,5 cm, letopočet je psán poněkud většími znaky cca 15 cm x 3–8 cm. Sekané grafémy jsou zachovány z větší části v poměrně dobrém a čitelném stavu, s výjimkou druhé (arabské) číslice letopočtu. Právě tato poskytovala zpočátku dvě varianty čtení, buď 1519 nebo i 1419. Se starším vyhotovením náhrobníku však nekoresponduje použití arabských číslovek, pro počátek 15. století ještě poměrně vzácné,⁹⁾ ani způsob vyhotovení textury, která je zde provedena již ve své mladší podobě, zařaditelné nejdříve do druhé poloviny

15. století. Následným podrobnějším studiem a komparací s jinými doklady písma, dochovaného na epigrafických památkách, v letopočtu vcelku bezpečně rozpoznáváme arabskou číslovku 5. Můžeme tedy s jistotou říci, že náhrobník je datován rokem 1519.

Nápis obsahuje

latinský text: 1. 5. 1. 9. / die 21 februarii obiit provid

V přepisu: 1519 die 21 februarii obiit provid[us]

V překladu: 1519 dne 21. února zemřel starostlivý

Specifikou použité textury je v tomto případě provedení grafému „r“, jehož dřik je vysekán menší, při spodní části doplněn tečkou routového tvaru. Neobvykle sekáno je i písmeno „a“, s otevřeným bříškem při střední minuskulní lince.¹⁰⁾ Ve slovech „februarii“ a „obiit“ je druhé písmeno „i“ dole prodlouženo. Jednotlivá slova nápisového textu jsou od sebe zřetelně oddělena mezerami, číslice letopočtu pak dělí značky routového tvaru.

Bohužel ani v případě druhého náhrobníku nevíme s určitostí, komu patřil, jelikož zachovaná část nápisu neobsahuje jméno zemřelého. Máme sice zaznamenáno přesné

⁸⁾ Srov. např.: PANOFKY, E.: Grabplastik. Vier Vorlesungen über ihren Bedeutungswandel von Alt-Ägypten bis Bernini. Köln 1964.; ERLANDE-BRANDENBURG, A.: Le roi est mort. Etude sur les funéraires les sépultures et les tombeaux des rois de France jusqu' à la fin du XIIIe siècle. Droz, Genève 1975.

⁹⁾ Srov.: KLOS, R. M.: Einführung in die Epigraphik des Mittelalters und der Neuzeit. Darmstadt 1980, s. 63. S arabskými číslicemi se u sekaných písem setkáváme častěji až v druhé polovině 15. století.

¹⁰⁾ Stejně vyhotovení písmen „r“ a „a“ také u náhrobníku Doroty Kuželové ze Žeravic a Kvasic (datace 29. prosinec 1498), uloženého v kostele sv. Martina v Kralicích. Dorota byla dcerou Jana Kužela staršího ze Žeravic, Arklebova a Kvasic a manželka Víta z Kralic a Mohelna. Viz POJSL, M.: Sepulkrální památky. In: CHAMONIKOLA, K. (red.): Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brno. Brno 1999, s. 122–123.

datum úmrtí, což je významným impulsem pro hledání konkrétní osoby, avšak jako vodítko pro její identifikaci nám mohou sloužit pouze archivní prameny dochované pro toto období, a to jsou testamenty.¹¹⁾

Nelze pochybovat o tom, že náhrobník byl zhotoven pro člověka poměrně zámožného. Právě na základě testamentu¹²⁾ se jeví, že by jím mohl být brněnský měšťan Hans Selabitzer,¹³⁾ jenž sepsal svou poslední vůli již roku 1503, „ještě v plném zdraví“, konsumována¹⁴⁾ pak byla až 7. března 1519, tedy dva týdny po datu úmrtí, uvedeném na náhrobku.¹⁵⁾ Pomineme-li obvyklé vyplacení pozůstalých rodinných příslušníků, dovídáme se, že tento měšťan si přál být pohřben v kostele sv. Jakuba, za což také dobře zaplatil; pro stavební obnovu kostela vyčlenil 200 zlatých.

Snažíme-li se odpovědět na otázku, odkud náhrobníky použité v barokním průčelí kostela sv. Michala mohou pocházet, nejpravděpodobnější odpovědí je, že přímo z místa stavby. To znamená, že mohly být buďto umístěny ve starším gotickém kostele, jenž měl být právě nahrazen kostelem barokním (na straně dnešního vstupního průčelí byl původně presbytář),¹⁶⁾ nebo mohou pocházet například z křížové chodby dominikánského kláštera, která ve středověku sloužila mimo jiné k pohřbívání a máme zprávy o tom, že se v ní nacházelo velké množství náhrobních kamenů.¹⁷⁾

V případě náhrobníku, u něhož navrhuje hypotézu, že může patřit brněnskému měšťanu Hansi Selabitzerovi, pohřbenému zřejmě u sv. Jakuba, zůstává otázkou, jak se odsud v 17. století dostal ke sv. Michalovi. Vzhledem k blízkosti obou kostelů nebyl jeho převoz ničím nemožným a kvalita horniny i velikost kamenného bloku za to jistě stály. Není rovněž bez zajímavosti, že právě v době, kdy byl kostel barokizován, opravoval autor přestavby též kostelní věž u sv. Jakuba.¹⁸⁾

11) Úmrtí matriky, pramen v podobných případech nejrůznější, byly vedeny až od 60. let 17. století.

12) Archiv města Brna, rkp. 49, pag. 14.

13) Osoba měšťana Hanse Selabitzera je jmenována několikrát v brněnské berní knize (1509 až 40. léta 16. století), kde byli sepsáni měšťané, jako držitelé brněnských domů. (AMB, rkp. 10, pag. 149, 207, 210). Joannes Selabitzer byl k roku 1513 majitelem domu v Široké ulici, za zápis a převod domu (mimo kupní cenu) tehdy zaplatil 60 zlatých. Dům vlastnil pouze do roku 1514. Prakticky současně v letech 1509–1520 (nový majitel až 1521) byl majitelem dalšího velkého domu v Měniné ulici (Mensergasse) a také hospodářských ploch (zejména vinic) mimo Brno samotné.

14) tzn. notářsky potvrzena

15) Testament byl naplněn tak, že byl přečten před uvedenými svědky a notář potvrdil jeho pravost. To se obvykle stávalo několik dní po smrti osoby, která nechala poslední vůli sepsat.

16) Víme, že při barokní stavbě byly druhotně použity gotické prvky, pravděpodobně ze staršího kostela sv. Michala, a to nejen části kamenných článků, ale též cihly či dlaždice. (Dokumentaci prvků po odkrytí zdíva provedla firma Archaia.)

17) JEŘÁBEK, F.: Dějiny chrámu sv. Michala archanděla v Brně. Brno 1929, s. 55–56.

18) SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska I. Praha 1994, s. 164.

Příspěvek k poznání manýrismu a baroku na Moravě

Zdeněk Vácha

Manýristická skulptura Madony jezuitského kostela v Brně

V souvislosti s restaurováním kamenných prvků fasády kostela Nanebevzetí P. Marie, součásti areálu zaniklého kláštera herburských panen převzatého r. 1581 jezuiti, byla v roce 2001 podrobena odbornému restaurátorskému ošetření¹⁾ též skulptura Madony ve výklenku západního průčelí předsunuté věže. Při bližší prohlídce po zpřístupnění lešení bylo zjištěno, že socha nese na horní ploše koruny Madony vysekané datování a označení, jež považujeme za autorské:

F
SWS
1599

Tento náleze je o to významnější, že částečně vyplňuje absenci pozdně renesanční, resp. manýristické skulptury v Brně, jejímž dokladem jsou převážně reliéfy a portálové figury jako součásti architektury (Schwanzův dům, 1590, G. Gialdi; Canevalův dům, 1596, F. Canevale) spolu s reliéfními díly heraldickými, funerálními a dalšími příklady sakrální povahy. Vznik sochy u jezuitů dle datování s největší pravděpodobností souvisí přímo s výstavbou manýristického kostela skutečnou mezi léty 1598 a 1602. B. Samek²⁾ označuje sochu jako raně barokní a dále uvádí její opravu v roce 1732, tedy v době, kdy byla věž zvýšena M. Grimmem o zvoncové patro. Starší literatura existenci sochy nezaznamenává³⁾ včetně Trappovy monografie kostela z roku 1886.⁴⁾

Vzhledem k nutné korektuře dané nálezem datování zbývá identifikace autora. Vycházíme z iniciál vysekaných na koruně Madony – písmeno F můžeme interpretovat jako zkratku pro *fecit*. Dále si však musíme vypomoci prameny.

Sekaný nápis na hlavě Madony, foto J. Plachý, 2001.

- 1) Akad. sochař Marcel Plachý, říjen – listopad 2001.
- 2) SAMEK, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I, Praha 1994, s. 201.
- 3) WOLNY, Gregor: Markgrafschaft Mähren, topografisch, statistisch und historisch geschildert. II. Band Brüner Kreis. 1. Abtheilung, Brünn 1836, s. 46–49; WOLNY, Gregor: Kirchliche Topographie von Mähren. II. Abtheilung. Brüner Diocese. I. Band, Brünn 1856, s. 85; Mittheilungen der k.k. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, XIII. Jahrgang, Neue Folge, Wien 1887, s. 183 (Moriz Trapp); TRAPP, Moriz: Brünn's kirchliche Kunst-Denkmale, Brünn 1888; PROKOP, August: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. Band III. a IV. Wien 1904, různě; STRÁNECKÝ, Vilém: Brněnské kostely, Brno 1940; HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, C.: Brno. Stavební a umělecký vývoj města, Praha 1947.
- 4) TRAPP, Moriz: Die k.k. Garnisonskirche in Brünn. Brno 1886.

Z umělců doložených v této době v Brně⁵⁾ je v rámci úvah, vycházejících z výše uvedeného označení díla, na prvním místě sochař, pro jehož tvorbu, žel, neznáme žádné jednoznačné doklady. W a druhé S lze s určitou mírou pravděpodobnosti interpretovat jako iniciály křesťního jména Virgilius a příjmení Spacio (Spazzo, Spatio, Spatz), další (v pořadí první) S zůstává sporné (sculptor?). Virgilius Spacio, doložený v Brně mezi lety 1587 a 1615,⁶⁾ byl patrně příslušníkem rozvětvené rodiny komasků naturalizované v Zaalpi,⁷⁾ jež působila mj. ve Vídni, Praze,⁸⁾ na valdštejském panství v Jičíně a v blízkých Valdicích⁹⁾ i v Trnavě na dnešním Slovensku.¹⁰⁾ Šlo především o stavitele, resp. architekty (aedificator, architectus),¹¹⁾ ale také o sochaře.¹²⁾ Hledání autora sochy jezuitské Madony mezi Italy by bylo logické nejen vzhledem k jejich někdejšímu dominantnímu postavení v Brně, tvořily zde totiž četnou a výraznou kolonii prosazující se v té době na nejvýznamnějších stavebních podnicích. Zároveň víme, že vlašští stavitelé, zedníci, kameníci i jeden italský malíř byli sodály (členy) mariánské družiny při jezuitském kostele, a že se katolického procesí roku 1595 kromě cechu sladovnického korporativně účastnil jen cech kameníků a zedníků, kde byli přistěhovaní Vlaši silně zastoupeni.¹³⁾ Sodálem byl i sochař G. Gialdi (jmenovitě uváděný v seznamech v letech 1593, 1595, 1597, 1598 a 1599)¹⁴⁾ jehož účast je v letech 1598 a 1602 uváděna na výzdobě jezuitského kostela.¹⁵⁾ Označení nalezené na soše Madony však Gialdiho autorství prakticky vylučuje, stejně jako sochaře Fracisca Canevaleho (jmenovaného v seznamech mariánské družiny u jezuitů v letech 1593, 1595 a 1597). Pro jezuitu snad pracoval při výstavbě jejich koleje i stavitel Pietro Gabri,¹⁶⁾ o tom však nejsou jednoznačné důkazy.¹⁷⁾ Spacio se však v seznamech příslušných let nevyskytuje,¹⁸⁾ čímž tato případná indicie pro jeho autorství sochy nepřichází v úvahu. Vergiliovi Spaciovi je připisován portál zaniklého domu na Starobrněnské 14 (dnes v nádvoří Nové radnice),¹⁹⁾ který představuje serliovskou edikulu s manýristickým vegetabilním ornamentem vlysu, v němž

- 5) KROUPA, Petr – BÍLÝ, Jiří L.: Brněnští sochaři, kameníci a zedníci v letech 1570–1620. Brno 1987, s. 139–141.
- 6) KROUPA, Petr – BÍLÝ, Jiří L.: cit. v pozn. 5, s. 139–141; Ondřej Schweigl jej zaznamenal pro rok 1602 jako kameníka a sochaře („Spatz Virgilius Steinmetz und Bidhauer“), In: SCHWEIGL, Andreas: Verzeichniß von Malern, Bildhauern, Steinschneidern in der Stadt Brünn vom Jahre 1588 bis 1800. MZA, G 11, Sbirka rukopisů Františkova musea, č. 787.
- 7) Na což upozorňují již Petr Kroupa a Jiří L. Bílý, cit v pozn. 5, s. 141.
- 8) POCHE, Emanuel – PREIS, Pavel: Pražské paláce. Praha 1973.
- 9) WAGNER, Jaroslav: Valdštejská loggie, její stavební vývoj a význam v evropské architektuře. In: Valdštejská loggie a komponovaná barokní krajina okolí Jičína. Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 3, Semily 1997, s. 14; FIDLER, Petr: Kostel sv. Jakuba Většího v Jičíně a architekt Giovanni Battista Pieroni, tamtéž, s. 31–44, zejména pozn. 17. na s. 43.
- 10) KRESÁK, Fedor: Poznámky o trnavských Spazzovcích. In: Ars 72/74 1–6, Bratislava 1975.
- 11) KRESÁK, Fedor: Poznámky o trnavských Spazzovcích. Cit. v pozn. 10, s. 64; tato označení se objevují v dobových pramenech v případě trnavského Pietra Spazza.
- 12) Viz: THIEME, Ulrich – BECKER, Felix: Allgemeines Lexikon der bildenden Künste, Band 31, Leipzig 1937, s. 338–341.
- 13) ŠMRHA, Karel: Brněnští stavitelé v době kolem roku 1600. Petr Gabri a jeho stavební družina. In: Umění 15/1967, s. 312.
- 14) MZA B: E25, sign. 22C, rešerše Mgr. Eva Staňková.
- 15) DŘÍMAL, Jaroslav: Dům Pánů z Lipé a sochař Jiří Gialdi. In: Družstevní dům v Brně – bývalý palác Pánů z Lipé, Brno 1939, s. 24; Petr Kroupa, Jiří L. Bílý, cit v pozn. 5, však toto tvrzení neopakuje.
- 16) Jaroslav Dřímál, cit. v pozn. 15, s. 17.
- 17) Petr Kroupa, Jiří L. Bílý, cit v pozn. 5, s. 61; v Gabriho závěti stojí: „Dlužím 30 tolarů pánům jesuitům, které mi dali za práci. Nic nebylo začato“. Vzhledem k poměrně nízké sumě mohlo jít pouze o malý díl práce na stavbě uváděné Dřímalem (viz pozn. 15.) jako velké.
- 18) 1593, 1594, 1595, 1597, 1598, 1599, 1600, viz pozn. 14.
- 19) HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, C.: Brno. Stavební a umělecký vývoj města, Praha 1947, s. 100.

Socha Madony ve výklenku věže Jezuitského kostela, po restaurování, foto J. Plachý, 2001.

²⁰⁾ Portál je vyhotoven z krinoidového vápence ze Stránské skály, socha je z šedozeleného pískovce.

²¹⁾ Petr Kroupa, Jiří L. Bílý, cit. v pozn. 5, s 140.

²²⁾ Jde o Simona Taucha, městského mistra tesaře, jenž je též zmiňován v listině nalezené ve věžní makovici Staré radnice v roce 1883. Pergamenová listina uvádí opravu věže v roce 1577, kdy byla věž „od základu započata a na útraty obce stavěna, upravena a dokončena od mistra Simona Taucha“ (KORNER, Richard: *Tajemství brněnské radniční věže*. Lidové noviny 9.11.1931). Tauch rovněž prováděl práce na věži

se objevují i figurální motivy (zejména do podoby maskaronu stylizovaný centrální bukranion vlysu); relevantní porovnání se sochou Madony však vzhledem k charakteru díla není možné.²⁰⁾ V letech 1589–1602 Spacio postupně dostává splátky za prodej domu na rohu Široké a Koží ulice „vedle kláštera jesuitů“²¹⁾ S. Tauchovi²²⁾. Jde o dům, který někdy v sedmdesátých letech koupil vlašský sochař Giovanni Francesco Toffoletto, s jehož dceru Salomenu pojal Spacio za manželku. V souvislosti s hledáním atribuce díla lze litovat, že stopa Spaciovy náhrobní desky (uváděné Hálovou-Jahodovou)²³⁾ se ztratila a neznáme ani její podobu.

Kategorii novověké předbarokní produkce kamenných volných soch reprezentuje v rámci brněnského fondu (byť komponované převážně přímo pro architekturu) snad již jen skulptura Justice z Pilgramova portálu Staré radnice, jejíž datování i autorství je však nadále nejasné. Je možné, že zmínka o opravě Justice z roku 1577²⁴⁾ se týká právě této sochy, pro jejíž vznik zmíněné datum opravy lze potom chápat jako terminus ante quem. Datování ani atribuce díla však doposud, jak bylo řečeno, nejsou uzavřené, v úvahu přichází i mladší původ. Eugen Dostál²⁵⁾ píše o této soše, že „se nám svým poněkud tančícím krokem představuje jako dítě baroku ze začátku XVIII. století“, nověji je považována za dílo z roku 1660, současné s datovanou kartuší

jezuitského kostela, jejichž vyúčtování proběhlo v roce 1628 (Petr Kroupa, Jiří L. Bílý, cit v pozn. 5, s. 153). K listinnému materiálu blíže též SAMEK, Bohumil: *Brněnská radnice*. Brno v minulosti a dnes, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna, V, Brno 1963, pozn. 70, s. 189.

²³⁾ HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, C.: cit. v pozn. 18, s. 100.

²⁴⁾ „Mairster Anthonii ist schuldig... die Justiicia... zu machen und zu pesern... und zu werweissene“. AMB, Stará registratura, krab. 142, inv. č. 374, 1577–89.

²⁵⁾ DOSTÁL, Eugen: *Umělecké památky Brna*. Praha, 1928, s. 134.

nesoucí brněnský znak²⁶⁾, objevuje se i v roce 1669;²⁷⁾ tato tvrzení však patrně postrádají pramennou oporu. Výměna zmíněné sochy byla již dříve dávána do souvislosti s dělostřelbou Švédů za obléhání Brna v roce 1645.²⁸⁾ Listina popisující toto poškození však zmiňuje pouze opravu měděné střechy s makovicí (1660), socha Justice, resp. její výměna (nepochybně poutající pozornost tehdejších současníků a stojící tedy i za písemné zachycení této významné skutečnosti), však není zaznamenána.²⁹⁾

Malovaná dekorace „horní síně“ zámku v Bučovicích

Při technickém prověřování tzv. meziprostoru jižního křídla bučovického zámku nad druhotně zastropenou „horní síní“, tedy velkým sálem 3. NP³⁰⁾ – v jehož rámci byl tento nízký prostor asi vůbec poprvé z krovu zpřístupněn – byla na obvodových zdech pod trámovým stropem nalezena souvislá dekorativní výmalba, kterou považujeme spolu se stropními trámy za původní. V zásadě jde o iluzivní malovaná kladí v olivovém tónu na bílém podkladu, jež sestávají z architrávu římsově ukončeného úseky vloženého perlovce, vlysu s rozvilinami rámujeící „satyrské“ hlavy střídané s růžicemi a ukončené vejcovcovým kymatem.

Bližší datování malby je možné dle provedené dendrochronologické analýzy trámů obou stropů místnosti.³¹⁾ Ta prokázala, že stromy pro trámy staršího (horního) stropu, nesoucí podlahu podkroví, byly smýceny v zimě na přelomu let 1631 a 1632. Rámcově tedy již nyní můžeme při řešení otázky datování hovořit o období 30. let 17. století. Renesanční stavba Jana Šembery z Boskovic byla v roce 1582 „již v pokročilém stavebním stadiu, nikoli však celá hotová“.³²⁾ Krov nad jižním křídlem je sice mladší (1885), nad severním je však prokazatelně zhotoven z kmenů stromů smýceny v roce 1581 a provádění dekorací reprezentativních místností přízemí západního můžeme předpokládat v poslední fázi prací.³³⁾ Prvotní rozpočet pro novostavbu pochází z roku 1568.³⁴⁾ Účast Pietra Gabriho – autora arkád – na stavbě připisované Jacopo Stradovi, je

26) SAMEK, Bohumil: Brněnská radnice. Brno v minulosti a dnes. Cit. v pozn. 21, s. 189; Bohumil Samek: Brněnská radnice, Brno 1966, b.p.; SAMEK, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska, 1. svazek A/I, cit. v pozn. 2, s. 144.

27) NEJEDLÝ, Vratislav: Několik poznámek k natírání povrchů uměleckých a uměleckořemeslných kamenosochařských děl při jejich opravách. Zprávy památkové péče 11/2002, text. k obr. 1, s. 14.

28) SAMEK, Bohumil: Brněnská radnice. Brno v minulosti a dnes. Cit. v pozn. 21, s. 189 – Samek zde též uvádí, že původní figura byla stejného námětu (pozn. 56 na s. 186); SAMEK, Bohumil – Flodrová, Milena: Brno. Stará radnice, Brno 1988, b.p. RNDr. J. Dvořák, DrSc. (Pozdní gotický portál staré radnice v Brně. Horninový materiál, Brno, 28. 7. 1997, součást závěrečné restaurátorské zprávy Josefa Krososky a Dimitrije Neuwirtha) vysloveně uvádí, že (z hlediska použitých hornin – pozn. Z.V.) na celém portálu nebylo zaznamenáno žádné poškození, které by bylo možné připsat švédské dělostřelbě během třicetileté války. Dvořák dále uvádí možnost existence starší „Spravedlnosti“ či sochy bolestného Krista, k němuž zmiňuje analogie výskytu motivu holubice v baldachýnu nad Justicí (holubice vyhotovená ze stejné horniny, jako okolní fiály, je tedy patrně původní) spolu s takovýmto zobrazováním Krista ve Francii. Pro úplnost lze uvést, že holubice Ducha svatého zde však může souviset i se zobrazením nejsvětější Trojice typu Stolice boží milosti, jak též upozorňuje KROUPA, Jiří: Akyrismus jako symptom mentalit na prahu raného novověku. In: Podzim středověku. Sborník symposia, Brno 2001, s. 190.

29) KORNER, Richard cit. v pozn. 21. Úvahy o úplnosti výpovědní hodnoty listin viz B. Samek, cit. v pozn. 21.

30) Označovaným v inventáři z roku 1637 po smrti Kateřiny z Boskovic jako vrchní palác.

31) Odběr vzorků Ing. Jiří Bláha (SPÚ v Brně), analýza Ing. Tomáš Kyncl, nepublikováno.

32) ŠMRHA, Karel: K stavební historii zámku v Bučovicích, Vlastivědný věstník moravský XIV, 1959, s. 153.

33) KYNCL, Josef: Znalecký posudek č. 31–12/97 na dendrochronologické datování dřeva z krovu zámku v Bučovicích. Brno 1997, s. 5, archiv SPÚ v Brně.

34) HUBALA, Erich: Schloss Butschowitz in Mähren. Der erste Plan und seine Korrektur im Jahre 1579. In: Die böhmischen Länder zwischen Ost und West. Festschrift für Karl Bosl zum 75. Geburtstag. München – Wien 1983, s. 42.

Pohled do meziprostoru jižního křídla zámku v Bučovicích, 2001.

Detail iluzivní malby na obvodových zdech, 2001.

mj. doložena smlouvami z let 1575, 1577 a 1579,³⁵⁾ přičemž v závěti ze 17. února 1585 Gabri uvádí, že mu Jan Šembera dluží za Nový dům čili zámek v Bučovicích 1400 tolarů.³⁶⁾ V roce 1583 se už jedná o zasklení oken, a tak musíme spolu s E. Hubalou³⁷⁾ v tomto roce předpokládat ukončení všech hrubých stavebních prací a přinejmenším započetí prací dekorativních.

Uchování výmalby v prostoru nad druhotným přestropením nás spolu s absencí jakýchkoli stop po příčkách či jejich otiscích vede k předpokladu, že dekorace byla součástí síně až do období, kdy došlo ke změnám způsobu využití místnosti. Konkrétně byl tenkrát strop snížen vložením nové konstrukce (čemuž asi též bezprostředně předcházelo odstranění na trámech přibitého původního podhledu, snad kazetového stropu) a byly vloženy dělicí příčky. Nabízí se rok 1722, kdy se změnilo užívání zámku jeho přeměnou na centrální účtárnu části liechtensteinských panství z popudu Josefa Jana Adama. Příčinami snižování stropů a rozdělení větších prostor byly úpravy pro potřeby kancelářů a bytů úřednictva.³⁸⁾ Výsledky dendrochronologie však opět jednoznačně upřesnily dobu přestropení tzv. horní síně do období po zimě mezi léty 1795 a 1796, kdy byly smýceny kmeny pro trámy. Toto datum se časově shoduje s navrácením oddělené části účtárny (1787) z Vídně přímo na bučovický zámek za vlády knížete Aloise

³⁵⁾ Erich Hubala, cit v pozn. 32, s. 42; bliže též Petr Kroupa, Jiří L. Bílý, cit. v pozn. 5 (neuvádějí smlouvu z roku 1577), s. 139–141.

³⁶⁾ Petr Kroupa, Jiří L. Bílý, cit. v pozn. 5, s. 61.

³⁷⁾ Erich Hubala, cit v pozn. 35, s. 43.

³⁸⁾ BOROVSÝ, Tomáš: Dějiny místa. Součást SHP Zámek v Bučovicích, Památkový ústav v Brně 1997, b.p., uloženo v archivu SPÚ v Brně.

Josefa v roce 1796.³⁹⁾ Adaptaci těchto prostor pro účely úřadu dáváme do souvislosti též se zprávou o rozprodeji původních kamen (kamna jeden sáh široká a tři sáhy vysoká) bučovickým měšťanům v témže roce. Z jedné kamen se údajně dala postavit tři nová.⁴⁰⁾ Vysoká a pro velké prostory dimenzovaná topná tělesa se tedy patrně po přestavbě stala přebytečná, či dokonce svou výškou snižování vadila, a otop musel být řešen jiným způsobem.

I přes intenzivní úsilí mnoha generací historiků, uměleckých historiků i archivních badatelů zůstává otázka autorství sochařské a malířské výzdoby bučovického zámku nadále otevřená.⁴¹⁾ Žádnému z malířů doložených pro Bučovice (Lorenc Plucar, Jan Panáček, Markus van Kaytzen)⁴²⁾ nelze jednoznačně připsat konkrétní podíl na výzdobě zámku. Dokonce i účast opevnovacího inženýra a současně malíře Pietra Ferrabosca na malované dekoraci v Bučovicích, jehož autorství bylo dlouho pokládáno pro celkovou architektonickou koncepci zámku za dané,⁴³⁾ resp. bylo alespoň uvažováno o jeho podílu na projektu fortifikační složky⁴⁴⁾ či alespoň na portále jihovýchodní brány,⁴⁵⁾ jež byla předmětem rozsáhlých úvah Milady Lejskové-Matyášové,⁴⁶⁾ nemůže být tedy zcela vyloučena.

Je zřejmé, že těžištěm výzdoby interiérů za Šembery byly přízemní prostory západního křídla, kde jsou situovány především reprezentační prostory se štukovou a malovanou výzdobou v literatuře již mnohokrát pojednávanou. Zda byly náročněji zdobeny i další místnosti je sporné, v horních podlažích však lze předpokládat omezování zdobnosti prostor a náročnosti dekorace. Dekoraci „horní síně“ prováděla již jiná generace malířů, jež (snad i vzhledem k její jednoduchosti) používala odlišnou technologii ve srovnání s malbami přízemí.⁴⁷⁾ Zjištěné kladí bylo provedeno následovně: Na štukové omítce je vrstva vápenného „kletu“ (1–2 mm), který byl – dle vyhodnocení nálezů – opatřen až po vyvržení podkladu (do podkladu byla po zavaznutí zatlačena linka ohraničující horní okraj kladí) souvislým vápenným nátěrem, na nějž byla posléze lazurně malována

výzdoba. Nejde o šablonovou malbu, ale o dekoraci malovanou „z ruky“ postupným nanášením štetčové kresby včetně jemného stínování. Tato technologie „al secco“ je příčinou křehkosti malby, jež časem doznala rozsáhlé ztráty.

³⁹⁾ Tomáš Borovský Cit. v pozn. 38.

⁴⁰⁾ KROUPA, Petr: Dějiny stavby. Součást SHP Zámek v Bučovicích, Památkový ústav v Brně 1997, b.p., uloženo v archivu SPÚ v Brně.

⁴¹⁾ Nejnověji souhrnně: ŘEHOLKA, Ivan – SAMEK, Bohumil – VACKOVÁ, Jarmila NOVÁK, Zdeněk: Zámek Bučovice. Brno 1993; Bohumil Samek, cit. v pozn. 2, s. 294–299.

⁴²⁾ KRČÁLOVÁ, Jarmila: Centrální stavby české renesance. Praha 1976, s. 46; KRČÁLOVÁ, Jarmila: Renesanční nástěnná malba v Čechách a na Moravě. In: Dějiny českého výtvarného umění II/1, Praha 1989, s. 71; KRESÁK, Fedor: O povaze a autorství manieristických interiérův Bratislavského hradu. In: Ars, úloha pamiatky, Bratislava 1990, s. 45–57, uvažuje o účasti Ferrabosca a též benátsky školeného malíře Giulia Licina (1527 – po r. 1593), pracujícího na dekoraci kaple bratislavského hradu pro císaře Maxmiliána, při výzdobě Bučovic.

⁴³⁾ K vývoji názorů viz BOROVSÝ, Tomáš: Kritika literatury. Součást SHP Zámek v Bučovicích, Památkový ústav v Brně 1997, uloženo v archivu SPÚ v Brně; Ferraboscovo autorství uvedl do literatury 1870 A.V. Šembera.

⁴⁴⁾ Zn. JKr (Jarmila Krčálová) Heslo Ferrabosco. In: Nová encyklopedie českého výtvarného umění, A–M, Praha 1995, s. 173.

⁴⁵⁾ ŘEHOLKA, Ivan – SAMEK, Bohumil – VACKOVÁ, Jarmila NOVÁK, Zdeněk: Zámek Bučovice. Cit. v pozn. 41, s. 14.

⁴⁶⁾ LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milena: Štuky a malby ve státním zámku v Bučovicích. In: Bučovice, státní zámek, město a okolí. Brno 1995; FIŠER, František – LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada: Renesanční nástěnné malby ve státním zámku v Bučovicích a jejich restaurace. Zprávy památkové péče 16, 1956, s. 133–143.

⁴⁷⁾ V reprezentačních místnostech přízemí jde o malby temperou na bílém vápenném podkladu. Viz František Fišer, Milada Lejsková-Matyášová: Cit. v pozn. 46, s. 133.

V době překrytí malovaného pásu byla výmalba dochována již pouze torzálně a silně přešpiněná – základní plocha již není bílá, ale je zbarvena do hnědava, malba dekorace je postupným odlupováním barevné vrstvy silně redukována. Na základě detailního vyhodnocení zachovaných ploch je nesporné, že dekorace nikdy nebyla přemalována, opravována (tedy ztráty barevné vrstvy nebyly nahrazovány), a to ani výmalba v neutrálních plochách kladí, ani v ploše stěn pod ním. Musíme tedy zároveň pokládat za prokázané, že od předpokládané doby vzniku dekorace v 30. letech 17. století do doby jejího překrytí po roce 1796 místnost nikdy nebyla upravována, tedy ani jednou líčena. Je to s podivem, jelikož v případě „vrchního paláce“ šlo v rámci jižního křídla o místnost poměrně prominentní (na základě analogií můžeme předpokládat spíše líčení intenzivně využívaných místností ve více méně pravidelných intervalech minimálně 15–20 let), což může mít vliv na celkové nazírání na využití zámku pro reprezentační i obytné účely po smrti Kateřiny z Boskovic (†1637) provdané za Maxmiliána z Liechtensteinu, dědičce po otci Janu Šemberovi. Rozsáhlá stavební činnost zde probíhala od roku 1633, kdy byly zbořeny brány a vystavěny dnešní nárožní věže.⁴⁸⁾ V roce 1637 lze dle dochovaného inventáře bohatého vnitřního zařízení⁴⁹⁾ pokládat zámek za zabydlený. Roku 1641 je ukončeno zřizování nové zámecké kaple, jejíž štuková výzdoba příliš nezaostává za bohatstvím reprezentačních prostor. Kateřina z Boskovic se svým manželem v Bučovicích pobývala velmi často.⁵⁰⁾ Jejich aktivity mimo jiné vedly k pořízení bučovické fontány (připisované Italu Giovanni Giacomu Tencalovi a vysekané z tzv. mušlového vápence v roce 1635 jeho krajanem Pietrem Maternou), patrně jednoho z nejvýznamnějších kamenosochařských děl manýrismu u nás.⁵¹⁾ S uvedeným vyvrcholením stavebních úprav v roce 1633 je třeba spojit i novou výzdobu „horní síně“. Při vši její jednoduhosti po stránce výtvarného pojetí i techniky malby (v porovnání s ikonograficky i výtvarně zcela mimořádnou a technicky náročnou výzdobou místností přízemí) lze

výmalbu charakterizovat jako kultivovanou. Proto se i v případě děl realizovaných v Bučovicích po Šemberově smrti, či dokončovaných až po smrti jeho dcery Kateřiny, můžeme připojit k charakteristice o půl století starších maleb v přízemí západního křídla od Mileny Lejskové-Matyášové, poznávající v nich „*dílo velmi dovedných, umělecky dobře školených rukou skutečných výtvarníků*“.⁵²⁾

⁴⁸⁾ SAMEK, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I, cit v pozn. 2, s. 296; Ivan Řeholka, Bohumil Samek, Jarmila Vacková, Zdeněk Novák, cit. v pozn. 41, s. 14.

⁴⁹⁾ Kol.: Hrad, zámek a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. Jižní Morava. Praha 1981. Ved. aut. kolektivu: Ladislav Hosák, Metoděj Zemek, s. 61; přepis inventáře z 1. února 1637 uvádí Petr Kroupa v SHP, cit. v pozn. 40.

⁵⁰⁾ Ivan Řeholka, Bohumil Samek, Jarmila Vacková, Zdeněk Novák: Cit. v pozn. 41, s. 14.

⁵¹⁾ Připisovaného však již též rané fázi baroka Milošem Stehlikem in: Sochařství. Umění baroka na Moravě a ve Slezsku. Ivo Krsek, Zdeněk Kudělka, Miloš Stehlík, Josef Válka, Academia Praha 1996, s. 81.

⁵²⁾ LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milena: Štuky a malby ve státním zámku v Bučovicích. In: Bučovice, státní zámek, město a okolí. Brno 1955, s. 16.

Kašna předzámčí v Křížanově

V předzámčí v Křížanově je umístěna v současnosti nefunkční kašna,⁵³⁾ sestávající z kubické trnože, figurálního dřívku s prstencovou patkou a vejcovcovým kymatem talířové hlavičky a z vrchního mušlovitého útvaru, jenž není, kupodivu, formován do obvyklé podoby mělké nádrže pro přirozený přepad přiváděné vody. Mušle je totiž plná. O způsobu „vodní hry“ se tedy můžeme jen dohadovat. Stěžejní výtvarnou částí kašny je její dřív s reliéfem čtyř figur – herm – nesoucích podobu bezrukých ženských postav ve zcela totožných frontálních pozicích. Ramena tvoří drobné závitnice. V místě obnažených pupků se nacházejí otvory, sloužící pro umístění předpokládaných výústění trubek chrlících vodu, draperie šatu směrem dolů kónicky se zužující částí je pokryta vegetabilní rozvilinou. Figury se odlišují prakticky pouze svými, ve všech čtyřech případech individualizovanými účesy. Výzdoba kašny ženskými figurami může souviset s její funkcí; figury lze interpretovat jako nymfy – vodní víly, najády, a kašnu tedy přeneseně jako určitou redukci nymfea (antické svatyně, spojené často s prameny a v době římského císařství též budované do formy mnohapatrové architektury s figurální výzdobou)⁵⁴⁾ do této zcela zjednodušené podoby. Nelze rovněž vyloučit, že volbu motivu ženských postav pro výzdobu dřívku kašny, které jako by nesly horní mušle, snad podmínila zprostředkovaná znalost sochařské výzdoby nymfea římské Villy Giulia (po roce 1552), kde se v přízemní části uplatnily čtyři rovněž bezruké volně stojící kariatidy (další čtyři v podobě reliéfů); již v době svého vzniku měla stavba mezi současníky široký ohlas.⁵⁵⁾

Vznik kašny je nutné vidět v souvislosti s vybudováním renesančního zámku na místě pustého hradu, jenž získal v roce 1562 Zdeněk Lhotský ze Ptení od Vratislava z Pernštejna. Stavebnímu vývoji zámku i jeho bližšímu zařazení do kontextu moravských „arkádových“ zámků byla doposud věnována minimální pozornost a kašna není v literatuře včetně soupisové zmiňována vůbec.⁵⁶⁾ Nejnověji uvažuje

Kašna na záběru z 60. let 20. století.

⁵³⁾ V roce 2002 byla započata její komplexní obnova spojená s obnovou funkčnosti restaurátorem akad. sochařem Martinem Kovaříkem.

⁵⁴⁾ Encyklopedie antiky. Red. Ludvík Svoboda. Praha 1973, s. 423.

⁵⁵⁾ Margherita Azzi Visentini: Die Italienische Villa. Stuttgart 1997, s. 170/171.

⁵⁶⁾ Na kartě ÚSKP je kašna datována 18. stoletím.

M. Plaček⁵⁷) o dvou etapách přestavby zámku a považuje východní křídlo za mladší, možná až z počátku 17. století; rovněž není známo, do jaké míry byl zámek dobudován, když v roce 1577⁵⁸) stavebník Zdeněk Lhotský umírá. V časovém intervalu od předpokládaného započetí novostavby do počátku 17. století však lze současně předpokládat i vznik kašny. Na nákrese půdorysné situace zámku na počátku 18. století⁵⁹) je umístěn kruhový útvar se středovou tečkou, který můžeme ztotožnit s kašnou, přibližně uprostřed tehdy ještě uzavřeného nádvoří předzámčí, tedy odlišně od současné situace.⁶⁰) Ze stejného kamene jako kašna, poměrně jemnozrné žuly, jsou vyhotoveny i sloupy arkád nádvoří, k nimž lze snad na základě materiálové shody časově přiřadit i šest mís používaných nyní jako nádoby na květiny podél příjezdové cesty. Autor kašny zůstává anonymní, jeho vztah k brněnskému centru a dalším jihomoravským ohniskům manýristické sochařské produkce na zámčích se však jeví jako pravděpodobný.

Rustika parteru průčelí jihovýchodního zahradního křídla a arkády zahradních křídel zámku v Jaroměřicích nad Rokytnou

Při probíhající opravě omítkového pláště jaroměřického zámku došlo v roce 2002 při odstraňování dožilých povrchových úprav čelní stěny jihovýchodního křídla směrem do parku k odhalení původní úpravy, která má charakter rustiky sestávající z obdélníkových ploch omítky s hrubou strukturou ohraničených zatlačenými spárami prováděnými do zavadlé vrstvy patrně hranou dřevěného nástroje.

Jaroměřická tvrz, patřící Janu z Pernštejna, byla v roce 1543 postoupena Jindřichu Meziříčskému z Lomnice a k dalšímu prodeji z rukou Kateřiny Meziříčské došlo v roce 1609. Renesanční přestavba je spojována s Ludvíkem Meziříčským, jenž zde sídlil od roku 1554.⁶¹) Byla vyslovena domněnka, že v době prodeje již mohl stát trojkřídlý zámek.⁶²) Přestavba do podoby pozdně renesančního trojkřídleho zámku je však připisována též Zikmundovi z Tiefen-

bachu a Rechenperkům ze Želetic (1609–1623).⁶³) Zároveň však někteří současní badatelé posunují vznik zahradních křídel do pozdější doby. S určitou mírou pochybností uvažuje M. Plaček⁶⁴) o existenci renesančního jihozápadního křídla a přitom hovoří o dostavbě(?) jihovýchodního křídla Janem Křitelem Ernou po roce 1670. B. Samek jde ještě dál, renesanci přiznává pouze jednokřídle stavení a rozšíření

⁵⁷) PLAČEK, Miroslav: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha 2001, s. 321.

⁵⁸) Bohumil Samek in: Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. svazek J/N, Praha 1999, s. 266; uvádí rok 1571. Datum úmrtí Zdeňka Lhotského v nápisu jeho náhrobní desky ve farním kostele zní 1577. Text s datem 1577 též přepisuje Aug. Kratochvíl ve Vlastivědě moravské (Vel.-Meziříčský okres, Brno 1907, s. 237) a současně připojuje zobrazení s přepisem nápisové části náhrobku, zároveň však ve svém textu (s. 230) uvádí rok úmrtí jako 1571; Karel Kuča in: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku. III. díl, Praha 1998, s. 253) rovněž uvádí držení zámku Zdeňkem Lhotským mezi léty 1561–77.

⁵⁹) Publikováno Miroslavem Plačkem In: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů hrádků a tvrzí. Cit. v pozn. 57, s. 320.

⁶⁰) Není však pochopitelně zcela jisté, zda jde o totožnou kašnu.

⁶¹) Miroslav Plaček: Cit. v pozn. 57, s. 275.

⁶²) Kol.: Hrad, zámek a tvrz ve Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. Jižní Morava. Praha 1981. Ved. aut. kolektivu: Ladislav Hosák, Metoděj Zemek, s. 112, pokud se zároveň ztotožníme s Plichtou navrhovaným datováním obrazu „Pohled na Jaroměřice (asi z roku 1611) ze západní strany“ (PLICHTA, Alois: Dějiny Jaroměřic nad Rokytnou a okolí, Jaroměřice nad Rokytnou 1994, obr. 36); toto datování obrazu však není zdaleka jednoznačné. V každém případě však lze zobrazená štítová průčelí křídel považovat za renesanční.

⁶³) KUČA, Karel: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku. II. díl, Praha 1997, s. 589.

⁶⁴) Miroslav Plaček: Cit. v pozn. 57, s. 275.

o obě zahradní křídla připisuje Ernovi.⁶⁵⁾ K tomuto půdorysně již rozvinutému trojkřídlému útvaru vážeme nalezenou úpravu jako prvotní, představující poměrně ojedinělý příklad exteriérové povrchové struktury imitační povahy, která byla pozdějšími úpravami citlivě překryta. Rustika má charakter určité kombinace tzv. stékové omítky s omítkou tzv. vypichovanou (pomocí konce proutěného koštěte); u nás se vyskytují již v pozdní gotice.⁶⁶⁾ Jde o vytvoření iluze otevřeného povrchu kamene kvádrů podnože, která do značné míry odpovídá manýristické zálibě v bizarních povrchových strukturách, jejichž jedním z vrcholných příkladů u nás je např. imitovaná skála obvodové zdi zahrady Valdštejnského paláce v Praze z 20. let. 17. století.

Plochy rustiky mají všude výšku asi 51 cm, šířka kompletně zachovaných polí se pohybuje mezi 120 a 136 cm, šířka spáry je u jejího horního okraje asi 2,5–3 cm. V nižších partiích průčelí rustika z větší části zanikla, absence viditelného spárování však dovoluje vyslovit předpoklad o nečleněné trnoži napodobující kámen stejné povrchové struktury jako ostatní plochy. Omítka je v důsledku vysokého podílu vápna v lomu světlá a obsahuje plnivo patrně říčního písku s kamínky až do 1 cm. Rustiková úprava byla prováděna nahazováním pouze v jedné vrstvě se zmíněným zatlačováním spár klínového průřezu do zavadlé hmoty. Zdivo průčelí jihovýchodního křídla zámku ve zkoumaných partiích je z lomového kamene, přičemž ani na nárožích není zřetelné armování z větších kusů.

Datování této omítkové úpravy není zcela zřejmé. Stavební dějiny zámku do komplexní questenberské přestavby v první třetině 18. století jsou známy poměrně málo a spíše jde o pracovní hypotézy bez přímé opory v pramelech či ve stavební historickém průzkumu nebo archeologickém výzkumu, jak již bylo naznačeno výše; ani jedna ze výše uvedených hypotéz tedy nemůže být definitivně upřednostněna či zavržena.

Současné s nálezem rustiky byla však odhalena i druhotně zaslepená arkáda na vnitřní straně obou zahradních křídel,

o jejichž existenci v renesanční fázi byly vysloveny pochybnosti.⁶⁷⁾ Tuto arkádu (se čtyřmi oblouky jihozápadního křídla) vidíme na obraze zámku z konce 17. století (1685?),⁶⁸⁾ který zdobuje zámek v etapě po údajně zběžné opravě po požáru v červenci 1631⁶⁹⁾ (rozsah škod na zámku a tedy i rozsah nutných oprav však není znám) a po rovněž doposud blíže dostatečně nespecifikované Ernově přestavbě po roce 1670, kdy již obě zahradní křídla byla plně rozvinuta. Arkáda o šesti obloucích je nesena žulovými hranolovými pilíři s nečleněnými blokovými patkami (o výšce cca 21 cm) a stejně utvářenými, výrazně do stran přečnivajícími, krycími deskami, jinak jsou celé pilíře v líci oblouků. Dříky pilířů o šířce 56 cm jsou okoseny (šířka plochy okosení je asi 5,5 cm) a opatřeny vápenným nátěrem, stejně jako zděná konstrukce oblouků, zachovaných v důsledku pozdějších úprav pouze v náběžích. Arkáda a patrně přiléhající architektura křídla tedy byla celá bílá. Na dřívku 3. pilíře jihovýchodního křídla (počítáno od napojení křídla) jsou na pohledově pravé straně fragmenty krycího zeleného nátěru, který je bílým vápenným pačokem překryt. Vzhledem k malému rozsahu a zdánlivě nahodilému výskytu této barevnosti můžeme pouze spekulovat o možné zelené výmalbě vnitřního

⁶⁵⁾ SAMEK, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. svazek J/N. Cit v pozn. 58, s. 25. Stejněmu závěr nacházíme v závěrech sborníku O životě a umění. Listy z jaroměřické kroniky 1700–1752. Uspořádal Alois Plichta, Brno 1974. Analýzou publikovaných materiálů se recenzentka sborníku Eva Samková dopracovává ke stejnému konstatování o Ernově přístavbě obou zahradních křídel (Eva Samková: Recenze a zprávy o literatuře. Vlastivědný věstník moravský. 2/1975, s. 248–250).

⁶⁶⁾ HOŠEK, Jiří – MUK, Jan: Omítky historických staveb. Praha 1989, s. 77, 83.

⁶⁷⁾ Miroslav Plaček: Cit. v pozn. 57, s. 275.

⁶⁸⁾ PLICHTA, Alois: Qestenberkové a Jaroměřice n. Rok. Umění 1980, reprodukce s datováním obr. 1, s. 152; Karel Kuča (cit v pozn. 63, s. 592) datuje obraz na počátek 18. století.

⁶⁹⁾ Alois Plichta: Cit. v pozn. 68, s. 151.

Detail struktury rustiky.

Přizemí jihozápadního křídla v průběhu prací v roce 2002 s odhalenými kamennými pilíři arkády.

prostoru arkád, která byla provedena ještě před líčením exteriéru. Na arkádách ani na rustice se nenašly stopy po požáru, což však vzhledem k jeho neznámému rozsahu a nepřesným důsledkům požáru, jak již bylo řečeno, nemusí být definitivní indicií pro jejich pozdější datování.

Nové nálezy by však spíše svědčily o trojkřídlé dispozici zámku ještě v „předernovském období“ a povrchovou úpravu můžeme charakterizovat jako manýristickou, resp. raně barokní. S podobnou povrchovou úpravou se setkáváme na jižní Moravě na zámku v Uherčicích.⁷⁰⁾ Plastická rustika se zde zachovala pouze na nárožích tzv. arkádového nádvoří. Lze tvrdit, že jde o původní úpravu z 90. let 16. století a o způsobu jejího provedení si můžeme udělat následující představu: Zprvu byly šablonami na zděné jádro vytaženy obrysové profily a do takto vymezených rámců byla po zavaznutí nahozena řídká malta s výrazným podílem hrubého říčního písku, která již nebyla dále upravována. Její struktura se tedy výrazně uplatňovala a kontrastovala s hladenou omítkou zdí. Jaroměřická rustika je však výsledkem dodatečné úpravy vypichováním, představuje tedy po stránce provedení odlišný typ. Co se týče vizuálního účinku obou strukturovaných povrchů jde však o přibuznost se stejnými slohovými východisky.

Na základě poměrně malého rozsahu nálezů vázaných pouze na přízemní část vnitřních fasád zahradních křídel a jednoho průčelí bez ověření v interiéru a na v ploše pater fasád můžeme bez nároku na obecnější soud vyslovit předpoklad renesančního původu těchto zámeckých hmot. Architekturu arkády – bez profilace patek a hlavic a archaicky působícím okosením hran dřívů pilířů – lze charakterizovat jako značně střídou a konzervativní. Současně je z odhalených konstrukcí zřejmé, že později v následující etapě došlo k alespoň částečnému uzavření arkád, jejich částečnému

⁷⁰⁾ VÁCHA, Zdeněk: K podobě renesanční architektury zámku v Uherčicích. In: Zprávy Památkového ústavu v Brně 3/1999, s. 20.

Detail dřívku pilíře arkády vnitřní strany jihozápadního křídla s pozdějšími úpravami, lištovým rámováním zúžených otvorů a následným přepletováním.

zazdění do podoby obdélníkových otvorů sahajících až po úroveň podlahy. Viditelná je však pouze hrana otvorů a jen hloubková sondáž by mohla odpovědět na otázku, zda zde již v hloubce špalety byly osazeny výplně. Podél otvorů byly ploché neprofilované lišty, zachované dnes v krátkých úsecích a otiscích, barevnost stěny a ostění otvorů byla v té době světle okrová. Se vši opatrností můžeme tuto úpravu spojit s Ernovou přestavbou. Další etapa úprav již vedla k plastickému ztvárnění fasád, které se v podstatě zachovalo do dnešních dnů. Otvory byly opětovně oboustranně zúženy (o 32–35 cm) a byla do nich (v té době jistě do hloubky špalety) vložena okna, která již mají pravidelný rytmus navazující na celkový rozvrh fasády. Tato „prandtauerovská“ etapa je též charakterizována rozsáhlým plentováním (pálené dlaždice – tzv. půdovky, tašky přichycené naplocho na líci starší stěny), které tvořilo základní schéma pro plastické architektonické členění (trnož, římsy, pilastry apod.), zachované dodnes. Nalezením stop nejstarší etapy budování stavby a čitelných fragmentů pozdějších úprav se tím spíše stává opět naléhavou potřeba koncepční stavebně historické analýzy, která by mohla nastínit pevné kontury historie této v mnoha ohledech mimořádné památky.

Jihlava, Palackého č. 5 (čp. 1235) – nástěnná malba místnosti 1. patra

V roce 2002 došlo k ukončení restaurátorských prací na malbě místnosti 1. patra domu Palackého č. 5 v Jihlavě.⁷¹⁾ Jde o měšťanský dům středověkého původu, což mj. dokládá gotický záklopový strop přízemí, pozdně gotický krov i nález fragmentů gotické nástěnné malby v námi pojednávané místnosti s druhotnou lunetovou klenbou s hřebínky. Stávající fasáda domu s bohatou štukovou dekorací je přímo datována rokem 1797. Tato interiérová úprava, která je v řadě ohledů v rámci jihlavského fondu renesanční a barokní malby jedinečná, byla později překryta řadou souvislých výmalb celé místnosti.

V Jihlavě je zachován v profánních stavbách a částečně i v sakrálních interiérech rozsáhlý soubor maleb, který však doposud čeká na katalogizaci a soustavné vědecké zpracování. Jde o ornamentální dekorace (rozviliny, růžice, květinové a ovocné girlandy, geometrické pásy apod.) i figurální malby profánních i sakrálních námětů na stěnách, klenbách i trámových stropech městských domů.

Zachovaná výmalba provedená vodou rozpustnou temperou⁷²⁾ a po restaurování in situ v torzu prezentovaná se však v rámci Jihlavy i širšího regionu od zbytku tamního zachovaného fondu liší. Akantové rozviliny zemitých okrových tónů akcentují hnědé či červené květy a zelené větvičky s drobnými červenými plody – bobulemi, jež jsou současně hlavním dekorativním motivem lišt pokrývajících hřebínky kleneb. Tento typ dekorace s proplétanými akanty je ve městě poměrně široce rozšířený a též jinde běžný. Na stěnách místnosti se však nacházejí zbytky vertikálních

⁷¹⁾ Akad. malíř Jiří Kořenek, akad. malíř Miroslav Marschal.

⁷²⁾ Akad. malíř Jiří Kořenek, akad. malíř Miroslav Marschal: Závěrečná restaurátorská zpráva. Nástěnné malby v 1. patře domu Palackého ulice č. 5 Jihlava, 2002, uloženo v archivu SPÚ.

Detail „Fajánsová“ malby, foto J. Kořenek, 2001.

pruhů grotesek a v rozvilinách klenby se nacházejí kruhové kartuše s motivem krajiny, resp. žánrového zobrazení interiéru s figurální stafáží, které se běžné jihlavské produkci vymykají.

Motiv grotesky – zde v podobě akantových rozvilin a větví vinoucích se z váz a v zásadě totožných s pojetím dekoru klenby – bývá spíše charakteristický pro panovnické a šlechtické interiéry manýrismu (viz bučovické grotesky a jejich předpokládaná souvislost s prostředím vídeňského dvora); v Jihlavě nacházíme jeho pozdní proniknutí do měšťanského prostředí. Modrá barevnost vnitřní malby kartuší je reakcí na dobovou oblibu delftske fajánse, která musela být vzorem pro malíře inspirovaného holandskými importy. Kartuš s krajinným motivem je zachována téměř kompletně; je zde v prvním plánu listnatý strom stojící na břehu řeky, za nímž je kopcovitá krajina s věžovitými stavbami, snad kostelíky. Za typicky „holandský“ musíme považovat žánrový výjev z interiéru, z něhož se však zachovalo jen málo (V místnosti – pokoji definovaném přibližně uprostřed umístěným oknem, které je částečně překryto draperií vyplňující celou pravou horní část obrazové plochy, jsou umístěny tři figury, dvě z toho u stolu. Pravá sedící, patrně ženská figura, s dlaní levé ruky na desce stolu, má před sebou drobné předměty zpodobené jako různé velké kroužky, tedy nepochybně mince. Způsob malby by zde nasvědčoval spíše přímému převodu scény z fajánse, než kupříkladu přepisu z nějaké grafické předlohy). Dekorátér zde spojil původně italský typ renesanční groteskové výzdoby (převládající kupř. v motivech dekorace skla běžně ještě v 1. polovině 18. století) s motivem holandské fajánsová malby. Pro vznik jihlavské nástěnné malby přicházejí – vzhledem k propojení akantových rozvilin klenby stonky stylizovanými do podoby lišt a motivu mřížky v dekoraci okenní špalety do ulice – do úvahy nejdříve 30. léta 18. století.

Záchranný a zjišťovací archeologický výzkum zaniklého románskogotického kostela v areálu Bučovického zámku

Pavel Borský, Radmila Stránská, Petr Vitula

Na podzim v roce 2000 provedli archeologové SPÚ v Brně záchranný archeologický výzkum při obnově kanalizačního řádu v areálu bučovického zámku. Během záchranné akce byly v severovýchodním rohu zámecké zahrady objeveny zbytky zaniklého kostela, o němž jsme z historických pramenů věděli pouze to, že zde kdysi stával, že v roce 1386 Boček z Kunštátu připisuje kostelní patronát zároveň s tvrzí, dvorem a 2 poplužními Ondřejovi z Bludova a z Nechvalína (ZDB VII, 516) a že v roce 1405 Ondřej z Bludova zřizuje v Bučovickém kostele oltář P. Marie, sv. Kateřiny a Doroty a při něm oltářníka (CDM XV, 435). Nevědělo se však, kde přesně tento kostel stál, kdy byl vystavěn a ani komu byl zasvěcen.

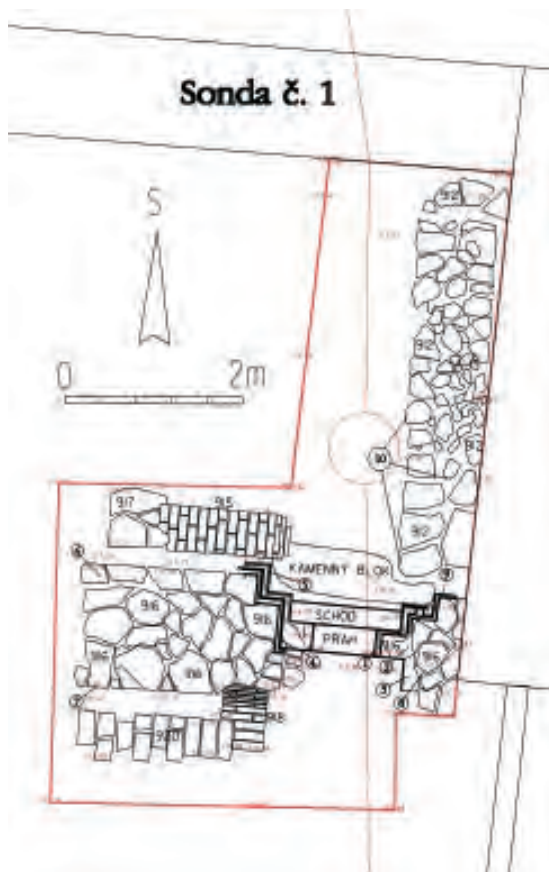
Výkopem pro kanalizační potrubí a následným plošným rozšířením označeným jako sonda č. 1 byla zachycena menší část severní stěny kostela s honosným románským vstupním portálem, jehož jeden ústupek byl odlomen zeminím strojem. Nález vyvolal poměrně značný zájem odborníků, mimo jiné i proto, že za první věrohodnou zmínku o Bučovicích se považuje až zpráva z roku 1322 o Vokovi z Bučovic (Wock de Budisswitz, CDM I, 156). Zájem také podnítil další rozšíření záchranného výzkumu v následující sezóně 2001 na zjišťovací, který si kladl za cíl upřesnění datace výstavby kostela, dále zjištění jeho půdorysného tvaru i rozměrů a konečně i zjištění vzhledu západní strany kostela. Klasickými archeologickými metodami byly zkoumány sondy č. 2 a 3. Ty pomohly vyřešit nejen otázku skutečné šířky hlavní lodi kostela, ale i vzhledu její západní strany a navíc byla zjištěna i mladší gotická úprava podlahy v interiéru. Poté zbývalo upřesnit délku hlavní lodi. Výzkum klasickými archeologickými metodami by nebyl v místech východního závěru lodi únosný, protože ten se nachází v prostoru severního nádvoří zámku, které je oproti původ-

Půdorys bučovického zámku s vyznačením zkoumaných sond č. 1 až 4 (červené linie) a průběhu kanalizačního potrubí (fialové linie).

Sonda č. 1 – detailní pohled na dochovanou pravou stranu románského vstupního portálu od severovýchodu.

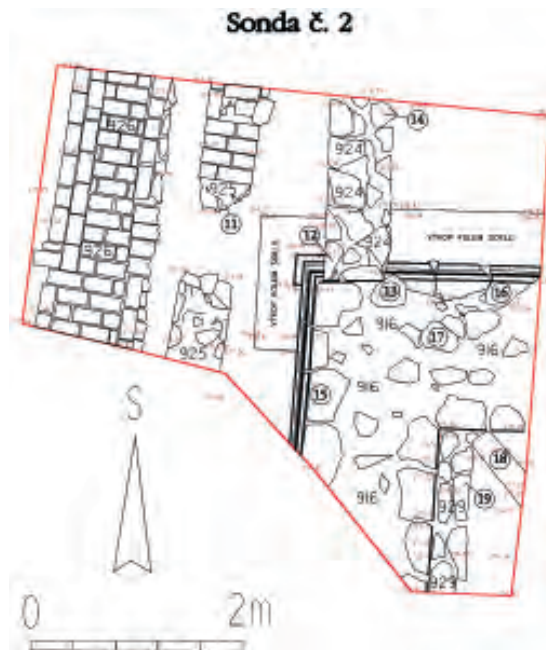
Sonda č. 1 – půdorys odkryté situace.

nímu terénu uměle zvýšeno o více než 2 m. Proto jsme zvážili nabídku na využití nedestruktivní metody výzkumu pomocí pulsního georadaru (GPR – Ground Penetrating Radar). Měření v ploše, označené jako sonda č. 4 poskytlo poměrně přesvědčivé výsledky.

Sonda č. 1 byla odkryta při záchranném výzkumu a vznikla rozšířením výkopu pro kanalizační potrubí, které prochází zhruba jejím středem. Celková rozloha prozkoumané a zdokumentované plochy je 25,55 m². Pod vrstvou recentních navážek a dorovnávek terénu se nacházely pozůstatky několika cihelných a kamenných staveb. Nejmladší z nich byly cihelné zdi, stavěné do podoby jednoduchých klenebních pasů (k 915, 918, 920). Zdá se, že tvořily jakési komory, které zpevňovaly terén silně podmáčený až v důsledku zavezení 8 m hlubokého a 35 m širokého vydlážděného vodního příkopu, obepínajícího zámek i s parkem až do 2. pol. 19. stol. Protože příkop plnil bezesporu i odvodňovací funkci, jeho zavezením se musel místní vodní režim velmi výrazně změnit, a to bylo zřejmě hlavním důvodem zpevňovacích prací. Vzniku zdí v tomto období odpovídá i typ a označení cihel. Dále byla v této sondě zachycena poměrně mohutná, avšak mělce založená kamenná základová zeď (k. 912). Pojivo tvořil prostý jíl promísený jemným říčním pískem. Podle stratigrafické situace, ale i ojedinělých keramických zlomků nalezených v pojivu ji můžeme datovat nejdříve do pozdního středověku, spíše až do období mladších novověkých. Jako stavební materiál zde byly použity kamenné kvádry, pocházející alespoň částí z destrukce dalšího kamenného zdiva (k. 916), které je nejstarší a zároveň i nejvýznamnější. Z této nejdůležitější stavby, kterou byl bezesporu někdejší v pramenech zmiňovaný prastarý kostel, se dochovaly nejen základy, ale zásluhou umělého zvyšování terénu i nadzemní části zdí až do výšky téměř 1 m. Výzkumem byla zachycena menší část mohutné severní obvodové zdi hlavní lodi kostela o šířce 1,40 m. Lité, vně i uvnitř kvádry lícované zdivo bylo přerušeno původním bočním vstupem o šířce 0,72 m. Dochoval

se z něj vstupní schod, kamenný práh a spodní část unikátního ústupkového, 3x odstupněného portálu, k němuž patřil i architektonický článek, vyložený při zemních pracích a umístěný dnes pod arkádami na nádvoří zámku. Podle výzdoby ostění a patky můžeme portál datovat do první poloviny 13. stol. Tomuto datování odpovídá i keramika z vrstvy, která tvořila tehdejší povrchovou úroveň terénu a byla pokrytá tenkou vrstvou malty, související s výstavbou kostela. Vnitřní strana nadzemní části zdi byla uvnitř omítnuta vápennou maltou, a to svědčí o tom, že stavba kostela musela být dokončena.

Sonda č. 2 se odkryla se během zjišťovacího výzkumu v roce 2001 a měla rozlohu 16,11 m². Situována byla s cílem zachytit severozápadní nároží kostela, aby mohly být upřesněny jeho rozměry. K novověkým stavbám patří kamenocihelná zídka, protínající sondu v severojižním směru (k. 925) a cihelný kanál (k. 926). Tyto fragmenty staveb bezesporu souvisí s hospodářským nebo zábavním zázemím zámku. Cihelný kanál rozhodně nebyl odpadní, ale sloužil zřejmě jinému účelu, snad i jako součást teplovzdušného topení. Nejdůležitější fragment stavby (k. 916) – nároží někdejšího kostela – bylo zachyceno v jižní části sondy. Po snížení se ve výšce 0,40 m nad původní románskou úroveň terénu objevil zdobný profilovaný sokl, vybíhající z paty z portálu a zvýrazněný na rohu o 0,20 m nižším dalším výstupkem. Z nároží směrem k severu vybíhala pevně svázaná kamenná, mělce založená zeď mladší, zřejmě gotické přístavby (k. 924). K vnitřnímu líci kostelní zdi 0,10 – 0,20 m nad románskou úroveň podlahy se přimykala kamenná zídka (k. 929), jejíž účel se nepodařilo přesně zjistit. Nejspíše však souvisela s gotickou úpravou podlahy v interiéru kostela, která byla ve 2. pol. 14. nebo v 1. pol. 15. stol. zvýšena dorovnávkou terénu o 0,50 m a pokryta pálenou dlažbou. Pod úroveň této dlažby byl v druhotném uložení kamenný kvádr s vytesanou kamenickou značkou a ještě níže pod ním se nacházela románská úroveň podlahy, která byla prostá hliněná a nesla stopy žáru. Na stěnách

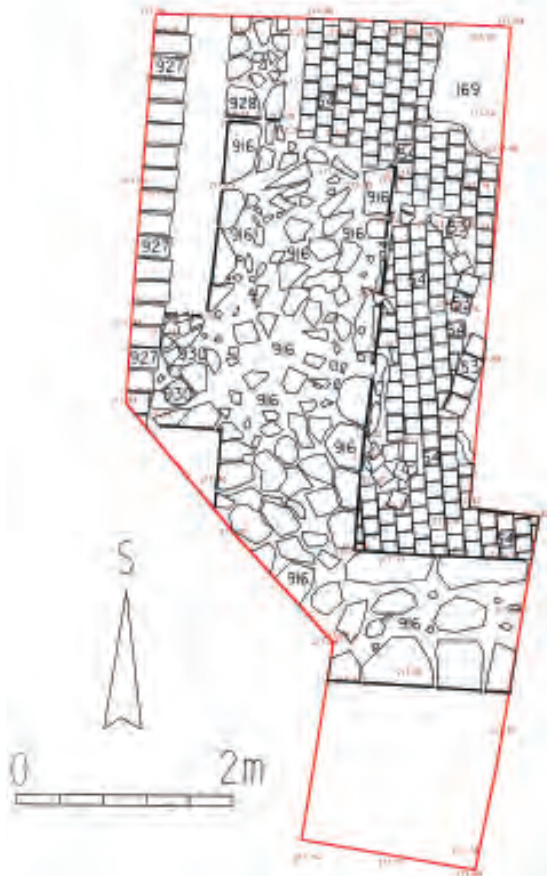

Sonda č. 2 – půdorys odkryté situace.

Sonda č. 2 – Pohled na začištěnou třetí úroveň středověkých hrobů od severovýchodu.

Sonda č. 3

Sonda č. 3 – půdorys odkryté situace v úrovni vrcholně středověké dlažďené podlahy kostela.

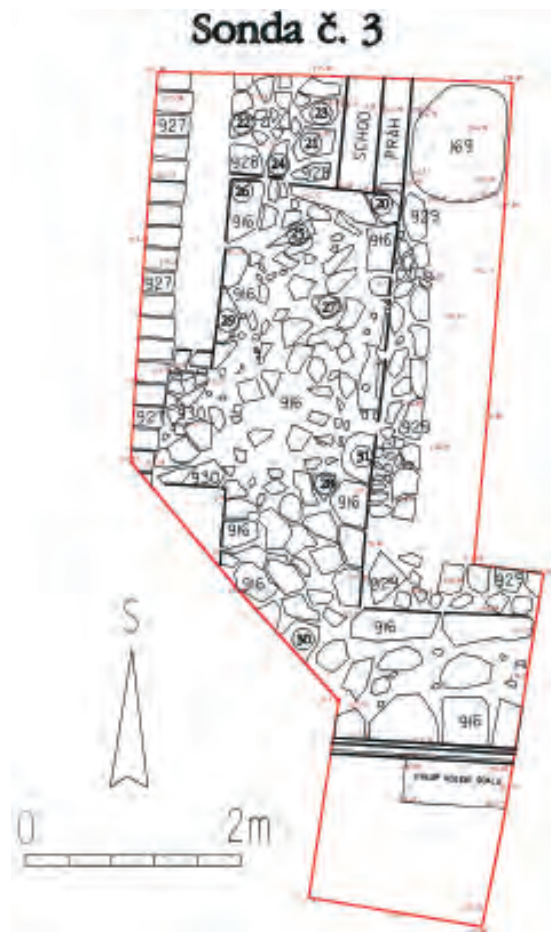
uvnitř byly místy fragmenty vápenné omítky s několika vrstvami vápenného nátěru. Při snižování středověkých vrstev vně při severní stěně kostela se odkryly a začistily celkem tři úrovně prostých pozdně středověkých nebo raně novověkých hrobů. Hrobové jámy se v tmavé humózní vrstvě nepodařilo rozlišit a pohřbení neměli u sebe žádné milodary. Avšak nejstarší úroveň hrobů nemohla být prozkoumána kvůli vysoké hladině spodní vody.

Sonda č. 3 o celkové rozloze 20,68 m² byla položena jižně od sondy č. 2 tak, aby v ní mohl být sledován a dokumentován průběh západní stěny kostela (k. 916) až po jeho jihozápadní nároží. Po snížení nadložních vrstev recentního a novověkého stáří byla v hloubce 0,65 m od současného povrchu a 0,50 m nad románskou podlahou začištěna úroveň gotické úpravy interiéru. Podle datování nálezů ojedinelých keramických zlomků byla podlaha někdy ve 2. pol. 14. nebo v 1. pol. 15. stol. uvnitř zvýšena hliněnou dorovnávkou a pokryta pálenou hliněnou dlažbou (k. 53 a 54). Ve vchodovém výklenku, který byl prostý bez portálu, byla podlaha dokonce zpevněna kamennou zídou (k. 928). Ve vzdálenosti zhruba 2,30 m od jihozápadního nároží kostela vybíhala směrem k západu další zeď (k. 930), pevně svázaná s hlavní západní zdí kostela. I když s ohledem na vzrostlou zeleň nemohl být průběh této zdi dále sledován, je nesporné, že jde o přístavbu (snad věžovou) současnou s hlavní obvodovou románskou zdí. Svědčí o tom i skutečnost, že ve vnitřním prostoru přístavku je hlavní obvodová zeď o 0,20 m zesílena, nejspíše byla i omítnutá a chybí zde také ozdobný profilovaný sokl. Ten byl zachycen pouze u jižní stěny. Stejně jako v sondě č. 2 byla i zde pod gotickou dlažbou a hliněnou dorovnávkou terénu kamenná zídka (k. 929), související zřejmě s vrcholně gotickými úpravami interiéru. I západní stěna nesla uvnitř stopy omítnutí vápennou maltou. Podlaha románské fáze kostela byla prostá z dusané hlíny. Nejen tato podlaha, ale i některé z vnitřních lícových kamenných kvádrů ve zdech, včetně dokonale opracovaného kamenného prahu nesly stopy požáru, který

zde byl založen snad úmyslně kvůli hydroizolaci. Úroveň gotické i románské podlahy uvnitř před vchodem porušil jeden z hrobů (k. 169) a další z nich porušil v jihozápadním rohu i vestavěnou zídku k. 929. Kvůli vysoké hladině spodní vody však tyto hroby nemohly být prozkoumány.

Sonda č. 4 vymezuje plochu o rozloze 340 m² na severním nádvoří zámku. Tato plocha byla proměřena pulsním georadarem v bodové síti o rozměrech 0,5 x 0,5 m. V terénu naměřená data byla nejprve zobrazena v softwarově neupravené podobě v jednotlivých vrstvách po 0,6 m. Do toho se promítly všechny přesně zaměřené viditelné objekty, které mohly ovlivňovat měřené hodnoty (stromy, kanálová šachta, jáma na vápno, betonová deska, věšáky na prádlo). Podle výškového zaměření se pozůstatky kostela měly nacházet v hloubce zhruba 2,1 – 2,3 m. Proto byla data v této vrstvě upravena pomocí speciálního softwaru, který umožňuje zvýraznění anomálií způsobených archeologickými objekty, v našem případě zbytky zděné architektury. Z tohoto vyhodnocení je patrné, že s hledanou sakrální stavbou nejspíše souvisí výrazná plošná anomálie v levé horní čtvrtině plochy. Zde je poměrně dobře ohraničena a umožňuje do jisté míry hypotetickou rekonstrukci nejen hlavní lodi kostela, ale i jeho kněžiště. Dvě výrazné lineární anomálie, procházející napříč měřenou plochou, indikují přítomnost ještě dalších zdí, nacházejících se však již mimo rámec hledané stavby. Anomálie při pravém okraji plochy můžeme dát prokazatelně do souvislosti s archeologickou situací, dokumentovanou K. Tihelkou v 50. letech minulého století při kopání dodnes existující jámy na vápno. Výkopem byla tehdy zachycena zeď, o níž se K. Tihelka domníval, že je pozůstatkem někdejšího kostela. Tuto domněnku můžeme nyní na základě geofyzikálního průzkumu prakticky vyloučit.

Během výzkumu byly také odebrány vzorky kamenů k petrografické analýze (č. 1–31 v kroužcích), kterou provedl K. Ondra. Bylo zjištěno, že převažujícím horninovým materiálem použitým ve zdivech jsou paleogenní slídnaté Ždánické pískovce a jílovité pískovce, ojediněle i vápence,

Sonda č. 3 – půdorys odkryté situace po snížení na románskou úroveň podlahy kostela.

Sonda č. 3 – detailní pohled na prostý nezdobený průchod západní stěnou do podvěží (?) od severovýchodu.

Sonda č. 4 – počítačové zobrazení anomálií na ploše měřené pulsním georadarem.

vyskytující se v okolí Bučovic. V jednom případě byl určen i valoun kulmské droby z paleogenních slepenců, popisovaných severozápadně od Bučovic a úlomek menilitového jílovce ze stejné oblasti. Ojedinelé byl ve zdi kostela zjištěn i neogenní řasový písčitý vápenec z okolí Slavkova. Z rozboru vyplývá, že valná většina stavebního kamene pochází ze zdrojů, nacházejících se zhruba v okruhu 5 km od Bučovic a ojedinelé kusy pak byly vytěženy i v okolí Slavkova, vzdáleném zhruba 10 km.

Záchranný i zjišťovací výzkum v Bučovicích přinesl bezesporu řadu nových poznatků. Datování odkryté stavby lze opřít především o rozbor fragmentů severního ústupkového portálu. Ostění s jemně profilovaným soklem sestává ze dvou pravouhlých ústupků. Pateční části ústupků s profilovanými hranami se zachovaly na pravé straně vstupu. Profilaci tvoří obloun na hraně ústupku, který po stranách provázejí výžlabky oddělené oblouny orámované v ploše zářezem. Nízko nad soklem vybíhá profilace do masivního drápku. Ukončení profilace drápkem je běžné na pozdně románských stavbách u ostění vstupů i oken. Drápek vytváří nejčastěji výběh profilace o dvou oblounech s výžlabkem uprostřed. Drápek pak vytvářejí zalomené výběhy těchto oblounů. V případě bučovického portálu se jedná o složitější řešení, v němž výběh „komplikuje“ třetí, osový prut. Velmi blízkou analogii pro toto řešení poskytuje profilace jednoho z ústupků portálu refektáře cisterciáckého kláštera ve Velehradě na Uherskohradištsku. Portál pochází z nejstarší stavební fáze kláštera z let 1210 – 1228. Působení velehradské klášterní huti se má za doložené i v dalších, více či méně vzdálených místech – u kostela sv. Vavřínce ve Vracově na Hodonínsku z let 1230 – 1240, kostela sv. Václava v Kostelci (okr. Hodonín) ze 30. let 13. století nebo u hradu Lukova na Zlínsku ze 2. čtvrtiny 13. století (fragmety portálu hradního kostela doloženého nepřímou 1235). Podle časového zařazení těchto staveb lze také původní bučovický kostel hypoteticky datovat už do 30. let 13. století, rozhodně však do první poloviny 13. století.

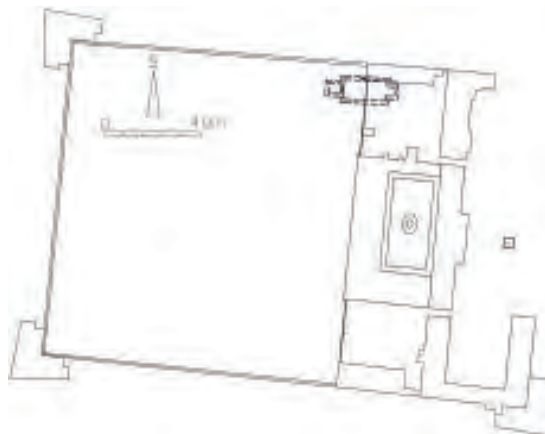
Sokl i ústupky jsou podle provedení prací školených kameníků (nebo kameníka), kteří pasivně nenapodobovali cizí vzor.

Na základě výsledků kombinovaného archeologického a geofyzikálního průzkumu můžeme usuzovat, že šlo bezesporu o jednolodní kostel s osou mírně vychýlenou k jihovýchodu a rozměry lodi uvnitř přibližně 18,5 x 8,5 m, vně pak 21,0 x 11,5 m. Hlavní vstup, zdobený portálem, byl umístěn na severní straně a směřoval k někdejší, zřejmě nikoliv nevýznamné tržní osadě a tehdy ještě provizorní dřevěné tvrzi nad osadou, jejíž existence pouze ve 13. stol. je prokázána archeologickým výzkumem ze 40. let minulého stol. Kamenná tvrz, doložená zde historickými prameny byla dostavěna až později, nejdříve asi koncem 13. stol., spíše až na poč. 14. stol. Uzavření lodi kostela na východě zůstává zatím neznámé, nejpravděpodobnější se však jeví pravouhlý tvar kněžiště jako v kostele sv. Václava v Kostelci na Hodonínsku. V ose západního průčelí se nachází kolmé ostění prostého nezdobeného průchodu do prostory vymezené výzkumem odkrytými zdmi. Tento prostor můžeme považovat nejspíše za zbytky axiálně situované západní věže, jejíž podvěží bylo podle četných analogií přístupné pouze z hlavní lodi. Nelze vyloučit, že jednolodní kostel s věží byl nejprve typem tribunového panského kostela s věžní, či spíše pavlačovou tribunou a až později se stal farním kostelem tržní osady a poté i města (hřbitov u kostela je doložen až od roku 1405). Neobvyklé je, že mezi západním průčelím a navazující zdí věže nebyla nalezena dilatační spára. To může svědčit o odlehčené konstrukci věže, na jejíž patrové části mohla být posazena dřevěná konstrukce se zvonící. Celková délka takto rekonstruovaného půdorysu kostela i s věžovou přístavbou a kněžištěm by se pak pohybovala kolem 30 m.

Uvážíme-li, že první věrohodné historické zprávy o Bučovicích se dosud datují k roku 1322, pak nález odkrytý během archeologického výzkumu zdůrazňuje význam města a jeho počátky posouvá hlouběji do středověku. Již v polovině 13. stol. nebyly asi Bučovice zcela bezvýznamnou

Pokus o celkovou půdorysnou rekonstrukci kostela na podkladě odkrytých nebo geofyzikálně měřených situací.

Půdorys bučovického zámku se zakreslením přesné polohy půdorysu zaniklého kostela.

osadou, ale tvořil je zřejmě větší komplex několika samostatně stojících objektů. Prvním z nich byla významná tržní osada na křižovatce obchodních tras, opevněná přinejmenším dřevěnou palisádou, možná i příkopem (v roce 1405 Ondřej z Bludova odkazuje mimo jiné i pozemek mezi příkopem a hřbitovem, CDM XV, 435), s branami na západním a východním okraji. Druhou částí byla mohutnými příkopy a valy opevněná tvrz na kopci na severozápadním okraji města. Jejím archeologickým výzkumem, kterého se v roce 1940 zúčastnil a poté jej i publikoval K. Tihelka, nebyly zjištěny žádné zbytky kamenných staveb, ale jen pozůstatky kůlových konstrukcí ze dřeva. Podle archeologických nálezů se její vznik klade do 1. pol. 13. stol. a následné využití rozhodně nepřesahuje přelom do následujícího století. Absence zbytků kamenné architektury uvnitř tvrze může vypovídat o tom, že sloužila jako provizorium a že se od počátku počítalo s výstavbou kamenné vodní tvrze v nivě Litavy. Třetí částí komplexu, pravděpodobně také samostatně opevněnou, byl velký kostel s přilehlým hřbitovem v jižním sousedství města, k němuž byla koncem 13. nebo poč. 14. stol. přistavěna i kamenná tvrz. S ohledem na velikost kostela je zarážející, že historické zprávy o něm jsou tak skoupé. Není nám známé jeho zasvěcení a chybí i jakékoliv zprávy o tom, jak zanikl. Hovoří se pouze o tom, že zámek byl vystavěn v místě, kde stávala tvrz a prastarý kostelík se hřbitovem. Podle zpráv z roku 1790 byl při stavbě stoky nalezen náhrobní kámen Anežky z Ojnic z roku 1531. Nepochybně byl původně zabudován ve zdi nebo podlaže kostela, který tehdy ještě fungoval. Proto k destrukci kostela mohlo dojít nejdříve až v souvislosti se stavbou zámku v letech 1567–1581. Tehdy byl také vybudován mohutný 35 m široký a 8 m hluboký příkop, původně vydlážděný kameny. Není vyloučeno, že právě materiál z rozebraného kostela se využil nejen k vydláždění příkopu, ale částečně i ke stavbě vlastního zámku. O příčině likvidace velké sakrální stavby však můžeme pouze spekulovat. Mohla být způsobena prostým narušením statiky, ale může

také souviset s šířením protestantismu, který koncem 16. stol. pronikal i do řad šlechty. Absence historických zpráv pak může být pouze důsledkem snah o potlačení jakýchkoliv stop starého myšlení.

Výzkum zaniklého kostela v Bučovicích přinesl řadu nových poznatků a ukázal, jak může archeologie přispět k objasnění nebo upřesnění historických skutečností. Poukázal také znovu na to, jak je důležité, aby v historicky cenných objektech byly archeology sledovány veškeré zásahy do stávajícího terénu.

Literatura

- BORSKÝ, P. – ONDRA, K. – SALAŠ, M. – STRÁNSKÁ, R. – VITULA, P.: *Archeologický, geofyzikální a petrografický výzkum románskogotického kostela v Bučovicích*. Ve službách archeologie IV. BORSKÝ, P. – STRÁNSKÁ, R. – VITULA, P.: *Bučovice* (okr. Vyškov), Přehled výzkumů 43 (2001).
- HURT, R. 1969: *Dějiny města Vracova*. Brno – Vracov.
- KRAMOLIŠ, Č.: *Vlastivěda moravská*. II. Místopis. Bučovský okres. Brno 1900.
- KUTHAN, J.: *Česká architektura v době posledních Přemyslovců*. Města, hrady, kláštery, kostely. Vimperk 1994.
- ONDRA, K. – STRÁNSKÁ, R. – VITULA, P. 2001: *Stavební kameny zdíva románského kostela v areálu zámku v Bučovicích*. Ve službách archeologie III, Sborník k 75. narozeninám Prof. RNDr. Jana Jelínka, DrSc. Brno, 163–166.
- PALÁTOVÁ, H. – STRÁNSKÁ, R. – VITULA, P.: *Bučovice* (okr. Vyškov), Přehled výzkumů 42, 2000, 203–204.
- PLAČEK, M.: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha 2001.
- POJSL, M.: *Velehrad*. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera. Brno 1990.
- RICHTER, V.: *Raněgotická stavba vracovského kostela*, in: Umění a svět 1, Gottwaldov 1957, 7–16.
- SAMEK, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska*. 2. svazek J–N. Praha 1999.
- TIHELKA, K.: *Příspěvky k dějinám Bučovic*, sv. II. Hradisko nad Bučovicemi. Bučovice 1941, 5–18.
- TIHELKA, K.: *Rukopis nálezové zprávy* uložené v archivu AÚ AV ČR Brno 1950.
- TIHELKA, K.: *K otázce, kdy vznikly Bučovice*, Vlastivědný věstník moravský VI/1, 1951, 12–19.

Průzkum zámeckých oranžérií, skleníků a fíkoven

Dagmar Fetterová

Průzkum oranžérií, skleníků a fíkoven na jižní Moravě byl zahájen v roce 2000 v rámci úkolu Věda a výzkum. V následujících letech průzkum pokračoval ve spolupráci s odbornými pracovníky ze státních památkových ústavů v ostatních částech naší republiky. O stavbách nás informují některé publikace a články, ucelený přehled o těchto stavbách zatím neexistuje.

I. etapa, rok 2000

Na jižní Moravě je evidováno 122 historických zahrad a parků. Průzkum staveb u zámeckých areálů byl zaměřen na objekty ve správě Státního památkového ústavu v Brně i dalších, kde podle dostupné literatury stavby existují nebo existovaly. Součástí úkolu bylo provádění archivního průzkumu, kterým se zabýval Tomáš Jeřábek a v současné době Eva Staňková.

Podle dosud provedeného průzkumu byly rozděleny stavby následovně:

1. *stavby částečně obnovené, které slouží dále k původnímu účelu , tj. k pěstování dekoračních rostlin:*
Buchovice (pouze jeden skleník, ostatní pěstební skleníky jsou modernizované), Hostim, Rájec nad Svitavou, Slavkov, Střílky
2. *stavby obnovené, sloužící původnímu účelu:*
Kroměříž – Květná zahrada (teplomilný skleník), Lednice, Lysice, Telč, Tavíkovice, Veselí nad Moravou, Valtice
3. *stavby obnovené, sloužící jiným účelům (výstavní, kulturní aj):*
Boskovice, Milotice
4. *přebudované stavby sloužící jiným účelům:*

Jaroměřice nad Rokytnou, Nové Syrovce, Židlochovice, Kroměříž – Podzámecká zahrada

5. *stavby obnovované:*
Uherčice
6. *stavby částečně obnovené, nevyužívané k původním účelům:*
Budišov, Luka nad Jihlavou
7. *stavby havarijní, ale částečně sloužící původnímu účelu:*
Jevišovice
8. *stavby havarijní, nevyužívané:*
Čechy pod Kosířem, Jinošov, Lechovice, Lomnice u Tišnova, Náměšť nad Oslavou, Předklášteří, Veverí
9. *stavby částečně zaniklé, zbytky slouží původnímu účelu:*
Holešov
10. *stavby zaniklé:*
Bítov (dvůr Vranč), Brno – Augustiniánský klášter, Denisovy sady, Na nivkách, náměstí 28. října, Brodek u Prostějova, Bystřice pod Hostýnem, Dolní Rožínka, Kroměříž – v Holandské zahradě v Květné zahradě, Lešná, Mikulov, Jaroslavice, Pernštejn, Šebetov, Třebíč, Velké Opatovice, Vranov nad Dyjí, Židlochovice
Podrobněji o výše uvedeném průzkumu viz Lednice na Moravě – Zámecký palmový skleník, sborník ze semináře, Brno 2002

II. etapa, rok 2001

Průzkum staveb pokračoval na jižní Moravě, rozšířen byl o území severní Moravy, středních a jižních Čech. Do úkolu byli zapojeni kolegové z dalších Státních památkových ústavů (Alena Halamičková, Růžena Bočková, Marek Ehrlich, Jiří Olšan, Věra Skálová, Jozef Laššák). Archivní průzkum provedla Eva Staňková.

1. Severní Morava

(spolupráce: Alena Halamíčková, Jozef Laššák)

Základní průzkum v terénu byl proveden u těchto objektů:

Lešná, Kyjovice, Raduň, Radkov – Dubová, Litultovice, Dolní Životice, Nový Dvůr u Opavy, Velké Heraltice, Linhartovy, Slezské Rudoltice, Albrechtice, Šilhéřovice, Paskov, Fulnek, Tovačov, Rokytnice u Přerova, Hustopeče nad Bečvou, Lipník nad Bečvou a Veselíčko.

Zaniklé stavby:

Lešná (okr. Vsetín)

Fulnek (okr. Přerov)

Lipník nad Bečvou (okr. Přerov)

Tovačov (okr. Přerov)

Veselíčko (okr. Přerov)

Původní využití staveb:

Velké Heraltice (okr. Opava), po obnově slouží k pěstování rostlin (výuka žáků)

Paskov (okr. Frýdek – Místek) – pro pěstování rostlin k prodeji

Rokytnice u Přerova (okr. Přerov) – po obnově slouží pro pěstování rostlin (Ústav sociální péče)

Jiné využití staveb:

Kyjovice (okr. Opava) – oranžerie přeměněna na tělocvičnu

Šilhéřovice (okr. Opava) – oranžerie přeměněna na klubovnu

Tělovýchovné jednoty HNKG Ostrava

Přebudování staveb k jiným účelům:

Litultovice (okr. Opava) – byty

Slezské Rudoltice (okr. Bruntál) – zámecká vinárna

Albrechtice (okr. Bruntál) – byty

Plánovaná obnova:

Raduň (okr. Opava)

Obnovené stavby:

Dolní Životice (okr. Opava)

Nový Dvůr u Opavy (okr. Opava)

Havarijní stav:

Radkov – Dubová (okr. Opava)

Linhartovy (okr. Bruntál) – strana v PLR na druhém

břehu řeky Ostravice

Chybí doklady o existenci:

Hustopeče nad Bečvou (okr. Přerov)

2. Střední Čechy (spolupráce: Růžena Bočková)

Základní průzkum v terénu byl proveden u těchto objektů: Konopiště, Smilkov, Dobříš, Drahenice, Tochovice.

Obnovené stavby:

Konopiště (okr. Benešov)

Původní využití staveb:

Dobříš (okr. Příbram) – stavba využívána zahradnickým způsobem

Jiné využití staveb:

Smilkov (okr. Benešov) – využíván jako dílna současným majitelem

Tochovice – není využívána

Havarijní stav:

Drahenice (okr. Příbram)

3. Jižní Čechy (spolupráce: Marek Ehrlich, Jiří Olšan)

Základní průzkum v terénu byl proveden u těchto objektů: Nové Hrady, Komářice, Libnič, Borovany, České Budějovice, Jindřichův Hradec, Český Krumlov

Jiné využití staveb:

České Budějovice – Lannova loděnice (okr. České Budějovice) – oranžerie upravena a využívána jako klubovna

Obnovené stavby:

Nové Hrady (okr. České Budějovice)

Český Krumlov (okr. Český Krumlov)

Stavby bez dalšího využití:

Borovany (okr. České Budějovice)

Havarijní stav:

Komářice (okr. České Budějovice)

Libnič (okr. České Budějovice)

Jindřichův Hradec – Landfrassova vila (okr. Jindř. Hradec)

Vyšší Brod (okr. Český Krumlov)

Předložený výčet se stručným popisem vychází ze dvou materiálů, zpracovaných v rámci úkolu Věda a výzkum 2000 a 2001, které jsou uloženy v příruční knihovně Státního památkového ústavu v Brně, nám. Svobody 8. Záměrem je podchycení stávajících staveb ale i těch, které již zanikly. Za důležité považujeme upozornit správce staveb na skutečný stav památky a případně pomoci se stanovením záměru pro další využití, získání financí na obnovu apod.

Výše uvedený stručný výčet staveb na jižní Moravě je teprve na počátku průzkumu. Za stěžejní považujeme

archivní průzkum, kdy se můžeme zcela konkrétně opřít o nalezené údaje. Mnohdy však materiály chybí nebo jsou neúplné, někdy jsou zařazeny pod úplně jiným rejstříkem a přichází se na ně zcela náhodně. Archivní práce je časově náročná a vyžaduje mimořádné soustředění a úsilí. A za to právě vděčím své kolegyni Evě Staňkové a vyjadřuji jí tímto svůj upřímný dík. Stejně tak i kolegům ze Státních památkových ústavů, kteří pomáhají při průzkumu staveb po celé republice.

Literatura a prameny

ELIÁŠ, Jan: Uherčice, zámecké zahrady a park, historický průzkum, Brno, 1996.
FETTEROVÁ, Dagmar – STAŇKOVÁ, Eva – PETERKOVÁ, Petra – JEŘÁBEK, Tomáš: Výzkum zámeckých oranžérií, skleníků a fikoven na jižní Moravě, Státní památkový ústav v Brně, 2000.
FETTEROVÁ, Dagmar – STAŇKOVÁ, Eva: Průzkum zámeckých oranžérií, skleníků a fikoven – 2. etapa, Státní památkový ústav v Brně, 2001.
HIEKE, Karel: Moravské zámecké parky a jejich dřeviny, Státní zemědělské nakladatelství Praha, 1985.
HORSÁK, Zdeněk: Historické, kompoziční a biologické vyhodnocení parku v Lysicích, diplomová práce, VŠZ Brno, 1965.
NOVÁK, Zdeněk: Zimní zahrada zámku v Lednici, Památkový ústav v Brně, 1997.
PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, Božena – PETRŮ, Jaroslav – RIEDL, Dušan – SVOBODA, Antonín Marian: Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Nakladatelství Libri, Praha 1999.
ŠUBR, Jaroslav: Čechy pod Kosířem, zaměření a dendrologický průzkum, ročníková práce VŠZ Brno, Lednice, 1960.

ŠUBR, Jaroslav: Čechy pod Kosířem, Studie památkové obnovy zámeckého parku, VŠÚOZ Průhonice, 1988.
ŠUBR, Jaroslav: Památkový záměr a studie na obnovu parku v Židlochovicích, Ateliér zahradní a krajinnářské tvorby, Brno, 1999.
ŠUBR, Jaroslav – BOUČEK, Zbyněk – ŠUBROVÁ, Renata – WEBER, Martin – BUSINSKÝ, Roman – DOSTÁLEK, Jiří – PINCOVÁ, Veronika – VIKTORINOVÁ, Helena – NEMETH, Rudolf – GALLO, Petr – SVOBODA, Antonín Marian – BURSÍKOVÁ, Marie – JANOUŠKOVÁ, Jana – KRÁKOROVÁ, Jana: Rehabilitace zámeckého parku v Telči, Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v Průhoncích, 2001.
ŠUBROVÁ, Renata: Zámecký park v Telči, diplomová práce, Brno, 1994.
RIGASOVÁ, Milada: Historie a obnova zámecké zahrady v Mikulově, RegioM, 1999.
VLČEK, Pavel: Stavební Glossy, Oranžérie, in Cour d'honneur, Moravský zemský archiv v Brně 1999
Zpravodaj města Bystřice pod Hostýnem, č. 10, 2000.

Zajímavé stavby v lese u Nových Syrovic

Libuše Sedláčková

Bývalá barokní kaplička – Sibyla, 2001.

Nedaleko zámku v Nových Syrovicích byla v lesnaté krajině nazývané Sička, založená hrabětem Nipšem panská lovná obora. V ní vznikly i různé stavby které přímo souvisely s provozem, využíváním a chovem zvěře.

Zámecké obory a bažantnice sehrávaly v krajině stejně důležitou roli obdobně jako zámecké zahrady a parky, propojovaly šlechtické sídlo s krajinou v okolí. Počátky chovu zvěře, lov a obornictví sahají v našich zemích již do začátku 13. století.

Obory byly projevem formování a přizpůsobování přírodního prostředí pro potřeby panstva. Měly pevnou kompozici založenou na geometricky formovaných průsecích, organizovaně seskupených lesních porostech kombinované s rozlehlými travnatými palouky, obohacené vodními plochami, potoky a mnohdy bažinami, které byly pro chov určitých druhů zvěře nezbytné.

Porosty byly formovány jako rovnoběžné nebo diagonální průseky, v mnohých případech také do hvězdice nebo polohvězdice. Lze je považovat za umělecký výtvar všestranně obohacující krajinu. Nikdy v oborách nechyběly stavby okrasného i užitkového charakteru, které bezprostředně souvisely s lovectvím, chovem zvěře a provozem obor.

Byly to seníky, krmelce, různé komory, kůlny a sklepy pro uskladnění krmiva. Okrasné stavby byly různě pojeté altánky, gloriety, lovecké pavilónky vystavěné tak, aby umožňovaly pohodlný lov zvěře, který mnohdy sloužil pouze k zábavě.

Podobně byla lovná obora řešena i v syrovickém poleší, kde v bažinatém údolí vznikla obora s různými stavbami. Hájenka s hospodářskými dvory a velký včelín, jsou dodnes zachovány i když poněkud novodobě stavebně upravené. Z okrasných drobných staveb zbyly dodnes jen tři

z původně většího počtu, které již ale neodolaly náporu času.

Ústřední stavbou je dodnes lovecký altán, zvaný Lusthaus, se čtyřmi otevřenými výhledy přesně orientovanými ke světovým stranám což bylo předpokladem pro zdárný lov zvěře. Stavba Lusthausu se objevuje na mapě stabilního katastru již z roku 1824. Dodnes je okolní lesní porost formován do dlouhých mohutných průseků paprscitě uspořádaných s altánem uprostřed. Jeho okolí je dodnes zvýrazněno výsadbami červenolistého buku. Jehličnaté porosty stále nesou stopy cíleného pěstebního záměru. Byly vysázeny v pravidelných řadách a za každou třetí řadou jehličnanů byla vysazena řada červenolistého buku. Samotná stavba je uváděna k roku 1841 ve Očeňovacích operátech, kde je řazena mezi vrchnostenské objekty jako byly mlýn, pivovar apod. Má čtvercový půdorys, v průčelní ose uspořádané fasádě je prolomen hlavní vchod, přístupný dvoustranným nájezdem. Vedle portálu z každé strany je jeden okenní otvor. Boční fasády jsou prolomeny dvěma okenními otvory. V interiéru je jediný prostor jehož podlaha je vykládaná drobnou mozaikou ve tvaru hvězdy, podobná mozaika je i na podlaze v prvním patře zámku v Nových Syrovicích, kde je také uvedeno datování z roku 1852.

Další stavbou v lese je bývalá barokní kaple, kde podle pamětníků sedávala mechanická loutka švadleny, která vždy když se otevřely dveře a vstoupil návštěvník, zakývala hlavou a udělala jeden steh na látce. Toto popisuje Jaroslav Michal a dále uvádí, že popisovaná figura ženy se již rozbila a zůstala tam jen prázdná budova. Další ústně přejímaná pověst uvádí, že tzv. Sibylu nechal vystavět šlechtic, který se v těchto místech zachránil před bouří. Dnes objekt připomíná stavbu kaple oválného půdorysu. V průčelí je pravouhlej kamenný portál. V ose kolmé na vchod jsou ve zdech prolomená dvě oválná okénka, zasazená do výklenků, ukončených eliptickým obloukem. Dolní okraj výklenků slouží jako sedátka. Poslední ze zbylých staveb je Špice při lesní cestě. Jedná se o cihelný hranol – obelisk jehož výška je 4 m. Podle pověsti byl na něm umístěn terč na střelení,

uvádí se také, že v tomto místě mohl padnout i francouzský generál v době napoleonských válek.

Kolem Špice byly rozmístěny stolky a lavice, chráněné velkým deštníkem upevněným na stromě jako ochrana proti slunci, když se střílelo do terče umístěného na hranolu.

Obelisk a Lusthaus byly nedávno stavebně opravené a přispívají k malebnosti celého území, které je významné i po stránce kvality okolní přírody. Celá lesnatá oblast je vyhlášena jako přírodní památka Habrová seč.

V roce 2001 byl zpracován návrh na prohlášení staveb Lusthausu, Špice a bývalé kaple za kulturní památku.

*Za spolupráci děkuji kolegyním
Mgr. Evě Staňkové a Mgr. Kláře Báčové*

Lovecký altán zvaný Lusthaus, 2001.

STUDIEN

Gegenständliche Belege für die Körperkultur und Hygiene in den Mobiliarbeständen*Ludmila Dufková*

Im Jahr 2001 wurde der Mobiliarbestand auf den Burgen und Schlössern Bítov (Vöttau), Boskovice (Boskowitz), Bučovice (Butschowitz), Buchlov (Buchlau), Buchlovice (Buchlovice), Jaroměřice nad Rokytnou (Jarmeritz), Kroměříž (Kremsier), Lednice (Eisgrub), Lešná (Löschna), Lysice (Lissitz), Milotice (Milotitz), Náměšť nad Oslavou (Namiest an der Oslau), Pernštejn (Pernstein), Rájec nad Svitavou (Raitz), Slavkov (Austerlitz), Telč (Teltsch), Valtice (Feldsberg), Vizovice (Wisowitz) und Vranov nad Dyjí (Frain an der Thaya) mit Augenmerk auf Gegenstände aus Glas, Porzellan und Keramik zu Zwecken der persönlichen Hygiene untersucht.

Zu ihnen gehören verschiedene Arten von Wannen, Lavabos – Waschschüsseln mit Wasserkanne oder Wasserkrug, oder Waschbecken mit einem an der Wand aufgehängten Wasserbehälter. Ferner unterschiedliche Krüge, Kannen, Schüsseln mit Kannen für das Händewaschen, ab dem 18. Jahrhundert gab es Schalen für Seife oder Schwamm, kleine Wannen zum Fußwaschen, Schalen zum Mundausspülen – Becher mit tiefer unterer Schale, die vom chinesischen Porzellan übernommen wurden, Wasserkaraffen, Kübel zum Wasserausgießen, Bürstenständer, Zahnstochergefäße, Zahnpulverschüsseln, Nachttöpfe, Bidets, Spuckschalen, Puderdosen oder Duftschränkchen, Flakons, Kosmetikdosen, Parfümfläschchen, Necessaires.

In den jeweiligen Sammlungen ist die Anzahl der Toilettengegenstände aus Glas wesentlich kleiner als die Anzahl aus Porzellan und Keramik. Zu den am meisten verbreiteten Arten des Toilettenglases gehörten die Flakons. Für den Reichtum ihrer Skala sorgten mit ihrem enormen Anteil ab dem 17. Jahrhundert vornehmlich die nord- und südböhmischen Glasmanufakturen, ab dem 19. Jahrhundert zudem die mährischen Glasfabriken. Waschgarnituren aus Glas blieben praktisch in den Sammlungen nicht erhalten.

Die Kollektionen von Toilettengegenständen aus Keramik und Porzellan sind wesentlich umfangreicher in den Schlosssammlungen vertreten. Ähnlich wie bei den Glasgegenständen repräsentieren die Gegenstände aus dem zweiten Drittel des 19. Jahrhunderts die zahlenstärkste Gruppe. Wohl die meisten von ihnen stammen aus Frain an der Thaya

Schale, Ende 19. Jh. Schloss Náměšť nad Oslavou.

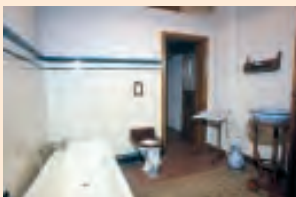
Eimer aus der 2. Hälfte des 19. Jh. Schloss Telč.

Herrenecessaire, Anfang des 20. Jh., Náměšť nad Oslavou.

Flakon aus der 2. Hälfte des 19. Jh., Schloss Telč.

Schlossbadezimmer, Lednice, 2002.

(Vranov nad Dyjí) – aus der ersten Manufaktur für Steingut und das sogenannte Wedgwood im Gebiet von Mähren, die im Jahr 1799 gegründet wurde. Auch den serienmäßig gefertigten Produkten wurde große Fürsorge zuteil. Es finden sich zudem Gefäße, die auf Wunsch der Auftraggeber mit gemalten Initialen oder Wappen verziert wurden.

Die Artikel aus der Porzellanmanufaktur in Schlaggenwald (Horní Slavkov) sind mit effektivem Blumendekor geschmückt, die Gegenstände aus der Porzellanmanufaktur Pirkenhammer (Březová) tragen Blumen, Arabesken und vergoldetes Reliefornament, die Manufaktur Weber auf der reichsgräflichen Herrschaft der Familie Thun in Klášterle a.d. E. (Kláštorec nad Ohří) zeichnet sich durch ein blaues oder bunt gemaltes Dekor aus, später überwiegen insbesondere Wiener Vorlagen mit vorwiegend Blumenverzierungen, die oftmals reich mit Gold versehen sind. Ferner sind Produkte aus der Porzellanmanufaktur Loket mit fein gezeichnetem und vergoldetem Dekor oder Gefäße mit einem Dekor im chinesischen Stil mit blauem Druck vertreten. Recht zahlreich sind unter anderem auch die Sammlungen der Toilettengegenstände von den Firmen Villeroy & Boch, Thurn und Wheat & Cornflow.

In den Inventaren der Schlösser und Großgüter, sowie in den Familienarchiven finden sich sehr häufig Auflistungen von Toilettengegenständen, die in der nächsten Zeit einer Vergleichstudie unterzogen werden müssen.

In der nächsten Phase werden die Komparation aller verfügbaren schriftlichen Unterlagen mit dem bestehenden Zustand des Mobiliars und die Suche nach Zusammenhängen zwischen der damaligen Lebensweise in den Adelsresidenzen und der Produktion dieser Zeit, wie sie dem „modernen Geschmack“ des 18. und 19. Jahrhunderts entspricht, notwendig sein.

Geschichte des Schlosses in Lissitz nach dem Jahr 1945

Dalibor Hodeček

Lissitz (Lysice) war ein Städtchen mit Entwicklungstyp auf einem Gemeinschaftsgrundriss am Lissitzer Bach. Es liegt unterhalb der Hänge, die in Ostrichtung in die leicht hügelige Landschaft des Südausläufers von Klein-Hanna absinken.

Der Schlosskomplex befindet sich am nordwestlichen Rand von Lissitz. Das eigentliche Schlossgebäude ist das ausgeprägteste und dominierende Element des ganzen Schlossareals. Östlich vom Schloss und Vorschloss erstreckt sich ein ausgedehnter terrassenförmig angelegter Garten.

Im Jahr 1908 wurde nach dem Tod des Vaters Quido, der am 22. Februar 1907 starb, Albrecht Dubsky der letzte private Eigentümer des Schlosses in Lissitz (geboren am

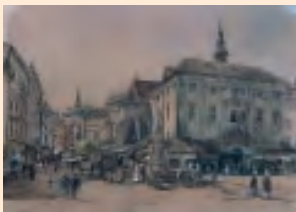
12.7.1882 in Lissitz als drittes von fünf Kindern von Guido und Elisabeth Leopoldine Dubsky, er starb im Jahr 1962). Auch unter diesem letzten Besitzer wurden die kulturellen Traditionen dieses anmutigen Schlosses aufrechterhalten. Hier fanden weiterhin wichtige Treffen statt, bedeutende Gäste wurden zu Besuchen eingeladen.

Zum Ende des Zweiten Weltkriegs siedelten Albrecht Dubsky und seine Gemahlin nach Wien um. Sein Besitz, der sich im politischen Kreis Boskowitz (Boskovice) befindet, wurde nach dem Dekret des Präsidenten der Republik Nr. 12/45 Slg. konfisziert. Am 13. September 1945 erfolgte die Beschlagnahmung des Schlosses für militärische Zwecke. Am 26. Februar 1946 wurde auf dem Großgut die ordentliche nationale Verwaltung eingeführt. Im Jahr 1947 fiel der Beschluss für die Aufnahme des Schlosses unter den Objekten der 1. Kategorie, die dem strengen Denkmalschutz unterliegen.

Am 1. Januar 1952 übernahm das Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kunst innerhalb der Reorganisation der staatlichen Denkmalpflege die Instandhaltung des Schlosses von den technischen und verwaltenden Organen der Nationalen Kulturkommission, und im Jahr 1958 ging die Verwaltung des Schlosses in die Hände des neu gegründeten Bezirkszentrums für staatliche Denkmalpflege und Naturschutz in Brünn über. Bald darauf wurde das Schloss im Jahr 1960 der Verwaltung des Nationalen Kreisausschusses in Blansko (Abteilung Bildung und Kultur) übergeben. Am 1. Januar 1967 ging das Schloss zurück an die Verwaltung des Bezirkszentrums für staatliche Denkmalpflege und Naturschutz in Brünn. Die tatsächliche Übernahme fand jedoch erst im Jahr 1969 statt.

Am 23. Juli 1991 erklärte das tschechische Kulturministerium die Lissitzer Schlossbibliothek mit ihren 13 385 Bänden zum Kulturdenkmal.

Die Instandsetzung der Schlossorangerie und der sogenannten alten Festung erfolgte im Jahr 2000. Zudem wurde die neue Besichtigungstrasse vom Park über die „sala terrena“ in die Orangerie vorbereitet. In der zweiten Etage öffnete sich ab dem 15. Mai die neue Trasse, die durch einen Teil der Wohnung der letzten privaten Schlossbesitzer führt. Die ursprüngliche Trasse wurde um die neuerlich zugänglichen Gästezimmer erweitert. In den Fällen, wo kein Stammmobiliar installiert, oder wo die Funktionsausstattung des Raumes nicht respektiert werden konnte, wurde der zeitgenössische Einrichtungsstandard der Schlosszimmer berücksichtigt.

Stich von R. Alt, Großer Markt-
platz in Brno mit Merkurbrunnen,
1854.

Merkurbrunnen, Farblithographie,
undatiert.

Parnasbrunnen auf einem
Kupferstich aus dem Jahre 1768.

Brünner Brunnen

Petra Peterková

Der Begriff „Brunnen“ bezeichnet allgemein einen Behälter für Wasser. Die Brunnen wurden als Behälter an den Ausmündungen der Gravitationswasserleitungen gebaut. Sie dienten zur Bevorratung der Haushalte mit Wasser und sie bildeten eine Wasserreserve für die Brandlöschung.

Dieser Artikel soll die Zusammenhänge zwischen der Entstehung, dem Transfer, den Änderungen und dem Verschwinden einiger Brunnen in Brünn klären.

Der **Parnas-Brunnen auf dem Krautmarkt** (Zelný trh) repräsentiert eine monumentale barocke Bildhauerarbeit nach dem Entwurf von Johann Bernhard Fischer von Erlach. Das Werk wurde durch Berninis Fontäne auf dem Piazza Navona in Rom inspiriert. Er verblieb als einziger der Brünner Brunnen über einige Jahrhunderte an seiner ursprünglichen Stelle und er dominiert bis heute auf dem Platz. Der Brunnen **Kleiner Parnas auf dem Fischmarkt** (Rybí trh, heute Dominikánské náměstí) entstand im letzten Jahrzehnt des 17. Jahrhunderts und er war einer der ältesten Steinbrunnen in Brünn. Aus der selben Zeit stammt auch der **Merkur-Brunnen**, der seinen ursprünglichen Standort auf dem Unter-Platz (Dolní náměstí, heute náměstí Svobody) hatte. Der Bildhauerteil wurde im Jahr 1876 in den Innenhof des Bischofshofs (heute Mährisches Landesmuseum) verlegt, das beschädigte Steinbecken kaufte die Stadt Tischnowitz (Tišnov). Viele andere Brünner Brunnen traf das gleiche Schicksal. Noch 1879 hatte Brünn fünf abgebaute Brunnen auf Lager, sie wurden 1887 an den Steinmetz Lang als Material verkauft.

Das Ende des 19. Jahrhunderts war den Brunnen nicht allzu gewogen, sie wurden durch Wasserspender aus Gusseisen und Hydranten ersetzt, die geringere Ansprüche an den Platz und die Wartung stellten. Eine Ausnahme bildete der romantische **Brunnen im Park Augarten** (Lužánky). Erhalten blieb die **Gusseisenfontäne in der Straße Václavská**. Heute ist sie nach ihrer Restaurierung in der Fußgängerzone der Straße Česká in Betrieb. Ein ähnliches Werk stand in der **Straße Uhelná**. Heute ist diese Fontäne im Gelände des Wasserwerkunternehmens Vodárenská a.s. außer Betrieb (Straße Soběšická). Der letzte der erhalten gebliebenen Gusseisenbrunnen steht auf dem Platz **náměstí Republiky im Stadtteil Husovice**.

Einzigartig in seiner Ausführung sowie betreffend des Zeitpunkts und des Orts der Entstehung ist der **Brunnen im Hof des Neuen Rathauses** auf dem Dominikanerplatz (Dominikánské náměstí). Er wurde für die Ausstellung der zeitgenössischen Kultur in Brünn 1928 nach einem Entwurf von J. Stejskal und J. Pešek angefertigt. Seinen heutigen Standort bezog er im Jahr 1935.

Sammleraktivitäten von Johann II. von Liechtenstein

(Beitrag zur ursprünglichen Form der Gemäldesammlung auf dem Schloss in Lednice na Moravě)

Marta Sedláková

Familiensaal auf Ansichtskarte aus dem Beginn des 20. Jahrhunderts.

Familiensaal, Jahr 2002.

Der Beitrag ist ein Teil der wissenschaftlichen und Forschungsaufgabe, die sich mit der Identifikation des Eisgruber Schlossmobiliars und Gemäldebestand in den zeitgenössischen Inventaren befasste. Das praktische Ergebnis bestand in der Realisierung der neuen Installationen für die zweite Besichtigungstrasse im Schloss.

Die Liechtensteiner Gemäldesammlung, deren Tradition bis in die Rudolfinische Zeit zurückgeht, wurde über Jahrhunderte systematisch aufgebaut. Ungewöhnliche Aufmerksamkeit wendete ihr ebenfalls der kunstliebende Fürst Johann II. (1840 – 1929) zu. Vornehmlich durch seinen Verdienst wurde die Sammlung mit zahlreichen Käufen von Werken österreichischer Maler vergrößert.

Der Fürst ließ auch eine Revision der Familiensammlung anfertigen. Von den 1451 künstlerischen Werken des ursprünglichen Katalogs verblieben nach der Aussonderung nur 839 Werke, die erneut katalogisiert wurden. Die aussortierten Werke wurden auf die österreichischen und mährischen Schlösser der Liechtensteiner verbracht, oder in Paris versteigert.

Für die Zwecke der Vorbereitung der neuen Besichtigungstrasse in der ersten Etage des Eisgruber Schlosses waren neben den Kenntnissen aus den oben besagten Katalogen vornehmlich die alten Schlossinventare eine wertvolle Quelle für Informationen über die frühere Gestaltung der Räume.

Im Erdgeschoss des Eisgruber Schlosses, dessen heutiges Aussehen das Ergebnis der weitreichenden Umbauten in den Jahren 1846 bis 1858 im neugotischen Stil ist, befinden sich im sogenannten Gesellschaftsflügel vor allem repräsentative Säle. Sie betonten im Geiste des romantischen Verständnisses der Zeit durch die Präsenz größerer Ahnenporträts vornehmlich die Familientraditionen.

In der ersten Schossetage lagen die privaten Zimmer – die Fürstenappartements. Ein wichtiger Kommunikationspunkt des ersten Geschosses war der Große Familiensaal.

In der zweiten Etage befanden sich die Zimmer der jüngeren Prinzen und Prinzessinnen, ihrer Erzieher, Gouvernanten, sowie die Gästezimmer.

Im Haupttreppenaufgang aus Holz, der das Erdgeschoss mit den Fürstenappartements verbindet, hingen elf Porträts der wichtigsten männlichen Vertreter des Geschlechts. Im Großen Familiensaal dominierte das Porträt von Fürst Alois II. von Liechtenstein, der im Mantel als Ritter des Ordens des Goldenen Vlieses abgebildet ist (Friedrich Amerling). Die übrigen Gemälde im Saal sind älteren Datums und sie stammen aus dem letzten Drittel des 18. Jahrhunderts.

Haupttreppenhaus aus Holz, Jahr 2002.

In den Räumen der 2. und 3. Etage sind Kollektionen mit Genrebildern von Jacob Toorenvliet, eine Kollektion mit acht Werken von Friedrich Gauermann (1807–1868), Werke von den österreichischen Landschaftsmalern unter anderem von Anton Hansch (1813–1876) und vom deutschen Landschaftsmaler Anton Achenbach vertreten, präsent sind zudem Joseph Höger, Thomas Ender (1793–1875), Johann Michael Neder (1807–1882) und der um zwei Generationen jüngere Erwin Pendl (1875–1945). Von der österreichischen Malerfamilie Alt waren der Vater Jacob Alt (1789–1872) sowie die Söhne Franz und Rudolf mit ihren Aquarellen vertreten.

Die größte Gruppe der Landschaftsaquarelle stammt von den Wiener Malern Franz Ferdinand Runk, Winzenz Hawlitzek, Friedrich Lach und Ladislav Eugen Petrovitz.

Von der früheren Bilderausstattung verblieb heute auf Eisgrub nur ein Bruchteil. Von den österreichischen Malern konnten solitär Werke von Franz Xaver Birkingner, Anton Hansch, Eugen Jettel, Karl Josef Litschauer, Eduard Zetsche, Carl Anton Heinrich Hesse und Hans Templ bewahrt werden.

Unter den Werken aus vorwiegend dem 19. Jahrhundert fanden sich auch Werke älterer Künstler – David Terniers und Pieter van Laar.

Der Großteil der Bildersammlung wurde von den Besitzern in den dreißiger Jahren und während des Zweiten Weltkriegs von den Schülern in Eisgrub und Felsberg nach Wien und Vaduz gebracht. Obwohl in den Depositorien nur kleine Kollektionen aufbewahrt blieben, denken die Fachkräfte der Brüner Arbeitsstelle des Instituts für Denkmalpflege über eine fachgemäße Bearbeitung und vor allem Präsentation der Bilder nach.

Erkundung des städtischen Friedhofs in Kroměříž

Vlastimil Sochor

Eines der Ziele der in den Jahren 2000 und 2001 vom Institut für Denkmalpflege in Brno (seit 2001 Staatliches Institut für Denkmalpflege in Brno) in Zusammenarbeit mit dem Museum der Region Kroměříž in Kroměříž durchgeführten Untersuchung des städtischen Friedhofs in Kroměříž bestand in der Identifikation der hochwertigen Grabstätten oder ihrer Bestandteile mit künstlerischem oder kunsthandwerklichem Charakter und der Gräber von Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens, die in regionaler sowie landesweiter Hinsicht Bedeutung haben, wobei sich die beiden Werte bei den Grabstätten bedeutender Persönlichkeiten mitunter nicht ausschlossen. Die Notwendigkeit der Untersuchung wurde vornehmlich durch die Tatsache initiiert, dass von den Friedhöfen in Tschechien alljährlich wertvolle, insbesondere gusseiserne Kreuze von den Gräbern verschwinden, die entweder keine Besitzer mehr haben oder die von ihren Eigentümern durch Grabstätten der heute

Denkmal des Ritters Václav Frierenberger, Teilnehmer der Schlachten bei Slavkov (Austerlitz) und bei Leipzig.

üblichen Produktion ersetzt werden, sodass es die Kreuze auf diese Weise nicht mehr gibt. Oftmals melden auch die sich mit Sammlungen beschäftigenden Institutionen kein Interesse an, und somit verschwinden diese Artefakte allmählich aus dem Mobiliar der Friedhöfe, ohne dass sie erhalten blieben oder zumindest dokumentiert würden. Ein weiterer Grund für die Durchführung der Untersuchung sind die häufigen Diebstähle und der Vandalismus. Hierbei bieten die fachgenaue Beschreibung und die Fotodokumentation oftmals den einzigen Anhaltspunkt bei der Suche nach den gestohlenen, vornehmlich Bildhauerelementen der Grabstätten, oder bei der Wiederherstellung des Ausdrucks der beschädigten Teile.

Das Ergebnis der zweijährigen Untersuchung besteht in einem Katalog mit den hochwertigen Grabstätten. Er enthält ihre Identifikationsdaten, die Datierungen, Beschreibungen, die Feststellung des Zustands und die Fotodokumentation, zudem eine Aufstellung der bedeutenden Vertreter des öffentlichen Lebens, die hier ihre letzte Ruhestätte fanden. Der Führer durch den städtischen Friedhof, der im Jahr 2001 herausgegeben wurde, bietet nicht nur einen Einblick in die Geschichte, sondern er weist auch auf wichtige Gräber hin, an denen der Besucher beim Gang über den Friedhof nicht unbeachtet vorbeilaufen sollte.

UNTERSUCHUNGEN UND FUNDE

Lebendiges Kreuz in Bohuslavice

Martin Čihalík

Wandmalerei. Kreuzigung, Kirche St. Philip und Jakob in Bohuslavice, 2001.

Beim Entfernen der Putzsichten aufgrund der Sanierung der Mauerfeuchte wurde an der Epistelseite des Presbyteriums in der Sankt-Filip-und-Jacobs-Kirche in Bohuslavice bei Gaya (Kyjov) eine eingemauerte Nische entdeckt, die mit einer Steinumrahmung mit abgeschragten senkrechten Kanten eingefasst war – das ursprüngliche Sanktuarium.

Die Freilegung der Fläche ergab eine nahezu intakte, erhalten gebliebene gotische Wandmalerei mit dem Motiv des sogenannten Kleinen Kalvarienbergs, also der Kreuzigung Christi mit der Jungfrau Maria auf der rechten und dem Apostel Johannes auf der linken Seite des Kreuzes.

Die Malerei wurde mit einer markanten schwarzen Graphitlinie ausgeführt. Gegen den weißen Hintergrund heben sich die Gestalten der Szene durch das Inkarnat in feinem Grauton ab. Farblich abweichend sind zudem die rote Lendenverhüllung von Christus und das grüne Buch, das der Apostel Johannes in der Hand hält.

In der Mitte des rechteckigen Feldes erhebt sich das Kreuz, dessen Arme von zwei nach oben strebenden halbkreisförmigen Zweigen gebildet werden. Am senkrechten Balken

Detail der Gestalt der Jungfrau Maria mit gefalteten Händen, 2001.

befindet sich eine Tafel mit der vollständig leserlichen Inschrift I.N.R.I. An den Seiten die Bilder der Sonne und des Mondes. An der Gabel hängt an mächtigen Nägeln Christi hagerer Korpus S-förmig verdreht (umgekehrtes S), sein Kopf ruht an der rechten Schulter.

Die lineare Graphit-Malerei, die durch die fein lavierten Farbakzente der Lendenverhüllung und des Buches in der Hand des Heiligen hervorgehoben wird, ist ein typischer Vertreter des Zeichenstils, der ab Anfang des 14. Jahrhunderts in der Kunst zur Anwendung kam. Mit dem Fund dieser Szene im ursprünglichen Sanktuarium verlagert sich die Datierung der Entstehung der Kirche in die ersten Jahrzehnte des 14. Jahrhunderts. Die erhalten gebliebene erste schriftliche Erwähnung über den funktionstüchtigen liturgischen Raum aus dem Jahr 1356 belegt daher nur als Quelle die Tatsache, die bereits seit einigen Jahrzehnten andauert. Der Fund der Wandmalerei mit dem Motiv des Kleinen Kalvarienbergs mit der Darstellung des mystischen Kreuzes – Baumes – des Lebens im gotischen Sanktuarium repräsentiert ein einmaliges Beispiel für die Ausschmückung der mittelalterlichen Sakralbauten in Mähren. Er überschreitet mit dem Ausmaß seiner Erhaltung, der relativ frühen zeitlichen Einordnung, dem Gedanken und der symbolistischen Tiefe bei weitem die Grenzen der Region Südmähren.

Beitrag zur Frage der stratigraphischen Untersuchungen der Farb- und Putzschichten, ihre Bedeutung bei der Restaurierung historischer Fassaden.

Zoja Matulíková

Großer Marktplatz in Brno auf einer Ansichtskarte aus dem Jahre 1908.

Eine der grundlegenden Eingangsforderungen an die Festlegung der Konzeption bei der Erneuerung der Fassaden, eingeschlossen der Farbgebung der Objekte, die einen hohen Denkmalwert besitzen, sollte die stratigraphische Untersuchung der Farb- und Putzschichten sein.

Teil der Untersuchungen zur Erstellung der ausführlichen Unterlagen für das Erneuerungsprojekt sollte in erster Linie zumindest die historische Bewertung sein, die die verfügbaren Angaben über das Objekt, z. B. wann und von wem es gebaut wurde, seine Typenverwandtschaft mit anderen Objekten aus dieser Zeit, seine ursprüngliche Funktion und weitere Informationen zusammenfasst. Im Optimalfall folgt die Ausarbeitung der bauhistorischen Untersuchung.

Drei realisierte Denkmalerneuerungen.

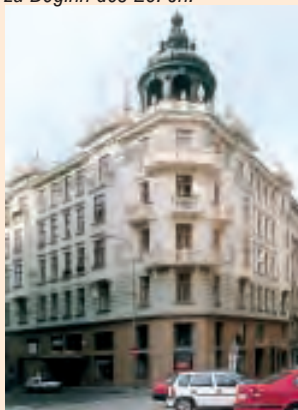
Im Jahr 2001 fand die Denkmalrestaurierung der Fassaden von drei bedeutenden Objekten auf dem Territorium des Denkmalreservats der Stadt Brünn statt.

Mahens Theater in Brno auf einer Ansichtskarte aus dem Jahre 1919.

Eckhaus Veselá 2 / Zámečnická 8 zu Beginn des 20. Jh.

Eckhaus Veselá 2 / Zámečnická 8, Jahr 2001.

Adeliges Damenstift, Fassaden in den Straßen Koblížná und Běhounská

Die passive Fassadenfläche erhielt einen deckend weißen Kalkfarbenanstrich mit leicht ockerfarbiger Tönung. Die tektonischen Elemente wurden mit grauem, ebenfalls leicht mit Ockerfarbton pigmentierten Anstrich hervorgehoben.

Keine geringe Rolle bei der Entscheidung über die Farbvariante der Fassade nach der Restaurierung spielte die Möglichkeit, der ursprünglichen Farbgestaltung des Objekts so nahe wie möglich zu kommen, so wie sie aufgrund der durchgeführten Untersuchung interpretiert werden konnte.

Mahen-Theater, Hauptfassade

Die Tatsache, dass in der ursprünglichen Farbgebung des Objekts die unterschiedliche natürliche Farbigkeit der verwendeten Materialien Stein, Stuck und gefärbter Putz die Hauptrolle spielte, vermittelte sie in ihrer optischen Gesamtwirkung den Eindruck einer bis zu dreifarbigigen Fassade.

Da im Jahr 1940 bei der Restaurierung das Gros des gefärbten Putzes durch Stuckputz mit deckendem Kalkfarbenanstrich ersetzt wurde, und die Reinigung des Steins und Stucks von Ablagerungen und Sekundäranstrichen bis zur ursprünglichen Farbigkeit des Materials heute nicht erforderlich wäre, wurde ein monochromer Deckanstrich für den ganzen Bau gewählt.

Miethaus in der Straße Veselá 2 – Zámečnická 8

Die ursprüngliche Fassade des Hauses war mit größter Wahrscheinlichkeit zweifarbig. Die glatten Flächen und dekorativen geometrischen Elemente wurden im Licht durch den ockerfarbigen bis cremeweißen Farbton des Kalkfarbenanstrichs präsentiert. Die dekorativen Fassadenelemente mit vegetabilen und tierähnlichen Motiven wurden im bräunlichen Farbton des Stuckmaterials belassen. Einen sehr feinen Akzent der Fassadenverzierung setzten die hellen Gipskonsolen unter dem Hauptgesims, die ebenfalls keinen Anstrich besaßen.

Der Vorsatz bei der Festlegung der Farbkonzeption bei der Gebäuderestaurierung bestand in der Akzeptierung der Entscheidung des Architekten, der Fassade ihre optische Wirkung durch die kontrastvolle Farbunterscheidung der jeweiligen Flächen in der Form wiederzugeben, wie es zum Zeitpunkt der Gebäudeentstehung der Fall war. Bei der neuen Farbgliederung der Fassade wurden die Ergebnisse der durchgeführten Untersuchungen berücksichtigt und gleichfalls die Inventionen des Architekten eingebracht.

Über Turmuhrwerke

(Arbeiten des Uhrmachers Johann Antel in Südmähren)

Petra Peterková

Detail des Uhrwerks im Turm der Kirche St. Jakob in Brno.

Inserat der Firma Antel im Tagblatt Moravská Orlice vom 4. Juni 1905.

Viele historische Turmuhrwerke gingen zu Bruch, ein Teil befindet sich in Museen oder Privatsammlungen. Oftmals bemühen sich heute die Pfarrgemeinden, eine beispielsweise auch einige Hundert Jahre alte störanfällige Uhr gegen eine neue auszutauschen. Auf diese Weise verschwinden die Unterlagen des technischen Scharfsinns und der handwerklichen Fertigkeit der Uhrmacher aus den letzten Jahrhunderten. In Südmähren zum Beispiel ist kein einziges Turmuhrwerk als bewegliches Kulturdenkmal registriert.

Die Autorin des Artikels begann sich in Zusammenarbeit mit dem Technischen Museum in Brünn auf Anregung der Londoner Gesellschaft der Antiquitätenhändler – Uhrmacher (Electrical Horology Group, Antiquarian Horological Society, London), vertreten durch Herrn James Nye, mit dem Schaffen des Brünner Uhrmachers Johann Antel zu beschäftigen. Herr Nye kontaktierte im Frühling des Jahres 2000 das Institut für Denkmalpflege. Mit der Archiv- und Geländeerforschung wurde außer den Daten des Lebenslaufes und den Angaben über den Betrieb der Firma folgendes ermittelt:

Johann Antel hat bis zum Jahr 1892 die Uhren nur repariert. Ab dem 4.2.1892 besaß er die Konzession zur Betreibung des Uhrmachergewerbes, zu der am 7.1.1898 die Anmeldung des Handels mit Gold- und Silberwaren hinzukam. Die Firma war erfolgreich. Die Produkte waren für ihre Zeit außergewöhnlich – als erster in Mähren begann Antel mit der Konstruktion von Turmuhrwerken mit elektrischem Antrieb.

Der Erfolg der verhältnismäßig kleinen Uhrmacherfirma zeigte sich darin, dass sie in den Jahren 1904 und 1905 (damals beschäftigte sie 6 bis 10 Arbeitskräfte) drei bedeutende Brünner Bauten mit elektrischen Turmuhren ausrüstete. Eines der Uhrwerke wurde 1905 in der Jacobskirche in Brünn installiert. Das Patent der Konstruktion dieses Turmuhrwerks ist mit dem Jahr 1901 datiert, es ist im Patentamt in Wien eingetragen. Dieses einmalige Werk ist im betriebsstüchtigen Zustand erhalten geblieben. Es besteht aus dem eigentlichen Uhrwerk im Kirchturm und der Steuereinheit in der Pfarre. Die Übertragung des elektrischen Impulses erfolgt über das Kabel, das im Mauerwerk des Pfarrgebäudes und unter der Straße Rašínova hindurch geführt ist, im Turminneren ist es zum Geschoss an der Maueroberfläche verlegt.

Der Antrag für die Erklärung des Denkmalschutzes des Turmuhrwerks und der Steuereinheit steht vor seinem Abschluss.

Historische Entwicklung des Schlossparks in Dolní Rožínka

Jaroslav Sadílek

Vedute von Schloss und Dorf Dolní Rožínka aus dem Jahre 1820.

Zum Areal des renaissance-barocken Schlosses in Dolní Rožínka, bestehend außer dem eigentlichen Sitz auch aus den Gebäuden des Wirtschaftshofes und einem monströsen Speicher mit zwei Gebäudeflügeln, gehört gleichfalls ein ausgedehnter Schlosspark. Er repräsentiert ein ausdrucksvolles Denkmal, dessen historischer Entwicklung jedoch bisher noch nicht die gehörige Aufmerksamkeit zuteil wurde. Die laufende bauhistorische Untersuchung des Schlosses, die von aufreibenden Recherchen in Archiven begleitet wird, bringt neue wertvolle Informationen.

Die Gestalt der Schlossgärten und – parks in Dolní Rožínka kann bereits schon ab der Zeit der späten Renaissance aufgespürt werden. Das Gartenparterre wurde durch ein Wegkreuz in vier Beete geteilt, der Garten diente damals eher den Küchenbedürfnissen.

Im 17. Jahrhundert vergrößerte sich die Gartenfläche. An der westlichen Seite der Garteneinzäunung wurde ein Gebäude mit rechteckigem Grundriss angebaut, das offensichtlich das Schlossgewächshaus war.

1736 kommt es in Dolní Rožínka zu einschneidenden Veränderungen. Das vorhandene Gewächshaus wird um einen neuen Teil erweitert, ebenfalls wird die Umzäunung ausgebessert. Die bisherige Gartenfläche vergrößert sich in Richtung Osten um das französische Parterre, auf denen senkrecht und diagonal Beete angelegt wurden, durch die Wege verliefen. Zwischen den Beeten standen zwei runde Bassins mit Fontänen.

Die Gestaltung des Gartenareals im Schloss Dolní Rožínka ist vornehmlich mit der Person des Grafen Johann Nepomuk Mittrowsky verbunden, dem das Gut zwischen 1782 und 1799 gehörte.

Mit dem Beginn der 90-er Jahre des 18. Jahrhunderts beginnt Johann Nepomuk Mittrowsky einen Park im Stil der natürlich gestimmten freien Landschaft zu bauen, in die romantisch konzipierte kleine Bauwerke eingebettet waren. Er legte den englischen Park auf der Fläche des älteren Gartens vor der Südfassade des Schlosses an; nur das französische Parterre blieb zum Teil vom neuen Garten umringt bestehen.

Der Waldpark wurde in vier isolierte Komplexe unterteilt, die die bestehende Gemarkung von Rožínka umsäumten und die Bezeichnungen Templ, Dvorek, Jiviny und Chrástky erhielten.

Das Schicksal der zahlreichen Parkbauten aus der Zeit von Johann Nepomuk Mittrowsky ist offensichtlich. Bereits kurz nach seinem Tod verloren sie ihren Zweck und der englische Waldpark verschwand. Nach der Überführung der sterblichen Überreste von Johann Nepomuk Mittrowsky und seiner Gemahlin im Jahr 1907 in die Familiengruft

Kolorierte Zeichnung der Grabkapelle im Tempel aus dem Beginn des 20. Jahrhunderts.

in Doubravnik riss das letzte Band zwischen dem Park und der Familie Mittrowsky. Der Park geriet in einen bedauernswerten Zustand, in dem er sich leider noch heute befindet.

Fragmente der spätgotischen Grabsteine, die in der Fassade der Michaeliskirche in Brno verborgen sind

Eva Staňková, Barbora Zdražilová

Details des sekundären Einsetzens des Grabsteins über dem Portal der Kirche St. Michael in Brno.

Detail des sekundären Einsetzens des Grabsteins in der Front über der Nische mit der Skulptur des Hl. Vincenz.

Im Jahr 2001 begannen die Restaurierungsarbeiten an den Fassaden der Michaeliskirche in Brunn (in der ersten Etappe Frontfassade – östliche und seitliche Fassade – nördliche Fassade). In erster Linie erfolgt die Erneuerung des Putzes und die Restaurierung der Steinelemente und des Bildhauerschmucks. Bei diesen Arbeiten wurden bei der Reinigung der Steinglieder zwei bisher unbekannte Grabsteine, bzw. ihre Fragmente entdeckt, die sekundär als Baumaterial für die Kirchenfassade verwendet wurden.

Der erste Grabstein ist Bestandteil der Portalarchitektur des Haupteingangs. Er bildet die Basis des durchbrochenen dreieckigen Frontons, konkret die obere Platte dieser Basis, wobei die Stirnseite des Grabsteins nach oben gedreht ist. Das Fragment des zweiten Grabsteins befindet sich über der rechten ebenerdigen Nische (mit der Statue des heiligen Vincenz von Ferrara in der Kirchenfassade). Er bildet die obere Platte des rechten Arms des dreieckigen Frontons über dieser Nische, wobei diese Platte ebenfalls mit der Stirnseite nach oben gedreht ist.

Es ist anzunehmen, daß Segmente der alten gotischen Grabsteine vermutlich beim barocken Umbau der Kirche, der zwischen 1658 und 1667 nach Plänen des Architekten Johann Baptist Erna durchgeführt wurde, als hochwertiges Baumaterial (beide sind aus krinoidem Kalkstein) zum Einsatz kamen.

Der Grabstein, der im Fronton des Eingangsportals eingesetzt ist, wurde in der Längsachse, annähernd in der Mitte, geteilt und es wurde sein linker Teil verwendet. Der Mittelschnitt bildet eine Traufkante, die im Hinblick auf das Einsetzen in das Portal von einem Steinmetz sekundär bearbeitet wurde. Auf der sichtbaren Fläche des Grabsteins, der 237 x 30 cm misst, blieb der entsprechende Teil der gravierten und gemeißelten Verzierungen des Grabsteins in verhältnismäßig sehr gutem Zustand erhalten. Aus den bewahrten Fragmenten ist zu erkennen, dass es sich um die gravierte Zeichnung einer Figur handelte, die in einer dekorativen architektonischen Umrahmung eingebettet war. Um sie herum verlief entlang des Umfangs des Grabsteins eine gemeißelte Inschrift, die eine dünne Linie säumte. Nach der Schrift lässt sich das Alter etwa in die Zeit zwischen der Mitte des 14. und der Mitte des 15. Jahrhunderts einordnen.

Vom zweiten Grabstein, der im Fronton über der Nische mit der Statue des heiligen Vinzenz von Ferrara eingesetzt ist, wurde ein Fragment (etwa ein Drittel der ursprünglichen Größe) mit den Abmessungen des sichtbaren Teils von 114 x 35,5 cm verwendet. Ein Teil des Textes am Umfang blieb erhalten – der rechte Teil der oberen Zeile und eine unvollständige Zeile an der rechten Grabsteinkante. Das innere Mittelfeld war offensichtlich nicht leer, wie zwei senkrechte, parallel gemeißelte Rillen andeuten, die in der unteren Partie der sichtbaren Fläche der Grabplatte erhalten sind. Das Bild lässt sich hinsichtlich des geringen Ausmaßes der Erhaltung nur schwer, und nur hypothetisch, rekonstruieren. Bei der Datierung der Entstehung des Grabmahls stützen wir uns wieder auf die Schrift. Nach dem Studium der Fragmente der Inschrift und der Komparation mit anderen zu epigraphischen Denkmälern erhaltenen Unterlagen können wir mit Sicherheit sagen, dass der Grabstein zum Jahr 1519 datiert ist.

Skulptur der Madonna in der Nische des Turms der Jesuitenkirche in Brno.

Beitrag zur Erkennung des Manierismus und Barocks in Mähren

Zdeněk Vácha

Manieristische Skulptur der Madonna an der Jesuitenkirche in Brünn

Im Hinblick auf die Restaurierung der Steinelemente an der Fassade der Kirche Mariä Himmelfahrt wurde im Jahr 2001 ebenfalls die Skulptur der Madonna in der Nische der Westfassade des vorgeschobenen Turms einer fachlichen Behandlung durch Restauratoren unterzogen. Bei der näheren Untersuchung nach dem Zutritt auf dem Gerüst wurde festgestellt, dass die Madonna auf ihrer oberen Kronenfläche eine eingemeißelte Datierung und Kennzeichnung trägt, von denen wir denken, dass sie vom Autoren stammen (F-SWS-1599), es handelt sich vielleicht um ein Werk von Virgilio Spacio.

Dieser Fund ist umso bedeutender, weil er zum Teil das Fehlen einer Spätrenaissance-, bzw. freien manieristischen Skulptur in Brünn ausfüllt.

Gemalte Dekoration des „oberen Saals“ in Butschowitz

Bei der technischen Überprüfung des sogenannten Zwischenraumes im Südflügel des Schlosses in Butschowitz (Bučovice) über dem sekundär abgedeckten „oberen Saal“, also über dem großen Saal des dritten überirdischen Geschosses, wurde an den Umfassungsmauern unterhalb der Balkendecke eine zusammenhängende dekorative Malerei entdeckt, die wir zusammen mit den Deckenbalken als ursprünglich betrachten.

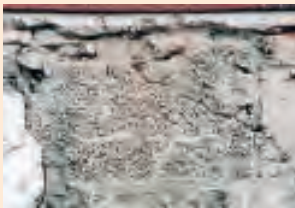
Eine nähere Datierung der Malerei wird nach der durchgeführten dendrochronologischen Analyse der Balken der beiden Raumdecken möglich sein. Betreffend des Zeitrahmens können wir bereits jetzt schon bei der Klärung der Frage der Datierung die 30-er Jahre des 17. Jahrhunderts ansetzen.

Detail der gemalten Dekoration im Schloss in Bučovice.

Brunnen in Křižanov, 60er Jahre des 20. Jahrhunderts.

Detail der Rustikastruktur in Jaroměřice nad Rokytnou.

Das Erdgeschoss des SW Flügels im Jahre 2002 mit bloßgelegten Pfeilern der Arkade, Jaroměřice nad Rokytnou.

Brunnen im Vorschloss in Křižanov

Im Vorschloss in Křižanov steht derzeit ein funktionsuntüchtiger Brunnen, der sich aus einem kubischen Steg, einem figuralen Schaft mit Ringfuß und dem ovalen stützenden Element des Tellerkapitells sowie aus einem oberen muschelförmigen Gebilde, das nicht, erstaunlicherweise, in der üblichen Form des seichten Behälters für den natürlichen Einfall des zugeleiteten Wassers zusammensetzt. Die Muschel ist nämlich voll. Über die Art des „Wasserspiels“ können wir daher nur Vermutungen anstellen. Der künstlerische grundlegende Teil des Brunnens ist sein Stamm mit dem Relief der vier Figuren – Hermen, die die Gestalt von armlosen Frauen in völlig übereinstimmenden frontalen Positionen besitzen. Die Schultern bilden kleine Voluten. An der Stelle der entblößten Nabel befinden sich Öffnungen, die für das Anbringen der geplanten Rohraumündungen für das auszuspeiende Wasser dienen, die Draperie der Kleidung in Abwärtsrichtung des sich konisch verengenden Teils ist mit vegetabilem Rankenwerk verdeckt. Die Figuren unterscheiden sich praktisch nur durch ihre, in allen vier Fällen individualisierten Frisuren.

Die Entstehung des Brunnens kann in das Zeitintervall um das Jahr 1562 (damals erwarb Zdeněk Lhotský von Ptení die leere Burg von Vratislav von Pernstein und er beginnt vermutlich mit dem Bau des Schlosses) und Anfang des 17. Jahrhunderts verlegt werden.

Rustika des Erdgeschossbereichs der Fassade des südöstlichen Gartenflügels und Arkaden der Gartenflügel des Schlosses in Jaroměřice nad Rokytnou

Bei der stattgefundenen Reparatur des Putzmantels des Schlosses in Jarmeritz (Jaroměřice nad Rokytnou) kam es im Jahr 2002 bei der Beseitigung der alten Oberflächenschichten an der Stirnseite des südöstlichen Schlossflügels in Richtung zur Parkseite zur Enthüllung der ursprünglichen Gestaltung, die den Charakter einer Rustika trägt. Sie besteht aus rechteckigen Putzflächen mit grober Struktur, die von eingedrückten Fugen umgrenzt sind, welche offensichtlich mit der Kante eines Holzwerkzeugs in die eingetrocknete Schicht ausgeführt wurden.

Die Rustikaflächen haben überall die Höhe von etwa 51 Zentimetern, die Breite der komplett erhalten gebliebenen Felder bewegt sich zwischen 120 und 136 Zentimetern, die Fugenbreite beträgt an ihrem oberen Rand etwa 2,5 bis 3 Zentimeter.

Die Datierung dieses Putzes ist nicht völlig klar.

Zugleich mit dem Fund der Rustika wurde sekundär eine verblendete Arkade an der Innenseite der beiden Flügel aufgedeckt, deren Existenz in der Renaissancephase in der Vergangenheit angezweifelt wurde.

Mit dem Fund der Spuren der ältesten Etappe des Schlossbaus und der lesbaren Fragmente der späteren Änderungen ergibt sich wiederum die Notwendigkeit einer konzeptionellen bauhistorischen Analyse, die die festen Gesichtskonturen dieses in vielen Gesichtspunkten außergewöhnlichen Denkmals skizzieren könnte.

Detail der „Fayence“ – Malerei in Jihlava.

Jihlava, Straße Palackého Nr. 5 (Konskriptionsnr. 1235) – Wandmalerei im Raum des 1. Stockwerks

Im Jahr 2002 konnten die Restaurationsarbeiten an der Malerei des Raumes im 1. Stockwerk des Hauses in der Straße Palackého Nr. 5 in Iglau (Jihlava) abgeschlossen werden. Die erhalten gebliebene Malerei ist in wasserlöslicher Temperafarbe ausgeführt und nach der Restaurierung ist sie im Torso in situ präsentiert. Diese Art der Dekoration mit verflochtenem Akanthus ist in der Stadt verhältnismäßig weit verbreitet und auch anderorts gang und gebe. An den Wänden des Raumes befinden sich jedoch Reste vertikaler Streifen von Grottesken und in den Ranken des Gewölbes runde Kartuschen mit Landschaftsmotiv, bzw. genrehafter Darstellung des Interieurs mit figuraler Staffage in der Art der holländischen Fayencemalerei, die üblicherweise den Iglauer Gepflogenheiten nicht entspricht.

Für die Entstehung der Iglauer Wandmalerei kommen am ehesten die 30-er Jahre des 18. Jahrhunderts in Erwägung.

Archäologische Forschung zur Rettung und Bestimmung der verschwundenen romanisch-gotischen Kirche im Areal des Schlosses in Bučovice

Pavel Borský, Radmila Stránská, Petr Vitula

Im Herbst 2000 führten die Archäologen des Instituts für Denkmalpflege eine archäologische Untersuchung bei der Erneuerung der Kanalisation im Gelände des Schlosses in Butschowitz (Bučovice) durch. Während der Rettungsaktion wurden in der nordöstlichen Ecke des Schlossgartens Reste einer früheren Kirche entdeckt, über die wir aus den historischen Quellen nur sehr wenig wussten. Es war unbekannt, wo genau diese Kirche stand, wann sie gebaut wurde und wem sie geweiht war.

Die Rettungs- und Bestimmungserkundung in Butschowitz brachte zweifellos einige neue Erkenntnisse. Die Datierung des freigelegten Baus kann vor allem an die Analyse der Fragmente des nördlichen zurückgesetzten Portals angelehnt werden. Die ursprüngliche Butschowitzer Kirche kann hypothetisch schon in die 30-er Jahre des 13. Jahrhunderts datiert werden, gewiss jedoch in die erste Hälfte des 13. Jahrhunderts.

Basierend auf den Ergebnissen der kombinierten archäologischen und geophysikalischen Forschung können wir schlussfolgern, dass es sich zweifellos um eine einschiffige Kirche mit einer leicht nach Südost abweichenden Achse und mit der Innenabmessung des Schiffes von rund 18,5 x 8,5 Meter, außen 21,0 x 11,5 Meter, handelt. Der mit einem Portal geschmückte Haupteingang lag auf der Nordseite und war zur damaligen, offensichtlich keineswegs unbedeutenden Marktansiedlung (wiederum durch die archäologische Erkundung aus den 40-er Jahren des 20. Jahrhunderts belegt) und zur damals noch provisorisi-

Grundriss des Schlosses in Bučovice mit Kennzeichnung der Forschungs sonden.

*Grundrissrekonstruktion
der Kirche und Kennzeichnung
der Sonden.*

schen Holzfestung über der Ansiedlung gerichtet. Es ist nicht auszuschließen, dass die einschiffige Kirche mit Turm zuerst den Typ einer herrschaftlichen Tribünenkirche mit Turm- oder eher mit Geländergangtribüne hatte, und sie erst später eine Pfarrkirche der Marktansiedlung und danach der Stadt wurde (der Friedhof an der Kirche ist erst ab dem Jahr 1405 belegt).

Die Erforschung der einstigen Kirche in Butschowitz brachte eine Reihe von neuen Erkenntnissen und sie zeigte, wie die Archäologie zur Klärung oder Präzisierung historischer Begebenheiten beitragen kann. Sie wies auch erneut darauf hin, wie wichtig es ist, dass alle Eingriffe in das vorhandene Gelände bei den historisch wertvollen Objekten von den Archäologen untersucht werden.

BERICHTE ZU FORSCHUNGEN UND FUNDEN

Untersuchung der Orangerien, Gewächshäuser und Feigenbaumhäuser in Schlössern *Dagmar Fetterová*

Die Untersuchung der Orangerien, Gewächshäuser und Feigenbaumhäuser in Südmähren begann im Jahr 2000 im Rahmen der Aufgabe „Wissenschaft und Forschung“. In den darauffolgenden Jahren setzte sich die Untersuchung in Zusammenarbeit mit den Fachkräften aus den staatlichen Denkmalämtern in den übrigen Teilen unseres Landes fort. Über die Bauten informieren uns einige Publikationen und Artikel, aber eine komplexe Übersicht gibt es bisher nicht.

I. Etappe, Jahr 2000

In Südmähren sind 122 historische Gärten und Parks registriert. Die Erforschung der Bauten in den Schlossarealen richtete sich auf Objekte in der Verwaltung des Staatlichen Denkmalamts in Brünn und weiterer Ämter, wo nach der verfügbaren Literatur Bauten vorhanden sind oder waren. Ein Teil der Aufgabe besteht in der Archivdurchforstung, mit der sich Tomáš Jeřábek beschäftigte und die derzeit Eva Staňková weiterführt.

II. Etappe, Jahr 2001

Die Erforschung der Bauten setzte sich in Südmähren fort, sie wurde um Nordmähren, Zentral- und Südböhmen erweitert. In die Aufgabe wurden Kollegen aus weiteren Denkmälämtern eingebunden (Alena Halamičková, Růžena Bočková, Marek Ehrlich, Jiří Olšan, Věra Skálová, Jozef Laššák). Die Archivuntersuchung hatte Eva Staňková übernommen.

In den oben besagten Regionen wurden Bauten untersucht und erforscht, die nach ihrem Zustand in folgende Kategorien unterteilt sind:

Verschwundene Bauten, für den ursprünglichen Zweck verwendete Bauten, anders verwendete Bauten, zu anderen Zwecken umgebaute Bauten, Bauten mit geplanter Restaurierung, bereits restaurierte Bauten, sich im Havariezustand befindliche Bauten und diejenigen, bei denen die Unterlagen über ihre Existenz fehlen.

Wir betrachten es als wichtig, die Verwalter der Bauten auf den tatsächlichen Zustand der Denkmäler hinzuweisen und gegebenenfalls bei der Bestimmung der weiteren Nutzung, der Beschaffung von Geldmitteln für die Restaurierung u.ä. behilflich zu sein.

*Früherer Barockkapelle „Sibylle“,
Nové Syrovice, Jahr 2001.*

Interessante Bauwerke im Wald bei Nové Syrovice

Libuše Sedláčková

Unweit des Schlosses in Nové Syrovice legte Graf Nipsch in der bewaldeten Landschaft, Sička genannt, ein herrschaftliches Jagdgehege an. Im Inneren entstanden verschiedene Bauten, die direkt mit dem Betrieb, der Nutzung und der Zucht des Wildes zusammenhingen.

Im Forst von Syrovice lag das Wildgehege mit verschiedenen Bauwerken im sumpfigen Tal. Das Hegerhaus mit den Wirtschaftshöfen und das große Bienenhaus blieben bis heute erhalten, wenn auch neuzeitlich baulich verändert. Von den kleinen Schmuckbauten überlebten bis heute nur drei der früher größeren Anzahl, die dem Ansturm der Zeit nicht widerstanden.

Der zentrale Bau ist bis heute der Jagdaltan, Lusthaus genannt, mit vier offenen Ausblicken genau in die vier Himmelsrichtungen. Das Gebäude des Lusthauses erscheint in der Karte des stabilen Grundstücksverzeichnisses aus dem Jahr 1824.

Ein weiteres Bauwerk im Wald ist die frühere barocke Kapelle, wo nach Zeitzeugen die mechanische Puppe einer Näherin saß, die mit dem Kopf nickte und immer einen Stich auf dem Stoff machte, wenn sich die Tür öffnete und ein Besucher eintrat.

Der Obelisk und das Lusthaus wurden unlängst restauriert und sie tragen zum Malerischen des ganzen Gebietes bei, das sich auch hinsichtlich der Qualität der umliegenden Natur auszeichnet. Das ganze Waldgebiet wurde zum Naturdenkmal Habrová seč (Heinbuchenlichtung) erklärt.

Im Jahr 2001 wurde der Antrag gestellt, das Lusthaus, den Obelisk und die frühere Kapelle zum Kulturdenkmal zu erklären.

*Jagdgartenhaus „Lusthaus“,
Nové Syrovice, Jahr 2001.*

VĚDECKÁ SPOLUPRÁCE

Výzkum historických krovů

19. – 20. dubna 2002

Bad Windsheim

Účastníci jarního pracovního setkání středoevropské skupiny pro výzkum historických krovů se tentokrát sešli na půdě francického muzea v přírodě v Bad Windsheimu. V pátek 19. dubna, tedy v předvečer hlavního jednacího dne, proběhlo zasedání terminologické sekce skupiny ve složení Ulrich Klein, Thomas Eissing, Barbara Fischer-Kohnert, Katrin Westermann, Konrad Bedal, Jiří Bláha a jako pozorovatel rovněž madam Cho In-Souk z jihokorejského Soulu, která je nyní coby památkářka na roční stáži v Německu. Na programu byla revize a rozšíření významově přesných názvů jednotlivých součástí krovů. Aktualizovaný slovník odborných výrazů bude po redakční úpravě Thomase Eissinga rozeslán k připomínkám a návrhům ostatním zainteresovaným německým badatelům. Po zapracování lektorských poznámek počítáme s umístěním jeho dvojazyčné verze na www.roofs.cz, kde by měl nahradit dosavadní N–Č a Č–N slovník, který vznikl jako překlad výkladového slovníčku z knihy Günthera Bindinga o německých kostelních krovech.

Druhý den setkání v Bad Windsheimu začal tradičně dopoledním blokem přednášek. Wiltrud Barth ukázala výsledky průzkumů několika středověkých krovů s integrovanou dřevěnou klenbou v okolí Berlína. Burghard Lohrum přidal řadu příkladů těchto konstrukcí z jihozápadní části Německa, ale dotkl se i druhého hlavního tématu dne, když pohovořil i o způsobech tesařského značení, které u středověkých krovů rozlišuje do skupin nejen podle jejich vzhledu, ale i podle umístění značek v konstrukci (u krokví buď pata-pata nebo vrchol-vrchol, ale i pata-vrchol protilehlé

krokve). Jiří Bláha podal přehled o charakteristických druzích tesařského číslování krovových vazeb na příkladech větších kostelních krovů z Čech a Moravy, které u konstrukcí s rozvinutým podélným vázáním často kombinují různé tvarované záseky s piktogramy malovanými rudkou. Poukázal rovněž na rozdíly mezi severní a jižní částí území. Thomas Eissing následně představil svou metodiku statického

vyhodnocování výskytu různých druhů tesařských značek použitou pro připravovanou rozsáhlou monografii o vývoji historických krovů v Duryňsku. Odpolední exkurse začala prohlídkou několika vybraných transferovaných dřevěných konstrukcí v areálu skansenu. Mimořádný zájem vzbudila expozice starého stavebního dvora v Bad Windsheimu, Do areálu byl v loňském roce přenesen dům č. 5 z Konrad-Foerster-Gasse, který slouží jako demonstrační ukázka tradičního způsobu výstavby domu. Průběhu pozoruhodného projektu je věnována nejnovější publikace zdejšího muzea v přírodě nazvaná *Unter Dach und Fach*. Bohatě ilustrovaná kniha přináší na více než 300 stranách populárně strukturovaný a formulovaný, nicméně informacemi doslova nabitý, exkurs do dějin stavebních řemesel. Další zastávkou v Bad Windsheimu byla prohlídka středověkého krovu hrázdného městského domu na Kornmarkt č. 4 (1318d). Konstrukci krovu dodatečně zesílila vložená jednoduchá stojatá stolice už v roce 1391; dnes je krov, který přečkal četné přestavby obytného domu v nebyvale intaktním stavu stabilizován subtilními ocelovými táhly. Úplně nakonec si účastníci setkání prohlédli ještě krovu špitálního kostela (1415d) doplněné v části nad kostelní lodí mohutnými barokními věšadly.

Ing. Jiří Bláha

Padesáté výročí slovenských památkářů

11. října 2001

Stará Lesná na úpatí Vysokých Tater

V roce 2001 se naplnilo 50 let od vzniku Pamiatkového ústavu v Bratislavě, jenž vytvořil výnosem „povereníka pre školstvo, vedu a umenie“ Ladislava Novomeského z jara 1951 novou institucionální platformu pro péči o slovenské památky.

Určitým předchůdcem, i když ne přímým, byla císařem Františkem Josefem zřízená Císařsko-královská komise pro vyhledávání a zachování stavebních památek, jejíž založení

se datuje přibližně o sto let dříve (na samotný konec roku 1850), v roce 1858 se stala úřadem s vlastním úřednickým aparátem. V Uhrách měla významné spolupracovníky konzervátory a korespondenty, jako hraběte Kegleviče, Aralda Ipolyi Stummera, košického biskupa Ignáce Fabryho a další, tvořící výraznou generaci historiků kultury a památkových topografů. Později, v roce 1872, na ni navázala Uherská dočasná komise pro památky, jejíž deklarovaným posláním byl soupis, dokumentace, kategorizace a údržba památek. Po celé zemi měla – podobně jako vídeňská centrální komise – síť korespondentů, a hlavní důraz byl kladen na soustavné mapování památek. V roce 1881 byl jako důsledek státního dualismu v monarchii potvrzena působnost komise zákonem, svůj definitivní statut získala komise, přejmenovaná později na Státní památkovou komisi, až v roce 1901. Po zániku monarchie a vzniku Československé republiky, jehož důsledkem bylo téměř úplné zprerhání kontaktů s bývalým centrem památkové péče v Uhrách – Budapešti, byla v roce 1919 ustanovena samostatná památková správa pod názvem Vládní komisariát pro zachování památek na Slovensku. Komisariát, v jehož čele stál

architekt Dušan Jurkovič, byl pověřen ochranou památek spolu s vědeckou organizací výzkumu a propagace ochrany. Málo stabilizované poměry po vzniku nového státu vedly mj. k brzkému odchodu Jurkoviče z postu vedoucího (v roce 1922 jej vystřídal Jan Hofman, mj. pilný propagátor a popularizátor památkové péče), ale též k vydání řady výnosů a oběžníků státních orgánů, které měly zlepšit situaci v oblasti péče o památky se zvláštním zřetelem na Slovensko. V roce 1922 měla přejít agenda památek z komisariátu na referát pro ochranu památek na Slovensku, ve stejném roce bylo dokonce vydáno nařízení pro vojsko, aby bylo nápomocno památkovému úřadu při soupisu historických památek na Slovensku. Soupisová aktivita patřila od počátku ke stěžejní činnosti komisariátu, započatá dotazníková akce však skončila v podstatě neúspěchem. Vývoj v oblasti institucionalizované památkové péče, do něhož v roce 1927, resp. 1930 zasáhly takové osobnosti jako Vladimír Wagner a Václav Mencl, byl poté přerušen rozbitím republiky a II. světovou válkou.

Období po válce bylo poznamenáno především úsilím o zamezení drancování a ničení opuštěných památek, přičemž (dle šetření z roku 1947) bylo na Slovensku v průběhu a především též v jejím závěru či bezprostředně po válce mj. rozchváčeno či zničeno vybavení 450 zámků a vesnických sídel. Hned v roce 1945 Pověřenečtví SNR pro školství a osvětu v Košicích vytvořilo referát pro památkovou péči, v jehož čele po přestěhování do Bratislavy stál Vladimír Wagner. V prvních třech poválečných letech referát též věnoval značnou pozornost v konečném důsledku neúspěšné snaze o restituci slovenských kulturních statků z Maďarska. Paralelně se měla rozvíjet činnost Národní kulturní komise pro správu konfiskovaných objektů, z organizačních a finančních důvodů však k tomu došlo omezeně a se zpožděním. Vzhledem k potřebě zajištění potřebného personálního zázemí pro evidenci poškozených památek a především též investiční činnosti z prostředků UNRRA na nich byl zřízen Pamiátkový ústav na Slovensku a nedlou-

ho poté došlo k jeho potvrzení vládním nařízením ze dne 11. prosince 1951 (č. 112 Sb.), kterým se zároveň ústav se sídlem v Bratislavě přejmenovává na Slovenský pamiatkový ústav. Již na počátku 50. let, tedy ještě před vznikem ústavu a dříve než v Českých zemích, došlo usnesením vlády k prohlášení historických jader některých slovenských měst a historických souborů za památkové rezervace (1950 – Bardejov, Kremnica, Kežmarok, Banská Štiavnica, Prešov, Spišská Sobota a Spišská kapitula), v roce 1961 bylo dle zákona 7/1958 Zb. SNR o kulturních památkách prohlášeno 23 památek a jejich souborů za Národní kulturní památky. Zákonem se též mění název instituce na Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Jedním z vrcholů existence ústavu bylo po předchozím období mapování fondu vydání Súpisu pamiatok na Slovensku (1. díl 1967, další dva následovaly vždy po roce) za vědecké redakce Alžbety Güntherové, jedné z nejvýraznějších osobností slovenské uměnovědy 20. století, a výkonné redakce Márie Kosové. Čtvrtý, obrázkový díl soupisu, avizovaný již v úvodu prvního svazku, vyšel až po jedenácti letech. Novější historie instituce je charakterizována řadou podstatných i méně významných organizačních změn: spojení s ochranou přírody a zřízení krajských středisek, vyčlenění projekční složky, delimitace restaurátorské činnosti, slučování, oddělování a transformace apod. v návaznosti na politickou situaci a s ní spojené pohyby ve státě, posléze samostatném.

Slavnostní konference se konala za účasti zástupců ministerstva, státních památkových institucí i nevládních organizací sousedních i vzdálenějších zemí, dalších kulturních institucí Slovenska a emeritních, bývalých i většího počtu současných pracovníků ústavu proběhlo setkání více generací památkářů a pracovníků spřízněných oborů. Obzvláště sympatická byla vyváženost kompozice oficiální části programu, kde zazněly pozdravy hostů i bilancující proslovy odpovídající vážnosti příležitosti i instituce, subjektivní výpovědi a úvahy pamětníků i příspěvky plně humorného

nadhledu vůči historii i současnosti. Všechny tyto polohy se též snoubily na výstavce prezentující pomocí dobových písemných dokumentů a fotografií uplynulých 50 let.

Důležitým mezníkem historie institucionalizované památkové péče na Slovensku byl nepochybně 1. duben 2002, kdy se z ústavu stal úřad – Pamiatkový úrad SR. Tedy zcela zásadní krok, který oddělenou odbornou a výkonnou složku spojil do jednoho úřadu s celostátní působností. Doba, která od tohoto okamžiku uplynula, patrně ještě nedovoluje hodnocení této významné změny, které navíc nemůže být provedeno zvnějšku. Zbývá proto pouze slovenským kolegům do nové éry přát hodně štěstí a prostor pro práci v prospěch kulturního dědictví.

PhDr. Zdeněk Vácha

Reprezentační dny památek

10.–14. září 2001

Kremž

Ve dnech 10.–14. září 2001 proběhly v Kremži reprezentační dny památek (Konservatorentagung), pořádané rakouským památkovým úřadem (Bundesdenkmalamt in Wien). Tentokrát byly věnovány archeologii. Během 5 dnů navštívili účastníci (zástupci organizací památkové péče z Rakouska, Maďarska, Německa, Švýcarska, Slovinska, Slovenska, Čech a Moravy) zbytky limitních římských kasatelů na pravobřeží Dunaje (Klosterneuburg, Zeiselmauer, Tulln, Traismauer, Mautern, Enns), řadu muzeí se zajímavými archeologickými, stavebně historickými, ale i jinými expozicemi (Klosterneuburg, Tulln, Traismauer, Mautern, Nußdorf, Enns, Hadersdorf, Zogelsdorf, Eggenburg, Altenburg), několik klášterů, kostelů a jiných církevních staveb (Klosterneuburg, Zeiselmauer, Tulln, Waldhausen, Altenburg, Krems, Göttweig) a dva skanzeny postavené podle pravěkých a raně historických nálezů a předloh (Freilichtmuseum Mitterkirchen – rekonstruovaná mohyla a různé typy sídel-

ních a výrobních staveb ze starší doby železné, rekonstrukce germánské vesnice v Elsarn). Exkurze zahrnovala také prohlídku známého paleolitického naleziště ve Willendorfu a dále hradiště z pozdní doby bronzové a slovanského období v Gars/Thunau am Kamp s rekonstruovanými zbytky opevnění. Velmi instruktivní byly návštěvy několika právě probíhajících archeologických výzkumů záchranných (Pottenbrunn – sídliště z mladší doby kamenné a mladší doby bronzové, pohřebiště z doby římské a doby stěhování národů, Unterradlberg – kostrové a žárové hroby z pozdní doby římské) i systematických (Krems – mladopaleolitická stanice a výšinné opevněné sídliště z období eneolitu – jevišovická kultura).

Většina navštívených míst překvapovala velmi citlivým urbanistickým začleněním dochovaných reliktních staveb do současné architektury. I samotný vzhled jednotlivých památek odrážel poměrně úzkostlivou péči o ně. Velmi podnětná byla také jejich prezentace, která usilovala o co nejsrozumitelnější zpřístupnění nejširší laické veřejnosti. Památky včetně archeologických v Rakousku sice nejsou chráněny zákonem tak dokonale jako v Čechách a na Moravě, ale i přesto se zde prakticky na každém kroku setkáváme s velmi kladným vztahem ke všemu, co nese stopy historie. Takové kulturní povědomí si lze u nás jen těžko představit.

V rámci setkání proběhla také diskuse o problémech archeologické památkové péče a odborný pracovník rakouského památkového úřadu Dr. Christian Mayer přednesl referát o databázovém systému evidence archeologických památek v Rakousku.

Kromě přátelských společenských večerů, byli účastníci setkání pozváni také na vernisáž výstavy Archeologické poklady Rakouska, která byla spojena se slavností v Dominikánském kostele v Kremži, kde byly předány medaile zasloužilým pracovníkům památkové péče. Tento večer byl, bohužel, poznamenán prvními zprávami o teroristickém útoku ve Spojených státech.

PhDr. Petr Vitula

SEMINÁŘE

Památková obnova zámeckého skleníku v Lednici

17.–19. června 2002

zámek v Lednici na Moravě

V červnu roku 2002 se v Lednici na Moravě konal mezinárodní seminář věnovaný palmovému skleníku, též označovanému jako zámecká zimní zahrada, a jeho památkové obnově.

Přednášky a společné rozhovory pomohly shrnout dosavadní poznatky, utřídit fakta a zejména uvést zámecký skleník v historických souvislostech, představit ho společně s dobovými inspiračními zdroji, a tak vyzdvihnout jeho jedinečnost v evropském kontextu. Seminář chtěl taky upozornit odborníky a stavebníky na širokou škálu zajímavých problémů a tlumočit a předložit k široké profesní diskusi řešení, jak bylo použito během výjimečné rekonstrukce, která probíhala za účasti pěstovaných rostlin. Jejich téměř úplné zachování a přežití svědčí o citlivosti a promyšlené posloupnosti všech prací. Přednášejícím, účastníkům, hostům, odborníkům i obdivovatelům této unikátní památky je určen i sborník vybraných referátů, o kterém informujeme v této kapitole v informacích o vydaných publikacích.

redakce

Památkářské dny Vysočiny

3. ročník, 13.–15. 11. 2002

Jihlava

Již třetí ročník byl uspořádán iniciativou pro evropský dům Ambit za spolupřátelství PSJ Jihlava a.s., hotelu Gustav Mahler v Jihlavě a Státního památkového ústavu v Brně. Myšlenkou pořadatelů bylo sprostředkovávat pravidlená setkání odborné i laické veřejnosti a diskutovat nejen

o památkách Vysočiny, ale i o aktuálních problémech památkové péče v regionu i ve světě.

První ročník, který proběhl ve dnech 21. – 23. 6. 2000, se zabýval dvěma nosnými tématy, kterými bylo období 13. a 14. století na Vysočině a problematika Židů, poslední den byl věnován exkurzi po Jihlavě; dopoledne probíhaly přednášky pro odbornou, odpoledne pro laickou veřejnost. „Osobností“ semináře byl bezesporu Dobroslav Líbal s úvodní přednáškou o raně středověké Jihlavě. Jihlava, založení žďárského kláštera a kolonizace centrální části Vysočiny byly tématem přednášek prvního dne (přednášející Dana Novotná, Zdeněk Jaroš, Radmila Stránská, Ivo Strejček, Jiří Bláha a Jaroslav Huňáček), druhý den konference byl věnován obecně historii židovského osídlení v Čechách a na Moravě, detailněji židovským obcím v Polné a v Třebíči. Diskuse o problémech památkové péče Památkářské dny Vysočiny ukončila (přednášející František Vícha).

Seminář doplnila výstava restaurátorských prací, uměleckořemeslných děl, prezentace měst i firem a koncert hebrejských písní v podání Máši Kubátové.

Ve druhém ročníku, který se konal 22. – 23. 3. 2001 opět v hotelu Gustav Mahler v Jihlavě přibyl mezi spolupřátelatele Kraj Vysočina. Po vyhodnocení prvního roku bylo konání zkráceno jen na dva přednáškové dny bez odlišení přednášek pro odbornou a laickou veřejnost, na všechny přednášky byl vstup volný. Hlavními tématy bylo období 15. a 16. století na Vysočině, druhý den byl věnován lidovým stavbám. Doprovodným programem byla kromě již tradiční prezentace řemesel výstava o restaurování fresek v kapli Bolestné P. Marie v kostele sv. Jakuba v Jihlavě (restaurátoři manželé Knorovi) a workshop na téma Sovový mlýny – vývoj projektu. Osobností druhého ročníku byla Milada Radová, která v úvodu shrnula problematiku pozdně gotických konstrukcí, především skřípkových kleneb. Představení památek Vysočiny vymezené hranicemi nově vzniklého kraje provedl Pavel Jerie. Odborným vrcholem semináře byl bezesporu koreferát Mileny Hauserové, Ivana Žlůvy

a manželů Ebelových, který převratným způsobem představil fenomén jihlavského domu s dvoranou včetně dlouho tradovaného spojení s jihlavskými soukeníky a prezentoval tak dlouholetou badatelskou práci všech přednášejících. Odpolední program byl věnován úloze a rozkvětu měst v 15. a 16. století, Pelhřimovu a stavebnímu dění ve žďárském klášteře (přednášející Petra Smržová, Dana Novotná, manželé Martinkovi, Zdeněk Chudárek). Druhý den byl věnován historii a prezentaci lidového stavitelství na Vysočině (přednášející Věra Kovářů, Jiří Škabrada, manželé Syroví, Ilona Vojancová) a byl doplněn poznatký o sanaci dřeva (Marie Pacáková – Ivana Kopecká) a přednáškou o historii benediktinského kláštera v Třebíči (Rudolf Fišer).

Třetí ročník navázal tedy na tradici, byl opět rozšířen na tři dny, dopoledne druhého dne bylo vyčleněno pro exkurzi. Nosným tématem byl sloh převládající v období 17. a 18. století – baroko, dále význam osobnosti architekta a stavitele a jako téma doplňující technologie.

Zahajujícím byl tentokrát Mojmir Horyna s přednáškou o činnosti Jana Blažeje Santiniho-Aichela ve Žďáře a v Želivi, další referáty byly věnovány poznatkům z archivních průzkumů, zámku v Budkově, zahradě jemnického zámku, barokním úpravám krajiny, činnosti K. F. Teppera a obrazu Brtnice v 17. a 18. století (přednášející Tomáš Jeřábek, Martin Hnilička, Jiří Tříška, Dagmar Fetterová, Libuše Sedláčková, Jiří Uhlíř, Dana Novotná).

Tradiční výstavy a prezentace byly doplněny koncertem barokní hudby v presbytáři kostela Sv. Kříže.

Během exkurze do Brtnice si asi 120 zájemců prohlédlo zámek a kostel Bl. Juliány, na nádvoří se potom diskutovalo o tragických osudech objektu v posledních letech.

Odpolední blok přednášek byl věnován baroknímu architektovi; o dobovém způsobu myšlení, práce a přístupu neznámých i známých tvůrců hovořili Petr Macek a Milan Pavlík. Problematikou obnovy areálu kostela na Zelené Hoře se zabývali Jan Vinař a Zdeněk Chudárek. Diskuse pokračovala ve workshopu na stejné téma.

Poslední den měl být věnován technologickým problémům; po srpnových povodních byli vyzváni další odborníci, aby zrekapitulovali následky povodní na dvou vybraných barokních památkách: na zámku v Tróji a pevnosti Terezín (přednášející Petr Hájek a Mirjam Skoumalová). Technologii vápenných nátěrů, přehled o vzdělávání v oboru technologie (přednášející Jan Bárta, Viktor Heidingsfeld a Stefan Stanev) doplnily referáty o rekonstrukci pily v Peníkově, kostela sv. Ignáce v Jihlavě a barokního náhledu na židovskou otázku (přednášející Karel Janák, Zdeněk Jaroš a Martin Štindl).

Ing. arch. Dana Novotná, Ph. D.

Dějiny staveb

3. ročník, duben 2002

Nečtiny

Stejně stará jako Památkářské dny Vysočiny je i konference Dějiny staveb, jejíž první ročník proběhl v dubnu roku 2000. Stálými pořadateli se staly Klub Augusta Sedláčka, Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, Státní památkový ústav středních Čech v Praze, Ústav dějin architektury ČVUT, Západočeské muzeum v Plzni a Západočeská univerzita v Plzni. Konference probíhá ve školícím zařízení univerzity na zámku Nečtiny. Je určena všem nadšencům, profesionálům i amatérům zabývajícím se stavebněhistorickými průzkumy nebo disciplinami příbuznými. Tradičně se koná tři dny na začátku dubna, od pátku do neděle, a je mimo posledního dne, který je vyhrazen exkurzi, nabita referáty v hlavním sále, před panely či jinde v kuloárech zámku nebo blízkém okolí.

Referáty jsou tradičně rozděleny do tematických skupin:

1. Hrady, zámky a tvrze
2. Města
3. Historické konstrukce
4. Církevní stavby

5. Lidová architektura

6. Metodika a různé

Referáty jsou otištěny ve sborníku. V prvním roce sborník nahradilo zvláštní číslo Průzkumů památek II/2000.

Za jeden z největších přínosů považuji právě přítomnost amatérských badatelů, jejichž zapálení pro věc mnohdy nejenže předčí rutinně vlašného odborníka, ale často se mu vyrovná i po stránce prezentace či dokumentace.

O některých přednáškách amatérů si dovolím tvrdit, že byly na vyšší úrovni než ty profesionální. Doporučuji proto všem začíst se do již vydaných sborníků.

Ing. arch. Dana Novotná, Ph. D.

Konference stavebně historického průzkumu

1. ročník, 4.–6. června 2002

Zahrádky u České Lípy

Konference měla v roce 2002 premiéru a byla věnována tématu vývoje a funkce topenišť. Pořádaly Státní památkový ústav v Ústí nad Labem, Sdružení pro stavebně historický průzkum a Společnost přátel starožitností na zámku v Zahradkách u České Lípy.

Necelá stovka účastníků vyslechla 30 přednášek zkoumajících daný problém ze všech možných stran; od historického vývoje krbů a kamen ve šlechtických, církevních i lidových stavbách až k problematice sporáků, byly probírány aspekty a otázky technické, legislativní, technologické, mnoho přednášejících prezentovalo nálezy jednotlivých topenišť v notoricky známých či úplně neznámých památkách či nálezy posledních let (jako vytápěcí systém domu čp.150–151 na pražském Starém Městě nebo vytápěcí systémy sušáren na ovoce v pískovcových skalách). Někteří přednášející předkládali pouze archivní materiál, někteří popisovali nálezy, ale většinou téma zůstávalo jen u otopných zařízení obytných domů či jejich příslušenství. Přednáška o hvozdu sladovny v Chanovicích naznačila, že by bylo možno zabývat

se i topeništi průmyslovými, přednáška o principu římského hypocausta zase tu skutečnost, jak geograficky i historicky obsáhlé je zvolené téma. Denní přednášky byly doplněny panelovou diskusí a pěší exkurzí po okolí.

Ing. arch. Dana Novotná, Ph. D.

Tvář naší země – krajina domova

2. ročník, 2002

Míčovna Pražského hradu

Patrně největší a nejreprezentativnější akcí zabývající se péčí o kulturní dědictví byly dva ročníky této konference konané z podnětu a pod záštitou prezidenta republiky Václava Havla. Na konferenci se v roce 2001 kromě Kanceláře prezidenta republiky podílela především Česká komora architektů, Ministerstva životního prostředí, zemědělství, místního rozvoje, kultury, dopravy a spojů, dále Akademie výtvarných umění, Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Správa chráněných krajinných oblastí ČR, Ekologická sekce České křesťanské akademie, Asociace soukromého zemědělství ČR a Společnost pro trvale udržitelný rozvoj. V druhém ročníku se již pořádání nezúčastnila ministerstva kultury a dopravy a spojů, naopak přibyl Senát Parlamentu ČR a Společnost pro krajinu. Oba ročníky konference hostil Pražský hrad (v roce 2001 Španělský sál) a průhonické kongresové centrum. Hlavním garantem konference byl Ivan Dejmal.

O tom, jakou důležitost věnují státníci krajině a jejímu přetváření, svědčil telefonický pozdrav prezidenta Václava Havla a videopozdrav JKV prince Charlese v prvním ročníku a osobní zahájení konference Václavem Havlem a Petrem Pithartem v roce 2002. Konference se v obou letech účastnili ministři životního prostředí ČR, případně SR jako hosté, a kromě velké většiny českých expertů z oblasti ochrany životního prostředí, územního plánování, architektury,

dopravního inženýrství a dalších oborů, i experti zahraniční a zástupci občanských sdružení a iniciativ.

Konference byla dělena do tematických bloků.

V roce 2001:

1. Krajina jako přírodní prostor
2. Krajina jako kulturní prostor
3. Duchovní rozměr krajiny
4. Umělecká reflexe krajiny
5. Krajina z pohledu dnešních uživatelů
6. Krajina v ohrožení

Do velmi pěkného a vypraveného sborníku jsou zařazeny kromě všech textů i zahraniční zkušenosti, dokumenty a texty slavnostních projevů.

Druhý ročník byl sestaven obdobně, i když se podle názvů bloků dá rozpoznat tematický posun.

V roce 2002:

1. Venkov jako sociální prostor
2. Krajina jako kulturní prostor
3. Člověk jako krajinotvorný činitel
4. Krajina jako politikum
5. Ochrana krajiny
6. Rehabilitace krajiny

Do sborníku byly zařazeny všechny příspěvky, z nichž některé byly předneseny, a další dokumenty, například hornorakouský zákon o krajiněm obrazu sídel. Aktuálně byly řazeny i vyžádané příspěvky a zkušenosti z povodní a opatření proti nim (především již zpracované expertízy z roku 1997, některé poznatky již i z povodně roku 2002).

Na rozdíl od prvního ročníku se ve druhém objevily již tři přednesené referáty a dalších osm textů kolegů památkářů, průběh konference byl totiž podřízen potřebě živé diskuse na úkor referátů, a z velmi živé diskuse o historické dimenzi krajiny a regulaci činností dnešních „tvůrců“, do které se zapojovali i odborníci z ostatních profesí, vznikl například u kolegů ochránců přírody naprosto mylný dojem, že památkáři mají v této oblasti zcela jasně propracovanou metodiku a cíle. Za vytvoření této „image“ bych na tomto místě poděkovala přede-

vším Dagmar Sedlákové a Martinu Šerákovi a opět doporučím všem prostudování objemných špalíčků sborníků.

Ing. arch. Dana Novotná, Ph. D.

Architekt Josef Hoffmann

29. červen 2002

Brtnice

Velmi významným počinem jsou i tematické konference a další akce pořádané spolky, občanskými sdruženími a různými aktivisty.

Společnost Josefa Hoffmanna spolu s městem Brtnicí uspořádala v rámci oslav 10. výročí vzniku Společnosti J.H. a zahájení obnovy Hoffmannova rodného domu v Brtnici jednodenní konferenci. Odbornou část konference zahájil Damjan Prelovšek, bývalý velvyslanec Slovinska v ČR a nyní člen akademie věd, přednáškou rekapitulující vztah Josefa Hoffmanna a Wagnerovy školy s připomínkou především těch staveb, které jsou dochovány u našich jižních sousedů. O vile Skywa-Primavesi a jejím odrazu v pražské architektuře referoval Zdeněk Lukeš, o díle Josefa Hoffmanna v českých zemích velmi barvitě pohovořil Jindřich Vybíral, včetně popisu života, který se v některých stavbách odehrával. Vztah Josefa Hoffmanna k jeho rodnému domu a vliv na celé jeho další dílo si za téma vybral Rainald Franz z Muzea užitého umění ve Vídni, zatímco Werner Kitlitschka, zemský konzervátor Dolního Rakouska, referoval o restaurování Hoffmannova sanatoria v Purkersdorfu (z našeho pohledu se jedná spíš o rekonstrukci, v některých ohledech i dosti razantní). Postupné změny staveb Josefa Hoffmanna v Bruntále a ve Vrbně pod Pradědem popsala Lubica Mezerová, její kolegyně Naďa Goryczková zauvažovala o možném autorství Josefa Hoffmanna u stavby vily Lothara Grohmana ve Vrbně. Oživením byly přednášky Dagmar Koudelkové o Hoffmannově nábytku ve sbírkách českých muzeí a Aleny Křížové o jeho návrzích šperků a drobných kovových předmětů.

Z průběhu semináře Aranžování květin v historickém prostředí.

Závěrem představil Petr Pelčák svůj projekt restaurování Hoffmannova rodného domu v Brtnici, který byl po celou dobu konference přístupný a trvalá expozice byla doplněna drobnou výstavou připomínající 10 let Společnosti a její práci na postupné dokumentaci Hoffmannova díla v ČR i v Evropě.

Vstup na konferenci byl volný a zájem i přes začínající prázdniny značný. Společnost Josefa Hoffmanna je občanským sdružením, které v přístupu k odkazu a chápání kulturního dědictví zastihuje i instituce odborné. Doporučuji k přečtení alespoň drobnou publikaci o Hoffmannově rodném domě, jejíž grafická úprava je například dílem studenta. Na sborník z konference bude nutno si počkat (problémem jsou finanční prostředky).

Ing. arch. Dana Novotná, Ph. D.

Aranžování květin v historickém prostředí

28. 8.–30. 8. 2002

SZ Lednice

Semináře se zúčastnilo 67 pracovníků hradů a zámků i ostatních profesních odborníků. Pořadatelem byl Státní památkový ústav v Brně ve spolupráci se SZTŠ Brno-Bohunice a Květinovou galerií Brno. Odborné přednášky byly doplněny praktickými ukázkami vázání květin. Vlastní aranžmá vytvořená účastníky semináře pak vyzdobila všechny zámecké místnosti včetně nově zpřístupněných prostor a obohatila tak závěrem prázdnin prohlídku zámku.

Ing. Dagmar Fetterová

Dřevěné stavby

11.–13. září 2002

Rožnov pod Radhoštěm

(Z SPÚ v Brně přednášely Věra Kovářů – Výsledky studie a péče o roubené stavby na jižním Valašsku a Jitka Matuzsková – Kolářský mistr z Hlohovce a jeho vrata. Semináře

se dále zúčastnily Mgr. Marta Procházková a Ing. arch. Petra Peterková za SPÚ v Brně.)

Každý rok se setkávají pracovníci památkových ústavů, pověřeni péčí o památky lidového stavitelství se zástupci dalších odborných a vědeckých institucí, aby na společném semináři rokovali o minulosti, přítomnosti a možné budoucnosti venkovské zástavby. Pod křídly Státního ústavu památkové péče v Praze, který semináře zaštiťuje, se již po léta uskutečňují tato pracovní setkání etnografů, architektů, uměleckých historiků, ochránců přírody. Spravedlivé umístění semináře umožňuje účastníkům v přidružených jedno či dvoudenních exkurzích poznání různých subregionů Čech a Moravy. Na přípravě seminářů, jejich organizaci, náplni a odborných exkurzích spolupracují příslušné Státní památkové ústavy znalé regionální problematiky a možností, které poskytuje vybrané území. Témata jsou volena podle aktuální potřeby a pozornost se soustřeďuje nejen na charakter a typologii lidové architektury, na stavební materiály, tradiční technologie, ale také na sepetí s prostředím, s krajinou, s venkovským prostorem. Rok od roku zájem o semináře stoupá a podle našeho soudu je tato skutečnost projevem uznání významu řešené problematiky vesnické zástavby. K popularitě a vážnosti seminářů přispívá i společenské klima těchto odborných klání, na nichž se setkávají pracovníci památkové péče i další účastníci s představiteli Ministerstva kultury ČR, s vedením SÚPP, čelnými funkcionáři okresního a městského úřadu, pod jejichž záštitou jednání probíhá.

Slavnostnost semináře podtrhuje mnohdy také specifičnost a pohostinnost pořádajících pracovišť.

S mimořádným zájmem se setkávají výjezdy do vybraných vesnic, z nichž ještě nezmizely doklady tradičních venkovských staveb nejen obytných, ale také hospodářských, církevních i objektů sloužících k technicko-výrobním účelům celému venkovskému kolektivu (kovárny, mlýny, mosty). Rozprava s místními obyvateli, vlastníky nemovi-

tých kulturních památek i památkově nechráněných nemovitostí i se starostou, či členy obecního zastupitelstva přináší podněty a mnohdy vyvolává nezbytnou potřebu zamyslet se nad možnostmi a formami památkové ochrany.

K atraktivním místům setkání patřilo podle našeho soudu Chebsko a okolí Mariánských lázní, Broumov a jeho okolí, Vlčnov s jeho vinohradnickou kulturou a nepochybně také Rožnov pod Radhoštěm, kde se seminář uskutečnil v roce 2002. Moravské lokality se svou tradicí uchovávaní souborů lidového stavitelství in situ, ale také v muzeích v přírodě jsou v popředí zájmu účastníků, které kromě kulturních poznatků přitahují proslulé dary přírody.

V Rožnově pod Radhoštěm se v letošním září setkali všichni ti, jimž leží na srdci dřevěné stavby, průzkum, dokumentace, ochrana i jejich využití. Seminář pod tímto názvem se konal ve vlnném a přátelském prostředí Valašského muzea v přírodě v Rožnově. Jeho přípravou a realizací se zabývalo kromě SÚPP Praha, Státního památkového ústavu v Ostravě a Okresního úřadu ve Vsetíně také Valašské muzeum v přírodě. Na jeho bedrech leželo břímě neustálého pracovního zatížení, daného přítomností početných účastníků přímo v jádru muzeu, v Janíkově stodole, kde probíhaly přednášky, diskuse a jedinečná výstava s tématem dřevěných kostelů uspořádaná Pamiátkovým úřadem v Bratislavě. Program semináře byl pořadatelem z odborných institucí rozdělen do několika bloků:

Ve čtyřech blocích byly předneseny referáty na téma:

Průzkum a dokumentace dřevěných lidových staveb a jejich architektonických prvků

Problémy záchrany a péče o památkový fond vesnické architektury u nás i v zahraničí

Památková obnova, konzervace a přístupy k regeneraci dřevěných staveb a konstrukcí

Dřevěné sakrální stavby

V programu vystoupilo 36 referujících a řada diskutujících odborníků. O hladký průběh a úspěšné zvládnutí přednáškového maratonu se zasloužila vedoucí etnografického

odboru muzea Mgr. Jiřina Rousová, již se podařilo úsměvným způsobem moderovat velmi náročný program. Každý den v odpoledních hodinách se účastníci seznámili s některou částí muzea v přírodě s možností dotazů a rozpravy nad objekty instalovanými v muzeu. Vyvrcholením pak byla exkurze do Velké Lhoty, průjezd Vsetínem a vesnicemi v povodí obou Bečev s návštěvou muzea Antonína Strnadla v Novém Hrozenkově, dřevěného kostela Panny Marie a místního muzea ve Velkých Karlovicích. V krásném slunném zářijovém počasí, které provázelo celý seminář, vynikl kulturní tradicí proslavený Soláň a závěrečný pobyt na Radhošti v prostředí restaurovaných národních kulturních památek Libušina a Maměňky. Ani váhání personálu restaurace Libušín s podáváním objednané místní speciality a zmeškaná vlaková a autobusová spojení nedovedla smazat mimořádně hodnotné zážitky a dojmy z tří denního společenství ducha v objetí valašských kopců.

PhDr. Věra Kovářů

Materiály, techniky a technologie při obnově památek

28. května – 1. června 2002

Banská Štiavnica

V banskoštiavnické Městské památkové rezervaci, která je součástí světového kulturního dědictví UNESCO (prohlášená pod názvem Banská Štiavnica a technické památky okolí), se konal seminář, konkrétně workshop – tedy v překladu patrně nejspíše dílna, věnovaný otázkám materiálů a technologií v památkové péči. Oficiální název semináře, jehož jednacím jazykem byla vzhledem k širokému mezinárodnímu zastoupení angličtina, zněl: The International Workshop on Materials Techniques and Technologies in the Preservation of the Built Heritage (ARCCHIP Workshop A12) a byl podporován celou řadou státních i samosprávních orgánů, institucí a sdružení. Hlavním pořadatelem akce pod záštitou pařížského centra UNESCO a Ministerstva

kultury Slovenské republiky byl Pamiatkový úrad Bratislava, pracoviště Banská Štiavnica, za podpory Města Banská Štiavnica, Spolku Banskej Štiavnice 91, Fakulty architektury Slovenské technické univerzity v Bratislavě Slovenského banského múzea Banská Štiavnica, Slovenské komise pro kulturní dědictví UNESCO, ICOMOSu Slovensko a Univerzity Laval z kanadského Québecu, pracoviště UNESCO pro kulturní dědictví. Již pouhý výčet spolupřadatelů svědčí o významu workshopu, jehož se účastnilo více než 40 zástupců většiny evropských zemí a Kanady. Rámec tvořila unikátní scenérie Štiavnických vrchů s historickým centrem horního města Banské Štiavnice, nesporné pokladnice památek těžby kovů – terry banensium – a současně měšťanské, sakrální i fortifikační architektury. Historické město spolu s technickými památkami situovanými též v jeho širším okolí bylo v roce 1993 zapsáno na seznam UNESCO. Jak se však praví v průvodních materiálech k akci, navzdory mezinárodnímu uznání autenticity této historické městské

struktury stále ohroženo a proces postupného zániku jedinečných hodnot, jak bylo na řadě památek i přímo v centru rezervace vidět, ještě stále nebyl pozastaven. Deklarovaným cílem workshopu proto bylo (mimo formulace obecních stanovisek k danému tématu, platných v rámci Evropy) nalezení konkrétních východisek pro péči o kulturní dědictví Štiavnice, přičemž cílovou skupinou pro očekávané výstupy byli nejen odborníci (památkáři, restaurátoři, architekti, řemeslníci), ale též představitelé všech úrovní státní správy a samosprávy, vlastníci památek, obyvatelé Banské Štiavnice a veřejnost jako taková. Nutno však říci, že bohatství památek a jejich ohrožení nebylo hlavním důvodem pro konání mezinárodní akce tohoto zaměření právě v Banské Štiavnici. Rozhodující byla skutečnost, že slovenští památkáři mají v Banské Štiavnici pracoviště s mimořádně motivovaným a agilním (a po jazykové stránce neobvykle vybaveným!) týmem mladých pracovníků, v jehož čele stojí architektka Katarína Vošková, původce myšlenky a spiritus agens workshopu, člověk, jehož nasazení a organizační schopnosti vše umožnily. Nelze však opomenout ani podíl dalších koordinátorů programu: Andrey Urlandové (FA STU Bratislava), Pavla Fabiana (Spolok Banskej Štiavnice 91), „hostujícího“ Michela Bonetta z Univerzity Laval z Québecu a též dalších pracovníků střediska, kteří z velkým nasazením a osobním vkladem umožnily zdárný průběh. Pochopitelně

i důvěra a podpora ze strany generální ředitelky Památkového úřadu SR Dr. Kataríny Kosové byly neodmyslitelnou podmínkou pro konání takového ambiciózního projektu. Z pohledu programu, organizačního zajištění i celkové atmosféry setkání šlo bezpochyby o zdařilou akci, níž se za SPÚ v Brně účastnili Ing. Jiří Bláha a autor této poznámky.

Jak již plyne z názvu, nešlo o běžný seminář ale spíše o skutečnou „dílnu“. Tomu byla podřízena celá koncepce a program akce, v jehož rámci paralelně k přednáškám probíhala praktická část s ukázkami konkrétních metod opravy památek. Na ni byl kladen zvláštní důraz, jelikož

těžištěm mělo být právě praktické prověřování postupů a v neposlední řadě jejich bezprostřední hodnocení v diskusích na místě. Podíl na provádění konkrétních prací byla tedy účastníkům nejen umožněn, ale byla přímo součástí koncepce dílny. Již předem byla vytipována 4 základní zadání a určení jejich odborní garanti; práce probíhaly v reálných podmínkách přímo na památkách vyžadujících urychlenou opravu. Konkrétně šlo o opravu barokního krovu Lienpacherovského domu (nám. sv. Trojice 5), opravu renesanční omítky (Paumgartenovský dům, nám. sv. Trojice 23), opravu kamenné parcelní zdi (Dolná ružová ulica) a opravu v barokních dveřních křídlech domu na Dolní ružové 6. Ve stejném pořadí jako výčet akcí jsou uvedeni odborní garanti: Petr Růžička, tesař (ČR), Hannes Weissenbach, restaurátor, Restaurátorské dílny pro památkovou péči o stavební památky Rakouského Spolkového památkového úřadu ve Vídni (Restaurierwerkstätten für Baudenkmalpflege Mauerbach, Rakousko), Ivan Staník, architekt, PÚ SR Bratislava a Martim Saar, restaurátor, Archiv historického stavebního materiálu a řemeslná dílna restaurování dřeva Bavorského památkového úřadu v Thierhaupten (Das Bayerische Bauarchiv Thierhaupten, SRN). Tito lidé byli zodpovědní za koncepci opravy i její provádění, k dispozici měli ovšem též místní řemeslníky a další pomocníky včetně absolventů Střední průmyslové školy S. Mikovínyho.

Detailní popis jednotlivých oprav by jistě mohl být zajímavý a inspirativní, překračuje ovšem rámec tohoto příspěvku. Pouze souhrnně lze konstatovat, že ve všech případech byl pochopitelně kladen důraz na klasické postupy a materiály, přičemž prokázání jejich možností a vhodnosti i v případě náročných oprav památek bylo přímo cílem workshopu. Blíže je však potřebné zmínit opravu omítky renesančního domu na hlavním náměstí, kterou s pomocníky prováděl restaurátor Weissenbach. Šlo částečně o postup, který u nás známe pouze již z pramenů a navíc bývá považován spíše za legendu. Restaurátor měl za úkol provést ukázkovou záchranu části narušeného a přímo ohrože-

ného omítkového pláště budovy z 2. poloviny 16. století. Uvolněnou omítku bylo nutné injektovat a okraje upevnit. Potud standardní postup, ovšem za použití vápenných směsí bez aditiv. Následně byla na místě (a z místních materiálů) připravena jádrová omítka, a právě její příprava se od postupů běžných v našich podmínkách podstatně lišila. Za použití kusového vápna a písku – střídavě po vrstvách – byla za postupného vlhčení navržena „pyramida“: spodní vrstva písku byla překryta kousky vápna opět zahrnutými pískem, který byl navlhčen, čímž byl nastartován (viditelný) proces hašení. Po vsáknutí vody bylo opět rozprostřeno kusové vápno a překryto pískem, který byl zase vlhčen. Tak vznikla zmíněná pyramida, připravená jako surovina pro jádrovou omítku již po 24 hodinách! Údajně, dle tvrzení restaurátora s letitými zkušenostmi a účastníka řady evropských „vápenných“ projektů, má takto připravená surovina vlastnosti srovnatelné se sanačními omítkami (prodyšnost danou pórovitostí) a k vyzrávání nevyhašených částíček dochází postupně „na zdi“, čímž je dosaženo potřebné pevnosti bez toho, aby docházelo k narušení struktury. Tento postup je vhodný pouze pro jádrovou omítku, svrchní omítka by postupným hašením zrnek vápna byla rozrušena a nebylo by dosaženo potřebného uzavřeného povrchu; zde musí být požitó vápna hašeného v jámě. Závěrečná úprava však již záměrně prováděna nebyla, v zadání byla pouze záchrana historických omítek a ochrana zdíva – definitivní úprava pláště bude následovat po upřesnění koncepce prezentace fasády, jež neměla být předjírána. Posledním krokem po zavradnutí jádra bylo proto opětovné zdrsnění – seškrabání hladítkem zataženého povrchu, aby struktura podkladu, spolupodmiňující přilnavost finální omítky, byla pro další technologickou vrstvu optimální.

Neobyčejně zajímavá byla diskuse, která probíhala nad výsledkem tesařské opravy barokního krovu. Šlo o jediný principiální střet v rámci workshopu a účastníci se mohli připojit ke dvěma názorovým táborům, které v zásadě stály na opačných pólech. Petr Růžička práce provedl způsobem,

jenž vychází z dlouhé tesařské tradice, tedy způsobem, který by patrně byl použit kdykoli v dálnější minulosti – zcela destruovaná část konstrukce byla doplněna ručně tesanou protézou se zámkovými spoji jištěnými ve více směrech proti posunutí či zkroucení. Na závěr byly spoje ještě aktivovány pomocí klínů. Vše bylo prováděnou ručně – od přípravy trámů z kulatiny přímo na náměstí před domem (sekyrami zhotovenými jako repliky historických typů též dle archeologických nálezů), přes vyhotovení zámkových spojů a dlabů též pouze pomocí sekyr. Pro osazení protézy byly odstraněny konce (hnilobou přerušených) trámů, což vedlo ke kritice ze strany prof. Gennaro Tamponeho z Itálie. Proti sobě zde tedy stály dvě koncepce – jedna vycházející ze zásady „opravovat staré starým způsobem“, ctít řemeslo a využívat staleté zkušenosti řemesníků, čímž je ctěn typ historické konstrukce a mj.- jako „vedlejší produkt“ udržována úroveň řemesla a předávány dovednosti prověřené generacemi. Argumentace „protistrany“ vycházela z teze, že jakékoli odstraňování původní hmoty, byť poškozené a dožilé, je v zásadním rozporu s maximou respektování autenticitu památky, dané její zachovanou hmotou. Jako alternativu navrhoval moderní cestu chemické konzervace pahýlů trámů a jejich propojení pomocí ocelových příložek s případným použitím ocelových táhel zajišťujících tuhost krovu.

Pro úvahy o metodických východiscích byl na workshopu dostatečný prostor a námětů k přemýšlení více než dost. V Banské Štiavnici byl též přítomen Jukka Jokilehto, jeden z autorů textu dokumentu z japonské Nary, pojednávající o otázkách autenticity památek (The Nara Document on Authenticity, Nara 1994). Jeho příspěvek Význam autenticity materiálů a řemeslného zpracování při ochraně lokality světového dědictví (podtitul: Současné chápání pojmů autenticita a integrita v evropském kontextu jako základních kritérií pro lokality světového dědictví) patřil nepochybně ke stěžejním teoretickým úvahám na téma, které přímo souviselo s hlavním předmětem zájmu workshopu.

V závěru workshopu byly účastníky odsouhlaseny závěry, sestávající z řady doporučení a podnětů. Menší část se týkala konkrétní situace v Banské Štiavnici, rozhodující doporučení byla koncipována se snahou o obecnou platnost a opět zde není místo pro jejich publikování v úplnosti. Týkala se tedy převážně otázek posuzování historických a moderních technologií užívaných při péči o kulturní dědictví, zejména potřeby jejich soustavného a kritického hodnocení, problematiky předávání znalostí a dovedností a možností jejich sdílení v mezinárodním kontextu. Pokud bychom měli vyzdvihnout jednu myšlenku závěrů, je jí varování před principem „udělej a zapomeň“ („do and forget“), tedy nereflektovaným užíváním historických či moderních technologií bez dostatečné zpětné vazby: bez kritického zhodnocení jejich dopadu, jejich přínosu i jejich limitů či úskalí.

V závěru workshopu se konala exkurse po památkách v bližším i vzdálenějším okolí. První zastávka byla v Iliji, kde se nachází původně románský kostel sv. Jiljí se známým portálem, budovaným v 1. polovině 13. století patrně mnichy z benediktinského kláštera z Hronského sv. Beňadiku. Není bez zajímavosti, že pro architekturu portálu viděl Václav Mencil ve svém v roce 1937 vydaném pojednání o středověké architektuře na Slovensku vliv Třebíče zprostředkovaný jedním z největších stavebních podniků benediktinů v Podunají, maďarským Jákem. Následovala památková rezervace a další z lokalit světového kulturního dědictví – malebná vesnice Vlkolínec u Ružomberku. Vlkolínec, reprezentující svahový typ horského osídlení Liptova, představuje zároveň (i když rozsáhlým požárem redukováný) mimořádný soubor zemědělských obydlí. Vzhledem k téměř komornímu charakteru sídla je zde citelný proces jeho „skanzenizace“; hlavně po prohlášení za památku UNESCO se stalo významným turistickým cílem a počet trvale obydlených domů se stále snižuje v prospěch rekreační funkce. Program byl ukončen prohlídkou barokního koháryovského zámku Antol ve Sv. Antonu u Banské Štiavnice, který obsahuje poměrně intaktně zachované interiéry z doby, kdy byl

naposledy sídlem Coburgů. Zároveň jde o jeden z poměrně mála zámeckých objektů na Slovensku, jehož interiéry upravené zejména v 2. polovině 19. století, se z velké části zachovaly v podobě blízké se výchozímu stavu bez rozsáhlých škod či ambiciózních novodobých instalačních zásahů. Shlédnutí interiéru upomínajících na koháryovskou éru a období, kdy toto své rodové sídlo užíval bulharský car Ferdinand z rodu Coburg, spolu se závěrečnou recepcí tvořilo tečku za, dle mého soudu, zdařilým a přínosným workshopem.

PhDr. Zdeněk Vácha

PUBLIKACE

Zprávy Státního památkového ústavu 5/2001

Texty kolektiv autorů.

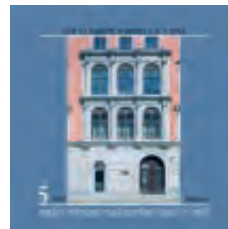
Editor: Zdeněk Vácha

Redakce: Bohdana Fabiánová

*Grafika: Jarmila Marvanová
německé resumé*

132 stran

150 Kč

Páté číslo časopisu SPÚ v Brně bylo monotematicky věnované novému sídlu brněnských památkářů, historické budově na náměstí Svobody č. 8. Jednotlivé stati se zevrubně věnují historii místa a domu (*Milena Flodrová, Jitka Sedlářová*), archeologickému průzkumu (*Archaia*) a rekonstrukci (*Radko Květ, Jaroslav Vácha, Patra Čermáková, Zoja Matulíková, Zdeněk Vácha*).

Zakladateli moravské památkové péče Maxi Dvořákovi je věnován úvod k celému číslu; autorem této vzpomínky na jeho 80. výročí úmrtí je Jaroslav Petřů.

V kapitole rozmanitosti je kromě přehledu vydaných publikací a realizovaných výstav věnován prostor odborným seminářům a vědecké spolupráci.

Výroční zpráva SPÚ 2001

Texty kolektiv odborných pracovníků SPÚ.

Editor: Jaromír Míčka

Redakce: Eva Dvořáková

Grafika: Jarmila Marvanová

96 stran

zdarma

Zpráva podává ucelený přehled činnosti jednotlivých odborů SPÚ, informuje o finančních výsledcích, publikační a prezentační činnosti, zpracovává publikační aktivity odborných pracovníků, představuje provoz, obnovu a údržbu na památkových objektech včetně přehledu návštěvnosti a financování oprav. Dále poskytuje základní informace o Havarijním střešním programu MK ČR a o grantových a jiných vědeckých úkolech zpracovávaných pracovníky ústavu. Součástí výroční zprávy je přehled evidence kulturních památek a přírůstků knihovního fondu, informace o mezinárodní spolupráci a seznam stálých zaměstnanců.

Příběhy z dlouhého století

Text: Pavel Zatloukal

Editor: Marek Perůtka

Technický redaktor:

Michal Soukup

Rejstříky: Bohdana Fabiánová

Grafika: Zdeněk Macháček

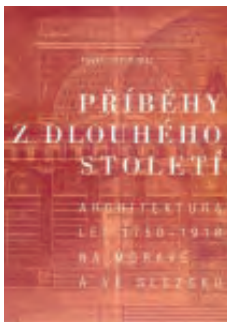
702 stran

950 Kč

Citujeme z článku Jana H.

Vitara uveřejněného 4. ledna

2003 v Mladé Frontě Dnes.

Kniha má chronologický spád. Pavel Zatloukal nás provází od staveb inspirovaných Rousseauovými myšlenkami o nutnosti návratu k přírodě až po moderní vily citující lidovou

tvorivost. Mezi těmito duchovně spřízněnými momenty leží devatenácté století, jež prožilo několik dunivých otřesů: boření i stavění chrámů, hledání ideálních měst i výstavby dělnických kolonií, asanace a okázalé novotvary. „Jde o drama, s jehož dozvuky se vyrovnáváme ještě dnes,“ vztahuje epochu k dnešku Pavel Zatloukal.

Autor v knize přibližuje celkem 71 staveb. Na ně ovšem vrství desítky jiných, které buď konkrétní dílo přímo inspirovaly, vznikaly ve stejném duchovním klimatu nebo byly produktem úvah vzešlých z konfrontace se zmiňovanými domy, kostely či městy.

Informace o zpřístupnění 2003

44 stran

zdarma

Zevrubný přehled informací o provozu na 32 zpřístupněných hradech a zámcích na území v působnosti brněnského územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu se sídlem v Praze, včetně návštěvních dob a ceníků vstupného. Brožurka je určena pro partnerské organizace, cestovní kanceláře a turistické průvodce. Tuto společnou tiskovinu připravuje vydavatel již několik let a poskytuje v ní zájemcům z řad cestovních kanceláří, průvodců i státních institucí ucelený přehled o objektech ve své správě, ve správě obecních nebo krajských úřadů i v soukromém vlastnictví.

Zámecký palmový skleník v Lednici na Moravě

Texty kolektiv autorů.

Editor: Bohdana Fabiánová

Grafika: Jarmila Marvanová

českoanglické vydání

218 stran

300 Kč

V červnu roku 2002 se v Lednici na Moravě konal mezinárodní seminář věnovaný palmovému skleníku, též označovanému jako zámecká zimní zahrada, a jeho památkové obnově.

O mimořádné hodnotě této stavby a jejím úspěšném navrácení do života se ve sborníku podrobně rozepisují jednotliví autoři.

Jejich přednášky a společné rozhovory pomohly shrnout dosavadní poznatky, utřídit fakta a zejména uvést zámecký skleník v historických souvislostech, představit ho společně s dobovými inspiračními zdroji, a tak vyzdvihnout jeho jedinečnost v evropském kontextu. Seminář chtěl taky upozornit odborníky a stavebníky na širokou škálu zajímavých problémů a tlumočit a předložit k široké profesní diskusi řešení, jak bylo použito během výjimečné rekonstrukce, která probíhala za účasti pěstovaných rostlin. Jejich téměř úplné zachování a přežití svědčí o citlivosti a promyšlené posloupnosti všech prací. Všichni účastníci záchrany zimní zahrady mohou právem výsledek své práce považovat za úspěch.

Tento sborník vybraných přednášek je určen přednášejícím, účastníkům, hostům semináře, odborníkům i obdivovatelům této unikátní památky. Jeho dvě části, tištěná i elektronická, jsou totožné. Na CD romu je možné zobrazit dokumentaci barevně a libovolně upravovat velikost ilustrací a tím lépe poznat jednotlivé detaily. Materiál má velkou vypovídací hodnotu a podrobně dokumentuje tuto jedinečnou architekturu i průběh oprav.

Doufáme, že se publikace stane nejen nepostradatelným průvodcem všech badatelů a zájemců o bližší poznání historie i technických dat lednického palmového skleníku, ale bude i východiskem k hledání nových skutečností.

O opravě střech a krovů na Pernštejně

Texty kolektiv autorů.

Editor: Jiří Bláha

Grafika: Jarmila Marvanová

48 stran

Publikace z různých hledisek popisuje, analyzuje a hodnotí úplnou sanaci střešních konstrukcí a krytiny, která pomohla ochránit celý objekt. Autorský kolektiv předkládá všechny problémy a názorové rozdíly, které bylo nutné během této rozsáhlé obnovy řešit.

Kalendář na rok 2003

(nástěnný)

Květiny na hradech
a zámcích

Vydáno ve spolupráci
s nakladatelstvím
PRINT TYPIA.

VÝSTAVY A PREZENTACE

Kamélie na ples

28. února – 3. března 2002

SZ Rájec nad Svitavou (ve spolupráci se Střední zahradnickou školou v Brně-Bohunicích a Květinovou galerií Brno)

Výstavu keřů kamélií ze sbírky zámeckého zahradnictví v Rájci nad Svitavou a desítek květinových aranžmá lze právem označit za tradiční akci, kterou její příznivci každoročně očekávají s velkým zájmem. Kamélie už hostovala na různých místech v Brně, v roce 2001 na zámku v Lysicích. Rok 2002 byl rokem návratu kamélie do „svěho“ zámku v Rájci nad Svitavou, aby zde pomohla navodit atmosféru plesů. Na některých předchozích výstavách bylo využití kaméliových květů vzhledem k tématu poněkud potlačeno. Ples je pro kamélie místem, kam v minulosti neodlučně patřily, takže tentokrát byly stále krásnější květy pěstované panem Janem Dvořákem opět v hlavní roli.

Návštěvníci mohli obdivovat také bohatý doplňkový materiál, plesové šaty, vějíře, módní doplňky a další předměty ze zámeckých mobiliářů. Aranžmá převážně v dobových nádobách byla dílem učitelů a žáků ze Střední zahradnické školy v Brně-Bohunicích a pracovníků zámeckých zahradnictví v Rájci nad Svitavou, v Lysicích a Lednici.

Po dobu výstavy bylo možno navštívit zámecký skleník, v němž jsou v průběhu roku kamélie pěstovány a šlechtěny. Výstavu navštívilo rekordních více než 7 000 návštěvníků.

PhDr. Eva Dvořáková

Nové sídlo brněnských památkářů

15. dubna 2002

nám. Svobody 8

15. dubna 2002 byl oficiálně zahájen provoz nového sídla Státního památkového ústavu v Brně. Dům, jehož historie sahá hluboko do středověku, situovaný v samém centru Brna, byl náročně rekonstruován nákladem více než

Ze slavnostního otevření budovy na nám. Svobody 8.

100 miliónů korun. Řadu let zanedbávaná a neudržovaná budova měla podle památkářů ukázat, jak o podobné památky pečovat. Návrh rekonstrukce, která musela splňovat tyto podmínky a současně vytvořit prostor a splnit parametry pro administrativní budovu, je dílem Architektonického ateliéru Radko Květa.

Pracovníci památkového ústavu se do svého nového působiště přestěhovali v době, kdy se ještě některé práce dokončovaly. 15. duben byl tedy určen zejména pro oficiální hosty, novináře i pro veřejnost. Pozvání přijala řada významných osobností města Brna, představitelé brněnských kulturních institucí, ale i zástupci Ministerstva kultury a ostatních památkových ústavů. Oficiálně přivítal pracovníky i hosty v novém sídle památkového ústavu 1. náměstek ministra kultury Ing. Zdeněk Novák. Součástí této slavnostní události bylo i představení nově vydané knihy Památková péče na Moravě – 150 let od vzniku první státní instituce památkové péče na Moravě.

PhDr. Eva Dvořáková

Velikonoční tradice

velikonoční víkend 2002

SZ Milotice

Výstava, která se konala v interiérech státního zámku, měla dvě části. První část se věnovala symbolům velikonoce a druhá se zaměřovala na rekonstrukci velikonočních svátků posledních majitelů, rodiny Seilern – Aspang.

Mrg. Veronika Selucká

Kostýmní tvorba Theodora Pištěka

červen – září 2002

sloupový sál hradu Bítova

Další ze série expozičních moderního umění na státním hradě Bítově byla výstava kostýmních a filmových návrhů akademického malíře Theodora Pištěka. Byla jedinou výstavou k jeho sedmdesátým narozeninám u nás.

Pro tuto výstavu byl připraven „sloupový sál“ jižního křídla hradu, který byl s vydatnou finanční pomocí firmy Haas a Czjzek obnoven.

Původně bylo s panem Pištěkem dohodnuto, že zde vystaví svou současnou tvorbu. Náhlé zhoršení zdravotního stavu autora a jeho následná operace však rozhodly, že bylo zvoleno náhradní řešení a byly vystaveny kostýmní a filmové návrhy z let 1960–2001.

Mezi návrhy ze 17 filmů nechyběly ani kostýmy k filmu Amadeus, za které získal Theodor Pištěk v roce 1984 cenu Americké filmové akademie „Oskara“ a v roce 1990 cenu Francouzské filmové akademie „Césara“.

Přestože se výstava těšila velkému zájmu návštěvníků i medií, lze jen litovat, že se neuskutečnil původní záměr vystavit nejnovější práce tohoto umělce. On sám považuje svou kostýmní tvorbu za druhořadou a talent i invenci věnuje malbě. Jeho obrazy jsou zastoupeny ve všech významných galeriích světa a zájem sběratelů daleko překračuje jeho tvůrčí možnosti.

Zdena Kaděrová

Porcelánka Haas & Czjzek

červen – září 2002

divadelní sál hradu Bítova

Výstava porcelánu z manufaktury Haas & Czjzek v Horní Slavkově představila průřez produkcí nejstarší porcelánky u nás, založené roku 1792, od založení továrny až po současnost. Představeno bylo 210 souborů i jednotlivých kusů.

Poslední majitel hradu Bítova baron Haas byl jedním z majitelů této manufaktury a také zámečku Mostov u Karlových Varů. Mostovský zámek, zcela zdevastovaný a určený k asanaci, zakoupila právě porcelánka a po náročné obnově ho nyní využívá jako firemní muzeum a hotel.

Zdena Kaděrová

Česká sezóna ve Francii

červen – září 2002

Ay-sur Moselle

Státní památkový ústav v Brně se podílel prostřednictvím výstavy Hradů a zámků ve správě Státního památkového ústavu v Brně na prezentaci České republiky v rámci České sezóny ve Francii. Výstava se setkala s velkým zájmem francouzské veřejnosti.

Cílem České sezóny ve Francii 2002, pro niž byl zvolen český název „skrz naskrz“, bylo především představit ve Francii českou kulturu v celé její šíři. Jednotlivé akce byly vybírány česko-francouzskou programovou komisí na základě projektů předložených různými kulturními institucemi, uměleckými soubory či agenturami. Důležitým kritériem byl zájem konkrétního subjektu ve Francii vytvořit podmínky pro realizaci daného programu. Vybrané projekty byly podpořeny finančními prostředky Ministerstva kultury.

Státní památkový ústav v Brně byl jedním z tvůrců společného projektu prezentace Brna a jižní Moravy v městečku Ay-sur-Moselle nedaleko Mettes v Lotrinsku. Dalšími účastníky této akce byly Muzeum města Brna, Okresní muzeum Brno-venkov a obec Podolí, která již 10 let aktivně udržuje přátelské vztahy právě s Ay-sur-Moselle.

Výstava instalovaná v Ay-sur Maselle.

Publikační oddělení připravilo panelovou výstavu, jejímž prostřednictvím byly představeny všechny hrady a zámky ve správě SPÚ. Na jednotlivých panelech byly skupiny objektů z určitých oblastí daného teritoria (Jihomoravský kraj, Zlínský kraj a kraj Vysočina). Fotografie zpřístupněných hradů a zámků zachycují zejména interiéry, nechybí ani detaily mobiliárních předmětů a záběry ze zámeckých zahrad a parků. Francie je země, kde není o památky nouze, avšak zámecké instalace tam nebývají zdaleka tak bohaté jako u nás. Barevné fotografie doplněné textem návštěvníky výstavy opravdu zaujaly, zájem byl i o propagační leták ve francouzštině. Při zahájení výstavy nás kontaktovali také zástupci památkových orgánů Lotrinska. Důkazem je snad i říjnová návštěva obyvatel Ay-sur-Moselle na hradě Pernštejně.

PhDr. Eva Dvořáková

Otevření zámeckého palmového skleníku v Lednici od sezóny 2002

Dne 28. dubna 2002 byl po pěti letech památkové obnovy znovuotevřen pro veřejnost palmový skleník SZ Lednice. Před zahájením prací v roce 1997 probíhal od roku 1995 komplexní stavebně historický průzkum, na všech současných stavby byly provedeny průzkumy stavebně technické,

technologické a restaurátorské (kovová konstrukce a dekorativní prvky, kamenné části, technologie). Průzkumy byly doplněny archivním bádáním, zkoumán byl též rostlinný inventář. Získané informace byly využity při stanovení koncepce obnovy skleníku včetně rostlinného krytu. Na zkoumání rostlinného inventáře projektu osázení spolupracoval Státní památkový ústav v Brně s Mendelovou lesnickou a zemědělskou univerzitou v Brně.

Obnova palmového skleníku přispěla nejen k záchraně jeho architektonických, uměleckohistorických a technických hodnot, kvalitativnímu zvýšení jeho prezentační úrovně, ale i snížení nákladů na vytápění. Přímým kladným důsledkem náhrady vytápění tuhými palivy zemním plynem je též výrazné zlepšení ekologických parametrů jeho provozu. Obnovu lze z mnoha důvodů označit za unikátní akci nejen v dějinách české, ale i světové památkové péče. Je to především výjimečné postavení palmového skleníku mezi ostatními stavbami tohoto druhu z hlediska historického i technického a snaha o maximální zachování jeho autenticity v ideové i materiálové rovině, co nutilo všechny, kteří se na jeho obnově podíleli, hledat nová řešení problémů a z nich zvolit to nejlepší. Samozřejmě byly také všechny práce prováděny s ohledem na rostliny, které zůstaly při obnově

Otevření zámeckého skleníku v Lednici.

ve skleníku, aby byl jejich vegetační cyklus narušen co nejméně. Nemałym problémem byla rovněž manipulace s ostatními rostlinami včetně jejich přesazení, vždyť některé zde rostou od založení skleníku a byly zde již vysazeny jako dospělé exempláře, takže dnes jejich stáří přesahuje naimnoze i 200 let. Rovněž bylo nezbytné volit všechny použité technologie a materiály tak, aby při restaurování ani v budoucnu jimi nebyly rostliny ohroženy.

Památkové obnově skleníku byla také věnována třídenní mezinárodní konference, která proběhla v Lednici v červnu roku 2002.

Současně byla ve stejný den slavnostně otevřena II. prohlídková trasa prezentující soukromé lichtenštejnské pokoje zařízené mobiliářem pocházejícím převážně z 19. stol. Vznikla v prostorách, které až do roku 2001 využívalo pro svou expozici Národní zemědělské muzeum. Teprve památková obnova nově zpřístupněných interiérů dala vyniknout interiérovým stavebním uměleckořemeslným prvkům, které až dosud zůstávaly ukryté zrakům návštěvníků za výstavními panely a vitrínami

Zpřístupněním skleníku i druhého návštěvnického okruhu byla rozšířena nabídka atraktivit, které dosud nabízela Lednicko - valtický areál. Obě návštěvnické trasy se setkaly s kladným přijetím jak u odborné, tak i laické veřejnosti.

Mgr. Vlastimil Sochor

Zbraně pro lov, sport a boj

26. června – 1. září 2002

kočárovna SZ Vranov nad Dyjí

Výstava byla dominantní kulturní akcí pořádanou na Státním zámku ve Vranově nad Dyjí. Uspořádal ji Státní památkový ústav v Brně ve spolupráci s Historickým ústavem Armády ČR v Praze a Jihomoravským muzeem ve Znojmě.

Organizátoři představili soubory chladných a palných zbraní a další artefakty z bitovské hradní sbírky, ale i z deponitářů zámků Buchlov, Buchlovice, Jaroměřice, Lysice, Náměšť, Valtice a Vranov nad Dyjí. Součástí výstavy byly

i zápůjčky z Jihomoravského muzea ve Znojmě, z pracoviště Národního zemědělského muzea Ohrada u Hluboké nad Vltavou a ze zámku Slavkov.

Největší prostor byl věnován zbráním pocházejícím z 16. až 19. století, a to jak střelným, jako kuším, pistolím a především puškám nejrůznějších typů, tak zbráním chladným, zejména mečům, šavlím, kordům, halapartnám, kopím, tesákům nebo dýkám. Vystavené kolekce byly doprovázeny odbornými informačními texty a doplněny bohatým obrazovým materiálem s loveckou, válečnou a sportovní tematikou, ale i keramickými předměty, střeleckými terči nebo mysliveckou a bojovou pěchotní výstrojí. Jako oživující prvek výstavy se uplatnila atraktivní rekonstrukce uzavřeného plachtového honu s loveckým altánem, v němž měli návštěvníci možnost shlédnout projekci bojových a loveckých scén z přelomu 18. a 19. století – jak ji zachytily tisky dobových malířů a mědirytců.

Provoz výstavy, mimořádně exponované z hlediska jejího bezpečnostního zajištění, byl úspěšný. V červenci ji v průměru shlédlo asi 400 – 450 spokojených zájemců denně, výjimečně až 600. Prudký pokles nastal v druhé polovině srpna, kdy široce medializované záplavy městečka a celé oblasti pod přehradou způsobily vylidnění pláží a výrazný úbytek zájmu o návštěvu vranovské památky. Celkem výstava přilákala 20 969 návštěvníků, z toho si její prohlídku společně s prohlídkou zámeckých interiérů zvolilo 17 757 osob, 3 212 návštěvníků přijelo na Vranov kvůli výstavě zbraní.

Průběh celé akce, navštěvované a viditelně oceňované i odbornou veřejností, potvrdil, že se zvolené téma podařilo odborně zpracovat a veřejnosti představit – přes skromné finanční prostředky – na dobré úrovni, a to z obecně historického a umělecko-historického hlediska, z hlediska architektonické prezentace exponátů, technickým zpracováním i rozsahem a kvalitou propagace a organizace provozu. A je to úspěch o to větší, že se při tom uplatnily depozitární fondy našich památkových objektů, jinak ukryté před zraky veřejnosti.

Karel Janiček

Poklady zahradních zákoutí

červen – září 2002

zámecká oranžerie v Lysicích

Po první úspěšné výstavě v rekonstruované zámecké oranžerii v roce 2001, kde byl veřejnosti představen zahradní historický nábytek, byl v červnu 2002 zahájen druhý ročník tematických výstav, tentokrát zaměřený na „poklady zahradních zákoutí“. Evženovi Kopeckému, vedoucímu zámeckému zahradníkovi, se podařilo soustředit z hradů a zámků rozmanité předměty, které kdysi zdobily jejich exteriéry, částečně i interiéry, a v současné době jsou mnohé z nich uloženy v depozitářích nebo v lapidáriích. Jednalo se o různé kamenné sochy, např. z hradu Pernštejna byla zapůjčena kamenná skulptura skřítky (původně zdobila vodní kaskádu na terasové zahradě) a socha Flory (obě sochy ze začátku 19. století), litinové prvky zábradlí a litinové květinové stolky zapůjčilo Městské muzeum v Blansku, závěsné květináče byly dovezeny ze státního zámku v Náměšti nad Oslavou a různé typy dřevěných klíček byly zapůjčeny z bitovského hradu. Lysický zámek a zahradnictví poskytly pro výstavu zdobné kamenné lavice, zahradní terrakotu, litinové sochy a mnoho dalších předmětů, které doplnil bohatý sortiment hrnkových květin.

Ing. Dagmar Fetterová

Z výstavy Poklady zahradních zákoutí.

Vranovská lilie

červen 2002

Sál předků SZ Vranov nad Dyjí

Dne 13. 6. 2002 se uskutečnila premiéra květinového barokního divadla Vranovská lilie. Druhý ročník velkolepé přehlídky lilii znamenal další úspěch našich spolupřadatelů partnerů ze Střední zahradnické školy v Bohunicích a Květinové galerie Brno.

Ing. Dagmar Fetterová

Kočárky

sezóna 2002

1. patro SZ Lednice

Vystavená sbírka kočárků Kamily Holáskové obohatila program doprovodných akcí letní sezóny na zámku.

Ing. Dagmar Fetterová

Barokní návraty aneb zapomenuté světlo

20. 8. – 31. 10. 2002

galerie Kinských ve Žďáru nad Sázavou

Výstava byla věnována postavě sv. Jana Nepomuckého, jehož průvodcem byl sv. Antonín Paduánský. Představeny byly předměty ze sbírkových fondů objektů pod správou SPÚ v Brně.

Mgr. Veronika Selucká

Z výstavy kočárků na zámku v Lednici.

Nový prohlídkový okruh na zámku v Lednici na Moravě

od sezóny 2002

1. patro zámku

Stávající prohlídková trasa lednického zámku představovala široké veřejnosti třináct zámeckých místností zařízených převážně v novogotickém stylu. Od roku 1954, kdy bylo zpřístupněno prvních osm reprezentativních sálů, došlo v roce 1995 k rozšíření trasy o přízemní část apartmá kněžny Františky z Liechtensteina. Přestože byl státní zámek Lednice nejnavštěvovanější památkou na jižní Moravě, délka trasy ji řadila k těm nejkratším v celé České republice!

Záměr zřídit další prohlídkový okruh byl zvažován již desítky let. Díky vstřícnému jednání na MK ČR došlo v listopadu 2001 k schválení navržené koncepce. Národnímu zemědělskému muzeu v Praze, které mělo až do září 2002 v prvním patře zámku instalovanou expozici, nabídl Státní památkový ústav v Brně jiné prostory v lednickém zámku s přesvědčením, že odborní pracovníci muzea připraví novou návštěvnický atraktivní instalaci.

Započala náročná fáze příprav, vedená snahou prezentovat maximum autenticity a dostát historickým skutečností. Z památkového hlediska bylo cílem navrhnout zámku částečně jeho interiérovou podobu z 19. století a prezentovat část původního vybavení, které bylo doposud uchováno v depozitářích. Téměř striktně bylo dodrženo i funkční rozdělení místností a fotograficky doložená podoba Rodinného sálu i Čínského salonu z počátku dvacátého století. Heuristická fáze přípravy neopominula staré zámecké inventáře z roku 1885 a 1928, s popisy mnoha desítek předmětů. Přestože byla část mobiliárního vybavení ve dvacátém století odvezena tehdejšími majiteli do Vaduzu, Vídně a na jiná liechtensteinská sídla, podařilo se dohledat a identifikovat nábytek, obrazy i umělecké předměty.

Bylo žádoucí realizovat rozsáhlou obnovu interiérů a provést restaurátorské zásahy na nábytku i obrazech. Na základě výběrového řízení se stala hlavním dodavatelem prací firma Archatt Brno (ing. Marek Tichý, Ing. Jan Všeteč-

ka a Tomáš Mayer), subdodavatelí firmy Molat Velké Opatovice a Tabernákl Brno. Restaurátorské práce na nábytku prováděla dílna pana Oldřicha Tattera a René Babinec. Po smrti pana Tattera počátkem roku 2002 převzali část prací pánové František Kratochvíl a Jaroslav Brož. Původní lustry restaurovala Lea Raisová. Obrazy byly svěřeny PhDr. Pavlu Klimešovi. Přestože byla realizace uskutečněna v mimořádně krátkém čase, přístup všech dodavatelů byl vstřícný a zodpovědný.

Současná podoba interiérů je dokladem přestavby zámku za Aloise II. z Liechtensteina (1796–1858), prováděná dle studie Georga Wingemüllera za vrchního dozoru Josepha Leistlera. Tyto prostory byly původně určeny pro matku stavebníka – kněžnu Karolínu von Manderscheid Blankheim. Zemřela však již v roce 1848. Zamyšlená část devatenácti místností prvního poschodí zámku byla tedy obývaná především manželkou Aloise II. kněžnou Františkou, rozenou hraběnkou Kinskou (1813–1881). Její apartmá sestávalo z části reprezentační a soukromé, pokoje nalevo od ústředního Rodinného sálu byly užívány jako hostinské pokoje pro členy rodiny a nejvýznamnější hosty.

Po smrti kněžny matky v roce 1881 byly v 90. letech, za vládnoucího knížete Jana II. (1840–1929), uskutečněny

Malá jídelna.

Dámský pokoj s alkovnou.

úpravy pod vedením stavitele Weinbrennera pro pohodlné bydlení, došlo zejména k vybudování koupelen a toalet. V Lednici se již poté přebývalo pouze příležitostně a sloužila k ubytování hostů a pobytům členů rodiny.

Návštěvníci vstupují na prohlídku přes samostatnou pokladnu po kamenném schodišti. Následují pokoje sestry Aloise II. hraběnky Sofie Esterházyové (1798 – 1869), která pomáhala ovdovělé švagrové s výchovou šesti princezen a dvou princů. Pracovnu, ložnici a salon na konci 19. století obývala po smrti své tety Aloisie, provdané von Fünfkirchen. Za rodinným sálem následují pokoje prince Franze (1853–1938) – pracovní salon a ložnice. Jídelna je již součástí apartmá kněžny matky, stejně jako obrazárna, Čínský salon, pracovna, toaletní pokoj a ložnice. Kulečnickový sál následuje za ústřední schodištní halou. Z chodby je možné nahlédnout do oratoře, koupelny a služebních pokojů.

Zpřístupnění nového prohlídkového okruhu (slavnostně 28. 4. 2002 za přítomnosti ministra kultury ČR Pavla Dostála) výrazným způsobem zkvalitnilo nabízené služby a zvýšilo zájem veřejnosti. Částečně došlo i k rehabilitaci mimořádně cenného objektu.

Mgr. Marta Sedláková

Podzim na Pernštejně

září 2002

prostory hradu Pernštejna

Ve dnech 26.–29. září 2002 se již potřetí konala přehlídka květinových aranžmá tentokrát s názvem „Podzim na Pernštejně – podzimní slavnost květin, plodů a vína v areálu hradu“. Doprovodnou akcí bylo představení nově objevených obrazů s květinovými motivy ze zámku v Dolní Rožínce, které se konalo na obecním úřadu v Dolní Rožínce.

Ing. Dagmar Fetterová

Rájecké jirínky

září 2002

prostory zámku v Rájci nad Svitavou

V září byla představena květinová výstava, které předcházela tradiční výstava kamélií a v květnu výstava svatebních šatů a svatebních kytic. Květina jirínka se návštěvníkům představila v reprezentačních prostorách zámku v moderních a historických aranžmá, doplněna porcelánem a kameininou ze zámeckého depozitáře.

Ing. Dagmar Fetterová

Andělé a tradiční koledování na zámku

poslední adventní neděle 2002

zámecká oranžerie v Miloticích

Jednodenní výstava „Andělé“ byla jedním z bodů předvánočního odpoledne na státním zámku v Miloticích jež se jinak odehrávalo na vnitřním nádvoří zámku. Na výstavě byly prezentovány plastiky andělů ze zámeckých depozitářů, které doprovázely fotografie andělů z milotického kostela Všech svatých. Snahou této výstavy bylo seznámit s těmito Božími posly, s jejich posláním a nastínit, jak se měnily způsoby jejich zobrazování.

Mgr. Veronika Selucká

Z výstavy Rájecké jirínky.

Zprávy Státního památkového ústavu v Brně 6/2002

Vydává © Národní památkový ústav

územní odborné pracoviště v Brně

Nám. Svobody 8, 601 54 Brno

Redakční rada:

PhDr. Eva Dvořáková

Mgr. Bohdana Fabiánová

PhDr. Petr Kroupa

PhDr. Jaromír Míčka

Prof. PhDr. Miloš Stehlík

PhDr. Zdeněk Vácha

Editor: PhDr. Zdeněk Vácha

Odpovědná redaktorka: Mgr. Bohdana Fabiánová

Výtvarná redaktorka: Jarmila Marvanová

Překlad resumé: Mette Dvorská

Foto: autoři textu a archivy NPÚ ÚOP v Brně (pokud není uvedeno jinak)

Foto na obálce: Nástěnná malba Ukřižování v kostele sv. Filipa v Bohuslavicích,
na zadní straně detail sv. Jana.

Předtisková příprava: Donato, Hana Baláťová

Tisk: Grafex, s.r.o.

Náklad: 600 kusů

Brno 2003

ISSN 1213–2802

ISBN 80–86752–09–7

Za původnost a věcnou správnost příspěvků odpovídají autoři.
Jejich stanoviska a názory nemusí být totožné se stanovisky vydavatele.

Zprávy Státního památkového ústavu v Brně jsou obsahově otevřeny externím přispěvatelům.

Od příštího čísla bude náš časopis vycházet pod novým názvem
PAMÁTKOVÁ PÉČE NA MORAVĚ – MONUMENTORUM MORAVIAE TUTELA.

PAMÁTKOVÁ PÉČE NA MORAVĚ 7/2003

lidová architektura

Editor: Mgr. Jitka Matuszková, Ph. D.

PAMÁTKOVÁ PÉČE NA MORAVĚ 8/2004

zahrady a parky

Editor: Ing. Zdeněk Novák

Předchozí čísla časopisu

